

SANCTI GAUDENTII

BRIXIÆ EPISCOPI

TRACTATUS VEL SERMONES

QUI EXSTANT

Præfatio.

SERVO CHRISTI BENIVOLO GAUDENTIUS * :

217 Communis voti fuerat, ut ea quæ de divinis eloquiis ^b per paschales dies proxime præteritos explanavi, coram valeissis audire. Cum enim sem-

per, tum præcipue diebus festis præsentia tua nobis merito grata est in ecclesiæ Brixianæ conventu. Nam sicut ^c honoratorum nostræ urbis, ita etiam

^a (Galeardus hunc titulum sic ediderat: *Ad Servum Christi Benivolum Gaudentii episcopi Præfatio*. *Servo Christi Benivolo Gaudentius*; addens notas sequentes.) *Ad Servum Christi*. Titulum hunc ex librarii ingenio appositum verba hæc manifeste arguunt, ab usitato epistolarum inscribendarum more prorsus aliena: deest etiam in mss. duobus, Florentino et Urbinæ; verum cum in exemplaribus editis, quæ nobis videre contigit, constantiter habeatur, restituendum censuimus. Codex Florentinus sic habet: *Servo Christi Benivolo Gaudentius*, nempeque Urbinas; quam inscriptionem genuinam esse nullus dubito, eamque propterea Præfationi huic præfigendam curavi. Eandem profert ms. cod. qui fuit doctissimi viri Octavii Pantagathi contertanei mei; hædem omnino verbis: *Servo Christi Benivolo Gaudentius*; nam Urbinas paululum immutat: *Servus Christi Benivolo Gaudentius*. Porro quamvis sciam styli huius Operis ab epistolarum peritis abhorrere, attamen paschales quoque Cyrilli Alexandrini sermones, habitos quidem ex suggesto ad populum, sed postea in epistolarum figuram conformatos, quemadmodum et Gaudentii nosstræ, et aliorum, sæpius fuisse, jam docuit Ferrarius lib. 2 de Rit. sacr. Eccl. concionum, cap. 3. Salvianus Præfationem librorum de Gubernatione Dei ita inscribit: *Sancto episcopo Salvio Salviano salutem in Domino*, et Gaudentius ipse, tract. 18, ad Sermonium, de Villico iniquitatis: *Servo Christi Sermonio Gaudentius episcopus*. — *Benevolum*. Uterque Vaticanus codex sic legit: *Ad servum Christi Benevolum*; Flor. vero: *Servo Christi Benivolo*; in Urbin. hi: in ipso limine *Benevoli* appellationem deprehendimus. Itaque ad exemplarum mss. et Parisiensis editionis consensum editionem nostram conformavimus. In alias editiones irrepsit *Ad Servum Christi Benevolum*; sed hanc quæ a nobis edita est fuisse veteribus scribendi rationem, probat antiqua inscriptio apud Itubeum, pag. 263, M. Aurelio Dubitato et C. Centullo Fortunato posita:

INDUSTRO AQ BENVOLO
PLVRIMIS MILITIAE HONORIBVS
FVNCTO
PRO SVAE PIETATIS MERITO
M. AVR. DVBITATO V. I. PATRI
ET C. CENTULLO FORTVNATO
ADVLESCENTI (sic) CLARISSIMO

Confer præterea Valesium in not. ad Sozomenum, lib. vii Hist. Ecclesiast., c. 45. De Benevolo plura in-

A fra, ad verba illa Gaudentii: *Magistrum memoriae*. — *Gaudentii episcopi Præfatio*. Codex Flor. titulum hunc præfert: *Gaudentii episcopi Brixianum conciones*. In Cod. Urb.: *Tractatus Gaudentii ad Benevolum incipit feliciter*. Vide annot. 1, serm. sequentis.

^b Paschales octo dies neophytis olim solennes; immo et Christianis omnibus, utpote in quibus Resurrectionis laudibus, et sacrosanctæ prædicationi jugiter instarent, antiqua veterum monumenta produnt, apud quos passim leguntur sermones per eam hebdomadem ad Neophytos habiti. Joan. Chrysost., hom. 33 in cap. xiii Gen., Frontone Duceo interprete: *Illucescente Resurrectionis die necessarium erat, ut de Resurrectione Domini Charitatem vestram doceremus, et sequentibus diebus propter miracula quæ tunc facta sunt, Resurrectionis demonstratio iterum afferenda erat. In quibus etiam in manus accepimus Apostolorum Acta, inde vobis continua componentes convivis, et crebris, quotidianisque admonitionibus eos qui nuper Baptismi gratiam acceperant, exhortantes*. Hinc Aug., in proœm. lib. de Octo Quæst. ad Dulcitium, eos *dies sanctos* appellat, et Valentinianus inter festos dies a jure dèbendo feriatis recenset 1, 11 de Feriis, Cod. Theodos.; quod Valentiniani Decretum confirmatur etiam in edicto Theodorici regis, cap. 154; apud Cassiod. synodus Trinitana can. 66: *A sancta Resurrectionis die usque ad notam Dominicam tota septimana ecclesiis vacare fideles jugiter oportet, psalmis, et hymnis, et spiritualibus canticis, in Christo gaudentes, festumque celebrantes, et divinarum scripturarum lectioni mentem adhibentes, et sanctis mysteriis jucunde et laute fruentes*. Sic etiam Gaud. infra: *Quid unquam die illius sacratissimæ hebdomadis sanctæ fraternitati a me expositum meminissim*.

^c *Honorati sunt, quæ civiles dignitates gessere, vel in urbe, vel in provinciis, aut etiam qui honores in militia adepti sunt, vel militari dignitate functi, ut docet Vales. in not. ad Marcellin. pag. 15. Honorati etiam vocati sunt apud Aleth. 1. 1 Prætermiss., qui palatinam; aut curiatam dignitatem habuissent, sed tamen administratione abstinere, de quibus fortasse intelligit Ambrosius in Oratione de Obitu Valentiniani: *Jam promiseram me profecturum respondens vel honoratis petentibus, vel profecto, ut tranquillitati Italiæ consulere*. Vide Petr. Nann., in Schol. ad Ambros. 1. v, ep. 33, n. 4, ed. Froben. *Honorati* appellatio satis conveniebat Benevolo, qui *Magister memoriae* in palatio fuerat apud Valentinianum, inf. pag. seq.*

Dumtunc plebis, & Dominus stante, dignissimum caput es, quia non minore diligentia servare studeas Dei præcepta; quam dicere: robustant catholicæ fidei professionem præclaræ vitæ meritis æquiparare contendens, ut habeat sincera fides opera suæ puritatis nitore condigna. Quæ in re maximus docentis fructus est, et immortalis utilitas audiendis, dicente Apostolo: *Non auditores tantum, sed factores legis iustificabuntur apud Deum* (Rom. ii). Nec mirum si hodie taliter in timore Domini converteris, qui, necdum percepta Baptismi gratia, ad præ fidei ecclæsticæ veritate pugnasit, ut imbutum re admirabilibus doctrinis Apostolicæ per omnia vixit patris nostri Paphlasiæ, sanctæ constantiæ testimonium approbarit. Nostri hæcque temporis & Res B

gine Jezabel, Ariana perfidias patros simul ac sacri, cum bestissimum persequeretur Ambrosium, Leobisæ 219 Mediolanensis iustitiam, et quoque ex tempestate / Magistrum memoriam, oblitus sceleris fidei arbitrata, contra catholicam dicere ecclesiæ contempserat, quod ne faceret, ultro et l' promotionis pulchritudine dignitatem, et ambitionem sacri, glorianturque mundanum, pro Dei gloria contempserit, magis effugens l' privates servare, quam mortuus militare. Verè enim moritur apud Deum, qui ab apostolicæ fidei veritate discedit, cui Christus Deus, qui vitæ est, imputatur, dum æternæ Trinitatis hominononion deneganti subtrahitur. Sed ut ad propositum causationem redeam, ex ingenti agritudine inmi = tate adhuc corpus invalidum, ad epradicat

a Cod. Flor. Urb. ac Vat. duo, *Deo amnente*.
 b In mss. sic legitur: *contendens. Habeat sincera fides*, quod tamen non probu.

c Et ita legit Vulgata etiam apud antiquos Patres. Cod. Flo. ac Vat. duo, *apud Dominum*; at ms. Cod., *quæ sunt enim præclarissimi viri Octavii Pantagathi Brixiani, apud Deum*; ubi etiam paulo supra pro *maximus docentis fructus*, occurrit *maximus dicentis fructus*, quæ melior ad fortasse verior est lectio.

d Ex hoc loco discimus Benivolum, quando Justinæ Augustæ mandatis restitit, fuisse adhuc catechumenum; quod ex Rufino, Sozomeno, ac Nicophoro non liquet.

e Paphlasiæm patrem vocat, cupis ipse in Britannia sedes successore meriti. Sic etiam in Serap. de Vita Paphlasiæ: *Ego autem minima ejus pars omnibus totis ægypto, et agrum bene a poure conatum, et non sicut idoneis necessitate suscepit; quapropter modeste iuri prævaleram*. Plura ibi de Paphlasiæ.

f Flor. et Urb.; *testimonium approbares*; itemque cod. ms. Octavii Pantagathi, quod quidem videtur mefrus, licet minime notuerim; enim et vulgata lectio æque bona est.

g Justinam matrem Valentiniæ majoris uxorem, ac Valerianam h' matrem: Vide Notas sequentes.

h Sulp. Sever., dial. 2, de Valentiniæ loquens, sic ait: *Ad amicum hinc immitem, ac superbum uxorem decesterat Ariana*. Nempe Justina. Hæc autem vivo marito Orthodoxis partem tenuit, quo vita sancto maxime verbis excitavit. Rufin. lib. ii Hist. Eccl., cap. 15, edit. Froben. 1523: *Justina, Ariana hereses abinca, impietatis illæ vehens, quæ vivente viro suppresserat; filio facte docepto sident apernis*. Socrat. lib. ix Hist. Trip., c. 20: *Justina, Valentiniæ mater, cum esset Ariana; viro quidem multo ledere non valuit Orthodoxos: Ea mortuo, et filio valde juvenc, Mediolanum veniens Ambrosio episcopo erat infesta*.

i De Justinæ persecutione in Ambrosium nota, videndus Paulinus in Vita Ambrosii, immo Ambrosius ipse l. 7, ep. 35, ad Marcellinam sororem, ubi Justinam, sicuti et Gaudemius noster, Jezabel nomine indicat dicens: *Quid dicam, quod etiam Jezabel cruenta petereca est? Quod Joannem Baptistam herodias fecit occidi? Singula tantum singulos: mihi quæ minora longe merita, et testamenta gratiora*. Plura de Justina quærentibus occurret Zosimus lib. iv, et Valesius in not. ad Marcellinum, pag. 671, ubi etiam Socratis fabulam de Justinæ refellit. Mortua est in exsilio, ut colligitur ex Rufino, lib. ii, cap. 17.

j Benivolam hanc Rufinus, Eccl. Hist. l. ii, c. 16, memoria scrinii presidentem appellat; Nicoph. vero, l. xii Hist., c. 19, in Serapianæ occurrit, in sacram Constitutionum tabulario ministrasse ait. De scrinio principum multa est mentio in Cod. Theo-

dos. quibus qui præerat, et primam locum tenebant, magistri vocabantur, ut optime notat Vales. notis ad Marcell., pag. 253. Erant autem scrinia capsæ, seu plutei, in quibus commentarii, et libelli, hoc est monumenta hæcæstæ custodiebantur, ad quatuor præcipue fuerunt, *libellorum, memoriarum, dispositionum, et epistolarum*, ut tradit Salmas. ad Hist. August. in Alexand. Severo. Hinc singulis scriniis quæ præfecti erant, vocabantur a suo quisque scrinio *Magister a libellis, a memoriis*, aliquando etiam absolute a libellis, a memoria, ut apud Lamprid. in Alex. Severo: *Post meridianas horas subscriptioni, et lectioni epistolarum semper dedit operam, ita ut ab epistolis, et libellis, et a memoria semper assisterent*. Nominatimque *Magister libellorum, Magister memoriæ* nuncupati sunt, ut hoc loco apud Gaudemium. Item apud Marcell., l. xxix, Festus quidam ex ad vocato consulari Syriæ, ex consulari *Magister memoriæ*, deinde proconsul Asia fuisse dicitur.

k Locus emendatus ex consensu mss. Editio imbecillitate, quæ nihil incertius. Favet emendationi Rufinus, dicit l. 2, s. 16: *Ne incceptum regimæ frustrari videretur, celator et honor promittitur. Ille qui nobilitate esse in fide, quam in honoribus cuperet: Quid mihi, ait, pro impietatis mercede altiorum promittitis gradum? Hunc ipsam, quem habeo, tollite: tantum mihi consociatia fidei dures illæsa. Hæc dicens ante pedes impia præcipientium cingulum jecit*.

l Præclarum Benivoli facinus narrat scriptor ecclesiasticæ locis supranotatis. Sozomenus vero, lib. ix Hist. Trip., c. 20, et lib. vi Hist. Eccl., c. 13, qui, Rufino et Nicophoro consentiens, ait, eam ne fidei causam desereret, detraxerat sibi cingulum ante pedes regimæ abjecisset. Porro militum cingulum abjicere pro Christi fide ad constantiam ostendendam, in gentium Imperatorum, atqueque præsidum contemptum, christianis militibus solemne fuisse, pluribus colligitur ex actis SS. quæ præruit Gattinius in libro de Martyrum Gratianis, cap. 4, pag. 191, edit. Antwerp. 1668. Confer quæ de Victorio Rothomagensi habet Martyrologium Romanum; 7 Aug.; de Arimone militibus & Sept., et de Meunæ Egyptio 14 Not.

m In mss. Flor. et Urb. legitur *codicibus*. Editio Paris. eo æternæ, imple. Vocabulum hinc *επιτομίων*, itemque voces *οιδας, ετοιμίων*, sacro Gaudemii valde impugnabant Ariani; de quo vide Sulp. Sev. lib. ii sac. Hist.; Hieron. in epist. ad Damas., ed. Bened. tom. IV., ep. 14.

n Ita in mss. quatuor codd., in editis legitur *mem;* at Cod. Pantagathi tunc tunc, prout etiam in sequenti *doctus omnino*; mov infra *prepterea velenti*, quæ postrema vox valde hinc bene accommodanda dicitur tunc in editis quam in mss.

festivitate interesset, inhiuit, unde vehementer
^a dolebas, omnino fraudem tibi spiritualium bonorum
 reputans peccatis urgentibus irrogatam: ac propterea
 singulare quoddam dispendii memorati remedium
 magnopere exegisti, ut scriberem quid una-
 quaque die illius sacratissimæ hebdomadis, sanctæ
 fraternitati a me expositum meminissem. Quod
 plane ego mediocritatis meæ conscius, litteris cre-
 dere non auderem, nisi tu ^b religiosa instantia **220**
 compulisses, satis est enim mihi, si instruere com-
 missam plebem viva saltem voce sufficiam. Sciens
 itaque ^c verum divinæ sapientiæ amatorem non super
 assertionem inutilium rerum inanis eloquentiæ
 pompam quærere, sed salutarem de Scripturis sanctis
 explanationum congruentium desiderare doctrinam,
 scribere tibi aggrediar omnino iisdem sensibus,
 et fortasse etiam verbis, quibus me in Ecclesia
 locutum esse reminiscor, ut loquelam meam,
 qualiscumque est, facile, cum legeris, recognoscas.
^d Quatuor præterea breviores tractatus, quos de
 diversis capitulis Evangelii apud te olim fuisse me
 locutum prodidisti, et quintum de Machabæis mar-
 tyribus, emendatos tibi, quoniam cogis, remittam,
 ut eos, si ulla utili memoria dignos arbitraris, in
 postrema parte ^e schedulæ hujus simul transcribendos
 adjungas. De illis vero tractatibus, quos ^f nota-

A riis (ut comperi) latenter appositis, procul dubio
 interruptos, et semiplenos otiosa quorundam stadia
 colligere præsumperunt, nihil ad me attinet. Mea
 jam non sunt, ^g quæ constat præcipiti excipientium
 festinatione ^h esse conscripta: vereor tamen, ne
 aliqua sub ⁱ sermonis mei titulo sanæ fidei ini-
 mica alieni errores involvant, et efficiantur sem-
 piterni criminis rei, qui fuerint incautæ **221** præ-
 sumptionis auctores. Ergo quoniam desiderio tuo
 negare operam non potui postulatam, breviter
 tibi prius ostendam, non semper ægritudinum
 plagas pro peccatorum cumulo nostris corporibus
 irrogari. Humani corporis natura, ex quo sen-
 tentiam mortalitatis exceptit: *Tu terra es, et in terram*
ibis (Gen. iii), infirmitatibus variis subjacet, sine
 B discretionem cujusquam; et quamvis peccatores nos
 esse salubriter fateamur, non tamen vel ex vigore,
 vel ex debilitate carnis, meritorum ponderandæ
 sunt qualitates, cum frequenter idolorum cultores
 sanitate corporis, ac bonis hujus sæculi perfruantur,
 et e contra divino cultui inhærentes ægritudinum, ac
 tribulationum vexatione quassentur. Nam legimus
 Abimelech gentilem regnasse (Gen. xx), et Abraham
 sanctum peregrinationis molestias pertulisse (Gen.
 xii): et illius Laban Syri ^j idololatræ mercenarium
 fuisse sanctum Jacob (Gen. xxix, 30): et Moysen

^a Receptam lectionem exturbare nolui, licet mss.
 codd. magno consensu legant *dolebas animo*. Nescio
 an fortasse scribendum *dolebas ex animo*; at verbum
 vehementer, quod præcedit, prohibet quidquam in-
 mutari.

^b Consentiant in hanc lectionem mss. Codd., et
 ita omnino legendum videtur, ut conveniat illud
 quod supra dixit *magnopere exegisti*. Infra etiam:
Quatuor præterea breviores tractatus, emendatos tibi,
quoniam cogis, remittam. In editis *religiosa constan-*
tia, quod nullo modo putavimus retinendum, quam-
 vis vulgatam lectionem tueatur liber Octavii Panta-
 gathi paulo ante laudatus.

^c In mss., *virum*. Quod sequitur, *inanis eloquentiæ*
pompam quærere, observavit Barthius, in *Animad-*
vers. ad lib. I Philippidos Gulielmi Britonis, in se-
 quio rem sensum accipi, ut *pompa sæculi, pompa*
dæmonum. Vide annotata ibi a Barthio, p. 14. Sic
 etiam Cic., II Fam. ep. 16: *Accedit etiam molesta*
hæc pompa lictorum meorum; et IV Tusc.: *Illa quidem*
ex rhetorum pompa, ardores animorum, cotesque vir-
tutum. Hinc *pompaticæ ingredi*, Amos vi.

^d Horum primus est de Paralytico, qui in ordine
 censetur undecimus, cum tribus sequentibus. Itaque
 sermones paschales priores decem.

^e Cod. Flor. legit *schidæ*, Vat., uterque *schedæ*. Hier.
 Epitaph. Nepot.: *Nepotianus noster aurum calcat,*
schedulas consecatur. Et Præf. in Joh.: *Mihi, meis-*
que permittant pauperes habere schedulas, et non tam
pulchros codices, quam emendatos. SCHEDA, et SCHED-
IDIUM, apud Barthium, lib. XII Advers., c. 18, ubi
 etiam hunc Gaudentii locum affert.

^f *Notariis latenter appositis*. Scripto excipiebantur
 olim ab auditoribus, et clam, et palam dicentium
 conciones, de quo insignis valde est locus Gregorii
 Nazianzeni, Orat. ad 150 episcopos, J. Bilio interprete:
Valete, sermonum meorum amatores, et cursus,
et concursiones, et calami tam perspicui, quam occulti;
 quo in loco perspicuos, et occultos calamos nihil
 aliud significare, quam *notarios*, qui, sive clam sive
 palam positi, quæ diceret Nazianzenus scripto ve-
 lociter exciperent, recte opinatur Ferrar. I. II de Rit.

sacr. Eecl. Conc. c. 28. Hic obiter annotaverim lo-
 cum Nazianzeni male a Birkeimero fuisse acceptum;
 nam ubi in Græcis habetur, *καὶ γροσπίδες φανεραὶ, καὶ*
 C *λαθρόνομοι*, et *calami tam perspicui, quam occulti*,
 ipse interpretatus est, *nec non calumniatores mani-*
festi, et occulti, qua inepta versione totam Gregorii
 sententiam labefactavit. De exceptoriis videsis
 quæ diximus supra in Præf. ad Gaudentium, n. 5.
 Illius sunt Gaudentii tractatus a notariis excepti,
 ut ex eorum titulis infra patebit; hujusmodi autem
 sermones postea quam excepti essent, solebant con-
 cionantes ipsi a notariis accipere, et majori cura,
 ac solertia emendare, ut liquet ex eodem Gauden-
 tii, et Gregorio Magno, qui suas in Ezechielem ho-
 milias ad Marianum episcopum mittens sic scribit:
Homilias, quæ in beatum Ezechielem prophetam, ut
coram populo loquebar, exceptæ sunt, multis curis
irruentibus in abolitione reliqueram. Sed post annos
octo, petentibus fratribus, notariorum schedulas re-
quirere studui, easque, juvante Domino, transcurrans,
in quantum ab angustiis tribulationum licuit, emen-
davi. Gaudentius ipse paulo supra: *Quatuor præter-*
ea breviores tractatus, quos de diversis capitulis
Evangelii apud te olim fuisse me locutum prodidisti,
et quintum de Machabæis martyribus, emendatos tibi,
quoniam cogis, remittam. Porro istos Gaudentii tra-
 ctatus, qui post paschales habentur, a notariis ex-
 ceptos fuisse, titulus indicat: *Incipiunt excepti tra-*
ctatus de diversis capitulis. Verum non omnium pas-
 sim, aut discrimine nullo, conciones excipi solebant,
 sed eorum tantum qui in dicendo excellenter, ut ex
 Ferrario habetur. De *notariis*, et eorum notis vide
 Lips. in epist. ad Leonard Less., cent. 1, ad Belgas
 ep. 27.

^g Cod. Flor., quæ constat.

^h Mss. codd., *conscisa*. Respondet illud quod supra
 dixit *interruptos, et semiplenos*. Cod. Octavii Panta-
 gathi legit *esse conscisa*, sicut etiam in superiori quæ
 constat.

ⁱ Ita cod. Flor., Vat. duo, itemque editio Parisien-
 et Colonien. In editione Lugdunensi deest *met*.

^j In ms. Floren. legitur *idolatræ*. Jampridem ob-

justum, regnante impio Pharaone, latuisse metuentem in terra Madian (*Exod.* II, III) : et Eliam mirificum a facie persequentis Reginæ Jezabel fugisse ad solitudinem (*III Reg.* XVIII, XIX). In novo autem Testamento Joannes, Prophetarum maximus, post longum squalorem ferulis custodiæ (*Matth.* XIV), post iniquas contumelias vinculorum (*Marc.* VI), ^a decollatur in carcere : et Herodes sacrilegus, qui eum jussit occidi, epulatur cum principibus suis, et tribunis, et ^b primoribus Galilææ discumbens : ebrius non solum vino, sed ipsius etiam cruore Baptistæ. ^c Et sicut in Apocalypsi de Babylone scribitur, vel urbe, vel gente, vel unaquaque anima, errorum caligine, vitiorumque carnalium permixtione confusa (^d interpretatur enim confusio Babylon) : *Et vidi, inquit, mulierem ebriam de sanguine sanctorum (Apoc.* XVII). Verum hæc Dei patientia quorum evadat, ipse Salvator docet ^e in Evangelio, dicens : ^f *Homo quidam erat dives, qui induebatur purpura, 222 et bysso, et epulabatur quotidie splendide : pauper autem quidam, nomine Lazarus, jacebat ad januas ejus ulceribus plenus, ^g et cupiebat saturari de his quæ cadebant de mensa divitis ^h : sed et canes veniebant, et lingeabant ulcera ejus. Factum est autem ut moreretur pauper, et portaretur ab Angelis in sinum Abraham : dives vero mortuus sisteretur ⁱ ad inferna supplicia (Luc. XVI) ; et*

servavit Baluzius, in not. ad Balvian. pag. 237, Latinos codices fere semper habere idolatria, raro idololatria. Porro etiam cod. Pantagathi hic habet idololatriæ, quod Baluzii observationem confirmat. Vide, inf., serm. 4, in illud idololatriæ tramites ; et serm. 9, ad verba repudiata ob idololatriæ adulterium plebe Judaica.

^a Sic habet cod. Urb. et Vaticanus uterque. In editis decollatus.

^b Vox illa primoribus in mss. desideratur. Fortasse abstulerunt librarii, putantes supervacuum, dixerat enim principibus. Verum textus Evangelicus *Marc.* VI, vers. 21, et principes, et primos memorat : *Herodes natalis sui cœnam fecit principibus, et tribunis, et primis Galilææ.* Græca editio : *Ἡρώδης τοῖς γυνεσίοις αὐτοῦ δείκνων ἵποισι τοῖς μεγιστάσιν αὐτοῦ, καὶ τοῖς χιλιάρχοις, καὶ τοῖς πρώτοις τῆς Γαλιλαίας.*

^c In cod. Urb. deest particula conjunctionis, quæ fortasse in editis superfluit.

^d Ita in mss. omnibus. In editis deest *Babylon*. Vide Hieron. in libr. de Nomiu. Hebr.

^e Verba quæ sequuntur, in *Evangelio dicens*, de sunt in codd. Vatt. et Flor. Urbinas, *Salvator in Evangelio docet*. Cod. Octavii Pantagathi, *ipse Salvator docet*.

^f Narratio hæc utrum historia sit, an parabola, plurima est quæstio apud expositores. Irenæus, Tertullianus, Ambrosius, historiam esse volunt : Joannes Chrysostomus, Cyrillus, Theophilactus, Beda, parabolam. Quid senserit Gaudentius, ex hoc loco non liquet.

^g In mss. *cupiens saturari*, cui lectioni consentit Vulgata editio.

^h Ita editi omnes. In mss. subditur *et nemo illi dabat*, quod fortasse librarii adjecerunt ex Vulgata. Græca exemplaria : *καὶ ἰπθωμῶν χορτασθῆναι ἀπὸ τῶν ψυχίων τῶν πεπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τοῦ πλουσίου· ἀλλὰ καὶ οἱ κύνες ἐρχόμενοι : ἔτι cupiebat saturari de micis, quæ cadebant de mensa divitis. Sed et canes venientes.* Consentit huic lectioni antiquissimus codex ms. Evangeliorum monasterii S. Julii civitatis

obsecraret istius pauperis tincto ^j in aqua digito refrigerari linguam suam, quod tamen promereri non potuit, in tormentis flammæ inextinguibilis constitutus. ^k Ad hanc servatur poenam prosperitas impiorum ; et e contra ad illam beatitudinem perducitur justorum tribulatio, ut cum sancto Abraham Patriarcha, in æterna vita requiescere mereantur, qui angustias vitæ hujus fideli patientia tolerant, de sæculo isto migraverint. Unde dicebat Dominus : *Intrate per angustiam portam, quia lata, et spatiosa via est quæ ducit ad perditionem, et multi sunt qui intrant per illam (Matth.* VII). *Quam angusta est porta, et arcta est via, quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam (Luc.* XIII). Propter hoc et sanctus Apostolus gloriari se in infirmitatibus suis prædicat : *Cum enim infirmior, ait, tunc potens sum (II Cor.* XII). Sanctum quoque Timotheum assiduis ægritudinibus laborasse, idem beatissimus prodidit apostolus Paulus scribens ad eum : ^l *Noli amplius aquam bibere ; sed vino modico utere, propter stomachum, et frequentes tuas infirmitates (I Tim.* V). ^m Quærat fortasse quispiam divitum, dicens : Ergo malitiose Deus dedit divitias, ⁿ si propter eas divitem torquet. Vult enim videri humanus error, non modo cum venia, ^o sed etiam cum ra-

Brixie, aureis et argenteis grandioribus litteris in membranis violaceis exaratis, qui tamquam pretiosum antiquitatis *κεκλιον* apud hujus cœnobii moniales asservatur. Eodem modo veritè Isidorus Clarius Brixianus episcopus Fulginas. Porro antiquissimos codices, puris prasineo et cyaneo coloribus tinctos, auro et argento conscriptos, in monasterio S. Julii Brixie asservari memorat Capreolus lib. V Hist. Brix., pag. 27.

ⁱ Hanc lectionem exhibet Flor. cod. itemque edit. Parisien. Colonien. et Lugdunen. In mss. Vatt. et Urb. *in sinu inferni*. Græca exemplaria : *ἐπίθων δὲ καὶ ὁ πλούσιος, καὶ ἰτάφη. καὶ ἐν τῷ ἄδη ἰπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ. Mortuus est autem et dives, et sepultus est. Et in inferno elevans oculos suos.* Concinit ms. cod. Brix. Evangeliorum monasterii S. Julii, quem mox laudavimus, itemque versio Isidori Clarii. Hanc porro interpungendi rationem, quæ Græco textui inest tamquam Apostolico dogmati de Christi descensu ad inferos magis consonam observat, et probat doctissimus auctor operis de Moderatione ingeniorum adversus Joannem Pherepoum, lib. III, c. 9, p. 412, edit. Venet.

^j Mss. codd. *in aquam*. In his quæ subjicit Gaudentius non textum *κατὰ πόδα* secutus est, sed potius sensum expressit.

^k In mss. *Ad hanc enim*, et paulo post desunt verba illa *et econtra*.

^l Vatt. duo, atque Urb., *noli adhuc* ; cui lectioni favet etiam Vulgata.

^m Frigida lectio videtur si spectemus ea quæ sequuntur, inducit enim divitem secum loquentem. Vatt. duo, atque Urb., *Quærat fortasse*, quod magis omnino convenit, quamvis mutare noluerint.

ⁿ Ita reposuimus ex quatuor mss. Codd. Editi, si propterea.

^o Flor. et Urb. *sed jam cum ratione*. Elegans hæc Gaudentii sententia apposite profertur a celeberrimo nostrorum temporum oratore, initio secundi eorum sermonum, qui editi sunt in calce tractatus doctissimi Polyhistoris Ludovici Antonii Muratorii *della Carità Cristiana*, Mutinæ 1723.

tione peccare. Non malitiose, sed providenter ^a te fecit **223** Deus divitem, ut per opera misericordiæ invenires peccatorum tuorum vulneribus medicinam. *Eleemosyna quippe a morte liberat, et ipsa mundat ab omni peccato (Tob. xii).* Non enim ob hoc cruciatur ille quia dives fuit, sed quoniam ipso epulante pauper Lazarus esuriit. Cæterum et ipse sanctus Abraham dives fuerat, sed peregrinorum, ^b indigentiumque mancipium. Sanctus quoque ^c Job regnum tenebat Arabiæ, sed (ut scriptum est) nulla vidua, nullus pauper, domum ejus sine vacuo exibat. Denique in doloribus constituto exprobrantur per mulierem opera misericordiæ, quæ frustra exercuerit: ^d *Et ecce, inquit, quæ pateris (Job. ii).* Men venenata diri serpentis astutia; quoniam a bonis operibus famulum Dei revocare non valuit, incumbere ut benefacti poenitudinæ fractum perderet pietatis! Caveant ergo infructuosi locupletes terribile exemplum illius sine misericordia Divitis collegæ sui, ne ad similia tormenta ducantur: magis autem faciant eleemosynas largiter, frequenter, gratulanter. *Hilarem enim datorem diligit Deus (II Cor. ix).* Distribuant opes suas egenis, acquirant sibi thesauros in cælo, ubi neque ærugo, neque tinea corrumpit, neque fures effodiant et furantur (Matth. vi): et de hoc sæculo exeuntes possint invenire refrigerium in sinu illius vere divitis Abraham. Hæc ad quæstionem, ^e quæ occurrerat, breviter respondisse sufficiat. Illa autem quæ superius comprehensa sunt idcirco memoravi, ut ^f nemo nostrum scandalizetur in cogitatione sua, nemo nostrum murmurare audeat contra Deum, si videamus injustos, idololatrias, blasphemias, continua ^g salubritate corporis **224** frui, flo-

re honoribus mundi, ^h caducis opibus redundare; e contrariis tribulationibus variis confici, doloribus carnis affigi, paupertatis necessitatibus subjacere. Novit universorum arbiter Deus qua providentia suos verberet; et qua ratione pareat impiis in hoc mundo. Næc plane ignoramus ab Apostolo beatissimo ⁱ nos aruditi, quod longa erga iniquos bonitas Dei aut ad conversionem provocat sentientes, aut ad justioreni poenarum sententiam reservat ingratos: *An, inquit, divitiis bonitatis ejus, et patientiæ, et longanimitatis contemnis, ignorans quod bonitas Dei i ad poenitentiam te invitat? Tu vero secundum duritiam tuam, et cor impenitens, thesaurizas tibi iram in die iræ, et revelationis facti judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus (Rom. ii).* Reservatur enim in diem judicii illa retributio generalis: in hoc autem sæculo idcirco interdum quidam vel blasphemant, vel apostatae, tormentis insensibilibus consumuntur, ut ceteri eorum supplicis terreatur. Pietatis vero cultores, quod interdum vel ^k corporis doloribus, vel variis tribulationibus afficiuntur, triplex esse ratio invenitur: ^l prima correctionis, secunda purgationis, tertia probationis. Hominem fidei apostolicæ inhaerentem, si frequenter in quibusdam peccare videat Deus, ^m sic peccatorem eum verberat ut emendet, ut ⁿ saluari admonitione flectat ad poenitentiam: negligentem, ne tolerabili ultione dilata, gehennæ inextinguibili fiat obnoxius. Eum quoque quem pudice conversantem, ac justè, quædam tamen improbarum cogitationum macula resperserunt, idcirco Dominus nunc et tribulationum et agritudinum flagello castigat, ne in illo aliquid sordium futuris ignis inventat, sed ut

^a Flor. cod. atque editio Parisien. sic habent, et ita omnino legendum videtur, respondet enim objectioni divitis. Vat. duo, te Dominus divitem fecit. In edit. Colonien. et Lugdun. deest te; at cod. Octavii Pantagathi, providenter te Deus divitem fecit.

^b Locus iste mihi suspectus est. Cod. Flor. sic legit: *Indigentiumque multa largitur mancipium.* Urb. et Vatt. duo, *indigentium quam multa largitur mancipium.* Has autem lectiones nolo excutere, quia nihil subesse video. In cod. Pantagathi ad oram paginæ ipsius Pantagathi manu scriptum est *indigentium cum multa largitate.*

^c Hunc Gaudentii locum protulit Pineda ad confirmandam illorum sententiam qui censent Job regem fuisse, inter quos numerantur LXX, et Græci sere omnes, quorum auctoritatem fortasse secutus est Gaudentius. Ad regionem quod attinet, Eusebius, lib. ix Præp. Evang., c. 4, profert Aristæum in Judaica Historia scribentem, *Joham habitasse in Idumæa atque Arabiæ finibus.* Consentit antiquissima appendix addita ad librum Job in hac versione LXX, quæ tradit eum habitasse *Ausitide in finibus Idumæa et Arabiæ.* Vide Grot. in not. ad Sulpic. Sev., pag. 65. Miratus sum, clarissimum Job commentatorem, terram Hus a Plinio ac Ptolemæo in Arabia sitam affirmasse; nam Ptolemæus quidem Ausitas memorat Arabiæ Deserte incolas, quod jampridem annotatum ductissimo Bocharto, Phaleg. lib. ii, cap. 8, et lib. iv, c. 9, itemque Spanhemio, Historiæ Jobi cap. 3; eosque ab Uta Nachoris filio, de quo Gen., xxii, 21, originem duxisse volunt. Ad Plinio attenti prorsus de hac regione silentium.

^d Verba hæc non existant in Vulgata, nec apud

LXX. Fortasse fragmentum est ex antiqua Itala cuius hodie pauca nobis laciniæ supersunt.

^e Ita in mss. editi, quæ occurrerunt.

^f Sic mss. quatuor codd. summo consensu supplent. Editi antea legebant *nemo nostrum murmurare; cætera exciderant* oscitantia librariorum.

^g Et hic quoque mss. consentiunt in hanc lectionem. Editi legebant *salubritate corporis sui.*

^h Sic legit editio Paris. aliæ duæ editiones *caducis operibus.* Male.

ⁱ In mss. deest nos.

^j Lugdun. editio ac Vatt. codd., ad poenitentiam te adducit, quibus consentit Vulgata. Græcæ exemplaria sic *παρακαλεῖ σε ἔγρη, te adducit, te allicit, te invitat.* In Floren. cod. et Colon. ac Paris. edit. inrepsit ad poenitentiam mendo librariorum, quod *ορδύμα* occurrit etiam in mss. Pantagathi; verum ejusdem Pantagathi manu in margine scriptum est *poenitentiam.*

^k Mss., corporis.

^l De triplici hoc tentationum genere in eundem sensum studiosè disserit Joen. Cassianus, Collat. vi, c. 11, ubi divisionem hanc videtur ex hoc Gaudentii loco desumpsisse. Vatt. Codd. in margine adscriptum habent: *Hic multa deest; nec fortasse omnino improbabile est, quamvis statim singulas divisionis partes subsunat. Lector perpendat; quamvis postquam hæc jam vulgata fuerant, omnem mihi scripturam ademerit cod. Octavii Pantagathi, in quo continente ordine hæc ita conscripta sunt, ut nulla defectus suspicio reliquatur.*

^m Cod. Flor. et Urb., si peccatorem.

ⁿ Flor. et Urb., saluari admonitu.

per exiguas plagas brevissimi temporis, ab omnibus purgatus maculis securior ad æternam migrare requiem mereatur. Hæc est amantis Dei consulta erga peccatores animas, ac pia severitas. Scriptum est enim: *Quoniam quom diligis Deus, verberat: flagellat autem omnem filium, quem recipit* (Hebr. xii). Unde merito misericordem Deum quisque nostrum prædicat Propheta^b doctus 225 eloquio: *Castigans castigavit me Dominus, et morti non tradidit me* (Ps. cxvii). Justos vero, et inculpabiles quosque, sicut sanctum Job (de quo scribitur (Job. i) quod fuerit homo sine querela, verus Dei cultor), hæc de causa Deus omnipotens vel damnis facultatum, vel orbitibus charorum, vel angustiis persecutionum, vel dolorum carnalium stimulis tentari permittit, ut probet. Probat autem non sibi, qui ante novit universa quem fiant, sed Angelis, et hominibus, ut eos ex factis probos noverint, quoniam conscientias latueri non possunt, quas solus novit scrutans corda et renes Deus. Ipse enim novit occulta cordis, ut Propheta sermo testatur (Ps. vii). Et ideo forsitan beatus Apostolus, inter multiplicem tribulationum, persecutionumque tentacula constitutus, siebat: *Quoniam spectaculum factus sum huic mundo, et Angelis, et hominibus* (I Cor. iv). Angelis quidem justos suos Deus probari ideo vult, ut consummatam sanctorum justitiam lætantes agnoscant. *Lætantur enim beati Angeli in celo, ut sit Dominus Jesus, etiam super uno peccatore poenitentiam agente* (Luc. xv). Hominibus autem probatam esse vult perfectionem justorum, ut ad perseverantiam dilectionis Dei eorum provocentur exemplo. Diabolo etiam probatam vult ingerere Deus sanctorum justitiam, ut eos bonorum operum meritis debite ad amicitiam Dei, et ad regnum cæli unde ipse cecidit, doleat esse proventus^d; doleat, indignetur, invidet, ingemiscat, nec tamen audeat quidquam de judicio divino causari. ^e Probationis

igitur gratia mirificus Job (Job. i), ex opulento repente inops efficitur, ex patre decem natorum sine filiis invenitur, ex vegeto^f ac sano vulneratus, ex florentissimo^g et vermibus exaratus aspicitur, ex glorioso opprobriis expositus reperitur: approbriis autem et amicorum exprobrantium, et (quod esset gravis) propriæ conjugis, quæ non ad solatium dolorum ejus, sed ad ultimam tentationem docetur esse servata. Nam urgebat eum loqui verba blasphemice^h replicans ei 226 justitiæ ejus operaⁱ quæ incassum gessisset, qui ad tot miseriarum genera pervenisset. Quapropter inquit: *Dic aliquem sermonem contra Dominum, et morere* (Job. ii). Mortem blasphemanti debitam pro remedio ærumnarum suggerit acquirendam castidus iterum per mulierem serpens; et palmam patientiæ auferat fortissimo bellatori, et interitum congerat victo, quia blasphemantis furor non modicum doloribus præstat, sed cruciatum mortis accumulat: illius quippe mortis quæ nec finem miseriis tribuat, et exordium sit poenarum, quas ultor Deus blasphemantibus preparavit. At ille beatissimus intelligens callido antiquæ artis argumento, diabolum rursus per mulierem venenum mortis ingerere, sic respondit: *Velut una, inquit, ex insipientibus mulieribus locuta es* (Ibid.), pulsans videlicet unam, i de qua omnis. Et adjecit: *Si bona suscepimus de manu Domini, mala cur non tolerabimus?* Et in alio loco: ^k *Nudus exivi de utero matris meæ, nudus iterum revertar in terram: Dominus dedit, Dominus abstulit; sicut Domino placuit, ita factum est, sit nomen Domini benedictum* (Job. i). Inter dispendia omnium facultatum, inter funera tot natorum, inter atrocissimos sui corporis cruciatum, et intestinos dolores opprobrii conjugalis, laudat et magnificat omnipotentem Dominum versus Dei cultor. Et nos itaque si cultores^l Dei sumus, imitemur patientiam triumphalem, quam solam spoliatus universis non solum facultatibus, atque^m pignoribus,

^a Flor. et Vatt. duo quem diligis Dominus, et sic fore semper legant ubicumque occurrat Deus.

^b Valde aridit lectio utriusque Vat. cod., ductus eloquio, quam lectionem habet etiam eod. Pantagathi, sed in margine ipsius Pantagathi manu adscriptum est doctus.

^c Ita legunt Flor. cod. et Vatt. duo, quorum lectio magis convenire visa est, quam ea quæ habetur in editis sic: *ut e bonorum operum meritis, quamvis et hæc non omnino mala sit. Porro cod. Pantagathi ut hic habet, ut eos bonorum operum meritis, sic in sequenti, doleat esse proventus.*

^d Ita cod. Urb. et Vatt. duo, ex quorum consensu locum hunc genuinæ lectioni restituiamus. Flor., *perverto. Editi, perfectos, omnino male Legiturum in tribus illis codd. unde ipse cecidit, pro unde ipse cecidit.*

^e In eod. Urb. et Vatt. duobus et Probationis ergo.

^f Verbum illud ac sano non habetur in mss.

^g Exarare est terram sulcis proscindere, quod aliquando etiam ad corpus humanum transfertur. Horat. Epod. 8:

..... Et rugis vetus
Frontem senectus exaret.

Convenit illud Verg. Æn. vii:

... Et frontem obscenam rugis eret.

Ambrosius, lib 1 Offic. c. 12: *Inopem factum es divite, orbatum liberis ex secundo parente, persusum ulceribus, exaratum vulneribus a capite usque ad pedes videbant. Victor Vitensis. Persec. Vandal. lib. 1: Frontem in qua venillum Christus sue fixerat crucis, rugatam magis quam exaratum, discidentem, atque mugientes ostenderent nervi. Auctor vitæ B. Fulgentii, cap. 11: *Recrudescit iterum manus vesana tortoris, flagellisque innumeri beatus Fulgentius exaratur.**

^h Mss. quatuor, replicans illi.
ⁱ In mss., quæ incassum gesserit; videtur tamen librarii erratum.

^j Scilicet mulier; quamvis et numero plurimum capius asi fuerint, veteres. Vide eminentissimum Norisium, Diss. 4, ad Cepot. Phs., c. 3, et Stephanum Balusium, in not. ad Lupam Ferrarionsem, ep. 4. In mss., de qua omnes.

^k Cod. Urb. et Vatt. duo, nudus exivi, ait, de utero.

^l Sic habent mss. codd. Editi minus apte, cultores Domini.

^m Pignora pro liberis in usu esse apud Sælvianum, observavit Baluzius ad pag. 76, quod tamen frequens etiam antiquis. Quintilianus, lib. vi, cap. 4: *Quæ et obsecratio illa iudicium per charissima pignora, utique et et res sint liberi, conjux, parentes, nullis erit;*

sed ipsis etiam corporis sui carnibus, inconcussa fide, possidet verus Dei cultor. ^a Verus enim Dei cultor ille est, cujus fides inter adversa non deficit, cujus lingua benedicere nomen Domini sui in omni angustiarum tempore, ^b in omni tribulationum plaga non desinit, dicens: *Benedicam Domino in omni tempore, semper laus ejus in ore meo* (Ps. xxxiii). Si peccator es, agnosce pro correctione **227** tua esse quod cæderis, vel certe pro purgatione, sicut supra disserui. Si autem justus es, nomen quidem justi præsumere non audebis, intelliges tamen ad gloriæ tuæ probationem evenire quod pateris. Scriptum est enim: *Vasa figuli probat fornax, et homines justos tentatio tribulationis* (Eccl. xxvii). Ideo sanctus quoque Apostolus dicit: *Tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem, spes autem non confundit* (Rom. v). Ergo quoniam vel ad probationem justis, vel ad emendationem peccatoribus, vel ad pœnam sacrilegis, varii cruciatus in hoc sæculo irrogantur; et quibusdam mortiferæ sunt istæ plagæ, quibusdam salutares: propterea cum distinctione summa scribitur in libro Psalmorum, de pertinacibus quidem malis ita: *Mors peccatorum pessima, et qui oderunt justum delinquent* (Ps. xxxiii); utique eorum ^c peccatorum pessimam testatur mortem, qui in scelere delictorum perma-

et paulo supra: *Affer in his momentum et ætas, et sexus, et pignora* (agit de peroratione), *liberi dico, et parentes, et propinqui*. Ovid. iii Trist. 41.

Quod patria careo, pignoribusque meis;

itemque Claudian. i in Eutrop. 222:

Quo struis hos auri cumulos? quæ pignora tantis
Succedent epibus?

Aug. serm. 1 de Innocentibus: *Pignora sunt non credita, sed creata; non deposita, sed exposita*. Ambrosius, ii de Fide, ad Gratianum, cap. 2: *Desideriis licet fessa maternis charissimorum pignorum tolerabat absentiam*. Gaudentius ipse, tract. de Machabæis martyribus: *Tot martyria pertulit, quot pignora consecravit*; et paulo post: *Octava et ipsa accessit numero, ad octavam Christi Resurrectionis diem cum charis pignoribus occursura*. Ad sis Albericum Gentilem, de Nuptiis lib. ii, cap. 3; et Berneggerum, ad Sueton. Aug., cap. 21.

^a In mss., *possidet*. Verus enim Dei cultor. Cætera desunt etiam in libro Pantagathi; prout ea quoque quæ paulo post sequuntur in omni angustiarum tempore.

^b Et hæc quoque verba abstulerunt librarii de mss. **D**

^c In edit. Lugdun. deest vox peccatorum.

^d Sic editi, et mss. omnes, excepto Flor. in quo legitur *spirituali*, sed hoc loco tantum; alibi *spirituali*, et *spiritualis*; at Cod. Pantagathi tum hic, tum alibi, *spirituali* et *spiritalis*.

^e Vana ac demens superstitio a Gentilibus passim vocabatur christiana religio, Christianique stulti, athei, ac nullius numinis cultores; ideoque Gaudentius ait: *Confusa esse apud nos omnia philosophi Gentilium judicant*. Res nota est, ac frequenti Scriptorum calamo trita, qui dementissimæ calumniæ invidia christianum nomen laborare noluerunt. Vide Tertull. in Apologet., Minutium in Octavio, Justinum in utraque Apologia; Lactantium, l. v, cap. 14, 15 et 18. Philosophi vero potissimum Christianis infensi apud Justinum, Apol. 1.

^f Epicureorum sententiam convellit, qui casu omnia regi volebant. Præclare Sen. de Provid., cap.

nere cupientes, oderunt verberantem justum; de emendabilibus autem, *Multa*, inquit, *flagella peccatorum* (Ps. xxxi): de sanctis vero, *Multa*, ait, *tribulationes justorum* (Ps. xxxiii). Nec difficile omnino est unicuique ^d spirituali, ut hanc diver-sitatem ex fructibus cujusque diducet, dicente Domino: *Ex fructibus eorum cognoscetis eos* (Math. viii, 20). Nam ^e confusa esse apud nos omnia, philosophi Gentilium judicant; cum *spiritualis homo discernat, et diducet omnia*, ut ait Apostolus, *ipse autem a nemine judicetur* (I Cor. ii). ^f Nonnulli enim prudentium sæculi, sapientiæ cœlestis ignari, dum volunt ^g fortuita astruere universa quæ creator omnium Deus justo moderamine providenter exercet, ita loquuntur: ^h Si Dei providentia gubernaretur hic mundus, numquam promiscue bonos, et malos tribulationum, dolorum, ærumnarum, atque ægritudinum plagæ conficerent, quia divinæ acquitatis non esset, disparibus meritis plagas irrogare consimiles: sed ⁱ problematicis **228** hujus invidia ^j facile evacuatur usitato veritatis exemplo. Notum namque est omnibus, quod et ferri acies, et ignis ustio, vel ad interitum irrogantur, quando pœnam exigit puniendi criminis qualitas, vel ad curam proficiunt, cum sanandi gratia medicinaliter adhibentur. Ita igitur Deus omnipotens easdem plagarum species, pro qualitatibus

¹: *Supervacuum est ostendere non sine aliquo custode tantum opus stare, nec hunc siderum certum discursum fortuiti impetus esse*. Minuc. in Octavio: *Mihi videntur qui hunc mundi totius ornatum non divina ratione perfectum volunt, sed frustis quibusdam temere cohærentibus conglobatum, mentem, sensum, oculos denique ipsos non habere. Quid enim potest esse tam apertum, tam confessum, tamque perspicuum, cum oculos in cœlum sustuleris, et quæ sunt infra, circaque lustraveris, quam esse aliquod numen præstantissime mentis, quo omnis natura inspiretur, moveatur, alatur, gubernetur?*

² Vera lectio, quam exhibet Flor. cod., cujus auctoritate locum hunc emendavimus. Urb. et Vall. duo: *fortuita adstruere*, adjecta post primam quartam litteram. Cod. Octavii Pantagathi, *fortuita astruere*, ut ex consensu etiam aliorum Codd. præter Florentinum vera lectio constet. Editi, *corrupte, fortunæ adstruere universa*.

³ Hoc idem Epicureorum objectum diluit Seneca toto lib. de Providentia, quem librum laudans Lact. v Instit. cap. 23, apposite ad hunc locum ait: *Si quis volet scire plenius, cur malos et injustos Deus potentes, beatos et divites fieri sinat, pios contra humiles, miseros, inopes esse patiatur, sumat eum Senecæ librum, cui titulus est: Quare bonis viris multa mala accidunt, cum sit providentia; in quo ille multa non plane imperitia sæculari, sed sapienter, ac pene divinitus, elocutus est*. Vide Lips. Physiol. lib. 1, dissert. 16. Hunc Gaudentii locum adversus Atheos indicat Elmenhorstius in not. ad Minuc. Fel., pag. 12.

⁴ Apud philosophos proprie problematica appellatur rerum abditarum perquisitiones et conjectura, quibus magis animi quodam acunine, quam certa indagine remotiora naturæ arcana explorantur, cujusmodi sunt apud Aristotelem, et Plutarchum. Judic. xiv, vocatur problema, quod Samson proposuit in convivio Philistinorum.

⁵ In mss. quatuor codd., *facillime evacuatur* Flor. et Urb., *visitato*, quemadmodum etiam liber Octavii Pantagathi: verum ejus manu ad oram paginæ scriptum est *usitato*.

temperat meritorum: quosdam quidem puniens, A quosdam vero vel emendans a vitiis, vel emundans, vel certe ad ampliorem gloriam promovens. Quod ut adhuc planius intelligi queat, pauca adjiciam sanctarum testimonia Scripturarum. Legimus enim: *Sagittæ potentis aculæ cum carbonibus desolatoriis* (Ps. cxxx). Et alio in loco: *Sicut sagittæ in manu potentis: ita filii excussorum* (Ps. cxxvi).^a Filios excussorum beatos Apostolos prædicat, quos electos ad fidem (patribus eorum a gratia Dei, ob incredulitatem suam, procul excussis) manus omnipotentis Domini Jesu, sicut sagittas velociter pervolantes, in universum^b direxit orbem, ut prædicatio eorum (juxta beatissimi Pauli doctrinam) *aliis quidem fieret odor mortis in mortem, aliis autem odor vitæ in vitam* (II Cor. ii). Doctrina enim veritatis obediens vivificat, rebelles interficit; vitia prosternit, virtutes erigit; incredulos dejicit, fideles extollit: quoniam Christus Jesus, qui ab Apostolis prædicatur, ut Simeon sanctus in Evangelio ait: *Positus est in ruinam^c et resurrectionem multorum* (Luc. ii). Ut autem noveris Apostolos (qui ex officio sortiti vocabulum, Latino sermone destinati^d nuncupantur) filios esse Judæorum a Dei gratia excussorum; ausculta quid ipsis blasphemantibus Judæis responderit Christus: *Si ego, inquit, in Beelzebub ejicio dæmonia, filii vestri* (Luc. xi), id est Apostoli^e ex vestra electi progenie, **229** *in quo ejiciunt?* Et ut apertius ostenderet, de quibus loqueretur, adjecit: *propterea, inquit, ipsi judices erunt vestri*. Nam dicit alio in loco Apostolis: *Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me,* C *in resurrectione cum venerit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et ipsi super duodecim thronos, judicantes duodecim tribus Israel* (Matth. xix). *Sicut sagittæ ergo, inquit, in manu potentis: ita filii excussorum* (Ps. cxxvi).^f Statimque adjicitur: *Beatus qui implebit^g desiderium suum ex ipsis*, ut evidenter intelligas, quod sagittæ Dei interdum mortem inferunt, interdum beatitudinem præstant,

^a Verba hæc adjecimus ex fide optimorum codd. Urbin. et Floren., quæ in editis desiderabantur, non parvo loci hujus detrimento. Eadem exhibet liber quoque Octavii Pantagathi; at in Vatt. duobus ordine paululum immutato: *beatos Apostolos prædicat filios excussorum*. Filios excussorum Apostolos intelligit etiam Augustinus in psal. cxxvi.

^b Ita mss. cod. summo consensu. Editi, *direxerit*.

^c Flor. et Vatt. duo, *et in resurrectionem*.

^d Hoc est missi; destinare enim nuntios est mittere, ut apud Suet. Galb. cap. 16: *Statimque legationem ad prætorianos cum mandatis destinaverunt*. Apostoli græca vox ab Ἀποστολλῶν, quod est cum mandatis aliquem mitto, ideoque Gaudentius dicit Apostolos ab officio nomen sortitos. Idem Gaudentius, tract. de Dedic. basil.: *Apostolus est qui missus a Deo est: destinatus enim nuncupatur apostolus*. Utrumque Gaudentii locum profert Barthius, l. XLIII Advers. c. 8; verum de apostoli appellatione et officio confer Casaubonum, exercit. 13, ad Baronium, § 4, ubi etiam hic Gaudentii locus poterat non incommode recenseri. Vide porro, si vacat, Isidorum quoque, l. i Offic. c. 17.

^e Hæc verba non habentur in mss., quæ tamen necessario duximus retinenda.

sicut Jobo sancto ac beatissimo præstiterunt, qui ait: *Sagittæ enim Domini in corpore meo sunt, quarum ira bibit sanguinem meum*. Cum enim incipio loqui stimulant me (Job vi). Et post pauca: *Quod si tribuat Dominus, et veniat petitio mea, et spem meam det mihi Dominus; qui cepit Dominus vulneret me, sed non in perpetuum interficiat me*. Sunt et plurima istiusmodi sparsa per totum corpus sanctarum Scripturarum, quæ studio brevitatis^h securus prætereo, quoniam scienti Legem loquor, qui ex paucis instructus testimoniis facile possis similia exempla colligere,ⁱ quibus documentis et bonitatem Dei provida castigatione suos famulos vel corrigentis a delicto, vel promoventis ad gloriam, plenius intelligas approbari; j et ejusdem debitis cruciatibus pertinaces impios punientis, veram justitiam recognoscas, docente etiam beato Apostolo: *Numquid injustus Deus, qui infert iram* (Rom. iii)? in eos videlicet qui veritatem in injustitia detinent. De nostra autem castigatione, quæ verbis^k a Deo, ita testatur: *Cum judicamur, inquit, a Domino corripimur,* l *ne cum hoc mundo damnemur* (I Cor. xi). De justis vero sic loquitur: *In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur: aporiamur, sed non destituimur: persecutionem patimur, sed non derelinquimur: dejicimur, sed non perimus: semper mortem Domini nostri Jesu in corpore nostro circumferentes, ut et vita Jesu Christi in corpore nostro manifestetur* (II Cor. iv). Et alibi idem beatus apostolus Paulus, postquam raptum se dixerat^l usque in tertium cælum, et in paradysum, **230** ubi ineffabilia^m verba audierat, ita continuo addit: *Ne eminentia, inquit, revelatum me extollat, datus est mihi stimulus carnis angelus Satanæ, qui me colaphizet, ut non extollar. Propter hoc ter Dominum rogavi ut discederet a me, et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur* (II Cor. xii). Et alia Scriptura huic sensui concordansⁿ evidentiùs loquitur: *Quomodo in igne probatur, ait, aurum, et argentum, ho-*

^f In mss. Flor., *statimque dicitur*, ut et in cod. Octavii Pantagathi, qui mox in sequenti, *Beatus qui implebit*.

^g Editi duo sic legunt; Urbinas, *qui implevit*.

^h Vatt. duo, *secure prætereo*.

ⁱ Flor. cod., *a quibus documentis bonitatem*.

^j Laborabat non mediocri vitio hic locus. Editi namque sic legebant: *et eisdem debitis cruciatibus*, ex quo videbatur absurde inferre Gaudentius Deum punire impios cruciatibus debitis justis. Itaque fidem quatuor mss. secuti veram lectionem restituumus, quæ fulcitur etiam auctoritate cod. Octavii Pantagathi hoc modo, *et ejusdem Domini debitis cruciatibus*.

^k Mss. cod., *ut non cum hoc mundo*, quam lectionem exhibet etiam Vulgata. Deprehendimus non semel librarios ad consensum Vulgatæ textus suos reformasse.

^l Mss. cod., *usque ad tertium cælum*.

^m Sic editi. Flor. et Urb., *audierit*. Vatt. duo *audivit*.

ⁿ Ita reposuimus ex quatuor mss. Editi, *evidentia*.

^o Videtur vera lectio cod. Flor., *Quoniam in igne*.

mines autem justī in camino humiliationis (Eccli. ii);^a utique ut æstum perpassi tentationum, et tribulationum onere inclinati, minime in superbiam justitiæ suæ meritis erigantur, aliquid se contra actuum suorum dignitatem pati mussitantes injustum; quos non multo post immortalis præmij retributio subsequatur; sed potius ut in humilitate spontanea permanentes,^b sanctis scilicet virtutibus præditi, et humiles corde, probabiliore efficiantur in Christo. Sicut etiam venerandi martyres exstiterunt, qui

^a Auctoritate quatuor mss. freti, qui miro consensu sic legunt, vulnus ab imperitia librorum huic loco inflictum abstulimus. Editi enim sic habent: *Ut utique gustum*, omnino male. Decepti fuerant librarii similitudine litterarum, accipientes æ præ g. u autem de suo addiderunt. Porro frustra est Barthius, qui, l. xxii Advers. c. 15, depravatam lectionem ut *utique gustum* conge-tis veterum exemplis conatur asserere. Sane conjecturam nostram de ratione qua ortus est librorum error, armat perbelle antiqua Basileensis editio anni 1569, cui titulus: *Monumenta Patrum Orthographa*, inter quæ Gaudentii etiam noster primum lucem aspexit; in ea enim sic legitur: *utique ut gustum*, quod jam pridem motum in Italis Ephemeridibus litterarum, tom.

A cum beato Apostolo fideliter præsumentes, non esse condignas passiones hujus temporis ad superventuram gloriam, quæ revelabitur (Rom. viii) in sanctis, universa supplicia^c pro Domini Christi nomine, omnesque irrogatos corpori cruciatus æquissimo animo susceperunt, ipsum Dei Filium remuneratorem victicis patientiæ habituri, qui regnum eorum servis suis usque in finem fidelibus largietur. Cujus sempiterna virtus atque divinitas, cum Patre et cum Spiritu sancto permanet in omnia sæcula.

XXXVI, pag. 38. Ms. codex qui fuit Octavii Pantagathi, hoc loco pro *æstum* legit actum mutata e in c atque s ommissa; quod facile fuit partim properantibus librariis, partim ex similitudine litterarum c pro e scribentibus. Porro ne quid dissimulem, in eodem ms. superiori lineæ spatio conscripta est littera r, ut legatur *utique ut arctum perpassi tentationum*; quæ licet emendatio a vera lectione plurimum distet, scriptoris nihilominus solertiam commendat.

^b Edidimus lectionem mss. cod. Aliæ editiones: *Sancti (scilicet virtutibus præditi, et humiles corde) probabiliores*.

^c Mss. quatuor sic habent: *pro Dei Christi nomine*, quæ lectio occurrit etiam in cod. Pantagathi.

INCIPIUNT^a TRACTATUS VEL SERMONES.

SERMO I.

DE EXODI LECTIONE PRIMUS.

^b Nocte vigiliarum^c de Paschæ observatione.

231 Opportuno tempore Dominus Jesus beatissimi

^a (In editione Galeardi inscribitur: *Incipit tractatus primus in Exodum*; cui titulo hæc appendix nota.) Flor. cod. hunc titulum præfert: *Incipit primus in Exodum nocte vigiliarum de pasce observatione tractatus*, cui consonat liber vs. Octavii Pantagathi, sed pro *pasce* habet *Paschæ*. Urbinae vero: *Primus in Exodum nocte vigiliarum de Paschæ observatione tractatus incipit*. Tres editiones: S. Gaudentii, Brixienis episcopi *primus tractatus in Exodum, nocte vigiliarum, de Paschæ observatione*. Mirum est, quanta fuerit in hujusmodi titulis pervertendis et conturbandis librorum licentia. Solebant autem veteres conceptis verbis *Incipit*, et *Explicit*, initium, finemque cujuslibet Operis designare; ut præter alios, observavit eruditissimus Baluzius, not. ad Salv. p. 30, qui etiam Vincentii Lirinensis Commentorium, ex fide veterum exemplarium, edidit in hunc modum: *Incipit tractatus Peregrini pro catholicæ fidei antiquitate et universalitate*. Ita in sequentibus cod. nostri Flor. et Vall. duo sic habent: *Finit primus, Incipit secundus*; quod cum in mss. ad septem priores tractatus de Exodo eodem modo annotatum sit, hoc loco semel monitum volui. At si quis hæc fortasse, tamquam levia, a nobis maluerit prætermitti, sciat nos ex antiquitate, ut ait idem Baluzius, amare etiam quisquillas et semesos lapides; ac præterea meminere, id a nobis susceptum esse, ut integras variantes lectiones mss. codd. quam diligentissime exhibeamus.

Tractatus, et tractare, attentione ad populum, sacrasque conciones appellabant prisci Patres. Vide Ferrar. lib. i de lit. sacr. Sect. Goue., c. 2, ubi non semel Gaudentium laudat.

^b De nocte vigiliarum auctor concionis ad Catechum, contra Judæos, (inter Opera Augustino ascripta, edit. Bened. t. VIII, in append.): *Exigit a nobis ratio hujus tantæ congregationis, et noctis transactæ vobis reddere rationem, et istius diei de tanto*

nam festivitatem Paschæ voluit celebrari, post autumni nebulam, post horrorem hiemis, ante æstatis ardorem. Opponebat enim Solem Justitiæ Christum, et Judæorum caliginem, et rigorem Gentilium, ante ardorem futuri judicii, placida Resurrectionis suæ

*Sacramento percepto veram, sempiternamque demonstrare salutem. Si enim, dilectionissimi, opera tenebrarum transactæ noctis, consideremus, et quid egerimus, Domino donante, explicare voluerimus, inveniemus nos in nocte non opera noctis, sed diei peregrisse. Solemne itaque erat Christianorum pervigilium in nocte Paschæ, quam Gaudentius antoninasticæ noctis vigiliarum appellat; unde Tertull. l. ii, c. 4, ad Uxor. ait: *Quis nocturnis convocationibus, si ita oportuerit, a latere suo (uxorem) eximi libenter feret? Quis denique solemnibus Paschæ ammocantiam, secutus, sustinet?* Rationem porro hujusce tam solemnis pernoctationis profert Hieron. lib. ix in Matth. c. xxv, edit. Bened. t. IV, p. 120: *Trasitio Judæorum est, Christum media nocte venturum in similitudinem Egyptii temporis quando Pascha celebratum est, et exterminator venit, et Dominus super tabernacula transiit, et sanguine agni postes nostrarum frontium consecrati sunt. Unde reor et traditionem apostolicam permansisse, ut in die vigiliarum Paschæ, ante noctis dimidium, populos dimittere non liceat, expectantes adventum Christi. Et postquam illud tempus transierit, securitate præsumpta festum cunctos agere diem. Item Lact. lib. vii, c. 19: *Hæc est nox quæ a nobis propter adventum regis ac Dei nostri, pervigilio celebratur. Cujus noctis duplex ratio est, quod in ea et vitam tum recepit cum passus est, et postea, orbis terræ regnum recepturus est. Hanc eandem quam Gaudentius, noctem vigiliarum appellat Ado Yenneg. in Chron.: *Desperatione deposita reditur ad Ecclesiam, in eaque, vigiliarum nocte sancti Paschæ, concepit animo Rogationes. Et Alciemus Avitus de prima, festi, Rogationum institutione: *Tracta sunt hæc inter timores publicos, et rumores privatos usque ad imminentem vigiliarum solemnium noctem, qua celebrari festum Dominicæ Resurrectionis annua consuetudo posebat. Vide Lindenbrogium, Observat. ad Marcell. pag. 545.*****

^c Ita passim nomen *Paschæ* inflectebant veteres,

lumine dimovere, cunctaque in statum tranquillum primordii revocare, quæ fuerant velamine tetro confusa ab illo principe tenebrarum. Nam^b veris tempore Deus cordidit mundum. Martio enim mense dixit per Moysen Deus: *Mensis hic vobis initium mensium, primus est in mensibus anni* (Exod. xii). Quem mensum verax^c utique Deus primum non diceret, nisi primus esset; sicut septimum diem non diceret sabbatum, nisi Dominicus primus esset. Filius ergo Dei, per quem facta sunt omnia (Joan. i), eodem die, eodemque tempore, prostratum mundum propria Resurrectione resuscitat, quo eum prius ipse creaverat ex nihilo, ut omnia refor-

cus exempla cuilibet obvia sunt. Paschatis pro eo nunc magis obtinet, sicuti observavit Voss. l. i de Analog. c. 20, estque tertiæ inflexionis, eodem modo quo *ænigma*, *dogma*, aliaque verbalia a Græcis accepta, quamvis τὸ πάχος non a Græcis, sed ab Hebræis derivatum, nisi alia probarent, certe diceret locus insignis Greg. Naz. Orat. 2, in sanctum Pascha, qui Jacobo Billio interprete sic habet: *Hoc Pascha, hoc, inquam, magnum, et venerandum pascha ab Hebræis juxta eorum linguam, nominatur, quæ vox transitum sonat, historica quidem ratione, propter Israelitarum ex Ægypto in Chanaanem regionem fugam, et migrationem; sin autem spirituales sensum spectemus, propter nostram ex his inferioribus ad superiora, atque ad promissionis terram progressionem et ascensum. Quod vero in permultis Scripturæ locis accidisse comperimus, ut nomina quædam ab obscuro sensu ad apertiorum, atque a duriori sono ad elegantiorum, honestioremque immutata sint, idem hic quoque contigisse animadvertimus. Quidam enim salutiferæ passionis nomen hoc esse arbitrati, ac deinde per litteræ π in π, et x in χ mutationem, hanc vocem ad linguam Græcam accommodantes, hanc diem Pascha nominarunt. Atque hæc vox postea consuetudine atque usu confirmata est, multitudine videlicet hoc verbum, ut magis pium, calculo suo comprobante. Codex Flor. legit de pasce observatione.*

^a Imitatur Ambrosium in lib. de Mysterio Paschæ cap. 2: *Est enim Pascha vere anni principium, primi mensis exordium, novella germinum reparatio, ac tetra hiemis nocte discussa, primi veris restituta jucunditas. In codd. Flor., Urb. et Vatt. duobus legitur, velamine retro confusa. Locus hic displicuit nupero cuidam critico, quem satis imperite locutum ostendimus in Præfatione ad Gaudentium. Videndus porro Gaspar Barthius, lib. xviii Advers. c. 1, ubi totum hunc locum, aliaque non pauca Gaudentiani hujus tractatus, docte et accurate disovit.*

^b Secutus est Gaudentius consensum Patrum tum Græcorum, tum Latinorum, qui veris tempus mundo condito assignant. Instar omnium erit Ambrosius, quem Gaudentii patrem καὶ διδάσκαλον jure optimo vocare possumus. Sic l. i Hexam. c. 4, ait: *In hoc ergo principio mensium celum et terram fecit, quod inde mundi capi oportebat exordium, ubi erat opportuna omnibus verna temperies. Et in lib. de Myster. Paschæ c. 2: Hoc tempore (veris nampe) visibilibus et invisibilibus conditor Deus defixa humo cæli machinam suspendens, diem solis ardore radiavit, splendorem lunæ solatio noctis attribuit, pendentem cæli cameram splendens siderum decoravit ornatu. Hanc eandem sententiam Ethnæis quoque placuisse ostendit præter alia celebre illud carmen a Pithæo vulgatum:*

Ver novum, ver jam canorum, vere natus orbis est;

si tamen vera sit ejus caniniis omundatio quam exhibet Lips. l. i Elect. cap. 5. Qui magis antiquo favent, rationem petunt a maturitate frugum, inter

marentur in Christo quæ in cælis sunt, et quæ in terra sunt (Ephes. i, 10); quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia, ut ait Apostolus; ipsi gloria in sæcula (Rom. xi, 36). Nec turbari quisquam nostrum debet, si interdum secundo mense, id est Aprili, Pascha nos celebrare lunaris ratio, et dies cogit Dominicus. Secundum lunæ enim cursum numerantur in Scripturis divinis dies, Cæterum Calendas, et Idus, et Nonas, et mensium nomina ac dierum Gentiles posuerunt, sicut puta, quem vetustas humanæ memoriæ primum mensum tenebat, Paganus hunc Martem Martium²³³ nuncuparet: et diem sabbati, quem septimum rationabilium corda servabant, ille Saturni

quos principem locum obtinet Josephus Scaliger l. v de emend. temp., nescio vetustatis potius, an novitatis amore. Certe in hæc non solum ab aliorum, sed etiam a patris sui sententia descivit. Cod. Flor., Urb. et Vatt. duo pro veris tempore legunt *veris tempore*; iisque consentit cod. Pantagathi, qui in sequenti etiam habet *verax utique*.

^c Flor. codex, Urb. et Vatt. duo sic habent. Tres editiones, ubique.

^d Latenter carpit sententiam Rabbiorum, qui initium Anni civis conferbant in neomeniam mensis Thisri, æquinoclio autumnali proximam; et sic annum ordiebantur non a mense Nisan, qui Martio nostro respondet, sed a mense septimo post conditas fruges. Pluribus eos refellit Ricciol. l. i Chronol. Ref. p. 1, contendens hoc esse recentium Rabbiorum inventum, odio mensis Paschalis, quo Christus passus fuerat: vercor tamen quin satis tueri sententiam suam possit; quandoquidem opinio de duplici anno veterum Hebræorum, naturali scilicet, et sacro, quos diversis temporibus inchoabant, jam pridem certis argumentis fere apud omnes obtinuit. Vide Sig. lib. iii de Rep. Hebr. c. 4 et 9, Buxtorf. Synag. Jud. cap. 17.

^e Cod. Flor., et quæ in terra. Vatt. duo, quæ in cælis exstant, et quæ in terra. In mss. Pantagathi paulo antea illud quo eum prius male habebat *quo enim prius*; at ipsius Pantagathi manu reformatum est *quo etiam prius*.

^f Macrob. l. i, c. 12 et 15; Joan. Rosin. l. iv Antiq. Rom. c. 7; Hadrian. Jun., de Annis et Mensibus.

^g Ita in mss. Flor. et Urb. editi, utpote.

^h Notum est illud Ovidii in Fast.:

A te principium Romano ducimus anno,
Primus de patrio nomine mensis eat.

Aug. l. xviii contra Faust. Manich. c. 5: *Diebus istis, quorum septenarius numerus in orbem redit, deorum suorum nomina Gentes imposuerunt, sed et mensibus; propter honorem quippe Romuli, quia eum Martis filium crediderunt, primum mensum Marti dicentes Martium vocaverunt.*

ⁱ Barthius, l. xviii Advers. c. 1, ad hunc Gaudentii locum: *Rationabiles, inquit, vocat Judæos, quia Gentiles orbi vera luce, velut animalia bruta palabantur.*

^j Hinc Saturniacas catenas Christianis inditas calumniabatur Faustus, quem sic explodit Aug. lib. xviii contra Faust. c. 5: *Nec nos terret insulatio tua, quod sabbatorum otium catenas Saturniacas appellas. Vana est enim, et inepta, nec tibi hoc dicere venisset in mentem, nisi quia vas in die quem dicunt Solis, solem colitis. Sicut autem nos eundem diem Dominicum dicimus, in eo quod non istum saltem, sed Resurrectionem Domini veneramus; sic otium sabbatorum sine Saturni veneratione a patribus observatum est, cum sic illud observari oportebat.*

diem statueret appellandum. Scripturæ autem sanctæ cum de temporibus aliquid vel referunt, vel jubent, ita loquuntur: ^a *Decima die mensis secundi, et luna decima, aut quinta die mensis septimi; aut vicesima die mensis noni, aut quartadecima die mensis primi*, ut in Exodi libro pariter nunc audivimus (Exod. xii; Levit. xxiii); ubi observatio Paschæ describitur, et septem diebus ejusdem solemnitatis azyma comedenda ^b mandantur. Præcipit tamen Deus et hoc, ut si quis primo mense, vel immundus in anima hominis, id est mortui tactu pollutus, vel extra electum ^c sacrificii Hierosolymæ locum, in longinquo itinere constitutus Pascha ^d non potuit celebrare, ^e secundo mense celebret. Prævidens quippe Deus Gentium populos tunc adhuc hominum mortuorum simulacris immundos, et extra sanctum locum Ecclesiæ in longinquo positos, utique nos qui *eramur longe, et facti sumus prope in sanguine Christi* (Ephes. ii, 13); dat licentiam, ut si primo mense nobis non occurrit ^f et dies Dominicus, et congruus lunæ numerus, secundo mense celebremus. Et ideo nec intra quartadecimam lunam, nec ultra vicesimam primam celebrare possumus, quia septem tantum dies sunt azymorum paschaliū, in quibus Dominicum quærimus diem. Vult enim nos Christus promulgator Legis et Gratiæ, neque legitimos juxta lunæ cursum computatos præterire dies, neque diem suæ Resurrectionis otio

^a Vatt. duo atque Urb.: *Decima die mensis septimi, id est luna decima*. Flor., *mensis secundi, id est luna decima*, cui concinit ms. liber Octavii Pantagathi; quare in textu abjecta particula conjunctionis ita omnino legendum videtur: *Decima die mensis secundi, id est luna decima*.

^b Cod. Urbin., *mandantur. Præcepit*.

^c Flor. Cod., *sacrificiis yerosolyme. Urb., sacrificiis Hierosolymæ*. Vatt. duo, *Hierosolymæ sacrificiis locum*. Hunc locum Hierosolymæ sacrificiis destinatum fuisse templum, recentiores non pauci contendunt, ita ut extra illud Pascha celebrari non posset; a quibus aperte dissentit Gaudent., tract. seq., ubi de agno paschali hæc habet: *Singuli enim occidebantur per domos*. Vide observata nostram in eum locum.

^d Flor., *non potuerit*.

^e Kalendarium Judaicum die decima quarta mensis Ijar, sive Aprilis: *Pascha secundum celebrandum ab iis quibus non licitum fuerat, vel non potuerant Pascha celebrare mense primo*. Vide Num. ix.

^f Adjecimus particulam conjunctionis, quam habent mss. codd.; in editis autem deest. Porro hæc eadem de tempore celebrandi Paschatis disciplina, agnoscitur a Philastrio, cap. 58, ubi Quartadecimanis succensens, qui mense Martio semper celebrandum Pascha asserebant, et hoc facientes diem Dominicam Paschæ non custodiebant, sed secunda, aut tertia, aut quarta, aut quinta, aut sexta die celebrabant, subdit: *Ex hoc errore non cognoscunt diem Paschæ Domini nostri veram et salubrem, unam orbi terrarum statutam et confirmatam a Domino, cursu numerali lunæ, mensibus, et embolismis; et cum hæc non computant, ignorant quid celebrent. Adi, si lubet, notas Fabricii ad hunc Philastrii locum*.

^g Hunc Gaudentii locum profert Feu-ardentius in notis ad Irenæum, lib. v adversus hæres. c. 23, ad hæc verba: *In illa die mortem sustinuit Dominus obediens Patri, in qua mortuus est Adam inobediens Deo. In qua autem mortuus est, in ipsa et manducavit. Dixit enim Deus: In qua die manducabitis ex eo, morte mo-*

ingrato transcendere. Nam ^g sexta feria qua hominem fecerat, pro eodem passus est; et die Dominica quæ dicitur in Scripturis prima sabbati (Matth. viii; Gen. i), in qua sumpserat mundus exordium, resurrexit; ut qui prima die **234** creavit cælum, et terram (unde postea hominem faciens figuravit), prima etiam die omnem repararet hominem, propter quem fecerat mundum. Hæc breviter dixerim de ratione Paschali. Sed jam tempus est, ut virtutem eorum quæ in libro Exodi audivimus, ^h edisseramus. Ac primum, quid sit Exodus, advertamus. Exodus ogressio appellatur. Egressio autem fuit de captivitate Pharaonis, ⁱ et Ægyptiorum, populi tunc Israel, ^j non nostri. Tibi ergo ut quid legitur, si aliis tantum profuit? Quid ad te, quod non pro te? Sed jam disce ab Apostolo magis universa pro te, quam pro illis esse quæ scripta sunt. *Lex, inquit, umbra erat futurorum bonorum* (Hebr. x); eorum quippe bonorum quæ in nobis completa sunt. Veritas enim Christus adveniens, bona quæ ante Judæis fecit umbratiliiter, nobis nunc in veritate largitus ^k est, cum dicit ad discipulos: *Amen dico vobis, multi Prophetæ, et justi desideraverunt videre quæ videtis, et non viderunt; et audire quæ auditis, et non audierunt. Vestri autem beati oculi, qui vident; et aures, quæ audiunt* (Matth. xiii). Exodus ergo ^l beate atque perfecte consummatur in nobis quando ^m verus Moyses de Jordanis aqua sumptus, et ⁿ natura, non

^C *riemini. Hunc itaque diem recapitulans in semetipsum Dominus, venit ad Passionem pridie ante sabbatum, quæ est sexta conditionis dies, in qua homo plasmatus est; secundam plasmationem, eam quæ est a morte, per suam Passionem donans. Ex hoc Irenæi loco colligitur, Adam manducasse, et mortuum fuisse sexta feria, quod tamen non dicit Gaudentius; sed tantum quod Deus sexta feria qua hominem fecit, pro eodem passus sit. Sexta feria, hoc est die Veneris, hora nona, Adam et Evam rebellasse, expulsosque fuisse e paradiso, affirmat etiam Euty chius Patriarcha Alexandrinus tom. i Annal. p. 15.*

^h Flor., cod. *disseramus, itemque liber Pantagathi*. Non est autem cur vulgatum lectionem mutemus. *Edissero enim est explano, declaro*. Cic. de clar. Orator.: *Quis docendo, edisserendoque subtilior? Sed et dissero quoque eadem significatione accipitur*. Hier. epist. ad Asellam: *Divinos libros, ut potui, nonnullis sæpe disserui*.

ⁱ Deest particula in mss. Sæpenumero voculas istas negligere properantes operæ nihil pensi habent, quod jam ter unica pagina deprehendimus.

^j Vaticanus duo, *nunc nostri*; σφάλα est, ut statim a Gaudentio subjecta indicant. Liber Pantagathi habet, *non nostri*.

^k Vocula est desiderata in quatuor mss. ut et in libro Pantagathi, sed voci largitus manu ipsius superscribitur r quo fiat largitur. In eodem libro paulo ante pro umbratiliiter habetur umbraliter.

^l Flor. cod. et Urb., *beata, atque perfecta, ut etiam cod. Pantagathi*. Vatt. duo, *benedicta atque perfecta*.

^m Barthius, l. xviii Advers. c. 1, ad hunc Gaudentii locum: *Sumptus de Jordane dicitur Christus per Baptismum; quo sumptione completur quod typo Moysis figuratum erat, quem infantem filia regis fluvio exemit. Hæc addenda existimavi, ne quem insolentius dictum sumptus de Jordane offenderet, cætera hujus Scriptoris sine offensione legentem*.

ⁿ Sic etiam serm. sequenti: *Quomodo natura unius*

positione, Deus, Dominus noster Jesus Christus, virga crucis suæ nos per aquam Baptismi de captivitate Pharaonis diaboli educit, ac de omni tenebrarum ejus Ægypto eripit, evocans nos in lucis opera de tenebris actuum **235** mundanorum, ubi aliquos adhuc posites increpat beatissimus Paulus: *Debueratis*, ^a inquit, *de hoc mundo exisse; nunc autem scripsi vobis non commisceri* (I Cor. v). Consideremus nunc quid audiant a Deo qui educuntur ex Ægypto: *Mensis hic vobis initium mensium, primus est*, ait, *vobis in mensibus anni* (Exod. xii). Legimus in Numerorum libro (Num. xxx) quod quicumque voverit votum, ut abstineat se ^b aut ab usu conjugali, aut a deliciis quibuslibet vel cibi, vel potus, usque ad præfinitum tempus, ^c et violaverit quocumque lapsu, dies præteritos ei non imputandos; sed ut ab initium redeat. Sic non sunt imputati Israelitis illi dies quos consumpserunt in Ægypto: sed quando ingemuerunt ^d ad Dominum conversi ab operibus duris, et Dominus (Exod. ii, xii) percussit ^e primogenita Ægyptio-

Deus est, positione plures. Philastrius quoque cap. 134: *Quid sit imago Dei natura proprietatis, et quid positionis sit gratia; et paulo post: paternæ substantiæ, ac sempiternæ imago genita propriæ, non positione servitutis creato ex nihilo.* Gaspar Barthius, lib. xviii Advers. c. 4: *Ponere contrarium est veritati, et imaginariam solum sanctionem notat. Estque ductus hinc usus a calculo, qui summa imaginaria posita veram componit.* Petronius Arbitr: *Si recte calculum ponas, ubique naufragium est.* Juvenalis Sat. 9: *... ponatur calculus, adsint cum tabula pueri.* Hæc a Barthio. Est etiam Latine linguæ formula dicendi non insolens: *Pone eum esse victum, pro Finge eum esse victum; ut auid Terent. Phorm. act. iv, sc. iii, 25*

Verum pone esse victum eum: at tandem tamen Non capitis ejus res agitur, sed pecuniæ.

^a Mss. codd. inquit.

^b Totum hoc deest in mss. Locus libri Numerorum sic habet: *Si voverit, et juramento se contrinzerit, ut per jejunium vel cæterarum rerum abstinentiam affligat animam suam.* Profecto Aug., qu. 59 super Num. t. IV, contendit hunc locum nullo modo intelligendum esse de abstinentia a concubitu. Fortasse legendum ut abstineat se a deliciis quibuslibet vel cibi, vel potus. In ms. Pantagathi habetur: *abstineat se aut a deliciis, aut eujuslibet vel cibi, vel potus, sed videtur aliquid deesse.* Legesis Barthium, l. xviii Advers. c. 4, ubi locum hunc diligenter expedit.

^c In mss., violaverit illua

^d Mss., ad Deum

^e Primitiva summo consensu habent mss. quatuor codd. Sic etiam infra: *primitiva eorum percussa sunt*, et hæc lectionem utrobique retinet etiam liber Pantagathi.

^f Locus Apostoli hic est: *Dies observatis, et menses, et tempora, et annos. Timeo vos, ne forte sine causa laboraverim in vobis.* De his superstitionum diebus auctor Comment. in Epist. ad Galat., inter Opera Ambros., t. V, edit. Froben: *Dies observant qui dicunt, ut puta, crastino proficiscendum non est: post crustinum enim non debet aliquid inchoari; et sic solent magis decipi. Hi autem colunt menses, qui cursus lunæ perscrutantur, dicentes, ut puta, septima luna strumenta confici non debent. Nona iterum luna sericum emptum, ut puta, domum duci non oportet; et præ hæc facillius solent adversa provenire. Fastos et*

rum qui eos servire Domino non sinebant, tunc audierunt: *Mensis hic vobis initium mensium, primus est vobis in mensibus anni* (Exod. xii). Sunt enim quidam superstitionum dies, et menses, et anni, quos abrogat cum reprehendit ¹ Apostolus (Galat. iv). Sunt alii, quos præcepit Deus, et imputat. Eramus et nos aliquando in Ægypto nescientes Deum, ac luminis et veritatis ignari, quos urgebant immundi spiritus, veri Ægyptii, laterem facere, terrenis videlicet inservire figmentis: at ubi conversi ad Deum sumus reclamantes ab operibus duris, verberati sunt Ægyptii multiplicibus plagis, et primitiva eorum percussa sunt. Salus enim nostra dæmonum pœna est. Nos autem respiravimus, et vivificati sumus; ² neque enim vivebamus prius in illis diebus quibus mortiui mortuos colebamus. **236** Tuncigitur opportune audivimus: *Mensis hic vobis initium mensium, primus est in mensibus anni* (Exod. xii). Quando novus nobis illuxit dies ille quem fecit Dominus (Ps. cxvii), quando cognovimus ^h mensem novorum sanctum, et annum Domini acceptum, et diem re-

Nefastos dies antiqui vulgo appellabant (similitudine ab jure ducta, quod certis diebus dici fas, vel nefas erat), ut habet Suet. Tiber. c. 53, quamvis eum loquendi morem improbet Gellius l. v, c. 17. Horatius II, Carm. 13: Ille et nefasto te posuit die; et Liv. l. I, c. 20, de Numa: Nefastos dies, fastosque fecit: quia aliquando nihil cum populo agi utile futurum erat. Ominosi autem isti atque atri dies quinam essent, notat tum Gellius eodem loco, tum Virgilius Georg. I, 276:

Ipsa dies alios alio dedit ordine luna
Felices operum. Quintam luge.....

^C et paucis interjectis:

Septima post decimam felix, et ponere vitem,
Et prenos domitare boves, et licia telæ
Addere; nona fugæ melior, contraria furtis.

Vopiscus in Tacito: *Nec unquam noctem intermisit, qua non aliquid vel scriberet, vel legeret, præter posterum Calendarum diem.* Quem in locum Salmasius: *Posteri dies Calendarum, Nonarum, Iduum, veteribus infausti, atque atri habebantur.* In mss. legitur quos abradit cum reprehendit Apostolus.

^g In mss., non enim videbamus.

^h Ita Flor. cod. et Parisien. editio, quæ mihi superior lectio videtur. Exod xxiii: *septem diebus comedas azyma tempore mensis novorum; et cap. xxxiv: Solemnitatem azymorum custodies in tempore mensis novorum, scilicet fructuum.* Rationem appellationis hujus tradit Ambros. l. x, ep. 83, de celebritate Paschali ad episcopos per Æmiliam constitutos: *Nec absurdum arbitror, ut inde observandi mensis trahamus exemplum, ubi primum Paschæ celebratum est Unde et majores nostri in tractatu concilii Nicæni ipsum mensem novorum recte custodierunt, quia in Ægypto hoc primo mense secantur frumenta.* Plinius, l. xviii, c. 18: *In arari certum est abjecta prius semina in limo digressi anni (de Nilo loquitur), hoc est Novembri mense incipiente: postea pauci runcant, quod botanistimon vocant: reliqua pars nonnisi cum falce arva visit paulo ante Calendarum Aprilis. Peragitur autem messis Maio.* Vide Sigon. l. III de Rep. Hebr. c. 9, edit. Colon.: *Mensem novarum, id est frugum; et Exod. xii: Egredimini mense novarum frugum; et Deut. xvi: Observa mensem novarum frugum.* Edit. Lugdun., inepte, mensem novatum; at Codi Octavii Pantagathi, mensem novorum.

tributionis. Opportunius autem congruit expositio ista fidelibus: nam catechumenis adhuc tantum primitiva dæmonum sunt interfecta; his vero qui ad gratiam merentur Baptismi cœlestis accedere, totus exercitus diaboli submergitur, ac necatur, ut vere ac merito audiant in Christo renati: *Mensis hic vobis initium mensium, primus est in mensibus anni* (Exod. xii). Congruit et pœnitentibus hæc explanatio, quos iterum tenebræ criminum, et Ægypti huius caligo possederat. Nam si ingemiscant ad Dominum ^a resipiscentes et fugientes ab operibus nequissimis tenebrarum, lumen cœlestis indulgentiæ consequentur, et ad æternam lucem redibunt, et salutem. Scriptum est enim: ^b *Cum conversus ingemueris, tunc salvus eris, et scies ubi eras* (Is. xxx, 15, sec. LXX), cum confidebas in illis. *Scies, inquit, ubi eras.* Tunc enim se homo in erroribus Ægypti tenebrarum fuisse intelligit, cum ad lucem veritatis regreditur, atque iustitiæ. Potest etiam pio sensu ^c hæc eadem oratio accipi de illa luce perpetua, quæ post consummationem sæculi, iustis, ac fidelibus tribuetur; quando penitus fuerit devicta mortis nox a Sole iustitiæ, ut tunc radiant: *Mensis hic vobis initium mensium, primus est in mensibus anni* (Exod. xii): tunc utique ^d quando interibit tota potestas Ægyptiorum, et liberati de hac Ægypto, verum manna comedemus, et de petra ipso Christo bibe-

mus adhærentes Agni immaculati vestigiis, ac dicentes: *Adhæsit anima mea post te, me vero suscepit dextera tua* (Ps. lxxii). Et ideo sanctius quisque adhuc in sæculo constitutus ^e suspirat ad illam quam mundus modo capere non potest, futuram lucem ²³⁷ dicens: *Sitivit anima mea ad Dominum vivum: quando veniam, et apparebo ante faciem Domini* (Ps. xli)? *Nunc enim videmus per speculum in ænigmate*, ait sanctus Apostolus, ^f *tunc autem facie ad faciem* (I Cor. xiii). Et modo quidem ad comparisonem Judæorum, atque Gentilium qui in profunda nocte incredulitatis demersi noscuntur, et ad eorum comparationem qui in hæreseon caligine, ac nocte luxuriæ demorantur, nos videmur esse, et plane sumus in luce: sed ipsi dies nostri quibusdam nebulis prætextantur, et non habent serenitatis lætitiæ, dicente Propheta: *Dies mei sicut umbra declinaverunt* (Ps. ci). Ibi vero erit nobis ipse Dominus lumen æternum; ut jam non tantum in umbra ejus salvemur, sed vivamus semper in splendore claritatis ejus: cœi & omnis honor, virtus, et gloria, cum Patre, et Spiritu sancto, ante omnia, et nunc, et semper, et in cuncta sæcula sæculorum. Amen.

SERMO II.

DE EXODI LECTONE SECUNDUS.

^b Egressis a fonte neophytis.

ⁱ De ratione Sacramentorum quæ catechumenos audire

^a Hanc lectionem, quam exhibent Vatt. duo, et Urbanus, prætulimus vulgatæ, quæ legit *resipiscentes, et fugientes*. Porro *resipiscentes et fugientes* habet etiam liber Pantagathi.

^b Locum hunc, quem Gaudentius præfert ex versione LXX, frustra requiras in Vulgata, quæ sic legit: *si revertamini, et quiescatis, salvi eritis*. Porro eodem modo quo Gaudentius, hoc Isaia testimonio utuntur Cyprianus in tract. de Lapis, et ep. 34, edit. Amstelod. 1700, itemque Hieron. in ep. ad Sabinianum hinc, et in ep. ad Rasticum de pœnitentia.

^c Mss.: *Hæc eadem ratio.*

^d Mss. quatuor eodd. legunt *quando interierit*.

^e Mss. eodd., nullo discrimine, *suspirat illam*, quod quidem videtur magis Latine dictum, licet receptam lectionem exturbare noluerim. Hieron., ad Heliodorum: *Ecce donatum quod militaturus acceperas, hostilia contra suspirant*. Passio S. Vincentii apud Rhinart. in Actis Mariæ: *et vel sic possis probationem suspirare veritatem*. Ennodius Ticinensis, l. iv, ep. 34: *Ego casum meum versa estimatione suspirō*.

^f Sic legit Flor. cod.; editi, *tam autem*.

^g Flor. cod., *omnis honos*. Solemnis hæc est Gaudentii finiendi formula in cunctis fere tractatibus. Conciones porro veterum Patrum sub divini ac sanctis-imæ trinitatis invocatione et glorificatione passim conclusas, pluribus ostendit Ferrat. l. i de Rit. sacr. Eccl. Conc. c. 52.

^h In editis codicibus male omnino sic legebatur: *A regressis a fonte neophytis*. Nos idcirco lectionem Florentini ac duorum Vatt. bona fide expressimus. Carmen de Resurrectione quod vulgo sub Laetantii nomine circumferitur:

Candidus egreditur nitidis exercitus undis.

Egredi nempè de lavaero dicebantur recens baptizati, sicut ingredi qui ad Baptismum accedebant. Cyrillus Hierosol. Catech. Mystag. 1, Joan. Grodecto interprete: *Primum ingressi estis in porticum domus baptisterii; et Catech. Mystag. 2: Statim*

igitur ut ingressi estis, vestem exuitis. Lectio quoque Urb. non displicet: *Regressis a fonte neophytis*, eamque Gaudentius ipse firmare videtur ad finem huius tract., ubi de Baptismo Christi sic ait: *Aquas Baptismi, ut consecraret ingreditur, et exinde plenus Spiritu sancto, qui super eum in figura columbæ descenderat, a Jordane regreditur, testante Evangelista: Jesus autem plenus Spiritu sancto regressus est ab Jordane*.

ⁱ Hæc verba desunt in Vatt. duobus. In Flor. ad oram paginæ ascripta sunt. Habentur autem in tribus editionibus Paris, Colon. et Lugdun. Urbin. Cod. sic legit: *Regressis a fonte neophytis, quæ catechumenos audire non congruit, licet eadem scripta in Evangelis patere omnibus videantur. De ratione Sacramentorum, ac sermo eodem modo habet liber Pantagathi, nisi quia pro regressis legit egressis, quod nos quoque edidimus. Sacramenta quæ catechumenos ac nondum baptizatos audire, religio erat, duo potissimum: Baptismus et Eucharistia. De Baptismo Cyrillus Alexandr., l. vii advers. Julian.: *Dicerem sane de his (nempe de Baptismi mysteriis) etiam multa alia, et vera, demonstrans per Moysen et Prophetas præfiguratum esse hoc Sacramentum, et non novam, vel super ortam, nisi, sicut jam prædixi, revererem non initiatorum aures. De Eucharistia Joan. Chrysost. hom. 72, in Matth., Frontone Ducæo interprete: *Eucharistiæ mysterium quanta misericordia plenum sit, initiati solummodo noverunt. De utroque vero Sacramento acturus Ambrosius lib. de his qui mysteriis initiantur, cap. 1, sic præfatur: *Nunc de mysteriis dicere tempus admonet, atque ipsam Sacramentorum rationem edere: quam ante Baptismum si putassemus insinuandum nondum initiatis, prodidisse potius, quam edidisse æstimarem. Et Cyrill. Hierosol. in Præfat. Cateches.: *Catechesis istas accedentibus quidem ad Baptismum, et his qui hoc lavacrum habent jam fidelibus, legendas exhibens. Catechumenis vero et aliis qui non sunt Christiani, ne dederis: alioquin reddi-*****

non congruit, licet eadem scripta in Evangeliiis **A** cumque invocat nomen Domini, salvus erit (Ibid). Quotquot igitur invocantes Dominum salutem recipimus extinctis Ægyptiis, discamus manducare pascha, non sicut insipientes Judæi, qui post adventum veritatis adhuc umbram sequuntur, ovem quisque per unamquamque domum quartadecima die mensis primi^l occidens, et comedens.

Resurgente Christo a mortuis, ultio in Ægyptios per Sacramentum Baptismi facta est; pavescentibus inferis, ipso ad suscitationem sui corporis reverte; inimici Dei, hostes quippe populi ejus, extincti **238** sunt. Clamat enim spiritus Prophetalis: *Exurgit Deus, et dissipentur inimici ejus; et fugiant qui oderunt eum a facie ejus; sicut deficit fumus, deficient; sicut liquescit cera a facie ignis, sic pereant peccatores a facie Dei, et justi epulentur (Ps. LXVII). Redemptionem misit pius Pater populo suo, memor testamenti sancti sui (Ps. cx), quod disposuit patribus nostris Abraham et semini ejus in sæcula (Luc. 1).* ^a Potens enim Deus suscitavit de lapidibus istis quondam durissimis (Gentibus) filios Abraham (Matth. iii; Luc. iii). Nunc dicant omnes qui redimuntur a Domino, quos redemit de manu inimicorum, et de regionibus ^b congregavit eos a solis ortu, et occasu, ab aquilone et mari, quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus (Ps. cxi). Nam in exitu illius Israel de Ægypto, domus Jacob de populo barbaro, Judæa tantum facta est sanctificatio ejus (Ps. cxiii); nunc autem Beati omnes qui timent Dominum, qui ambulant in viis ejus (Ps. cxvii). Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata (Ps. xxxi). Non enim est distinctio Judæi, et Græci: idem namque Dominus, dives in omnes^c qui invocant illum (Rom. x.); quia, sicut scriptum est: Omnis^d qui-

turus es Domino rationem. Hæc erat autem disciplina **C** Arcani, qua arcebat Patres nondum initiatos a mysteriorum conspectu, ut sacrorum nostrorum majore desiderio accenderentur. Vide Ferrar. lib. ii de Rit. sacr. Eccl. Conc. c. 18; Bona lib. i Rer. Liturg. cap. 16. In hoc tractatu Gaudentius latenter agit de Eucharistia, unde paulo inferius ait: *Modo ea solum de ipsa lectione carpenda sunt, quæ presentibus catechumenis explanari non possunt, et necessario tamen sunt apertenda neophylis.* Hunc Gaudentii locum laudat Bona dicto lib. i, cap. 16.

^a Irenæus, lib. iv advers. hæc. cap. 16, edit. Feu-ardentii Parisien. 1576: *Hoc autem fecit Jesus a lapidum religione extrahens nos, et a nostris duris et infructuosis cogitationibus transferens nos, et similem Abraham fidem in nobis constituens.* Quem in locum sic Feu-ardentius: *Locum hunc eodem sensu et iisdem fere verbis interpretatur Clemens Alexandrinus, Deum ex lapidibus filios Abraham suscitasse, cum justitiam et cordis duritiam eorum qui lapidibus duriores evaserant adversus veritatem, excitavit semen pietatis in Deum, virtutem sentiens ex lapidibus illis, nempe Gentibus, quæ crederent lapidibus (Orat. ad Græcos. Eodem pacto et Gaudentius Brixianus tract. 2 in Evang.).* Male citat, nam est tract. 2 de Pasch. sive in Exodum.

^b In duobus Vatt. sic legitur: *Filios Abraham, quos redemit de manu inimicorum, de regionibus congregavit eos a solis ortu.* Cætera ommissa sunt a librario; qui quidem defectus occurrit etiam in msæ. Octavii Pantagathi, non parvo hujus loci detrimento.

^c Duo Vatt., qui vocant.

^d Duo Vatt., quicumque invocaverit, ut etiam cod. Pantagathi. Flor., quicumque invocaverit.

^e Hoc loco alta erat nox, nisi facem prætulissent duo Vatt. codd. atque Urb. quorum lectionem sin-

cere exhibuimus. In editis pessime legebatur *quem quisque*, at cod. Pantagathi *ovem quisque*, sicuti etiam in sequenti *occidens, et comedens*; quapropter recta lectio tam sæpe asserta, de bonitate hujus Codicis nos dubitare non sinit.

^l Ut totus hic locus vitiosus esset, in editis exstabat *occidebant, et comedebant.* Reposuimus *occidens, et comedens* ex Flor., Urb. et Vatt. duobus. Itaque integrum locum emendatum Urbinati et Vatt. codicibus debemus.

^s Vatt. duo, *spiritualiter*, sicuti infra *spiritalis* et *spiritalis*, quæ lectio est etiam alibi in libro Pantagathi. Vide, supra, Præf. ad Benivolium pag. 227, et serm. 11 extremo, ad verba *ut spiritualibus inherere.*

^h In utroque Vat. cod., *immolatio paschæ.*

^l Tres editiones, *calciamenta*. Flor., *calciamenta*, quam meliorem lectionem opinor. Est item Salvanica dictio l. i de Gubernat. Dei, *calciamenta non rupta*: et Baluzius in not. ad Salv., pag. 46, *pro excalceatos reposuit excalcios. Calciari et calciare* apud juniorem Plinium et Suetonium observavit Voss. lib. vii de Vitiis sermonis. Sic etiam Gaudentius, infra, *calciati, et calciamenta*, non uno in loco.

^l Ita Flor. et Vatt. duo. Editi atque Urb., *male, quæ asymæ.* Infra, tract. 7, *asyma cum amaritudine manducanda.* Vide quæ ibi annotavimus.

^k Non ergo in templo, ut quidam ex recentioribus volunt. Sic etiam supra: *Ovem quisque per unamquamque domum occidens et comedens.* Et, inf., tract. 4: *Non omnis Synagoga occidebat unum, sed pauci singulos per unamquamque domum.* Philo, lib. iii de Vita Mosis, Galenio interprete: *Quo tempore (loquitur de festo Paschæ) non ut alias plebei homines victimas adducunt ad alture mactandas a sacer-*

sufficere unus non poterat universis, quoniam figura A erat, non proprietas Dominicæ Passionis. Figura etenim non est veritas, sed imitatio veritatis; nam et homo ad imaginem Dei factus est, nec tamen idcirco Deus est: tametsi ea ratione qua imago Dei^a dicitur, dicatur et Deus; quomodo natura unus Deus est, positione plures. Ergo in hac veritate qua sumus, unus **240** pro omnibus mortuus est; et^b idem per singulas ecclesiarum domos, in mysterio panis ac vini, refecit immolatus, vivificat creditus, consecratus sanctificat consecratus. Hæc Agni caro, hic sanguis est. Panis enim qui de cælo descendit, ait: *Panis quem ego dabo, caro mea est pro sæculi vita* (Joan. vi). Recte etiam vini specie^c sanguis ejus exprimitur, quia cum ipse in Evangelio dicit: *Ego sum vitis vera* (Joan. xv), satis declarat sanguinem suum esse omne vinum quod in figura Passionis ejus offertur: unde beatissimus patriarcha Jacob de Christo prophetaverat dicens: *Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ amictum suum* (Gen. xlix). Stola quippe nostri corporis^d indumentum suum, proprio erat sanguine abluturus. Ipse igitur naturarum creator et Dominus, qui producit de terra panem, de pane rursus (quia et potest, et promisit) efficit proprium corpus: et qui de aqua vinum eicit,^e facit et de vino sanguinem suum. Qualiter itaque manducari debeat Agnus iste, ex ipsa lectione debemus advertere. *Non edetis quid ab eo crudum, neque coctum in aqua, sed assatum igni: caput cum pedibus, et interaneis* (Exod. xii). Dux sunt spi-

dotibus, sed jubente Lege tota gens sacrificat, dum C pro se quisque mactat hostiam suis manibus. Et in tract. de Decal: *Pascha dicitur, quando populariter singuli sacrificant, non expectatis sacerdotibus, ipsi permisso Legis fungentes sacerdotio quotannis per unum diem. Ut Philonis auctoritatem cleveat, Natalis Alexander, t. i. Hist. Eccles. Vet. Testam. p. 280, ait, ipsum oratorio more fuisse locutum. At Lamy, in tract. de Veteri Judæorum Paschate Gallice edito, pag. 134, Philonem explodit, eo quod Alexandrinorum schismati faveret. Profecto istorum auctororum rationes et argumenta valde roborantur testimonio Zenonis Voronensis episcopi, qui serm. 7 de Exodo hæc habet: *Pharisæus quemadmodum legitimum Pascha possit celebrare non video, cujus eminentis famosissime illud templum, miserabili vastatione campis æquatam, suo pulvere jacet sepultum. Et serm. 13 de Exodo: *Judæos legitimum Pascha celebrare non posse paucis accipe, Christiane. Salomonis templum hostili vastatione subversum cum ruina sua jacet sepultum, ubi sacrificant? Item Hier. in epist. ad Nepotian.: *Nec immolemus agnum, nec mysticum Pascha celebremus, quia hæc absque templo fieri Lege prohibentur.****

^a In editis dicunt. Quamvis hoc loco vitium per se pateat, tamen officij nostri est monere dicitur legi in codd. mss.

^b Totum hunc Gaudentii locum, ubi tam perspicue disserit de veritate Sacramenti Eucharistiæ, protulit illustrissimus de Marca, dissert. de Sacram. Eucharistiæ, Gaudentium referens inter antiquos Patres, qui veritatem hujus mysterii aperte ac luculenter professi sunt.

^c Editi, tum sanguis ejus. Abjecimus otiosam illam particulam, cum non exstet in mss.

^d Et hic quoque non modicum latebat vitium, quod

rituales intelligentiæ in his dictis, quarum si unam sequaris, ambas noveris. Omne corpus divini Scripturæ tam veteris quam novi Testamenti, Filium Dei continet; vel venturum promittens in hominem, vel jam venisse declarans. ^f Unde beatus Philippus inventus a Christo invenit Nathanael, et dicit ei: *Quem scripsit Moyses^g in Lege, et Prophetæ, invenimus Jesum filium Joseph a Nazareth* (Joan. i). Et quid plura, charissimi? ^h In ipso continetur omnis Lex et vetus, et nova: et ut sic dixerim, ipse est anima Legis. Ipse enim per Moysen locutus est, ⁱ cum dixit illi: *Ego aperiam os tuum, et inspirabo quæ debeas loqui* (Exod. iv). Ipse et per Prophetas, cum dicit, *Qui loquebar in Prophetis, ecce adsum* (Is. lii). Ipse etiam per Apostolos, cum dicit Paulus apostolus: *An experimentum queritis ejus i qui in **241** me loquitur, Christus* (II Cor. xii)? Has igitur immaculati Agni carnes, id est doctrinæ ejus viscera, neque cruda sine interpretatione sumi oportet, neque cocta in aqua, id est eorum dissertione dissoluta, atque decocta, qui velut aqua deorsum fluunt, nihil supernum sentientes; sed assata, inquit, igni, id est spiritu divino solidata atque tosta. Ignis enim sursum versum tendit. Unde dicebat Dominus Judæis: *Vos de inferioribus estis, ego de supernis sum* (Joan. viii). Ergo quoniam membra Agni Dei Scripturas ejus diximus, videamus quid est caput cum pedibus, et interaneis, videlicet ut ^k in capite divinitatem accipias in quatuor Evangelistarum testimonio: ^l pedes ad incorporationem sumimus,

sanavimus freti subsidio mss. Editi nempe legebant: *Stola quippe nostri corporis indumentum, suo proprio erat sanguine abluturus, qua lectione nihil ineptius. Flor., indumentum suum, proprio erat sanguine abluturus; Vatt. duo, indumentum suum, proprio erat sanguine diluturus; eodemque modo etiam cod. Octavii Pantagathi.*

^e Exciderat verbum *facit* in editis, quod supplementum ex Flor. et Vatt. duobus. Habet illud etiam liber Pantagathi.

^f Flor., Urb. et Vatt. duo legunt: *Unde beatus Andreas dicebat ad fratrem suum Simonem Petrum, Quem; atque his codd. consentit liber Pantagathi. Utraque lectio Evangelico textu fulciri potest.*

^g Editi, corrupte, in *Lege et Prophetis. Flor. et cod. Pantagathi, Prophetæ. Exigua quidem emendatio, sed valde necessaria; nihil enim scripsit in Prophetis Moyses.*

^h Unus ex Vatt. duobus, in *Christo*; alter, in *ipso Christo. Aptior autem omnino videtur lectio hujus loci quam suppeditat liber Octavii Pantagathi: Et quid plura? clarissime in ipso continetur.*

ⁱ Vat. uterque, ac Flor., cum dicit.

^j Mss., *ejus qui in me loquitur, Christi.*

^k Parisien. et Colon. editio in *capita. Male. Lugd. et Flor. cod., in capite. Recte.*

^l Scilicet ad incarnationem, quam *corporationem* Hilarius quoque appellavit in Prol. super Psalm. Philastrius vero *incorporationem* vocat cap. 69: *Alii sunt qui circa incorporationem aberrant. Item Cassiodor. l. ii Divin. lect. c. 32: qui humano generi tam magna largitus est, ut per incorporationis beneficium rumperet vincula peccatorum; et Gaudentius ipse tract. 14: Si omnia opera in fide, quanto magis istud opus sacratissimæ incorporationis ejus! Et tract. 49: Alter futuræ incorporationis suæ humilitatim*

circa finem sæculi celebratam. Pedes enim extremæ partes sunt corporis : in interaneis autem percipias occulta mysteria. *Et non relinquetis*, inquit, *ex eo usque in mane, et os* ^a *non confringetis ex eo. Quæ autem supersuerunt ex eo usque in mane, igne cremabitur* (Exod. xii) : hoc est, si qua mysteriorum supersuerint, in mane illius futuræ resurrectionis manifestanda, quæ capere modo non possumus. *Modo enim scio ex parte*, inquit Apostolus, *tunc autem cognoscam, sicut et cognitus sum* (I Cor. xiii). Hæc igni cremanda sunt, id est divino tradenda spiritui : ut ea quorum rationem modo non capimus, ardentis fidei spiritu consumantur. ^b Quod autem dixit, *os non conteritis ex eo* (Exod. xii) : hoc præcipit, ut omne quod est in Scripturis robustius, atque validius, non comminuat, neque quæsetur, sed solidum maneat ; quod præceptum non custodientes, merito væ excipiunt ab eo cujus ossa comminuunt. *Væ vobis*, inquit, *Scribæ, et Pharisei hypocritæ, qui decimatis mentham, et anethum, et* ^c *cuminum, et reliquistis quæ fortiora sunt Legis, iudicium, et misericordiam, et fidem* (Matth. xxiii). Hæc sunt ossa agni. Et alibi ad ipsos : *Irritum facitis*, inquit, *verbum Dei, ut traditiones vestras statuatis* (Matth. xv). Adjicit vero Deus in Exodo superioribus dictis hæc : *Sic autem comedetis illum* (agnum videlicet) : ^d *lumbi vestri præcincti, 242 et calciamenta vestra in pedibus vestris, et baculi in manibus vestris, et edetis* ^e *illud festinanter. Pascha enim est Domini* (Exod. xii). De calciamentis, et baculis ^f longa ratio est, quæ alio tempore disseretur. De præcinatione lumborum, quod frequenter ^g a C me latius dictum est, breviter nunc dicetur. Scribitur in Jeremia : *Et tu præcinge lumbos tuos, et dices ad populum* (Jerem. i). Et ad sanctum Job : *Præcinge tamquam vir lumbos tuos : interrogabo autem te, tu* ^h *vero respondeas mihi. Ubi eras cum ego fundarem terram* (Job. xxxviii, xl) ? et reliqua. Apostoli quoque audiunt : *Sint lumbi vestri præcincti* (Luc. xii) ; et cur

designat. Ex hac Gaudentii sententia videtur desumptum illud quod habetur in libro de Essentia Divinitatis (inter Opera Augustino adscripta, edit. Ben. t. VIII, quisquis tandem illius libri auctor sit) in hunc modum : *Aliter pedes Filii Dei, incarnatio ejus intelligitur, quæ divinitati subjecta est, tamquam capiti pedes. Sive pro eo quod circa finem mundi ipsa incarnatio facta est. Sicut enim per caput (ut dictum est) divinitas, ita per pedes figuratiter humanitas ejus exprimitur.* Vat. duo, Urb. et cod. Pantagathi legunt *pedes ad incorporationem sumas.*

^a Mss. codd., *non comminuetis* ; et paulo post, *quæ autem supersuerint.*

^b Iterum dicit pro dixit in Mss.

^c Uterque Vat., *cuminum*, mutata y in u, ut sæpe fieri solebat. Vide Cassiod. Orthogr. cap. 1 et 4. Vatt. consentit liber Pantagathi.

^d Ita in editis et mss. Lugdun. editio, *Sint lumbi vestri.*

^e Sic habent mss. et editi. Unus ex Vaticanis, *illum.*

^f In editis sic legitur. Mss. vero *longa ratio est, alio tempore.* Infra, tract. 5.

^g Flor. et Vatt. duo, *latius vobis dictum est.*

^h Mss. codd., *tu vero responde.*

ⁱ Flor. cod. et Urb. restituerunt hunc locum, qui

A istud tantopere jubeatur, in Joanne Baptista cognoscitur, qui zona pellicea præcinctus erat circa lumbos suos (Matth. iii). Lumborum ratio quæ sit, significat Apostolus ad Hebræos : *Adhuc*, inquit, *in lumbis patris erat Levi*, id est ⁱ sacerdotale genus, *quando occurrit illi Melchisedech* (Hebr. vii). *Illi* : cui ? sancto utique Abraham. Zona ergo pellicea circa lumbos, mortificationem significat vitiorum. Pellis enim quæ aptatur in usum, non nisi mortui animalis est. Oportet ergo nos ex præcepto Dei mortificare prius concupiscentias carnis ; et sic accipere corpus Christi, qui pro nobis servientibus ^j in sæculi Ægypto, est immolatus. *Propter quod probet se homo*, ut ait Apostolus, *et sic de isto pane manducet, et de calice bibat* (I Cor. xi). Quod autem dicit cum festinatione illud manducandum, præcipit, ne lento corde, et ore languido, Sacramentum Dominicæ corporis sumamus, et sanguinis ; sed cum omni aviditate animi, quasi vere esurientes, et sitientes justitiam. *Beati enim*, dicit Dominus Jesus, *qui esuriunt et sitiunt justitiam, quia ipsi saturabuntur* (Matth. v). Concludens autem proposita lectio, præclara quæ dixerat, sine dignissimo, ait : *Pascha est enim Domini* (Exod. xii). ^k *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei* (Rom. xi) ! ^l *Pascha est*, inquit, *Domini* : hoc est transitus Domini ; ne **243** terrenum putes quod cæleste effectum est per eum qui transit in illud, et fecit illud suum corpus et sanguinem. Nam quod supra generaliter exposuimus de edenda carne agni, specialiter in degustandis servandum est iisdem mysteriis Dominicæ Passionis : ut neque crudam carnem, crudumque sanguinem, sicut Judæus, esse putes, et respuas dicens : ^m *Quomodo potest iste dare carnem suam manducare* (Joan. vi) ? neque in olla cordis carni, humoribus per naturam semper obnoxii, ipsum decoquas Sacramentum, ⁿ commune illud et terrenum esse existimans ; sed ut per ignem divini spiritus id

nedum in editis, verum etiam in mss. mendose legebat *sacerdotali genere* ; at in cod. Octavii Pantagathi, *sacerdotale genus.*

ⁱ Vox sæculi deerat in editis, eamque addidimus ex Urb. et Vatt. duobus ; occurrit etiam in libro Pantagathi, sed modico librarii vitio pro *sæculi Ægypto* legitur *sæculo Ægypti.*

^k Totum hoc usque ad illud, *Nescit mendacium veritas*, protulit Marca Dissert. de Sacram. Eucharistiæ ; qui locus cum adeo præclarus sit, merito hunc Sermonem Scripturibus nostris ad asserendum et propugnandum Eucharistiæ mysterium, maximo usui fuisse indicavimus in Præf. ad Gaudentium n. 40.

^l Ex Vatt. unus : *Pascha est enim, Dominus inquit, id est.* Alter : *Pascha est enim, inquit, Domini.* Flor. : *Pascha est, inquit Dominus.* Cod. Pantagathi cæteris melius : *Pascha est, inquit, Domini.*

^m Unus ex Vatt. *Quomodo possit.*

ⁿ Lugdunen. editio, *dare carnem suam ad manducandum.* Reliquæ editiones, ac mss. codd., *dare carnem suam manducare.*

^o Unus ex Vatt. et Flor., *commune illud æternum.* Vat. alter, *illud, et terrenum* ; quæ quidem verissima est lectio, et consentit quod supra dixit, *ne terrenum putes quod cæleste effectum est.* Urbin., *commune illud terrenum.* Editi, *commune illud ut terrenum.*

effectum quod annuntiatum est; credas: quia quod accipis, corpus est illius panis cœlestis, et sanguis est illius sacræ vitæ. Nam cum panem consecratum et vinum discipulis suis porrigeret, sic ait: *Hoc est corpus meum: hic est sanguis meus* (Math. xxvi; Luc. xxi). Credamus, quæso, cui credidimus. Nescit mendacium veritas. Ideo cum de corpore suo manducando et sanguine suo bibendo turbis loqueretur stupentibus ac mussitantibus; *Durus est hic sermo, et quis enim potest audire* (Joan. vi, 61)? ut abstergeret per ignem cœlestem eas cogitationes quas vitandas esse prædixi, sic adiecit: *Spiritus est qui vivificat, nam caro nihil prodest. Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt* (Joan. vi, 64). Et idcirco caput divinitatis ejus cum pedibus incorporationis et interioribus simul jubemur manducare mysteriis, ut pariter universa, quemadmodum tradita sunt, credamus, non infringentes os ipsius illud solidissimum: *Hoc est corpus meum: hic est sanguis meus* (Math. xxvi; Luc. xxii). Si quid autem ^a superfluerit etiam nunc in uniuscujusque sensu, quod expositione ista non ceperit, ardore fidei concremetur: quoniam *Deus noster* ^b *ignis consumens est* (Heb. xii, 29), purgans, erudiens, et illuminans corda nostra ad intelligentiam divinorum, ut et ipsius a Christo instituti sacrificii cœlestis causam rationemque noscamus, inenarrabili dono ejus sine fine gratias relaturi. Nam vere istud est hæreditarium munus Testamenti ejus novi, quod nobis ea nocte qua tradebatur crucifigendus, tamquam pignus suæ præsentis dereliquit. Hoc illud est viaticum nostri itineris, quo in hac via vitæ alimur ac nutrimur, donec ad ipsum pergamus de hoc sæculo recedentes; unde dicebat idem Dominus: *Nisi manducaveritis meam carnem, et biberitis meum* ^c *sanguinem, non habetis vitam in vobis* (Joan. vi) ipsis. Voluit enim be-

^a nestia sua permanere apud nos, voluit animas pretioso sanguine suo sanctificari per imaginem propriæ Passionis; et ideo discipulis fidelibus mandat, quos ^d primos Ecclesiæ suæ constituit sacerdotes, ut indesinenter ista vitæ æternæ mysteria exerceant, quæ necesse est a cunctis sacerdotibus per singulas totius orbis Ecclesias celebrari, usquequo iterum Christus de cœlis adveniat, quo et ipsi sacerdotes; et omnes pariter fidelium populi, exemplar Passionis Christi ante oculos habentes quotidie, et gerentes in manibus, ore etiam sumentes ac pectore, redemptionis nostræ ^e indelebilem memoriam teneamus, et contra venena diaboli dulcem medicinam sempiterni tutaminis consequamur; sicut Spiritus sanctus hortatur: *Gustate et videte quoniam stans* ^f *est Dominus* (Ps. xxxiii). Quod autem Sacramenta corporis sui, et sanguinis, in specie panis et vini offerenda constituit, duplex ratio est. Primum ut immaculatus Dei Agnus hostiam mundam mundo populo traderet celebrandam, sine ustione; sine sanguine, ^g sine brodio, ^h id est jure carniū, et quæ omnibus ad offerendum prompta esset ac facilis. Deinde quomodo panem de multis tritici granis in pollinem redactis per aquam confici, et per ignem necesse est consummari; rationabiliter in eo signa accipitur corporis Christi, ⁱ quem novimus ex multitudine totius humani generis unum esse corpus effectum, per ignem sancti Spiritus consummatum. ^j Natus est enim de Spiritu sancto; et quoniam sic eum decebat implere omnem

^c **245** justitiam, aquas Baptismi ut consecraret ingreditur, et exinde plenus Spiritu sancto, qui super enim in figura columbæ descenderat, a Jordane regreditur, testante Evangelista: *Jesus autem plenus Spiritu sancto regressus est ab Jordane* (Luc. iv). Similiter et sanguinis ejus i vinum ex pluribus acinis,

Cod. Pantagathi, commune illud, et terrenum.

^a In mss. tribus codd., *superavit*. Sic etiam Gaudentius, supra: *si qua mysteriorum superaverint*.

^b Vat. uterque, *ignis comburens*. Urb. quoque.

^c Flor. cod. et Urb. addunt *redemptas*.

^d Sic legitur in Vatt. duobus, et Urb. Editi, male, *primos et Ecclesiæ suæ*. Liber Pantagathi, *primos Ecclesiæ suæ*.

^e Restituerunt lectionem Flor. cod. et Urb. Irreperat namque tam in editiones quam in mss., *indelebili memoria*. Sed liber Pantagathi retinet *indelebilem memoriam*.

^f Novum vocabuli genus, quod fortasse non intelligentes librarii supposuerunt. *Sine bromo* in Flor., Urb. et Vatt. duobus. Et quidem *sine bromo* legit etiam liber Octavii Pantagathi, a quo item abest glossema sequens, *id est jure carniū*. Bromos, Græce βρώμος, Plinio lib. xxii, cap. 25, *semen est spicam ferentis herbæ, nascitur inter segetes avenæ genere*; et lib. xviii, c. 11, *Bromos siligo exceptitia*; ita ut *hostia sine bromo* idem sit Gaudentio ac sine ulla aliena mixtura, quod optime convenit Eucharistico panī; proinde non immerito quis putet, *sine bromo* veram esse lectionem ex consensu mss.

Vocem *brodium* ex Gaudentio desumptam, inter Italicæ linguæ Origines retulit Octavius Ferrarius, ac præter eum de Italica lingua inter Gallos optime meritus Egidius Menagius. Lingua vero Italica, uti observavit Lipsius de recta pronuntiat. Lat. linguæ

c. 3, mille annos ante ipsius ævum nata. Equidem pergaudeo, Italicæ linguæ jam tum exordientis semina apud Gaudentium nostrum inveniri; quamvis non ideo Latina lingua, ejusque usus Gaudentii ætate omnino jam desiisse putandus sit; nam uti animadvertit Janus Rutgersius lib. i var. Lect. c. 13: *si quod verbulum jam inclinante Latini sermonis puritate, ex alterius linguæ sæce Romanæ adhæserit, non ex eo statim sequitur universam interfuisse*. Vulgarem porro linguam ex Latina male pronuntiatam, et præve constructa ortam, atque exinde, secundum diversas regionum et populorum Indolem, in varias dialecto: divisam, insinuat Fontanius de Hortâ Colon., in append., pag. 332, 333. Utrum recte, an secus, allorum esto iudicium; nec ego magnopere intercedo, quin cuique prout lubet, hac de re sentire liberum sit.

^g Videtur glossema hoc a librariis additum. Deest quoque in mss.

^h Sic emendandus videbatur omnino hic locus, etiamsi ita in Flor. et Urb. non exstaret. Editiones et Vatt. duo præferunt *qui novimus*.

ⁱ Reddidimus integra fide lectionem Flor. cod. et duorum Vatt. In editis ab his verbis usque ad illud *Similiter* ita omnia inversa ac perturbata sunt, ut nemo queat veram sententiam elicere; at liber Octavii Pantagathi rectam lectionem præferens, Florentino et Vatt. duobus perfecte consentit.

^j Præclarus D. Augustini locus, tract. 26 in

• id est utis vineæ ab ipso plantatæ, collectum, in torculari crâcis exprimitur, et per cæpacia vasa fidei corde sumentium propria virtute fêvescit. Hoc sacrificium Paschæ salutaris omnes de potestate Ægypti et Pharaonis diaboli exentes, tota nobiscum religiosi cordis aviditate percipite, ut ab ipso Domino nostro Jesu Christo, quem Sacramentis suis inesse credimus, viscerum nostrorum sanctificentur interna: cujus virtus inestimabilis permanet in omnia sæcula.

SERMO III.

DE EXODI LECTIONE TERTI

[Prima dominica Paschæ.]

Deus loquitur per prophetam: *Eccè ego factò cælum novum, et terram novam: et luna lucebit sicut sol, et sol septies tantum* (Isa. LXVI, XXX). Quamvis elementorum futuram renovationem prædicet post hujus sæculi finem, ipsa tamen creatura, ut ait Apostolus, *liberabitur à servitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei* (Rom. VIII). Neque enim, charissimi, vel elementa sic deficient, ut non sint, vel nos sic moriemur, ut non meliorali surgamus: tamen et hoc die præmissionem Domini cernimus esse completam; renovatas ad instar cæli et terræ neophytorum animas intuentes, et corpora. Lunam quoque, id est Ecclesiam, quæ in pace crescit, in persecutione minuitur (minuitur autem globo plenitudinis, non lumine claritatis), nunc eam sicut solem cernimus per totum splendere orbem. Cæternum quod Sol justitiæ Christus 246 septies tantum teris hodie luceat, quam lucebat, radii ejus testes sunt, qui illuminant omnem hominem venientem in hunc mundum (Joan. I). Nunc enim coruscet ex ipso igneus ille Spiritus septiformis, qui velut ignis sedit super Apostolos (Act. II), et ardet hodie in unoquoque credentium. Nam priusquam pateretur ac resurgeret Christus, notus erat tantum in Judæa

Joan., sub finem: *Dominus noster Jesus Christus corpus et sanguinem suum in eis rebus commendavit quæ ad unum aliquid rediguntur ex multis. Namque aliud in unum ex multis gratis conficitur, aliud in unum ex multis acinis confuit.*

• Hoc item glôssema deest in mss.

• Ita Vatt. duo, Flor. et Urb. Editi, *Paschæ Salvatoris: σφάλμα* librariorùm, quod abest a ms. Pantagathi.

• Videtur hic locus nonnihil *χλιασταίς* favere; sed videsis Hier. in Jerem. c. XIX, et Aug. l. XX de Civ. Dei c. 7, ne simul cum Gaudenzio Irenæum, Justinum, Lactantium, aliosque summi nominis viros, immerito erroris accuses. Duplex enim fuit Chiliarum genus, unum spirituale, carnale alterum. Facit ad hunc Gaudentii locum Lact. l. 7 Div. Inst. c. 24: *Tunc auferentur a mundo tenebræ illæ quibus offundebatur atque obcæcabatur cælum; et luna claritudinem solis accipiet, nec minuetur ulterius. Sol autem septies tanto, quam nunc est, clarior fiet.*

• Nonnullæ editiones paulo ante habent vel elementa sic deficiunt, hic vero in mss. sic morimur. Liber Pantagathi ut prius sic deficiunt, ita hic quoque sic morimur.

• Ita lego in Flor. et Urb. Editi, *igneus ipse.*

• Cod. Flor., *vivere Deo accepimus*, itemque unus

Deus (Ps. LXXV). Nunc in omnes gentes vulgò claritatis Dominicæ pertransit. *A summo enim cæli egressio ejus, et occursus ejus usque ad summum ejus, nec est qui se abscondat in calore ejus* (Ps. XVIII). Ergo, quoniam reparatus est hodie mundus, agâmus exultantes natalem reformationis mundi. *Hic est dies quem fecit Dominus; exultemus, et lætemur in eo* (Ps. EXVII). Mundi vero natalem enim dico, nostrum dico, qui renati sumus in Christo, qui eramus ante viventes quidem peccato, mortui autem justitiæ, et nunc iniquitatibus criminum mortui pristinorum, vivere Deo jam cœpimus, conformes effecti primam mortis, deinde resurrectionis Christi. Consepulti enim sumus cum ipso per Baptismum in mortem; ut quæmadmodum Christus resurrexit a mortuis, ita et nos in novitate vitæ ambulamus diem festum celebrantes, et gloriantes in cruce Domini nostri Jesu Christi, qui acceptus decima die mensis primi, quattordecima die ad vesperum mundi a Judæis immolatus est. Sed quid significet ille decimus dies, quid quattus decimus, ut præmissioni hesternæ satisficiam; prout Dominus largiri dignabitur, explanabo. Ait Deus sancto Moysi: *Loquere ad omnem synagogam filiorum Israel, dicens: decima mensis hujus sumat unusquisque ovem per domos familiarum, ovem per singulas domos. Quod si pauci erant in domo, ita ut non sufficiant ad ovem, assumet secum vicinam proximam suam, secundum numerum animarum: unusquisque quod sufficiat sibi computabit in agnò. Agnus autem perfectus, maculus, anniculus erit vobis: ab agnis, et hædis sumetis: et erit vobis servatus usque in quartam decimam mensis hujus: et occidet illum omnis multitudo synagoga filiorum Israel ad vesperum. Et sument de sanguine, et impotent super duos postes, et super limen in domibus, in quibus manducaturi sunt eum* (Exod. XII). Multiformis sapientia Dei ita per Legem loquitur, ut iisdem dictis futura præ-

ex Vatt.; alter, *vivere Deo cœpimus. Urb., vivere Deo jam accepimus: Cod. Octavii Pantagathi, vivere Deo accepimus; sed ipsius manu ad oram paginæ scriptum est cœpimus.*

• Quamvis hæc infra Gaudentius de Christo allegorice intelligat, tamen abs re non putamus hic annotare, recte quidem observatum a doctis viris, a Lap. in Joan. c. XII, et Reizio in notis ad Godvinnum, pag. 244, edit. Ultrajecti 1698, Christum illa ipsa die Hierosolymam ad festum, et Pascha suam *σταυρώσιμον* venisse, qua Deus agnum in Ægypto seponi jusserat, nempe decima die mensis Nisan. Etenim sex ante pascha diebus venit Bethaniam (Joan. XII, 1), id est die nonomensis Nisan; postero vero die profectus est Hierosolymam (v. 12), ut offerendum se sisteret Deo. Prior utroque idem observaverat Eligius Noviomensis episcopus, hom. 14, ubi disserens de paschæ præcepto Judæis tradito in Lege veteri, hæc habet: *Quæ cuncta in vero Dei Agno Jesu Christo adimpleta, et suo nostroque Paschæ sunt coaptanda, ut quod tunc agebatur figurate, nunc fiat in veritate. Agnus denique ille, ut diximus, Christus est, qui decima die primi mensis Hebræorum, qui apud illos Nisan, apud nos Martius vocatur, Hierosolymam passurus venit.*

nuntiet, quibus fieri salubriter jubet instantia. Judæos tunc in his observationibus securæ veritatis umbra salvavit: significans pariter quod eorum posterius, beneficiorum immemores divinorum, ipsum adventum trucidaturi essent, cujus sub umbra salvati sunt. Ab ipsis enim Christus in hunc mundum veniens, sicut ovis ad victimam ductus est (Isa. LIII); cujus Agni nos sanguinem (signum videlicet Passionis) vel in duobus postibus, seu fide, et opere, seu corde, et ore; ^a vel in liminaribus habentes nostrarum frontium ab omni incursu sævientis plagæ protegimur. Quod autem decima die agnus accipitur, et quartadecima immolatur, ^b hoc significari perspicio, quia Judæorum populus Filium Dei in Decalogo Legis acceptum, et post transmigrationem Babylonis, ^c sicut scriptum est (Matth. 1), quartadecima generatione nascentem, crucifixurus esset ad vesperum. Ad vesperum autem, sive hujus mundi, quia novissimis temporibus sæculi passus est; sive etiam ad ipsius solis occasum, quoniam crucifixo Domino occidit sol. Meridie namque ab hora sexta tenebræ factæ sunt super universam terram usque ad horam nonam (Matth. XXVII). Quid potuit esse tam vesperum? Nec illud otiosum putes, quod cum superius imperativo modo dictum sit, *sumant ovem per domos*; infra indicativo modo pronuntietur, *occident eum omnis multitudo synagogæ filiorum Israel* ^d *ad vesperam. Occident*, ait; non, *occidant*. Synagoga quippe Judæorum quod erat crudeliter factura, prædictum est; non, ut fieret, jussum est: ^e nec ideo factum est, quia prædictum erat; sed ideo prædictum est, quia erat futurum; ut præscientiam suam Deus in his quæ per libertatem arbitrii hominum futura erant, ostenderet. Libertatem diximus arbitrii, quia voluerunt Judæi facere quod fecerunt: et utique ^f si noluisent, non fecissent. Certe ingentis sacrilegii

A est vel cogitare, quod Deus, qui non solum bonus et justus, sed ipsa bonitas est, ^g et ipsa justitia; vel jubeat 248 aliquid, vel cogat fieri, ^h quod factum damnet. An fortasse putamus, ⁱ quia si pœnituisent Israelitæ, aliter omnipotens Filius Dei salvare non potuerit mundum? *Quis enim cognovit sensum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit* (Rom. XI, 34)? Considera in Evangelio, quomodo expectaverit Christus pœnitentiam Judæorum; ubi exprobrat civitatibus in quibus factæ sunt plurimæ virtutes ejus, quod non egerint pœnitentiam: *Væ tibi, inquit, Chorozaïm! væ tibi, Bethsaida! quia si in Tyro et Sidone factæ essent virtutes quæ factæ sunt in vobis, olim utique in cilicio et cinere sedentes pœnitentiam egissent. Verumtamen dico vobis: Tyro et Sidoni remissius erit in die judicii, quam vobis. Et tu, Capharnaum, quæ usque in cælum extolleris, usque in infernum demergeris*, inquit; *quia si in Sodomis factæ fuissent virtutes quæ factæ sunt in te, mansissent utique usque in hodiernum diem; sed tamen dico vobis, quia terræ Sodomorum remissius erit in die judicii, quam vobis* (Matth. XI; Luc. X). ⁱ Præscientia quidem Dei non fallitur; sed nec homini concessa semel voluntatis libertas aufertur, ne nihil ^j de eo judicare possit qui liber non fuerit in agendo. Pertinaciam mali damnat Deus conversionem pœnitentis amplectitur. Sed dicas: Numquid mentiri ^k potuit Deus, qui facturos eos prædixerit quod fecerunt? Quanta sit virtus omnipotentis ejus ^l non assequimur, qui *vocat ea quæ non sunt tamquam quæ sunt* (Rom. IV, 17). Mentiri eum putarem potuisse, si ea quæ prædixit, impleta non fuissent. Ergo et Ninivitis mentitus est? Dixit enim, *adhuc triduum, et Ninive* ^m *evertetur* (Jonæ III, ser. LXX); et eversa non est, quia pœnitentiam egit in prædicatione Jonæ. ⁿ Sed intellige. Sermo Dei gladius est ex utraque parte acutus (Hebr.

^a In liminibus legunt Vatic. uterque, Flor. et Urb.; qui profecto codd. consensus monuisse debuerat etiam in priori editione pro *liminaribus*, quod barbare dictum, supponendum esse *liminibus*. Infra quoque, serm. 6 init. habet, *quod illud limen*, et ad fin. in *limine frontis*; quare a mss. lectione non est recedendum. Cod. Octavii Pantagathi pro *liminibus* lapsu librarii scribit *luminibus*; sed etiam hoc modo genuinam lectionem asserit.

^b In mss. hæc significari.

^c Uterque Vat., Urb. et Lugdun. editio ad *vesperum*, sicuti etiam Gaudentius ipse paulo antea non una vice. Vatt. item supra et Urbinas quoque *istius solis*, pro *ipsius*; quæ est levia sint, tamen duximus non prætermittenda.

^d Hæc verba desunt in mss. vitio certe librarium, aliter enim sententia non constat; qua culpa non caret etiam liber Octavii Pantagathi.

^e Sic Florentinus. Vatt. duo atque editi *voluissent*. Male. In ms. Pantagathi *si noluisent non fecerant*, at ipsius manu in margine rescriptum est *facerent*.

^f Vatt. duo, et in opere *justitia*.

^g Nescio quomodo huc irrepserit verbum *admirabiliter*, quod legitur in mss. Scriptum erat fortasse ad oram paginæ ab aliquo, cui totus hic Gaudentii locus valde placuerat, dein libratorum incutilla

illud admisit in textum; eodemque vitio laborat etiam liber Pantagathi.

^h Pantagathus in margine rescripserat *quin si*; et in eodem libro ubi inferius editi habent *usque in hodiernum diem*, legitur ibi tantum *usque in hodiernum*.

ⁱ Hunc locum designavit, ubi de præscientia Dei verba faciens, nonnullos ex Patribus laudat, inter quos et Gaudentium Brixianum, doctissimus auctor Operis de Moderatione ingeniorum adversus Joannem Phereponum, lib. III, cap. 7, p. 385, edit. Venet.

^j Flor. cod. *judicari*, quæ fortasse est vera lectio, mihi quæ magis arridet, licet mutare noluerim. *Judicari* legit etiam cod. ms. qui fuit olim Octavii Pantagathi.

^k Lectio utriusque Vat. et Urb., *poterat Deus, qui facturos eos prædixerat*, quibus accedit etiam cod. Pantagathi.

^l Ita in mss. Editi, mendose, *non consequimur*.

^m *Subvertetur* habent mss. codd., cui lectioni favet Vulgata. At triduum porro, ut ait Gaudentius? Sic profecto legunt LXX, itemque Augustinus lib. XVIII de Civ. Dei c. 44. Vulgata vero *adhuc quadraginta dies*. Videndus Melchior Canus de loc. Theol. I, XI, c. 8.

ⁿ In mss. *intellige quia sermo Dei*.

iv). Ninive aliter evertenda fuerat, et ^a eversa A est aliter. Evertenda fuerat excidio, si perman-
sisset in sua nequitia: ^b eversa est iniquitas **249** ejus, quia pœnituit. *Sicut distat cœlum a terra, dicit Deus hominibus, ita distant sensus mei a sensibus vestris, et cogitationes meæ a cogitationibus vestris (Is. lv).* Scriptum est: *Altiora te ne quæsieris, et sublimiora te ne scrutatus fueris; multos enim supplantavit suspicio eorum (Eccli. iii, 22).* Justum itaque ^c crede Dominum, charissime, et verum, et pi-
um in omnibus dictis, atque operibus suis, ut perfectam sapientiam consequaris. *Agnus enim perfectus, masculus, inquit, anniculus erit vobis (Exod. xii):* ut nihil mediocre de perfecto sentias, nihil infirmum de masculo, nihil de anniculo semiplenum. Perfectus est, *quia in eo habitavit omnis plenitudo divinitatis corporaliter (Coloss. ii).* Masculus est, ^d quippe B quia vir nasci dignatus est ex Virgine, ut sexui utri-
que consuleret. Anniculus est, quia post illud Bap-
tismum ^e quod pro nobis in Jordane susceperat, ^f usque ad Pœssionis suæ diem unius anni tempus impletur; et ea tantum scripta sunt in Evangeliiis quæ in illo anno vel docuit, vel fecit, nec ipsa tamen omnia. Sic enim dicit Evangelista Joannes: *Multa quidem et alia signa fecit Jesus in conspectu discipulorum suorum, ^g eorum quippe quos post Baptismum scribitur elegerit, quæ non sunt scripta in hoc libro: hæc autem scripta sunt, ut **250** credatis,*

quia Jesus est Christus Filius Dei, et ut credentes, vitam æternam habeatis in nomine ejus (Joan. x). De his autem quæ ante illum gessit annum, sic idem Joannes in postremis sermonibus libri testatur: *Sunt autem et multa alia quæ fecit Jesus; quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere eos libros qui scriberentur (Joan. xxi).* Solus plane Lucas evangelista memoravit præteriens, quod ^h duodecim annorum prædictus Dominus Jesus in templo re-
per-
tus sit a parentibus, sedens in medio doctorum, audiens eos, et interrogans, et quod dixerit parentibus: *Quid quærebatis me? nesciebatis quia in his quæ Patris mei sunt oportet me esse (Luc. ii)?* Illic est annus Domini acceptus, quem ⁱ ex Isaïæ libro de persona sua scriptum in synagoga legens Dominus Jesus ait: *Hodie impleta est hæc Scriptura in auribus vestris (Luc. iv, 21).* Hic est annus, cujus coronam (victorialem quippe circum operibus bonitatis Christi benedicendum) Propheta lætus nuntiavit in psalmo: *Benedices, inquit, coronam anni benignitatis tuæ, et campi tui replebuntur ubertate (Ps. lxiiv):* corda nempe credentium populorum, percepto semine verbi vitæ, fructu etiam centesimo redundabunt. Quod si in cruce simul cum Christo pendentium latronum fractis cruribus, ideo Salvatoris crura fracta non sunt, sicuti sanctus evangelista testatur; *ut Scriptura impleretur, quæ ait: Os ^j non confringetur ex eo (Joan. xix):* debuit juxta prædictam rationem Agnus iste

^a Amiserat leporem omnem locus iste vitio malæ interpunctionis, eumque restituimus subsidio unius cod. Octavii Pantagathi, qui solus hoc modo recte distinguit. Editi hucusque inepte habuerunt et eversa est. *Aliter evertenda fuerat:* at puncto interposito, vox aliter in alienam sedem transducta, elegantia non modo, sed et perspicuitati officiebat, quæ loco suo reddita locum ipsum genuinæ puritati atque integritati reddidit. Hæc autem emendatio, quamvis apta adeo ac facilis, fugerat in priori editione indaginem nostram, conniventibus pariter et vitium tuentibus editionibus simul ac mss.

^b Egrege in hunc sensum Aug. in ps. l: *Stetit Ninive, an eversa est Ninive? Aliter quidem videtur hominibus, et aliter visum est Deo. Ego autem puto implem fuisse quod Propheta prædixerat. Respice quæ sunt Ninive, et vide quia eversa est. Eversa in malo, ædificata in bono.*

^c Deerat in editis vox crede, licet ad fulciendum totum hunc locum omnino necessaria. Reposuimus eam ex duobus Vatt. et Urb. eandemque exhibet etiam liber Octavii Pantagathi hoc modo: *Justum crede Deum, charissime;* qui deinde in sequenti annotatione habet: *quippe qui vir fuerat nasci dignatus ex Virgine.*

^d In utroque Vat. Urb. et Flor. sic legitur: *quippe qui vir fuerat nasci dignatus ex Virgine.*

^e Baptismum recto casu pro Baptismus semel observat Vo-s. lib. iii, de Vitiis serm. c. 2, quod tamen dubitat esse librarii erratum. Sed præter hunc Gaudentii locum, qui usus est neutro genere, invenitur etiam in Decreto Anastasii papæ apud Agobardum, de privileg. et jure sacerdotii cap. 17: *Baptismum sive ab adultero, vel a sure fuerit datum, ad percipiendam munus pervenit illibatum.* Et apud Petrum Damiani in libro qui appellatur *Gratissimus*, cap. 9: *Tria profecto præcipua Sacramenta in sancta frequentantur Ecclesia; Baptismum videlicet, corporis quoque et sanguinis Dominici salutare mysterium, et ordinatio*

C clericorum.

^f Fuerunt in hac sententia complures ex antiquis Patribus, præsertim qui mortem Christi anno quindécimo imperii Tiberii Cæsaris duobus Geminis coss. consignarunt, eoque in numero censentur Clemens Alexandrinus, Tertullianus, Lactantius, Augustinus, Hieronymus. Quid contra alii senserint video. Feu-
ardentius præ cæteris in not. ad Irenæum l. i, c. 1, satis fervide protulit, clarissimos Patres, Clementem Alexandrinum, Tertullianum, et Gaudentium nostrum (de reliquis tacet) fervore disputationis alterius abstractos, non satis animadvertisse locum Irenæi, quo Valentinum, ejusque sectatores, similem fere sententiam secutos reprehendit. Poterant hæc parcius (pace boni viri dictum sit) a Feu-ardentio hujusmodi viris objici. Nobis hic tantum monuit e liceat, Gaudentium nostrum videri hæc a Philastrio mutuatum, qui cap. 106, de annis et tempore Christi sic habet: *Dominus quæ in uno anno gessit, et docuit, hæc sola præcepit conscribi. Nam quæ ante facta sunt ab eo, ac dicta primis triginta annis (subaudi scripta non sunt) secundum beatum Joannem, qui dicitur mundum non capere posse, si universa scriberentur quæ fecerat.*

^g In libro Pantagathi, eorum quippe quos post Baptismum in Scriptura legis, subaudi, elegerit, aut vocasse.

^h Male omnino legunt exemplaria edita *duodecim annorum præditus.* Emendavimus autem ex Flor. et Urb., in quibus *duodecim annorum prædictus;* iisque concinit etiam cod. Octavii Pantagathi.

ⁱ Editi omnes ac mss., de Isaïæ libro ex persona sua. Prorsus repugnat illud ex persona sua, itaque reposuimus ex Isaïæ libro de persona sua, quam emendationem cuilibet cordato lectori probatam iri confidimus.

^j In utroque Vat. ac Flor., *non confringetur*, quam lectionem habet etiam cod. Pantagathi, ut et in sequenti cujus est omnis honor.

Dei antientius immolari, ut omnia quæ de illo scripta sunt, complerentur in ipso, ^a cui est omnis honor, virtus² et gloria, cum Patre, et cum Spiritu sancto, ante omnia, et nunc, et semper, et in cuncta sæcula. Amen.

SERMO IV.

DE EXODI LECTIONE QUARTUS.

251 Carnalem ^b Judaicæ paschæ observantiam, ^c spiritualibus typis refertam, trino jam tractatu docuimus; semel hesterno die, et ^d bis in vigiliis allocuti charitatem vestram; evidenter probantes, quod immolatio carnis et sanguinis ^e umbraliter jussa, recte cessaverit adveniente Agno Dei Christo; qui juxta apostolum, *fnis Legis est, ad justitiam omni credenti* (Rom. x). Nam et ipse beatissimus Paulus ^f cum esset adhuc in Ægypto, cum Judæis pascha ritu Judaico celebrabat: *Sed postquam placuit ei qui segregavit me de utero matris meæ, inquit, et vocavit per gratiam suam, ut revelaret Filium suum in me, continuo non ^g adquevi*, ait, *carni et sanguini* (Galat. i). Ergo quoniam non oportet rebus carnalibus immorari eum cui Filius Dei fuerit revelatus, quæramus reliquas mysteriorum spiritualium partes, in visceribus propositæ lectionis. *Ab agnis, inquit, et hædis sumetis* (Exod. xii). Hinc advertere Judæi debuerant, Legem Dei spiritualiter ^h intelligendam, quoniam ab agnis et hædis sumendum legerunt agnum qui immolandus erat; cum sit istud naturæ contrarium, ut si agnus est, ab agnis sit pariter et ab hædis. Sed hæc est omnis ratio in ambiguitate sermonis, quod iste immaculatus Agnus Dominus Jesus, et justorum, et peccatorum carnem suscipere sit dignatus ex Virgine: corpus

A enim non solum de patriarchis et prophetis, sed ex totius humani generis massa suscepit. Justos autem comparari agnis, et peccatores hædis, ipse in Evangelio declaravit, dicens agnos a dextris vocandos: ⁱ *Venite, benedicti* (Matth. xxv), inquit; hædos **252** vero a sinistris pellendos: *discedite, maledicti*. Hunc ergo ab agnis, et hædis sumptum, omnis multitudo Synagogæ filiorum Israel interfecit, ^j cum clamarent omnes Pilato: *Crucifige eum* (Matth. xxvii; Joan. xix). Cæterum juxta historiam legalis paschæ, non omnis Synagoga occidebat unum, sed pauci singulos per unamquamque domum. Ibi vero principes sacerdotum et seniores persuaserunt populo, ut peterent ^k concedi sibi latronem Barabbam, Jesum vero perderent. Perdiderunt enim ^l Salvatorem Christum, et ex ore suo judicati sunt, ut moreretur in eis verbum Dei, id est eloquium Prophetarum, per quos ipse locutus est: et sicut scriptum est ^m in Prophetis, defecerunt in eis sapientes, viveret vero in illis Barabbas ille latro diabolus, quem tantopere poposcerunt. ⁿ Quod autem vivat in illis seditiosus ille, et homicida, seditiones ipsæ testantur quas contra Apostolos commoverunt, et quas nunc usque contra omnes sanctos exercere non desinunt, ubi tempus invenerint. Nobis autem vivit Christus. Resurrexit enim nobis, quia non est ultra visus Judæis; neque intravit post resurrectionem synagogam Judæorum, sed ad congregatos discipulos introivit (Joan. xx; Luc. xxiv). ^o Ingressus est ad nos, qui sumus in domo Ecclesiæ congregati, et ostendit nobis venerandi sui corporis veritatem, si tamen vel meruimus, vel meremur ejus esse discipuli. Etenim beati Apostoli, quibus vere comisit

^a Vat. duo, *cujus est*. Doxologia hæc porro fuit Patribus perquam familiaris, ut notavimus etiam supra in calce sermonis I, inter cæteros præsertim Antiocho Monacho, quem nullam non suarum 130 homiliarum absolvisse, nisi desineret *εἰς τὸ θεοῦ δόξολογίαν*, observat Tilmannus Bihl. PP. edit. Lugdun. t. XII, p. 215; quod de Gaudentio item nostro, de Cyrillo Hierosolymitano aliisque non paucis affirmari potest.

^b Ita Flor. cod. et Lugd. editio. Sic etiam Eligius Noviomensis, hom. 14: *Neminem nostrum ab hac mystici paschæ festivitate vult exceptum haberi*. Cæteræ editiones, *Judaicæ paschæ*. At Vossius, lib. i de Analog. c. 20, τὸ πάσχα Hebræis, et Chaldæis masculinum esse affirmat; Græcis Latinisque neutrum.

^c Vatt. cod., *spiritualibus*, et infra *spiritualium, spiritaliter*, ac *spiritalis*, quod etiam alibi annotavimus. Urb. quoque retinet eandem lectionem, prout etiam cod. Octavii Pantagathi.

^d Utitur hoc Gaudentii loco Ferrarius lib. iii de Rit. sacr. Eccl. Conc. c. 18, ut ostendat veteres nonnumquam eadem die populum his allocutos.

^e Sup., tr. 4, p. 234, *bona quæ fecit Judæis umbratilitur*; sed eo quoque loco notavimus in cod. Pantagathi pro *umbratilitur* legi et hic habetur, *umbratilitur*.

^f Flor. et Vatt. duo, *dum esset*; quibus accedit cod. Pantagathi.

^g Sic legunt Urb. et duæ editiones, juxta priscam scribendam formam qua *ad* ante *q* retinebant, ut notavit Cellarius Orthogr. Lat. p. 29, edit. Patav. 1724.

Edit. Lugd. ac tres mss., *acquievi*. Apud Varr. l. v, de Lin. Lat., *adquirere*, ab *ad*, et *quærere*, et apud Ald. in Orthogr., *adscisco*, non *ascisco*; quamvis in Cenotaphio Lucii Cæsaris legatur *aspiciendi*, non *adspiciendi*, quod certe a Grammaticorum consensu recedit, licet ejusdem tuendi causa Dansquium improbet Norisius Cen. Pis. diss. 4, c. 6, p. 485, cui *Adspicio, Adspiro, Ascendo*, a Dansquio affata displicuerant. Frequens est apud Salvianum in libris de Gubernatione Dei *Adffigo, Adgravo, Adquiesco*, et similia; nisi tamen hoc sit librariorum manus, non auctoris fidem implorare, ut Scaliger ait l. i de Causis L. L. c. 19.

^h In mss. quatuor codd. ut et in libro Pantagathi, *sentientiam*.

ⁱ In Vatt. duobus et Urb., *Venite, benedicti; hædos a sinistris*, quibus consentit liber Pantagathi. Flor. autem, *benedicti, hædos a sinistris*.

^j Mss. codd., *cum clamarent*, et paulo post, *Crucifige, crucifige*.

^k Ita in mss. Editi, *concedi latronem*.

^l Mss. codd., *in propheta*, quæ lectio est etiam in cod. Pantagathi. Locus est Isaie iii: *Eccæ dominator Dominus auferet ab Jerusalem, et ab Juda validum, et fortem, et judicem, et prophetam, et sapientem de architectis, et prudentem eloquii mystici*.

^m Sic legunt mss. quatuor codd.; et liber Pantagathi: *Quod autem viveret; nolui porro ejicere vulgarem lectionem propter consensum aliorum mss., licet hoc modo respondeat melius ad id quod prius dixerat, viveret vero in illis*.

ⁿ Sic mss. codd. Editi, *meredetur ad nos*.

sum est præparare in superioribus ^a pascha Domini, quoniam paucos viderunt ex Judæis in domo Ecclesie qui non sufficerent ad consummandum paschæ sacrificium, convocaverunt vicinos ex Gentibus, secundum quod præceptum fuerat in Lege: *Quod si pauci erunt, inquit, in domo, ita ut non sufficiant ad ovem ^b assumet secum vicinus proximum suum, etc. (Exod. xii), nam vere non sufficiebant ad eum qui ^c pro totius mundi peccatis mori sustinuit. Pauci enim crediderunt ex Judæis in Jesum Dominum; unde Apostolus: Ita, inquit, in hoc tempore (non dubium quod sicut tempore Eliæ, cui ait Deus (III Reg. xii): Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curaverunt 253 genus ante Baal); ita ergo, inquit, in hoc tempore (sub adventu quippe Christi) reliquæ secundum electionem gratiæ salvæ factæ sunt (Rom. xi), ex populo utique Judæorum: de tanta enim multitudine vix pauci ad Christi fidem invenimus fuisse conversi. Propter quod et de istis reliquiis Domini et misericordiæ Dei Isaias propheta testatur*

^a In tribus mss., *pascham Domino*, quam lectionem habet etiam cod. Pantagathi; Urb. vero, *pascha Domino*; et paulo infra Vat. duo, *pasche sacrificium*, at cod. Pantagathi, *pasche sacrificium*.

^b Cod. Pantagathi, *assumet secum vicinum proximum suum*; et ita omnino legendum videtur, dissidentibus licet cæteris libris mss. et editis; nam pauci de domo assumere debuerunt vicinum, non vicinus proximum. Vulgata sic habet: *Assumet vicinum suum qui conjunctus est domui ejus*. Gaudentius pariter, supra, p. 246: *Adsumet secum vicinum proximum suum*.

^c Mss. quatuor nempe cod. Pantagathi, *pro totius mundi vita*, quod profecto Gaudentianæ elegantia magis congruit.

^d Cod. Flor. bis hic habet *idolatriæ*, eique consonat hoc item loco liber Pantagathi, quod etiam supra monuimus; quapropter gaudeo Baluzii observationem a nostris codicibus confirmatam. Vide not. ad Præf. p. 221.

^e Præcantationes veneficis adhiberi solitæ. Quintil. Decl. 14: *Virus diris carminibus et feralium præcantationum terrore permixtum*; et Solin. cap. 50, de Africa: *Herba præcantationibus legitimis consecrata*. Hinc Præcantatrix apud Plantum Mil. Glor. Act. III, Sc. 1, 98.

^f Virg. Pharmaceutr.

Necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores;
Necte, Amarylli, modo, et Veneris dic vincula neelo.

Quas *suballigatas* vocat hic Gaudentius, *alligaturas*. Philastrius dicit cap. 21: *Alligaturas et tutamina suo perturbant et portant in pectore*. *Ligaturæ sunt Augustino de Doctr. Christ. 20: Ad hoc genus pertinent omnes etiam ligaturæ, atque remedia quæ medicorum quoque disciplina condemnat, sive in præcantationibus, sive in quibusdam notis quas characteres vocant*; et tract. 7 in Joannem: *Cum caput tibi dolet, laudamus si Evangelium ad caput tibi posueris, et non ad ligaturam cœnteris*.

^g Flor., *observatio hominum*, ubi proest dubio legi debet *omnium*; aspiratio namque addita fuit perperam ab imperito librario, quæ eodem modo occurrit etiam in cod. Octavii Pantagathi. Editi hucusque legerunt satis inepte *observatio omnium*, quæ dicendi forma Gaudentianæ ingenio prorsus indigna est.

Hæc erat vulgata lectio, quæ hucusque nobis obtudebatur; at postea similiter *omnibus* pro *omnibus* corrupte habet etiam præstantissimæ Livii editio ex recensione Danielis Heinsii cusa Amstelodami apud

dicens: *Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus (Is. 1), et sicut Gomorra similes fuissimus*. Vos igitur, neophyti, qui estis ad beatæ hujus ac spiritualis paschæ epulas invitati, videte quomodo ab omni pollutione escarum quas superstitio gentilis infecerit, vestras animas convertitis. Nec sufficit ut a mortifero dæmonum cibo vitam suam custodiat Christianus; sed ut omnia abominamenta Gentilium, et omnes ^d idololatriæ tramites, sicut quædam serpentis diaboli venena, diffugiat. Partes enim idololatriæ sunt veneficia, ^e præcantationes, ^f suballigaturæ, vanitates, auguria, sortes, ^g observatio omnium, ^h parentalia, inquam, unde idololatriæ malum extulit caput erroris. Nam gulæ suæ causæ primum cœperunt homines prandia mortuis præparare, quæ ipsi comederent; ⁱ post hoc etiam sacrificia quasi sunt eis sacrilega celebrare, ^j 254) quamvis nec ipsi mortuis suis manus sacrificent qui exercent parentalia, ^k dum super sepulcrorum mensas tremulis ebrietate ma-

Elzevirios, 1634, ubi in Præf. ad lib. 1, pag. 5, cum bonis potius omnibus pro cum bonis potius omnibus. Sic in editione Eginharti Amstelodamensi, curante Joan. Hermanno Schminckio, 1711, pro superiora omnia typographi errore legitur superiora omnia; additque Schminckius in corrigendis: *lega omnia, duæ enim hæ voces sæpissime inter se confunduntur*. Victorius et Lambinus locum Ciceronis iv Famil. 4: *Cæsar laudata honorificentissime et acuitate tua, et prudentia, repente præter spem dixit se Senarui roganti de Marcello, ne hominis quidem causa negaturum, legendum censuerunt ne omnis quidem causa; at ingeniose magis quam vere, ut putavit Gebhardus; quare Græviana editio, itemque Lipsiensis Cellærii 1708, adhuc priorem lectionem retinent, ne hominis quidem causa.*

^h Dies, et festivitates inferiarum. Hier. in Jerem. lib. III, c. 16: *Moris autem est lugentibus ferre cibos, et præparare convivium: Quæ Græci *κρίματα* vocant, et a nostris vulgo appellantur parentalia; ea quod parentibus justa celebrentur. Charistia vocantur apud Ovid. Fast. II, Parentalia apud Ausonium in lib. Parentalium. Vide Rosin. iv Antiq. Rom. c. 9.*

ⁱ August. I, xxii contra Faust. cap. 47: *Præcantatores Angeli, quorum duo maxima vitia sunt, superbia atque fallacia; quod uni vero Deo deberi noverant, hoc sibi a suis cultoribus exegerunt, o quibus dñi putari voluerunt, dante sibi locum vanitate cordis humani: maxime cum ex desiderio mortuorum constituerentur imagines, et majore adulatione divini honores deferrentur tamquam in cælum receptis, pro quibus se in terris dæmonia colenda supponerent, et sibi sacrificari a deceptis et perditis fugilarent*. Minuc. Fel. in Oct.: *Majores nostri improvidi, creduli, rudi simplicitate, dum reges suos colunt religiose, dum defunctos eos desiderant in imaginibus visitare, dum gestiunt eorum memorias in statuis delinere, sacra facta sunt, quæ fuerunt assumpta solatio*. Confer Sapientia c. xiv, 15.

^j Corruptus erat omnino hic locus, cujus emendationem Vat. codd. exhibuerunt. Eibii legebant quamvis nec ipsi mortuis suis minus sacrificent parentalia, quod ænigma nec Oedipo conjectore intelligit. Flor. et Urb., minus sacrificent qui exercent parentalia, quemadmodum etiam cod. Pantagathi. Non satis recte. Quare lectionem utriusque Vat. bona fide expressimus.

^k Hunc gentilitatis morem invaluisse potissimum in die festo Cathedræ S. Petri, dicitur in Aug. serm. 15, de Sanctis, ubi de ea die loquens hæc

nibus vina fundentes, ^a spiritum sitire balbutiunt. ^b Cavele, queso, ab his omnibus, ne indignatus Deus contemptores et inimicos suos, qui noluerunt eum regnare super se, tradat illis inferni tortoribus: *illic erit fletus et stridor dentium* (*Matth. viii; Luc. xiii*). Servate, neophyti, ornamentum gratiæ salutaris: sobrii estote per omnia, ne illud inebriati perdati: solliciti convenite ad ecclesiam: orationibus, hymnis, psalmis, et canticis spiritualibus nobiscum vigilanter incumbite. Hæc sint otii vestri opera; quibus debitum reddentes Christo Domino famulatum, mercedem vitæ æternæ consequi ab ipso possitis. ^c Sint igitur convivia vestra sobria, casta cubilia: sit modestus animus, sermo placidus, mitis incessus. Orate ut beneficia gratiæ suæ Deus conservet in vobis, et fides vestra magis magisque proficiat, largiente Christo Domino Salvatore, cui una virtus eademque divinitas cum Patre et cum Spiritu sancto, ante omnia, et nunc, et semper, et in cuncta sæcula. Amen.

SERMO V.

DE EXODI LECTIONE QUINTUS.

255. Ordinem lectionis Exodi, ubi lex ^d celebrandi pascha describitur, idcirco præposteravimus, ^e ut in mysteriis reserandis, debitiæ reverentiæ or-

habet: *Cum solemnitate hanc Ecclesiis merito religiosa observatio introduxerit, miror cur apud quosdam infideles hodie tum perniciosus error increverit, ut super tumulos defunctorum cibos et vina conferant, quasi egressæ de corporibus animæ carnales cibos requirant. Silicernia vocabantur prandia hæc mortuorum; unde Tertullianus, Apolog. 13: Quo differt ab epulo Jovis silicernium? Vide porro, si lubet, Servium ad illud Æn. v.: Libavitque dapes; Josephum Scaligerum, castigat. ad Festum; et quæ viri docti notaverunt ad Terentium in Adelphis IV, sc. ii; prout etiam quæ clarissimus Joannes Antonius Vulpium deduxit ad Catullum, carm. lxx, 3.*

^a Et hic locus pessime acceptus erat non solum in editis, sed etiam in mss. Editi enim sic habebant, *vina fundentes spiritum balbutiunt. Balbutire scaurum dixerat apposite Horat. I, Sermon. 3; balbutire spiritum quid sit, non assequor. Vatt. duo, spiritum siti balbutiunt. Flor. et Urb., Spiritum siti rebalbutiunt, ubi manifestum est scriptoris mendum qui syllabam re finem prioris dictionis, initium sequentis fecit. Itaque bini codicis præsidio, et modica conjectura usi restitimus, spiritum sitire balbutiunt. Florentino et Urbinati concinit ms. cod. qui fuit Octavii Pantagathi, quo in loco Vatt. duobus præstare deprehenditur.*

^b Habebat hoc Gaudentius ex disciplina Ambrosii qui ad memorias Sanctorum pulles, et panes, et merum afferri prohibuerat, teste Augustino vi, Conf. 2; quare paulo post subjicit: *Sobrii estote per omnia: solliciti convenite ad ecclesiam.* Augustinus ipse eod. serm. 15: *Parare aliquis suis charis dicit quod ipse devorat; quod præstat ventri, imputat pietati. Cessate ergo, fratres, ab hoc gentili infidelitatis errore; et paulo post: Animæ fratrum parentumque nostrorum minime cibis carnalibus delectantur. Offendi his magis possunt quam delectari.*

^c De conviviali veterum Christianorum temperantia et frugalitate Minuc. Fel. in Octavio: *Convivia non tantum pudica colimus, sed et sobria; nec enim indulgemus epulis, aut convivium mero ducimus, sed gravitate hilaritatem temperamus.* De publicis et pri-

dinem teneremus; quia oportebat ^f in illa splendissima nocte vigiliarum, secundo tractatu, non dictorum sequentia, sed congrua neophytis explanari; ut edendi paschalis sacrificii disciplinam rudes neophyti discerent, instructi fideles agnoscerent. Quibus pariter et de habitu edentium, unam speciem temporis aptam disserui, duas tam ipsis, quam catechumenis reservavi. Ait enim: *Sic autem comedetis illum, id est agnum: s Lumbi vestri præcincti, et calciamenta vestra in pedibus vestris, et baculi in manibus vestris* (*Exod. xii*). Tunc de præcinctione lumborum diximus, nunc de calciamentis et baculis exponamus. Quæ ideo hodie proponuntur, quia tunc sequenti die, et tertio, illa prius quæ de principiis lectionis consulto præterieram, necesse fuerit explicari. Agnus Dei verus, quem Joannes Baptista demonstrat, Christus est. *Ecce, inquit, Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi* (*Joan. i*). Hujus carnem tam fideles in mysterio ^h, quam simul universi credentes in fide, ita debemus edere, nostrique cordis ⁱ interioribus commendare, ut non solum præcinctos ^j habeamus castitate lumbus, verum etiam *calciati simus*, ut ait Apostolus in *præparatione Evangelii pacis* (*Ephes. vi*). Sicut enim calciamenta terrestria carnalium pedum munimina sunt, et vel asperitati frigoris, vel serpentum mor-

vatis veterum Christianorum conviviiis plura Elmenhorstius, not. ad Minuc. Fel. pag. 308.

^d In mss. Flor., Urb. et Vatt. duobus, *celebranda paschæ*, cui lectioni accedit cod. Pantagathi.

^e Editi inepte legebant, *ut mysteriis reserandis*. Vatt. duo, *mysteriis reserandis*. Particula in addita est ex Flor. et Urb.; eamque suppeditat etiam cod. Pantagathi, sed mox cum Florentino et Urb. in editionum errorem consentit, legens in *mysteriis reserandis*.

^f Splendidissimam vocat, quia accensis facibus atque ignibus eam celebrare veteres Christiani solebant. Greg. Naz. Orat. 2 de Pasch., J. Billio interprete: *Præclara quidem nobis fuit hesternæ splendoris luminumque solemnitas, quam privatim juxta publiceque peregitimus, omne genus hominum ferme, atque omnes magistratu et dignitate insignes, copioso igne noctem collustrantes.* Quem in locum sic Nicetas: *Præclara, inquit, etiam fuit hesternæ luminum celebritas, hoc est cætus ille qui ad vesperam magni Sabbati celebrabatur. Pervigilem enim noctem traducebant usque ad horam septimam, cantantes ac lampades accendentes, atque imminentem Servatoris nostri resurrectionem exspectantes.* Sic etiam Zeno Veronensis, serm. 1 ad neophytos: *Post devotissima completa expiationis sacræ casta jejunia, post clarissimæ noctis suo sole dulces vigiliæ.* De nocte vigiliarum vide quæ supra observavimus ad tract. 1, p. 231.

^g Editio Lugd. subdit *erunt*; at liber Pantagathi, *Lumbi sint vestri*.

^h Hoc est in Sacramento; *Sacramentum enim et Mysterium* apud veteres Patres idem significat, de quo plura exempla proferre possumus. Zeno Veronensis, serm. 1 de Abraham: *Festinet denique implere sacrificium: ne mora faciat peccatum, necessariis sacramentis præparatur.* Quæ *Sacramenta* hic dixit, post paulo vocat *Mysteria*; itaque hæc duo synonyma facit. Vide Gaugii Glossarium.

ⁱ Unus ex Vatt., *interioribus condere*; at liber Pantagathi, *interioribus commendare*.

^j Sic Paris. edit. et mss. codd. Duzæ editiones, *cinctos*.

sui, vel spinarum resistunt aculeis : ita Legis **256** A divina præcepta, quibus gressus nostrarum mentium munire præcipitur, repugnant et serpenti diabolo, et asperriimo Aquiloni Gentilium, et hæreticorum undique compungentium spinis ac tribulis. Hujusmodi ergo calciamentis uti debemus quotquot pascha Dominicum celebramus. *Quoniam Lex*, ut Apostolus ait, *spiritualis est* (Rom. vii); *Et pascha nostrum immolatus est Christus* (I Cor. v). Itaque et lumbi nostri præcincti esse debent, et calciati pedes. Quid enim prodest homini, si sciam corporis habeat castitatem; et incautus, et ^a sine instructione calciamentorum Legalium, malis fuerit supradictis obnoxius : vel quod quotidie in usu est cordis sui calcaneum patens præbeat comestioni serpentum? Si cogitet mala, si concupiscat aliena, ^b si dolum meditetur, si nutriat iram, si insidiatur proximo, si mendacio studeat, si comedatur livore, si tabescat invidia, si venenato ore detrahat bonis; et dum mendacis ^c linguæ spiculo lacerare nititur innocentes, morsibus dæmonum, qui per ipsum loquuntur, ipse potius lanietur? Quid profuit præcinctos habuisse lumbos, si divinorum mandatorum calciamenta non servans, gressus cordis tui (id est animæ tuæ bæses) crudelissimæ concisioni tradideris? Contrarium forsitan videatur aliquibus, quod cum hic tantopere calciatos esse debere a Deo jussum sit, alibi ab eodem Domino Deo jubeatur sancto Moysi, et ^d sancto Josue : *Solve calciamenta de pedibus tuis* (Exod. iii; Jos. v). Ingens quidem ratio est, et multiplicium propositionum ambagibus præstruenda : sed quia brevitatis congruit et prædicantis labori, et memoriæ auditoris, nolo vos longius trahere. Ibi solvitur quæstio, ubi calciamenta solvuntur, dum statim causa adjicitur : *Solve*, inquit, *calciamenta de pedibus tuis; locus enim in quo stas, terra sancta est* (Exod. iii; Jos. v). Ostenditur ergo terra Ægypti, ubi datur præceptio illa superior, sancta non esse, et ideo ibi habenda mandantur calciamenta; in sancta autem

^a Editio Lugd., male, *sine constructione*.

^b Ita cod. Flor. et Urb. In editis deest *si*; quæ tamen particula habetur etiam in libro Pantagathi.

^c In tribus. mss., *linguæ spiculis*; et hanc lectionem habet etiam liber Pantagathi.

^d Tres mss., *sancto Jesu Nave*, iisque consonat liber Pantagathi; et fortasse hoc modo Gaudentius scripserat, at librariorum inscitia, quibus porro ignotum erat hoc item nomine vocari sanctum Josue, notiori appellatione uti maluit. Eclli. xlvi : *Fortis in bello Jesus Nave successor Moysi*. Hieron. in cap. ii Matth. : *Lege librum Jesu filii Nave*. Aug. de Civ. lib. xviii, cap. 11 : *Et Josiam, et Jesum filium Nave*; et cap. 27 : *Post Moysi defunctionem, successionemque Jesu filii Nave*. Gaudentius ipse, tr. 11 : *Septem diebus filius Nave*.

^e Sic reposuimus ex Florent. et Urb. cum in editis legeretur *tum*; sed *tunc* est etiam in cod. Pantagathi.

^f Flor. Urb. et cod. Pantagathi, *utique ipsi diabolo*. Vatt. duo, *Dominus utique ipsi diabolo*.

^g Tres mss. codd. ita legunt : *Habemus et sanctum Joannem Baptistam dixisse*.

^h Sic tres mss. codd. et Paris. editio. Aliæ duæ

terra decernuntur esse solvenda : quas tamen ob causas, evidenter est exponendum. Quamdiu in hujus sæculi Ægypto conversamur, oportet nos pascha Domini celebrantes, calciamentis uti sanctarum Scripturarum; quia tutus non potest esse gressus noster, nisi mandatis Dominicis contegatur, usquequo intremus in illam sanctam promissionis terram quæ justis est præparata. *Beati enim mites*, **257** ait Dominus Jesus, *quoniam ipsi possidebunt terram* (Matth. v); non utique istam terram quam possident peccatores, sed illam in qua non sunt spinæ, et tribuli : in qua non sunt serpentes, et scorpii : quippe ubi diabolus cum cæteris immundis spiritibus non accedit. Erit enim ^e tunc una cum suis satellitibus in igne æterno, quem paravit ^f Deus utique diabolo, et angelis ejus (Matth. xxv). Habemus et ^g Joannem Baptistam, qui dixerit de Salvatore humani generis Domino Jesu : *Cujus ego non sum dignus*, inquit, *corrigiam calciamentorum solvere* (Joan. i). Sed alia in Christo ratio est. Ille non propter se calciatus est, sed propter nos; quoniam terra sustinere non poterat majestatis ejus nuda vestigia. Calciamenta cum dicit, gressus ostendit sanctarum Scripturarum, quibus graditur, et circuit ^h notitia ejus in omnes qui habitant super terram. Et ideo Joannes Baptista in Evangelio negat vel idoneum se esse, vel dignum, qui solvat corrigiam calciamentorum ejus, id est, sermonem ejus; sive ut edisserat unum de mandatis ejus; sive ut nudare valeat, et evidenter ostendere ⁱ calciati adhuc in isto sæculo Verbi Dei veneranda vestigia. *Modo enim per speculum videmus in ænigmate*, inquit, *tunc vero facie ad faciem* (I Cor. xiii) : ubi non erit aliquid occultum quod non revelabitur, nec absconditum quod non sciatur (Matth. x) : quando ad illum futurum diem festum Dominus Jesus (Joan. vii), non sicut sub incredulis, ^j quasi in occulto ascendet; sed sicut scriptum est : *Deus palam veniet, et Deus noster, et non silebit* (Ps. xliix). Propterea et Apostoli in Evangeliiis alibi prohibentur portare cal-

editiones non habent ^k *ejus*, quam voculam retinet etiam liber Pantagathi.

ⁱ Frequens hæc locutio est apud Patres, qua Verbum Dei carne indutum *calciatum* appellabant. Ambros. serm. 17 in ps. cxviii, edit. Frob. t. iv, pag. 725 : *Per femur insigne generationis agnoscimus, juxta illud : Accingere gladium tuum circum femur, potentissime; quo significatur, quod Filius Dei, cum semetipsum exinanisset, Verbi accinctus divinitatem, et generationem calciatus humanam, prodierit ex Virgine omnibus daturus salutem*. Greg. hom. 7 in Evang. : *Incarnatus Dominus veniens quasi calciatus apparuit, quia in divinitate sua morticina nostræ corruptionis assumpsit*. Et paulo infra : *In Idumæam ergo Dominus calciamentum suum se extendere asserit, quia dum per carnem Gentibus innotuit, quasi calciata ad nos divinitas venit*.

^j Sic emendavimus freti auctoritate Urb. et utriusque Vat. codicis. Flor., *quia in occulto ascendet*. In editis corrupte legebatur, *quia in occulto ascendit*. Cod. Pantagathi, *quasi in occulto ascendet*; quare hic discrepat a Flor., supra vero a Vatt., alibi ab Urbinate; ideo ab horum codd. nullo desumptum esse oportet, qui ab iis tam sæpe dissentit.

ciamenta in via, dum dicitur eis in Evangelio Matthæi a Domino : *Notitè possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in zonis vestris, non peram in via^a, neque duas tunicas, neque calciamenta, neque virgam; dignus enim est operarius mercede sua (Matth. x).* Alibi autem iubentur habere, **258** ut Marcus evangelista describit : *Et circuibat, inquit, castella Jesuſ docens. Et convocatis illis duodecim, misit eos binos, dans illis potestatem fugare spiritus immundos; et præcipiens illis, ne quid secum tollerent in via, nisi virgam tantum; non peram, non panem, neque nummos in zonis, sed^b calciatos caligulis, et ne induerent, ait, duas tunicas (Marc. vi).* Propter incredulos, et parvæ fidei homines, iubentur in via prædicationis, calciamenta habere Apostoli, ut Verbum Dei calciatum, et contactum in mysterio, propter spinas et tribulos blasphemantium prædicent. Ad eos autem qui fideli mente audiunt, quasi jam in sancta terra, perfecti quippe cordis in fide, ubi nuda de Deo securi possent proferre testimonia; iubentur non portare calciamenta, videlicet ut aperta sigant illic vestigia divinitatis ejus. Et ideo beatus Petrus calciavit se in carcere^c calciamentis suis (Act. xii) : et sic exiit iterum ad hostes Judæos et adversarias potestates, ut calciatus pedes in præparatione Evangelii, calcaret *super serpentes, et scorpiones, et super omnem virtutem inimici (Luc. x).* Et Moyses dicit in benedictionibus, vel ad unumquemque fidelem, vel ad personam potius Christi : *Ferrum, inquit, et æs calciamentum tuum (Deut. xxxiii);* utique ut confringat capita draconum super aquas, id est ut conterat principatus dæmonum draconum, qui sunt super

A aquas Gentilium populorum. Aquæ vero quod populis comparentur et Gentibus, in Apocalypsi^d revelatur Joannis : *Aquæ, inquit, quas ridisti, super quas sedet meretrix Babylon, populi et Gentes sunt (Apoc. xvii).*

Opus mihi est et baculo^e, pascha adhuc in Egypto celebranti; ut **259** si imitator sum sancti Moysi^f, Hebræum meum (id est intellectum Israelitem, qui Deum videre promeruit) ab interitu liberem, percusso Ægyptio. Hoc propter seipsum quisque^g, quamdiu servit Legi. Si quis vero est Apostolicus, et per Jesum prostrato Ægyptio, magnus factus, ac potens; non jam propter se^h baculum portat, sed propter eos quibus dici necesse est : *Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in charitate, et spiritu mansuetudinis (I Cor. iv)?* Portat et propter eos qui veniunt ad nos in vestimentis ovium, ab intus autem sunt lupi rapaces (Matth. vii). Quod si lupus desinat esse lupus, et cum agno pascatur, ut ait Propheta (Is. xi); et si leo desinens esse leo, cum bove manducet paleas; baculo opus non est. Si enim feralium morum nequitia in tantam vertatur mansuetudinem, ut cum oviculis innocentibus, ac mundis Christi operariis, vitæ pabulum mites quærant, et capiant, etⁱ tales utique sint qui in charitate, et spiritu mansuetudinis ad perfectum debeant erudiri; dicitur a Christo (Matth. x) apostolicis quibusque sacerdotibus, ut neque^j baculos correctionum portent in via, quando in discipulis obedientibus, ac modestis terram sanctam possidere jam cœperint. Quod annuat de vobis^k pusillitati meæ Salvator humani generis, Deus Dominus Jesus. Cui una Deit.,

^a In tribus mss. additur *neque duas tunicas habeatis*, quam vocem exhibet etiam liber Pantagathi; sed abest a Vulgata, nec in Græco Matthæi occurrit *χόρτε*.

^b Vatt. duo, *calciatos caligulas*, ut et liber Pantagathi. Flor., *galligulas*, ubi positum videtur *g* pro *c* initia dictionis. *Galliam* nihilominus fuisse quoddam calcamenti genus, pedibus muniendis institutum, viatorum potius quam urbanum, diserte docuit Julius Nigronus de Caliga Veter. cap. 2, § 17, ubi etiam, § 18, hunc Gaudentii locum laudat. Apud Rosweydam in Onomast. ad vlti. Patrum invenitur *gallica*, et *gallicula*, pro *caliga*, et *caligula*. *Caligula*, parva caliga, vetus sandalii genus, quod ad mediam tibiam ascendisse voluit, ex cuius usu nomen accepit C. Cæsar Germanici filius. Vide Voss. l. i de Vitiis serm. c. 20.

^c Flor. et Vatt. duo, *calciamenta sua*. Urb. quoque et liber Pantagathi.

^d Vatt. duo, *revelatur Joanni*. Flor. *revelatur Joannis*. Liber Pantagathi, *revelatur Joannis*. Utrum huic vocis ante teritiam litteram ascribenda sit aspiratio, docebit clarissimus Cellarius Orthogr. Lat. pag. 45, edit. Palav. 1724.

^e Præter ea quæ de baculo attulimus in Præf. ad Gaudentium n. 10, nonnulla hic de ejus antiquitate et usu notanda sunt; ac primo antiquitatem commendat non solum præclarus hic Gaudentii locus, sed etiam alter in vita Cæsarii Arelutensis apud Mabillonium, sec. 1 Benedictin., ad diem 27 Augusti, l. ii, n. 17 : *Clericus cui cura erat baculum illius portare*, et in Vita S. Bavelardi apud Surium, 14 Octobris, cap. 4 : *Constat quanto pretiosior sit coram illo qui humilia respiciit et alta a longe cognoscit, Pa-*

stor Burchardus cum sua pastorali virga, modernis pastoribus qui paucos semelipso, vix in ipsis baculis suis aliqua carent pompa. Formam describit Isidorus, c. 219; usus vero ad subditorum correctionem significandam, insinuat hic a Gaudentio : *Quod si lupus desinens esse lupus, et cum agno pascatur; et si leo desinens esse leo, cum bove manducet paleas; baculo opus non est.* Et paulo post : *dicitur a Christo Apostolicis quibusque sacerdotibus, ut neque baculos correctionum portent in via, quando in discipulis obedientibus ac modestis, terram sanctam possidere jam cœperint.* Isidorus Item de eccl. Off. l. ii, c. 5, de episcopi ordinatione : *Huic dum consecratur, datur baculus, ut ejus indicio subditam plebem vel regat, vel corrigat, vel infirmitates infirmorum sustineat.* Plura dabant Thomassinus par. i, lib. ii, c. 58, et Macrius Hieroglyphico, ver. *Baculus*; ac neutri tam præclarus iste Gaudentii locus agnitus est.

^f Irreperat in priorem editionem *Moysi* perperam pro *Moyſi*, quod vetera exemplaria habent, atque omnino retinendum est juxta priscum secundi casus efferendi morem; ut *Ulyſſi*, *Achilli*, pro *Ulyſſis*, *Achillis*, de quo Vossius l. iv de Art. Gramm. c. 9, aliique allati apud clarissimum Fabricium, not. ad Philastrum, pag. 49, edit. Hamburg., hujus vero p. 7.

^g Subaudi *opus habet*, ut ex sequentibus liquet.

^h In mss. *baculum portat si portat*, que tamen postrema verba abant a cod. Pantagathi.

ⁱ Sic mss. In editis, *vate, tales utique sunt*.

^j Editio Lugd. et Colon. depravate legunt *corruptionum*. Paris. et Vatt. duo, *correctionum*, quam lectionem habet etiam eod. Pantagathi.

^k Sic lego in Urb. et Vatt. duobus. Tres editiones, male, *pusillanimitati meæ*; sed *pusillitati præ-*

eademque omnipotentia, cum Patre, et Spiritu sancto, ante omnia, et nunc, et semper, et in aucta secula. Amen.

SERMO VI, I

DE EXODI LECTIONE SEXTUS.

Quantum Deus Pater pro virtutum nostrarum revelare dignatus est; quantum Patris, et Filii, et Spiritus sancti coequalis omnipotentia tribuit; quantum sempiternam, ac sine principio Trinitatis una eademque divinitas inspiravit, aperuimus dilectioni vestrae a primis vigiliis Paschae usque in hanc diem, 200 quae esset ratio nominis libri Exodi; quae virtus paschae, huius ibi observatio primum custodienda decernitur; et quamobrem mensis iste in quo Deus hoc observandum praecipit, primus dicatur in mensibus anni; quae esset Aegyptus; quid significaret ille decimus, vel quartus decimus dies; quis esset agnus immolationis, et cur assumendus esset ab omnibus, et ab haedis; quae vespertina diei, quod illud limen, qui illi postes, quis ille sanguis; et quam ob causam neque crudas carnes, neque in aqua coctas, sed assatas igni, et caput cum pedibus et interaneis festinanter comedere iubeantur; quod ex eo os non confringendum, quae reliquiarum erematio, et quid mysterii figuratum sit vel in calciamentis pedum, et baculis manuum, vel in precincta iamborum. Restat ut disseramus percussione primitivorum Aegypti, et azyma cum amaritudine, et septem dies azymorum. *Transibo*, inquit, *in terra Aegypti hac nocte, et percussam a omne primogenitum in terra Aegypti ab homine usque ad pecus: et in omnibus diis Aegyptiorum faciam vindictam, ego Dominus. Et erit sanguis vobis in signo in domibus in quibus vos eritis ibi: et videbo sanguinem, et protegam vos: et non erit in vobis plaga contritionis cum percussio Aegyptum. Et erit hic vobis in memoria (Exod. xii).* Percussit quidem Deus in illa nocte tunc temporis primogenita omnia

Aegyptiorum, sicut per Moysen comminatus fuerat Pharaoni, i cum noluit dimittere populum Israel, quem populum idem Dominus primitivum nuncupare filium dignabatur; quando percussit tantorum repente sanctorum strage Aegypti, Israelitas quos tanquam captivos dudum relaxare soluerant, noctis medio expulerunt. Sed quoniam multo maiora fecit idem Deus pro nostro populo contra veros Aegyptios, et in nobis completa sunt quae tunc temporis umbraliter contingebant; redemptionis nostrae memores, non debemus dona pietatis ejus ingrato occultare silentio. Die qua immolatus est Agnus Dei Dominus Jesus, ad vespertinum (imminentibus quippe jam tenebris, quae statim crucifixus eo cooperuerant omnem terram [Matth. xxvii]), in illius diei nocte percussit primitiva Aegyptiorum daemonum, id est simulacra hominum mortuorum, quae ipsi prima in hoc mundo creaverant, ut per ea colerentur. Sed cum ibi adjicitur, *in omnibus diis Aegyptiorum faciam vindictam (Exod. xii)*, forsasse dicas: qui sunt isti Aegyptiorum dii, si daemones quos pagani deos putant, ipsi sunt Aegyptii? Audi ergo, non solum daemones Aegyptios esse; sed etiam cultores eorum, quicumque pertinaciter in incredulitate versantur, filii tenebrarum cum sint, Aegyptii sunt: quoniam filii Aegyptiorum natura, filii sunt daemonum. Unde dicitur universis incredulis: *Vos de diabolo patre estis (Joan. viii)*. Sicut enim quotquot spiritu Dei ducuntur, hi filii Dei sunt, secundum doctrinam Pauli apostoli (Rom. viii), ita quoque quotquot spiritu diaboli abducuntur, filii daemoniorum sunt. Ideo autem Scriptura divina diabolum et exercitum ejus, Aegyptios nuncupat, quia a Deo, qui lux est, alieni sancti sunt, contra Creatorem proprium rebellando. Nam sanctus Apostolus dicit: *Quid mirum si Satanas transfiguratus se in angelum lucis (II Cor. xi)?* Probans utique eum esse angelum tenebrarum, qui se quasi angelum lucis ostentare conetur, ut fallat. Simili ratione et omnes increduli adversantes Deo, et a luce divi-

fert liber quoque Octavii Pantagathi.

^a Ita legunt Flor. et Vatt. duo, quorum lectioni accedit cod. Pantagathi; idemque, initio sermonis, pro *Quantum Deus Pater*, ex ipsius Pantagathi emendatione habet, *Quantum Deus potens*. Editi porro legebant hoc loco, *quantum sempiterna, ac sine principio Trinitas inspiravit*.

^b Sic mss. tres codd. Editiones autem, et quae observatio ibi; paulo post vero pro *mensis iste* cod. Pantagathi legit *mensis ipse*.

^c Ita in tribus mss. Editi, male, *quae esset Aegyptiis*, sed facilis fuit error permutationis *a* in *ii*. In libro Pantagathi *quae esset Aegyptus*.

^d Unus ex Vatt., *agnus immolandus*. Liber Pantagathi, *agnus immolationis*; et paulo post, *qui illi postes*.

^e Tres mss. sic legunt. Editi, *quid illi postes*.

^f Flor. cod., *vel in baculis*. Item Urbinas, et cod. Pantagathi.

^g Tres mss. et liber Pantagathi, *omnem primogenitum*.

^h Adjecimus particulam ex msa. quam editi non habent.

ⁱ Duo Vatt. legunt, *percussit quidem in illa nocte tunc temporis primogenitos*. Sic etiam Urb.; sed pro *primogenitos* habet *priminatos*, uti et cod. Octavii Pantagathi.

^j In tribus mss., *cum nollet*.

^k Vatt. duo et Urb., *cooperuerunt*. Flor., *cooperuerant*.

^l Totum hoc desiderabatur in editis; verum credibile est verba haec praetermissa fuisse a librario, cum essent in quatuor mss. eaque agnoscat etiam liber Octavii Pantagathi; quare tum consensus mss., tum etiam totus Gaudentianae sententiae contextus, monuerunt in locum suum reponenda.

^m Ita reponendum jubet cod. Pantagathi, qui solus hoc loco veram lectionem habet. Editi quippe nullo sensu legebant *quoniam filii Aegyptiorum sunt, filii sunt daemonum*; sed ablata voce *natura*, quis Gaudentii sensum percipiat? Videtur etiam paulo ante pro *quicumque* legendum *qui cum*, ut integer sensus constet. Flor. et Urb. pro *filiis Aegyptiorum natura*, legunt *filiis Aegyptiorum nam*; sed hoc quoque modo librarii ineptia confirmat emendationem nostram.

ⁿ Mss., *velut angelum lucis*.

nitatis ejus extorres, Ægyptii appellantur; quos tamen hortatur ipse Dominus ad salutem, dicens: *Dum habetis lucem, credite in lucem, ut filii lucis sitis* (Joan. xii). Itaque ^a si voluntaria fides potest eos filios lucis efficere, hoc quod tenebrarum filii sunt, vitium voluntatis est, non naturæ. Nocte ergo qua corpus exanime relinquitur in cruce Dei Filii, transitit cum anima ad Ægyptum inferiorem, ut animas in inferno positas visitaret; tunc fecit vindictam in omnes immundos spiritus Ægyptiorum deos, interficiens in primogenitis vires principatus eorum. Nam Passioni proximus dicit Dominus Jesus: *Nunc judicium est hujus mundi, nunc hujus mundi princeps ejicitur foras. Et ego ^b cum exaltatus fuero, omnia traham ad me ipsum* (Joan. xii). Revocavit itaque omnem creaturam suam ad se Dominus Jesus, quam sibi ^c iniquissimi usurpatores divinitatis rebeli spiritu manciparant; ut ipsius ditioni subjecta essent omnia, per quem facta sunt universa; et qui protexit ^d 262 ac proteget credentes in se a plaga contributionis, per signum crucis suæ, cum dicitur: *Et erit vobis sanguis in signo ^e in domibus: vos eritis ibi: et videbo sanguinem, et protegam vos* (Exod. xii). Quærendum tamen, priusquam transeamus ad cætera quæ sequuntur, quomodo dicat, *Protegam vos* quasi ab alio exterminatore: et iterum Moyses, *Transibit Dominus percutere, ait, Ægyptios, et videbit sanguinem in limine, et in utrisque postibus, et pertransibit ostium* (Exod. xii). Quid ergo est? Dominus transitit percutere Ægyptios in manu exterminatoris? Absit. Nam post pusillum dicit: *Et non dimittet exterminatorem intrare in domos vestras*. Si ipse percutit, quomodo dicitur, *non dimittet intrare exterminatorem*? Hoc itaque in textu ipsius lectionis sollicitus, lector, considera, quod ubi dicit ^f percuti Ægyptios, non dicit, ab exterminatore: ubi autem dicit, Hebræos protegendos qui percussit Ægyptios, ^g sed ab exterminatoris. Exterminator autem non percutit Ægyptios, quorum amicus et princeps est; quoniam, sicuti ait Dominus in Evangelio Mærci beatissimi, si

^a Sic legendum esse docuit consensus mss. pro eo quod in editis occurbat, *voluntatis fides*; quam lectionem abrogat etiam cod. Pantagathi, præferens *voluntaria fides*.

^b In tribus mss. et libro Pantagathi, *cum exaltatus fuero a terra*.

^c Tres mss. codd., *nequissimi usurpatores*.

^d Mss. quatuor, *protegit*, quibus suffragatur cod. Pantagathi.

^e Flor., Urb. et Vatt. duo, *in domibus in quibus vos eritis*; eodemque modo cod. Pantagathi, cui lectioni favet Vulgata.

^f Sic tres mss. Editiones legebant *percutiam Ægyptios*; at *percuti Ægyptios* habet etiam liber Pantagathi.

^g Urb. cod. et Lugd. editio, *ab exterminatore*, quomodo habet etiam cod. Pantagathi.

^h Sic editi. In quatuor mss. et libro Pantagathi, *divisus est, inquit, stare non potest, finem habet*.

ⁱ Iterum primonatis habent mss.; et paulo post, Flor. et Urb. pro *vel idololatriam, vel superstitionem*, legunt *vel idolatriæ superstitionem*. Liber Pantagathi, *idolatriæ superstitionem*.

^j Tres editiones, male, *disperdet*.

Satanas insurrexit adversus seipsum, ^k divisus est; hoc, inquit, facere non potest, aut finem habet (Marc. iii). Sed utique, charissimi, percutere vult exterminator Hebræos, Deo percutiente Ægyptios. Nam retributionem molitur in servos Dei, satellites suos ab eo percussos indignans; quoniam diabolus tunc maxime accenditur, cum exstinguitur. Tunc enim sævit in Dei famulos, quando prima virtus ejus ^l in primogenitis occiditur, dum vel idololatriam, vel superstitionem, vel cæteros principales errores dæmonum ^m Deus disperdit ex nobis. Dicit enim ille nequissimus murmurans contra Deum: *Tu propter Hebræos tuos percutis meos Ægyptios, et ego ⁿ propter Ægyptios meos persequar, et interficiam Hebræos tuos*. Nam dicit inimicus, *persequens comprehendam ^o pariter spolia, replebo animam meam, interficiam ^p 263 gladio meo, dominabitur manus mea* (Exod. xv, 9): sed frustratur ejus minacitas, si præcepto Domini, quo nos tutos esse posse ^q præmonuit, gnaviter pareamus. Adjicitur enim, *et custodias sermonem hunc legitimum tibi ipsi et filiis tuis usque in æternum* (Exod. xii, 24): scilicet ut semper solliciti simus pascha Domini legitimo studio celebrare, et vigilanter facere ea quæ nobis præcepta sunt, ne per contemptum nostrum, aut negligentiam nostram, exterminator aditum grassandi reperiat, Dei protectoris tuitione cessante. Sit ergo unusquisque nostrum in parte Domini, qui percussit Ægyptios; sit Israelita, Deum semper mente aspiciens, ut protegatur a plaga exterminatoris. Habeat, quinimo habeamus in utrisque postibus, scilicet in corde, et in ore, salutarem Domini Passionem. Quomodo? sicut docet Apostolus: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit in salutem* (Rom. x). Habeamus ^r et in limine frontis signum sanguinis Agni, ut non sinat exterminatorem Deus introire ad nos: neque enim solummodo tunc istud factum est vel in historia Legis, vel in tempore crucis Domini Jesu, sed et nunc semper Deus ultor populi sui percutit Ægyptios: semper exterminator diabolus intrare

^k Sic mss. codd. Editi vero *propter Ægyptios*. Huic Gaudentianæ interpretationi obstare videtur locus Sap. xviii, 15, 16, ubi innuit *exterminatorem* fuisse a Deo missum ad percutiendos Ægyptios: *Omnipotens sermo tuus de caelo a regalibus sedibus, durus debellator, in mediam exterminii terram prosilivit. Exterminator pariter vocatur qui perdidit in deserto murmurantes contra Dominum. Judith. viii, 25: Qui improprium murmuracionis suæ contra Dominum protulerunt, exterminati sunt ab exterminatore. Et I Cor. x: Sicut quidam eorum murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore.*

^l Sic editi. Flor., Urb. et Vatt. duo, *partibor spolia*, quibus accedit liber Pantagathi. Gaudentius quoque, tract. 12, *partibor spolia*. Vulgata editio ac LXX, *dividam spolia*.

^m Emendavimus locum hunc ex fide Urb. et Vatt. codd. Parisiens. editio legit *præmonui*, male. Colon., *præmonui graviter*, deterius. Lugdun., *præmonui, graviter pereamus*, pessime. Mss. codd. concinit liber Octavii Pantagathi.

ⁿ Addidimus particulam conjunctionis ex mss., quæ in editis deest.

in domos Israelitarum nititur cupiens eos occidere : A semper Dei Filius tuetur suos, et protegit eos, ubi signum suæ Passionis cognoverit. Ipsi gloria cum Patre, et cum Spiritu sancto per omnia sæcula. Amen.

SERMO VII,

DE EXODI LECTIONE SEPTIMUS.

Discussis validioribus mandatorum paschali-
membris, tres adhuc superfuisse de proposita lec-
tione Exodi species, die hesterno prædiximus :
quarum primam de interfectione primitivorum
Ægypti, statim, prout potuimus, interpretati sumus ;
duas nunc residuas de prohibitione fermenti, et de
septem diebus azymorum, Domini gratia largiente,
proponimus explanandas. *Septem diebus, inquit,*
azyma edetis : a primo autem die ^a *exterminabitur* B
fermentum de domibus vestris : omnis qui **264** *man-*
ducaverit fermentum a primo die usque in septimum
diem, ^b *disperiet anima illius ex Israel (Exod. XII).*
Hæreticorum veterum quidam, ex quibus sunt in-
sanus Marcion, et execrabilis Manichæus, quoniam
spiritu erroris inducti Scripturas omnes veteris Tes-
tamenti respuendas esse contendunt ; per multa
Scripturarum capitula, Deum Legis antiquæ malum
conantur asserere, quasi aut alius sit Deus novi
Testamenti quam qui ex Lege utique prænuntiatus
advenit, aut in comparatione bonitatis Dei, aliquis
legitime bonus esse possit : cum vel Angeli, vel ho-
mines hinc habere judicentur aliquod participium
bonitatis, si bonum Deum sciant, adorent, veneren-
tur, ac diligant ; perhibente Domino Jesu, quod
^c *bonus homo de bono thesauro cordis sui proferat*
bona (Matth. XII). ^d Sed Deus Dei Filius, perfectam
bonitatem cum Patre, et Spiritu sancto possidens, et
unam sciens esse bonitatem Trinitatis, sicut unam
divinitatem ; indigne tulit, bonum se juxta conditio-
nem creabilium honorum nuncupari, et ait : *Quid me*
dicis bonum (Matth. XIX) ? Hoc est : Nolo dicas bo-
num, quem nescis ; scito prius, ^e qui sim, et cum
Deum verum cognoveris, amplector ut dicas bonum,
quia *nemo bonus, nisi unus Deus (Matth. XIX).* Ille

^a Vatt. duo, *exterminabitur fermentum.* In Kalendario Judaico die decimaquarta mensis Abib, sive Nisan : *Pascha, exterminatio fermenti.* Hujus autem exterminationis quatuor erant gradus, nempe : *Expurgatio fermenti, inquisitio fermenti, exterminatio fermenti, et execratio fermenti.* Videsis Buxtorf. *Synag. Jud.* cap. 17.

^b Unus ex Vatt. itemque Florent., *disperiet* ; cod. vero Octavii Pantagathi, *disperiet anima illa.* Hæc autem poena eadem est quam comminatus est Dominus circumcisionem negligentibus, Gen. XVII, vocaturque *animæ excisio ex Israele* ; de qua quam varie sentiant interpretes vide apud Constantin. l'Empereur, in not. ad Bertram., de Rep. Hebr. lib. I, c. 2 ; Goduvin., l. III, c. 4, vers. 19. Prioris verba hæc sunt : *Theologi nostri ut plurimum ejectionem e cætu Ecclesie ac fidelium ista phrasi designari autumant. Pauciores supplicium capitale huc revocant. Ego in hac varietate, eorum sententiam minime absurdam sentio qui mortem præmaturam indicari arbitrantur.*

^c Adjecimus *bonus* ex mss., in quibus habetur *quod bonus de bono thesauro, quem in modum legit*

enim Judæus, Filio Dei (Deo et homini) velut homini tantum cuidam, sane bono doctori, dixerat : *Magister bone, quid faciam, ut vitam æternam possideam (Ibid.) ?* Et idcirco Dominus ad illum, *quid me dicis, ait, bonum ? nemo bonus, nisi unus Deus.* Unus est enim Deus ubi Deitatis nulla divisio est. Per omnes libros sanctarum Scripturarum, et Patrem Deum, et Filium Deum, et Spiritum sanctum Deum legimus, non deos, quia deos non sinit dici Unitas majestatis ; est enim sola in Trinitate personarum distinctio, non naturæ diversitas. Quod si Marcion et Manichæus meruissent advertere, numquam profecto dixissent, unum quidem Deum novi Testamenti bonum, alium vero malum, qui per Legem veterem sit locutus. ^f Ausi sunt et in supradicta Lege azymorum adscribere ei sævitiam, dicentes, hominis animam disperdi propter **265** fermentum panis, quo nihil possit esse crudelius. Vecordes enim non intellexerunt, vel quanta esset in mandato utilitas, vel quod Deus majorem causam tunc ulciscendi habeat, si in exiguis rebus (ubi nulla difficultas est observandi) pervicaci tantum spiritu contemnatur. Facilius necessitati ^g ignoscit Deus quam præsumptioni. Denique sancto David non imputatur ad peccatum, quod in necessitate famis constitutus manducaverit sanctos panes, quos non licebat manducare nisi solis sacerdotibus (1 Reg. XXI). Illic vero videamus, quid potuit necessitatis incumbere. Jussit Deus Israelitis ut septem diebus paschæ, fermentatum sibi panem non facerent (Exod. XII). Si fermentatum fieri jussisset, diligentia illic necessaria fuerat, ne deesset : quod jussit, desidix est, non laboris. Negligentiam jubet, ut obedientiam probet ; et non vis ut damnet illam animam quæ diligentiam commodaverit ut contemnat ? Sed jam videamus, ^h quæ fuerit in ipsa præceptione utilitatis ratio vel Judæis historialiter usque ad Christi præsentiam, vel nobis hodie quæ ædificatio sit juxta intelligentiam spiritali. Filii Israel cum premerentur in Ægypto gravibus captivitatibus injuriis, gementes proclamaverunt ad Dominum Deum ut eos eripere dignaretur (Exod. III). Elegit

etiam cod. Pantagathi. Editi, *quod homo de bono thesauro.* Lectionem a nobis editam tuetur Vulgata.

^d Sic Flor., Urb. et cod. Pantagathi. Duo Vatt. vero, *Sed Dominus.* Lectio editionum erat : *Sed dicas : Dei Filius.*

^e Editi legebant *qui sum.*

^f In mss., *Ausi sunt enim et,* quam lectionem habet etiam cod. Pantagathi. Poterat autem totus hic Gaudentii locus proferri ad illustrandum Philastrium, ubi agit de Marcione et Manichæis, cap. 45 et 61 ; plenius enim et distinctius eorum errores explicat, prout monuimus etiam in Spicilegio ad notas Fabricii, supra, pag. 175.

^g Vatt. duo, *ignoscit Dominus.* Liber Pantagathi, *ignoscit Deus.* Editi, *ignoscat* ; et paulo supra ubi legitur *pervicaci tantum spiritu,* cod. Pantagathi repouit *pervicaci tamen spiritu,* quod procul dubio melius.

^h Sic Vatt. duo, et liber Pantagathi ; in editis, *quæ fuerat,* et paulo post reposuimus *quæ ædificatio sit* ex mss., licet verbum *sit* non exstet in editis.

ex ipsis continuo Deus Moysen et Aaron; per quos conveniret Pharaonem regem Ægypti, ut dimitteret illos. ^a Cum non dimitteret, multiplicibus plagis cum suo populo verberatus, hanc excepit pœnæ ultimam plagam, ut omnium ^b primogeniti Ægyptiorum illa nocte percussi divinitus interirent, qua Judæos necesse fuit ex mandato Dei paschæ sacrificium celebrare. Media igitur nocte clamor factus est, et ululatus in tota Ægypto; nulla enim domus erat in qua non esset mortuus. Tunc Ægypti rex metuens ne et ipse, et omnis populus ejus similiter disperiret, compulsi Moysen, et Aaronem, ut illa hora noctis educerent omnem plebem de Ægypto. Qui cum perurgerent exire, quid fecerint advertimus. *Et sumpsit, inquit, populus conspersam farinam priusquam fermentaretur massa illorum, et ligaverunt in vestimentis suis, et imposuerunt super humeros suos. Egressi autem, cum venissent in Socoth, cozerunt, inquit, conspersum quod extulerant de Ægypto, ^c subcinericia azyma (Exod. xii).* Ut ergo memores essent hujus necessitatis, **266** et beneficiorum Dei, jussit eos septem diebus primi mensis ita celebrare pascha, ut fermentatum panem non ederent (Exod. xiii), et ut semper indicarent filiis suis causam pro qua istud facere jussi essent; scilicet ut ingratus ipse populus, vel imagine rerum gestarum admonitus, liberatori suo gratias agere cogeretur. Et ideo tantopere eis præcipitur: *Septem diebus azyma edetis: a primo autem die exterminabitur fermentum de domibus vestris: omnis qui manducaverit fermentatum a primo die usque in septimum diem, disperibit anima illa ex Israel (Exod. xii).* Fecit et alia plurima pro illis Deus, et in mari Rubro, et in deserto: sed immemores misericordiarum Dei (ut de cæteris malis eorum taceam) præter illud quod fecerant caput vituli aureum, et quod adorantes illud dixerunt: *Isi sunt dii tui, Israel, qui eduxerunt te de terra Ægypti (Exod. xxxii):* ^d Jesum quoque Filium Dei qui eorum liberator existiterat, venientem ad se sacrilegis mentibus respue- runt. Unde sanctus evangelista Joannes non sine

querela commemorat: *In propria venit, et sui eum non receperunt (Joan. i);* id est, ad eos venit quos de servitute Ægypti liberarat; quos per mare Rubrum vestigio sicco transduxerat; in quorum conspectu Pharaonem et Ægyptios resolutis aquarum circumstantium muris obruerat; quos manna cœlesti satia- verat in deserto; quibus de rupe arida ^e fontes pro- duxerat; quibus eloquia Legis crediderat; quibus adventum suum secundum carnem vaticinio præ- nuntiaverat Prophetarum; ad quos præcipue venerat, dicens: *Non sum missus nisi ad oves perditas domus Israel (Matth. xv).* Isti non modo eum susci- pere noluerunt, sed et crucis supplicio trucidarunt; qui tamen idcirco susceptum corpus mori sustinuit, ut et suæ majestatis omnipotentiam propria virtute resurgendo monstraret, et ut ^f in sublata, ac devicta morte vitam credentibus redderet, et plenam crucifixorum nequitiam condemnaret. Quapropter resurgens tertio die, transtulit se ad Gentes, sicut dudum fuerat comminatus: *Et auferetur a vobis regnum, et dabitur genti facienti fructus ejus (Matth. xxi, 43).* Ergo quoniam nobis, qui fideliter Christum sequimur, datum est cognoscere **267** mysteria regni Dei, videamus quid idem noster Dominus et Magister de hoc fermento Intel- ligendum docuerit. *Attendite, inquit, vobis et cavete a fermento Phariseorum, et Sadduceorum (Matth. xvi; Marc. viii; Luc. xii);* quod cum clarius iteras- set, intellexerunt Apostoli non a fermento panis esse cavendum, sed a corrumpentis doctrinæ nequitia.

^C Unde idoneus Evangelii prædicator apostolus Paulus nobis clamat: *Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi. Nam et pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque diem festum celebremus, inquit, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et nequitiae: sed in azymis sinceritatis et veritatis (I Cor. v).* Cavendum ergo a fermento malitiæ; ^h ubi enim apparuit fermentum nequitiae confectum a diabolo de conspersione peccatorum, et iniquitatum, ⁱ ibi animæ illi appropinquat interi-

^a Flor. qui cum remitteret. Vatt. duo, qui cum reniteretur; prout etiam cod. Pantagathi.

^b Hic quoque in mss. *primonati*, ut etiam alibi.

^c Sic etiam versio LXX *ὑψοπιᾶς ἀζύμου* vocat *subcinericia azyma*, quamvis contra Hebræi contendunt, vocem illam *ὑψοπιᾶς*, *subcinericia*, in Hebraico textu non haberi, ne morem suum hodiernum azyma furnacea coquendi auctoritati sacræ paginæ repugnare lateantur. Profecto id nonnumquam in quadam Italiae synagoga servatum, ut azyma subcinericia wanducarentur, diserte testatur Julius frater meus, vir non tam mihi sanguinis vinculo, quam studiorum similitudine conjunctissimus; sed fortasse recentiores Hebræi, quemadmodum in cæteris pluribus, ita etiam in hoc a veteri consuetudine defecerunt. De azymo Athen. l. iii, c. 25, ubi *ἄζυμος* vocat fermentatum, fermento carentem, qui forte Plinio lib. xviii, c. 11, *sponaticus* a festinatione dictus est; ex quibus locis merito con- jecerunt viri docti, non solum Judæos, sed etiam alias gentes azymo pane usas.

^d Mss. quatuor legunt *ipsum quoque*; et prorsus

videtur ita legendum; nam Filius Dei nondum fuit Jesus appellatus, nisi postquam carnem sumpsit ex Virgine. Etiam in libro Pantagathi occurrit *ipsum quoque*.

^e Sic Vatt. duo, et liber Pantagathi. Edii, *fontes duxerat*.

^f Flor. ac Urb. in *illata*, quibus consentit cod. Pantagathi. Ex Vatt. unus, in *allata*; alter, in *multata*, ac *devicta*. Lusus operarum.

^g Tres mss. codd. habent *tolletur vobis*, itaque consonat liber Pantagathi. Urb., *tolletur a vobis*.

^h Vatt. duo ubi *enim paruerit*. Sic etiam Urb. et cod. Pantagathi.

ⁱ Ita legunt duæ editiones, Colonienis nempe et Lugd., quibus concinunt quatuor mss. codd. Editio Paris., *appropinquat interius*, scilicet diabolus; quæ lectio non prorsus improbabilis est propter ea quæ sequuntur: *Scito quod intravit ibi ille qui fermentum mortis facere consuevit*. Sed unius editionis auctori- tas tanti visa non est, ut ab editorum et mss. consensu recederemus; cum habeat etiam cod. Pantagathi *appropinquat interitus*.

tus. Cum ergo videris in animam tuam ^a intrasse **A** cogitationes pravas, machinantes ut te a Dei cultu detorqueant, aut ut facias aliquod peccatum, scito quod intravi: ibi ille qui fermentum mortis facere consuevit: propterea cave, ne inventatur tale fermentum in te, et disperdatur anima tua a Deo. *Nescitis, inquit Apostolus, quia modicum fermentum totam massam corrumpit (I Cor. v; Galat. v)?* Videte itaque, ^b ne vel in modico suadeamini acquiescere aut errori Gentilium, aut iniquitati Judæorum, aut hæreticorum nequitiae, qui fermento diaboli totam fidei massam ^c perfidiae rancore corrumpunt. Quod autem dixit ^d azyma cum amaritudine manducanda, docuit, neminem posse sine tristitia carnis sinceram vitam **268** ducere. Amaritudo videtur jejunium, et omnis abstinentia deliciarum carnalium; sed pascha Domini non aliter celebratur; sed sinceritatis azyma ^e aliter non eduntur. Cum vero exieris de Ægypto hujus mundi actu, vel corpore, mannae pabulum manducabis; panem cæli accipies, et ^f in illam sanctorum tetram repositionis inductus, amicitia simul paradisi, et æterna suavitate Ipsius Domini perfrueris. Dulcis amaritudo est, quam sequitur tantæ retributio suavitatis. A prima igitur die vel regenerationis nostræ, ^g vel conversionis, ejiciamus fermentum nequitiae de propriis domiciliis terrenæ hujus habitationis; et per septem dies

totius vitæ nostræ, quia iidem revolvuntur in sæcula, sinceritatis puritatisque azyma comedamus, ut cælestium promissionum munera consequi mereamur, quæ nobis largiri dignetur Deus Pater omnipotens, per coæternum Filium suum viventem secum regnantemque cum Spiritu sancto, ante omnia, et nunc, et semper, et in cuncta sæcula. ^h Amen.

SERMO VIII,

ⁱ DE EVANGELII LECTIONE PRIMUS.

Post illius finem tractatus quem dilectioni vestræ intulimus usque ad hesternum diem de Exodi libro, ubi Lex celebrandæ paschæ describitur; nunc aliquid de Evangelii lectione, quæ paulo ante decursa est, adjuvante Domino, disseramus: ut eundem Deum tam veteris esse Instrumenti auctorem, quam novi, rebus ipsis testantibus comprobemus. Audivimus enim quod Salvator humani generis Jesus ^j ierat invitatus ad nuptias, ibique aquam in vini saporem, naturamque convertit. Habet plane et ipsa historia ordinem veritatis. Nam et nuptias idem qui ab initio instituerat, benedixit (*Gen. 11*); et creaturam quam fecerat, in **269** quod voluit, sua potestate convertit. Ac de virtute quidem Dei omnipotentis nulla in facto dubietas poterit animæ fideli subrepere: ^k isse tamen illum

^a Manifestum est hanc esse veram lectionem, quam exhibent mss. codd., nam paulo post subdit *scito quod intravi. Editi legunt: in anima tua intra te cogitationes pravas. Videtur quoque dicendum in animam tuam, licet mss. habeant in anima tua. Liber Octavii Pantagathi: Cum ergo videris in anima intrasse cogitationes pravas.*

^b Sic mss. quatuor quorum lectionem hoc loco reponere libuit. Editi, *ne vel modica mala suadenti animo acquiescere velitis*; at liber Pantagathi mss. quatuor consentit.

^c Deest in tribus mss. vox *rancore*, relicto tamen intervallo in hunc modum *perfidia... corrumpunt. Utinam semper lacuna designarentur in mss. Codex Urb. legit totam fidei massam perfidia eorum corrumpunt, sed vulgatam lectionem prætulimus. Cod. Pantagathi, totam fidei massam perfidia corrumpunt.*

^d Mss. Codd. Flor. et Vatt. duo sic habent: *in amaritudine manducanda. Editi legebant azyma cum amaritudine manducandum. Supra quoque dixit subcinericia azyma, et Ecclesia in antiquo hymno paschali:*

Et para partis mentibus
Sinceritatis azyma.

Sic Lev. 11: *Lagana azyma oleo lita*; et Lev. 17: *Offerent lagana azyma uncta oleo. Quod autem cum amaritudine manducarentur, præceptum erat Exod. 11, 8, ut azymi panes manducarentur cum lactucis agrestibus, seu sativa olerum amarorum, quem Legis ritum quomodo Hebræi in cæna paschali observarent, late explicat Scaliger de Emendat. temporum lib. vi, pag. 572. Has porro amaras herbas intingebant in pulmento crassiusculum sinapi instar; dicuntque hoc pulmentum esse signum luti in quo laborarunt patres eorum in Ægypto. R. Maimon. de Ferment. et Azym. cap. 8, sect. 7: *Solebant panem azymum intingere in pulmento charoseth, et tum vesci; deinde immittebant herbas amaras in charoseth, vescabanturque iis. Vide Buxtorf. Synag. Jud.**

^c 48; Godouv. Mos. et Aaron l. 11, c. 4, v. 6 et 16. Sic etiam in antiquo Hebræorum libro Rituali, qui laudatur apud Baron. ad A. C. 34, h. 45, in paschali secunda mensa cum distribueretur torta azyma, hæc verba paterfamilias dicebat: *Iste est panis ærumnæ, quem comederunt patres nostri in terra Ægypti. Quisquis esurit, accedat, et peragat pascha*; quamvis hæc a Baronio nec rite, nec recte prolata esse contendat idem Buxtorfius, diss. de cæna Dom., thesi 4, § 14, n. 7. Deuter. xvi, 5, panis azymus vocatur panis afflictionis: *Septem diebus comedes absque fermento afflictionis panem.*

^e Vatt. duo. In editis, *aliter non editur.*

^f Flor., in illa sanctorum terra, uti et cod. Pantagathi. Sæpe numero in mss. detrita superne lineola quæ addi solet, de quarto casu sit textus; quod etiam supra conspicati sumus. Vide Lips. lib. 11; Var. cap. 12.

^g Editi inepte legebant *vel conversationis*; restitimus autem *conversionis* ex Vatt. duobus, atque in eundem modum legit etiam cod. qui fuit Octavii Pantagathi.

^h In Flor. et Urb. subditur: *Finit septimus de lectione Exodi.*

ⁱ Legitur in editione Galeardi: *Incipit de lectione Evangelii tractatus primus*, atque hæc subjunguntur: Ita duæ editiones Paris. et Colon. Flor. codex: *Incipit de Evangelii lectione primus, qui est in ordine octavus. Liber Pantagathi: Explicit tractatus septimus de lectione Exodi. Incipit de Evangelii lectione primus, qui est in ordine octavus. Duo Vatt. hæc tantum: Primus qui est in ordine octavus. Urbini: De Evangelii lectione primus, qui est de ordine octavus, incipit. Editio Lugdun.: De lectione Evangelii tractatus octavus.*

^j Mss. ierit; sicut etiam paulo post in vini saporem, naturamque converterit.

^k Deerat vox *is* in tribus editionibus, quam supplevimus ex Flor. et Vatt. duobus. Eam exhibet etiam ms. liber Octavii Pantagathi, deest vero in

ad festivitatem nuptiarum, id est in domo epulationis, quispiam nostrum non sine ratione mirabitur. Enimvero, charissimi, pene omnis Evangeliorum textus, Dominum Christum inter homines conversantem desperatis rebus opem contulisse insinuat, et quam maxime mœroribus adfuisse: dum blasphemantes Judæos increpat, dum Scribas et Phariseos fallaciæ, doli, avaritiæ reos, vanitatisque coarguit (*Luc. xi*); dum civitatibus exprobrat incredulis, ac minatur (*Matth. xi*); dum spiritus torquet immunos (*Luc. viii*), ut ^a imagini suæ captivatae subveniat, et expulsis dæmoniis salubritati restituat mentes obsessas; dum leprosos supplicantes emundat (*Luc. xvii*); dum paralyticos, linguæ solius qua precarentur viventes officio, reformat potius, quam curat (*Matth. ix*); dum tempestate moris periclitantibus, ipse super aquas ambulans, securus tranquilator adventat (*Matth. xiv*); dum vel cæcatis oculis donum lucis amissæ redintegrat, vel a natiuitate cæcis novum lumen infundit (*Luc. xviii; Joan. ix; Matth. ix*); dum inter mœstas ægrotantium turbas medendi peritus adsistit; dum luctus varios obsecrantium parentum dimovet, vel morientes eorum charos sanitati restituens, vel mortuos vitæ (*Luc. vii; Joan. xi*). Ad hoc enim Filius Dei, sine initio Deus, in fine sæculi initium carnis sumpsit ex Virgine, et inter homines conversari dignatus est, ut huic mundo succurreret pereunti; quoniam, ut ipse ait, *non erat opus sanis medico, sed male habentibus* (*Matth. ix*). Medicus enim mœstitudinis domum potius, quam lætitiæ ingredi consuevit. Aut enim vulnere dolore afflictis necessarius est, aut ^b ægritudinis morbo laborantibus, ^c aut lenta viscerum tabe defectis; quia medici officium prosperitas non requirit. Quid est ergo, quod ista Evangelii lectio quæ hodie recitata est, festivitati nuptiali interfuisse Dominum perhibet invitatum, nisi quod ibi vinum, id est, virtus lætitiæ spiritualis, defecerat, et languebant ^d sitientium convivarum ora vini lætificantis inopia; quoniam *vinum lætificat cor hominis*, ut ait Propheta (*Ps. ciii*). **270** Sed priusquam ^e spiritalem scientiam revelemus, rationem

Urbinate. Festivitatem nuptiarum hic a Gaudentio dici notavit Savaro ad Sidonium, lib. 1, ep. 5, similemque locum protulit Optati et Sidonii; qua in significatione festivitatis verbum festivum ait esse et lepidum.

^a Sic editi pariter ac mss.; at cod. Pantagathi, *imagini suæ captivitatem*; fortasse legendum *imaginis suæ captivitati*.

^b Vatt. duo, *ægritudinum*.

^c Sic Vatt. duo, Flor. et Urb., quibus concinit liber Pantagathi. Dicitur autem satis Latine *lenta viscerum tabe defectis*, pro *deficientibus*, ut apud Colum. de Re rust. lib. v, c. 6: *Arborem senio defectam tollere*; et Quintil. lib. iii, cap. 8: *Obsessi, et impares, et aqua, ciboque defecti*. Salvianus quoque, lib. v de Gubern. Dei: *Si quando defectis urbibus minuendas in aliquo tributarias functiones, potestates summæ existimaverint*. Editiones absurde legebant, *longa viscerum tabe desertis*.

^d In mss., *sitientium turbæ vocatorum*.

^e Sic Vatt. duo et Urb. Ed., *spiritualium scientiam*.

A facti historialiter exponamus. Ideo nuptiarum celebritatem non aspernatur Christus, ut eundem se esse testetur Deum, qui de limo terræ figuraverit ab initio virum et feminam, iisdemque licentiam tribuerit conjugalem, dicens: *Crescite et multiplicamini, et implete terram* (*Gen. i*). Quod Manichæis perditis adeo displicet constitutum; quibus ego ob immunditiam suam puto non utique rem nuptialem displicere, ^f sed legem, quæ non multas feminas uni viro, neque unam feminam multis viris, ^g sed unam feminam uni viro conjungit. Nolunt enim vivere ipsi execrabiles Manichæi juxta apostoli Pauli doctrinam, *ut unusquisque suam uxorem habeat, et unaquæque suum virum* (*I Cor. vii*). Benedixit ergo quod constituerat a primordio legitimum Christus conjugium, dum pergere ad nuptias non renuit invitatus: et tamen virginitatem docuit esse meliorem, dum magis per eam nasci dignatur. Probavit sanctam Virginem suam esse domicilium Deus, ^h ubi columen pudoris perpetuum servet ingressus, dum sine detrimento integritatis maternæ nascitur, sine corruptela conceptus. Ideoque vas electionis Apostolus, ad istud bonum quod consecutus fuerat, cæteros invitabat, dicens inuuptis: *Bonum est illis si sic permanserint, sicut ego* (*I Cor. vii*). Exemplo felicitatis hortatur, non legis potestate compellit, *de virginibus*, inquires; *præceptum Domini non habeo: consilium autem do, quasi misericordiam consecutus a Domino, ut sim fidelis; quia expedit homini sic esse* (*Ibid.*). Et post longam monitionem, qua castimonie beatitudinem conditioni prætulit nuptiarum, ⁱ sententia postrema conclusit: *Igitur et qui dat virginem suam nuptui, bene facit; et qui non dat, melius facit* (*I Cor. vii, 38*). Quod ego arbitror non parentibus virginum fuisse a beato Apostolo dictum, quos constat alienæ voluntatis arbitrio dominari non posse; sed unicuique homini tam viro, quam feminæ, optionem fuisse ab eodem sancto propositam, ut virginem suam (hoc est carnem suam, virginem natam) aut integritati conservet, meliorem partem, liberamquo eligens, aut agnita conditione, nuptui eam, si se non continet, tradat. Parentes autem, vel

^f In ms. Pantagathi sic legitur: *sed legem. Legem quæ non multas feminas uni viro, sed unam feminam, verum excidit librario κάλον neque unam feminam multis viris; quare prætulimus aliam lectionem quæ plenior est, fulciturque consensu editionum et mss.*

^g Expunximus τὸ etiam, cum non habeatur in tribus mss. In editis, inepte, *sed etiam unam feminam*. Consule D. August. de moribus Manich. cap. 18 et 19, ubi non pauca ad illustrandum hunc Gaudentii locum.

^h *Lumen pudoris* legunt tres editiones. Flor. cod., *columen pudoris*; cui lectioni vulgatam posthabuimus; dein *columen pudoris* invenimus etiam in libro Pantagathi.

ⁱ In Vatt. duobus, *sententiam postremo conclusit*; at cod. Pantagathi, *sententia postremo conclusit*.

^j Unus ex Vatt., *qui dat virginitatem suam*; quod videtur suppositum a librario, propter ea quæ sequuntur.

consanguinei **271** quique virginum, tam puerorum, quam etiam puellarum, nolo sibi de supradicta libertate arbitrii blandiantur, quod alienis mentibus eos dominari non posse tractavimus. ^a Imperare quidem perpetuam continentiam non possunt, quia res esse noscitur voluntatis: sed ^b voluntatem tamen in melius nutrire possunt, et debitores sunt ut moneant, ut hortentur, ut foveant, ut pignora sua Deo magis gestiant obligare, quam sæculo, ut de propinquis seminis sui vel in cleri ordine dignos altari divini ministros exhibeant, vel in sanctarum numero feminarum puellas castimonie dicatas enutrient; ut Ecclesiam Dei talibus nutrimentis ornantes, beatitudinem debitam consequantur. ^c Scriptum est enim: *Beatus qui habet semen in Sion, et domesticos in Jerusalem.* Inest autem præclaro huic eloquio propheta et sublimior intellectus, suo in loco plena disputatione pandendus. Sed quia in hunc tractatum salubriter sumus pertracti studio castitatis, dum rationem pandimus cujus intuitu perrexit Salvator ad nuptias, breviter interim neophytis nostris salutarem consilium suggeramus, spiritalem scientiam lectionis hujus figuratim explanandam dictis subsequentibus ostensuri.

Regeneratos vos esse per Baptismum, et renatos, nuncupatione ipsa qua infantes vocamini, potestis advertere. Si qui igitur vestrum conjugio alligati,

^a Objurgat aperte Gaudentius ævi sui disciplinam, qua pueri, ac puellæ, non solum *abincunabulis*, ut ait Salvianus lib. II adversus avaritiam, sed etiam atequam exirent ab utero, Ecclesie, ac virginitati perpetuo destinari solebant. Hinc Hier. ad Lætiam: *Propositum mihi erat docere, quomodo instituere Paulam nostram debeas, quæ prius Christo consecrata est quam genita; quam ante volis quam utero concepisti.* Et paulo post: *Offerre, necne, filiam potestatis tuæ fuit; quamquam alia sit tua conditio, quæ prius eam vovisti quam conciperes: ut autem oblatam non negligas, ad periculum tuum pertinet.* Præclara quædam in hanc rem sequioris ævi monumenta publici juris fecit eruditissimus Baluzius, not. ad Salvianum pag. 243, quibus ostendit, hunc morem in Ecclesia viguisse posterioribus etiam sæculis, donec totum hoc patriæ potestatis jus in filios sublatum est a Cælestino III, cujus decretum refertur cap. *Cum simus* de Regular. Exstate de re can. 48 concilii Toletani IV, rel. 20, qu. 1, c. *Monachum*; itemque can. 5 concilii Vormaciensis. Sed videsis eminentissimum cardinalem Bona, non magis purpura quam doctrina insignem, l. II Rer. liturg. c. 7, n. 6, quem propterea libentius hoc loco honoris causa nomino, quod a recentiore quodam scriptore, ejus nomine quidem suppresso, at postea in indicem relato, prænot. Mystagog. pag. 178, parum candidè appellatus fuerit *homo per vulgaris, quamcumque ille postmodum dignitatem adeptus sit, minime plane nominis dum vixit, nullius post obitum.* Porro Gaudentii placitum hodie totius Ecclesie doctrina est. Quod autem dixi paulo supra, morem destinandi pueros ac puellas perpetuæ virginitali viguisse in Ecclesia non solum antiquis, sed etiam posterioribus sæculis, illustrari potest monumentis quoque ac *formulis oblationis puerorum in monasteriis*, quas profert Mabillonius t. III Analect. pag. 469. Videndæ item observationes ejusdem Mabillonii ad formulas prædictas eodem t. III, pag. 473.

^b Placuit substituere lectionem inss. Editi legunt *voluntatem tunc.*

^c Quoniam in loco testimonium istud habeatur,

A servare virgines suas magis quam nuptui dare desiderant, sic habeant conjuges, quasi non habentes; et erit illis retributio magna **272** apud Deum Dominum nostrum, quod talem suam carnem servaverint, qualis Baptismi sacramento renata est. *Hæc ad utilitatem vestram dico, non ut laqueum vobis injiciam* (I Cor. VII); nam etsi conjugio servieris legitimo post lavacrum, non peccasti. Cave solum ^d ut aliter non derelinquas fidem, ut a fornicationibus fugias, jam fidelis effectus. Hoc autem custodire ita demum poteritis, si ebrietatem devitetis, et cœnvivia inhonestæ, ubi turpium feminarum ^e colubrii gestus concupiscentiam movent illicitam; ubi lyra sonat, et tibia; ubi omnia postremo genera musicorum inter cymbala saltantium concrepant. Infelices illæ domus sunt quæ nihil discrepant a theatris. Auferantur, quæso, universa ista de medio. Sit domus Christiani ac baptizati hominis immunis a choro diaboli, sit plane humana, sit hospitalis; orationibus sanctificetur assiduis; psalmis, hymnis, canticisque spiritualibus frequentetur: sit sermo Dei, et signum Christi in corde, in ore, in fronte, ^f inter cibos, inter pocula, inter colloquia, in lavacris, in cubilibus, in ingressu, in egressu, in lætitia, in mœrore; ut juxta beatissimi Pauli doctrinam, *sive manducatis, sive bibitis, sive aliquid facitis, omnia in nomine Domini*

quod minime annotaveram in priori editione, docuit me præclarissimus Vossius in scholiis ad Ephrem Syrum; hic enim cum parænesi 16, pag. 287, edit. Antwerp. 1619, hoc testimonio usus esset his verbis: *Scriptum quippe est: Hæc vero dicit Dominus: Beatus qui habet semen in Sion, et familiares in Hierusalem;* Vossius hæc subjecit: *Locus iste est Isaia xxxi, secundam LXX, quibuscum hic Auctor in lectione concordat. At in Vulgata sic: Cujus ignis est in Sion, et caminus ejus in Hierusalem; ubi etiam Symmachus: Qui habet ignem in Sion, et clibanum in Hierusalem; et Aquila ac Theodotus: φῶς ἀδρῆ τῷ Σιών, id est lumen ei in Sion, et clibanus in Hierusalem. De qua varietate agit S. Hieronymus in epist. 101, quæ est ad Pamachium de optimo genere interpretandi. Hæc a Vossio.*

^d Tres mss., *ut aliter non delinquas, id est ut;* eodemque modo habet etiam cod. Pantagathi, et fortasse lectio hæc verior ac melior, quamvis vulgatam exturbare nolerim.

^e Plautinum vocabulum Trucul. act. IV, sc. III, 6: *Quamquam vos colubrino ingenio ambæ estis.* Quod sequitur, *ubi lyra sonat, et tibia; ubi omnia postremo genera musicorum;* ostendit Christianorum convivii adhibitos fuisse cantores, ut patet etiam ex Hieronymo, de suspecto vitando contubernio: *Personabit interim aliquis cantor ad mensam, et inter psalmos dulci modulamine currentes, quoniam alienas non audebit uxores, te, quæ custodem non habes, sæpius respectabit.* Prudentius, Hamarigenia, 316, morem hunc vehementer reprehendit:

Num propter lyricæ modulamina vana puellæ,
Nervorumque sonos, et convivale calentis
Carmen nequitie patulas Deus addidit aures?
eandemque consuetudinem Gaudentio valde displacuisse, sequentia verba indicant: *sit domus Christiani ac baptizati hominis immunis a choro diaboli.*

^f Verba hæc *inter pocula, inter colloquia*, quæ addidimus ex Flor. et Vatt. duobus, desunt in editis; eadem vero suppediat etiam cod. Pantagathi. Abstulimus quoque particulam *et*, quam mss. non habent, ad illa verba *in ingressu, et in egressu*, licet eam exhibeant tres editiones.

Jesu Christi, qui vos vocavit ad gratiam, faciatis A dies est sub Gralia Salvatoris. ^d In quò die Sponsus ipse cœlestis, amator animarum credentium Dominus Jesus, sponsam sibi ex Gentibus conjunxit Ecclesiam, cui annulum signaculi sui, et inausas fidei tribueret pretiosas (*nam fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei (Rom. x), videlicet Filium; quia in principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum [Joan. 1]*), ^e cui sponsæ idem Dei Filius Deus Verbum, aurea quoque donaret dextralia, probabilium quippe operum, dextrorumque factorum, nec non etiam cætera singillatim pretiosa munera largiretur, quæ spiritualium sunt ornamenta virtutum. Et ut agnosceres tertia hac die spirituales istas a Christo nuptias in plebe gentium celebrari, non in Judæa sunt, sed in Cana Galilææ: quod præter testimonium sancti Isaïæ (*Is. 1x*), qui Galilæam Gentium memoravit, ex interpretatione ipsorum nominum clarius ostendetur. ²⁷⁴ ^f Canaenim possessio dicitur; et Galilæa vel volubilis, vel rota nuncupatur, ex Hebræo interpretata sermone. ^g Constat autem populum Gentium ex errore idololatricæ, in quem fuerat olim devolutus, nunc ad christianæ veritatis cultum ^h celeritate rotæ cujusdam properare currentis. Unde etiam figuraliter cecinit propheta David locutus ad Deum: *Vox tonitru tui in rota (Ps. Lxxvi)*. Intonuit enim e cœlo Deus, et Altissimus dedit vocem suam, dicens: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene placuit: hunc audite (Matth. xvii)*. Cujus tonitru vox hæret in cordibus plebis hujus, quæ ex gentili superstitione ad fidem Domini Jesu, tamquam rota currens, velociter properavit. Quam ob causam etiam beatos Apostolos digne arbitramur a Christo filios tonitru ⁱ nuncupatos (*Marc. iii*), Boanerges. Nam legitimus alio in loco Evangelii, quosdam ex Gentibus desiderantes appropinquare Christo, aditum quæsisse per apostolum Philippum, qui erat a Bethsaida Galilææ civitate; ut opinor, familiaritate confisos: *Domine, inquit, volumus Jesum videre. Venit Philippus, et dicit Andree: Andreas et Philippus vadunt, et di-*

^a Vatt. codd. constantur retinent *spiritibus spiritalia*, sicut infra *intellectum spiritalem*; iisque consonat liber Pantagathi, quod monuimus etiam supra ad tract. 2, pag. 259.

^b Mss., *ex eadem*.

^c Reddidimus hoc loco lectionem Flor. et duorum Vatt. Irreperat enim perperam interrogatio in exemplaria edita, quæ sic legebant: *Quomodo consumptum erat vinum nuptiarum? Verum rei gestæ historiam*. Itaque totus ordo perturbatus et corruptus erat; nam de proposita quæstione videbatur statim ad aliam transire. Hanc autem esse veram lectionem ipse quoque Gaudentius indicat ad finem tractatus, ubi totum locum denuo exponens, sic legit quemadmodum edidimus. In mss. quatuor habetur etiam *veram gesti historiam*; sed nos vulgatam lectionem prætulimus; porro *veram gesti historiam* præfert liber quoque Octavii Pantagathi; imo Gaudentius ipse, initio sermonis sequentis, *primum juxta historiam gesti*; et circa medium, *ministrautos autem non illos secundum rei gestum*.

^d Ita reposuimus ex Flor. Editi, in quo hodie.

^e Placuit hæc lectio ex tribus mss. desumpta. Editi, depravate, *cujus sponsus idem Dei Filius Deus Verbum*; at clausula distinctionis, seu parenthesis finitio transposita vitium et obscuritatem auferat. *Cui sponsæ idem Dei Filius Deus Verbum* absque ulla distinctionis clausula legit cod. ms. Pantagathi.

^f Consule Hier. in lib. de Nom. Hebraic. Hæc interpretandi ratio, ab etymologiis petita, nonnullis valde displicuit; quæ tamen se magnorum nominum exemplo et auctoritate tædetur.

^g Expressimus lectionem Vatt. codd. et Urb. quorum subsidio totus hic locus non parum indigebat.

^h Sic Vatt. codd. et Urb. Editi autem, *celeritate rotæ cujusdam currentis se præparare*. Male; nam paulo post subdit *tamquam rota currens velociter properavit*; ex quo satis constat quænam sit vera lectio præsentis loci, eamque tædetur etiam optimus liber Octavii Pantagathi.

ⁱ In quatuor mss. *nuncupatos, quod dicitur Hebræo sermone, Boanerges*, prout et in libro Pantagathi.

cunt ^a ad Jesum (Joan. xii). Illis coherent ea, quæ suo in loco, ut meminit dilectio vestra, minutatim disserui, ubi confestim Dominus legatos Gentium gratulanter amplectens, et in paucis credentibus fidem prævidens innumerabilium populorum, dixit Apostolis: Venit hora ut glorificetur Filius hominis (Joan. xii). Et post pauca, vocem convertens ad Patrem, inquit: Pater, glorifica nomen tuum. Statimque vox de cælo veniens ait: et glorificavi, et iterum glorificabo. Quam vocem Dei Patris ^b circumstantium Judæorum turba audiens, de excelsis cælorum sedibus resultantem, tonitrum putat, quia verba non assequitur: populus enim, secundum prophetiam sancti Isaïæ (Is. vi), aure audiens et non audiens, sonum tantummodo divinæ vocis audiverat, sine intellectu sermonum. Ideoque Dominus ^c et in Evangelio ad omnes, et in Apocalypsi post doctrinam **275** cælestem, clamat: Qui habet aures audiendi, audiat (Luc. viii; Apoc. xiii). Noverat quippe universis inesse aures, sed non omnibus audiendi: neque enim computabitur audisse qui cordis hebetudine obtusus, quid audivit ignorat. Apostoli autem, et per Apostolos ad fidem Christi currentes, qui audiendi habebant aures, meruerunt intelligere divina eloquia, pro magnitudine sui, sicut in Apocalypsi legimus (Apoc. iv, vi, viii, x), tonitruis comparata; quandoquidem digni habiti sunt, ad salutarem notitiam veritatis, paterno testimonio cælitus crudiri. Cana autem parva civitas est in Galilæa Gentium, in cujus Galilææ partibus sita est et civitas Capharnaum, ubi beatus evangelista Matthæus Christum testatur habitasse dicens: Cum audisset Jesus quia Joannes traditus est, secessit in Galilæam; et relicta civitate Nazareth (Math. iv), alterius scilicet Galilææ, venit, inquit, et habitavit ^d Capharnaum, maritimum oppidum in finibus Zabulon, et Nephthalim; ut adimpleretur quod per Isaïam prophetam dictum erat: Terra Zabulon, et terra Nephthalim, via maris trans Jordanem Galilææ Gentium. Populus qui sedebat in tenebris, lucem vidit magnam: et qui sedebant in regione et umbra mortis, lux orta est illis (Is. ix). Joannes quoque evangelista beatissimus memorat, quod Dominus Jesus reliquerit terram Judæam, et abiit iterum in Galilæam. Oportebat autem transire, inquit, illum per Samariam (Joan. iv, 4), ubi eum causa mulieris Samaritanæ, aliquantisper per ipso transitu remoratum describens, consequenter adjecit: Post biduum

^a In cod. Pantagathi legitur: dicunt ad Jesum, et cætera his coherentia; deinde, quæ suo in loco, ut meminit dilectio vestra, minutatim disserui, quomodo habetur etiam in editis. Ex his Gaudentii verbis aperte liquet nonnullos ejus tractatus intercedisse, quod notatum etiam alibi, tract. 14, inii., et Præf. ad Gaudentium, n. 19.

^b Sic Flor. cod. et Parisiens. editio. Aliæ editiones, Coloniens. quippe, et Lugd., circumdantium Judæorum.

^c Deest in editis particula conjunctionis, quam adiecit ex mss.

^d Flor., Capharnaum maritimam in finibus Zabulon.

^A autem exiit inde et abiit in Galilæam. Ipse enim Jesus testimonium perhibuit, inquit, quia propheta in patria sua honorem non habet. Cum autem venisset in Galilæam, inquit, susceperunt eum Galilæi, visis omnibus signis quæ fecit Hierosolymis in die festo: et ipsi enim venerant in diem festum. Venit ergo, inquit, iterum in Cana Galilææ, ubi fecit de aqua vinum. Erat autem quidam regulus, cujus filius infirmabatur in Capharnaum. Hic cum audisset quia Jesus adventi a Judæa in Galilæam, abiit ad eum, et rogabat ut desoenderet et sanaret filium ejus incipientem mori (Ibid., 43). Quem statim virtute sermonis sui, tamquam medicus cælestis, cum sanasset absentem, taliter sanctus evangelista conclusit: Hoc iterum secundum signum fecit Jesus, cum venisset a Judæa in Galilæam (Ibid., 54). Ergo ut ad interpretationem nominum, rationemque figuralem redeam; in Cana Galilææ, id est in possessione Gentium, spirituales sub Christi præsentia nuptiæ celebrantur. ^o Propheta ex ejus persona loquente ad Ecclesiam in Canticis **276** Canticorum: Veni a Libano, sponsa: veni a Libano (Cant. iv); id est a purificatione illa gentili. Nam Libanus illic interpretatur ex græco, quod magi illi ex Gentilitate venientes (Math. ii), Christo potius offerendum esse crediderunt. Libanus denique et mons esse arduus apud Phœnices cernitur, superbo imperio Gentium comparatus: unde vel maxime ^t sponsa evocatur Ecclesia, audiens vocem Christi dicentis: Veni a Libano, sponsa: veni a Libano (Cant. iv); id est venies, et transibis ab initio fidei, capite Sanir, et Hermon: ^s et a cubili leonum, a montibus leopardum; scilicet ut horrentis idololatriæ silvas desoens, et stabula immanium ferarum, dæmonum quippe cubilia, derelinquens, ad omnipotentis Dei cultum properet, ejusque complectatur fidem qui eam divini amoris gratia sponsam vocare dignatur. Sed dicat aliquis: Si Deus, juxta Apostoli doctrinam, omnes homines vult salvos fieri, et ad notitiam veritatis venire (I Tim. ii); cur apud Gentes potissimum in consummatione sæculi istæ salutare nuptiæ celebrantur, et superioris ævi plebes divino non sunt copulatae conjugio? Ostendam tibi, dilectissime, et ipsum protoplastum Adam divinæ familiaritati fuisse conjunctum, perceptis ab ipso sponso imaginis divinæ insignibus, sapientiæ, et intellectus, vitæque perpetuæ ornamentis. Sed postquam lenocinante diabolo fides est adulterata mandati, immortalitas pariter cum ^h libertate divini amoris ablata est: fuit tamen usque

Unus quoque ex Valt. et cod. Pantagathi. Sic etiam Vulgata: habitavit in Capharnaum maritima.

^o Ita ex Valt. unus: alter, Prophetia ex ejus persona. Editi autem, corrupte, Prophetia et ejus persona.

^t Ita Flor. cod. Editiones duæ, sponsa hæc vocatur Ecclesia; sed lectio nostra multo melior, et aptior. Edit. Paris., sponsa hæc evocatur Ecclesia. Cod. Pantagathi, hæc sponsa evocatur Ecclesia.

^s Mss., a cubilibus leonum. Versio Aquila, κατοικητοριον, habitaculo leonum. LXX, a latibus leonum.

^h Ita hucusque legerunt tam editi quam mss., utique male; sed in libro Pantagathi pro libertate, quod verbum ibi prius occurrebat, ipsius Pantagathi manu

ad diluuium, et usque ad ipsam Legem, justorum A quorundam rediuius amor erga Deum, et Dei erga paucos sanctos reformata conjunctio. Verum quia præter raros quosque, ut prædixi, sanctos, fornicabatur omnis terra a Domino, et vesana libidine innumeros sibi idolorum deos generatio humana con- junxerat, elegit continuo Deus ^a stirpem iusti semi- nis Abrahæ; et legitimæ conjunctionis tabulas digito suo præscriptas, inter se et illam plebem, Moysi mini- stro firmavit (Exod. xx). Exinde illa plebs divina præ- cepta concipiens, et ^b læcunda prole sanctorum, cœpit Deo, ^c cujus copulam meruerat, esse charissima. Sed 277 processu temporis, nimium sibi de Dei amore præsumens, per delicias ad luxuriam declinavit, et perluxuriam ad contemptum, rebellionemque prorup- pit; itaque verberata est et frequenter, et varie, quod B adulteriis succubuerit idolorum. Nam sæpe gladio, sæpe captiuitati est tradita, sed, sicut scriptum est, noluit recipere disciplinam; propter quod ad eam Deus loquitur per Prophetam: *Non vocaberis ul- tra mollis et delicata: sed sede, inquit, in terra, et accipe molam, et mole (Is. XLVII)*. Et quid post hæc omnia? *Apparebunt, ait, opprobria tua*. Et iterum conqueritur de ea Dominus apud Prophetam: *Vi- disti, inquit, quæ fecit mihi habitatio domus Israel? abiit super omnem montem excelsum, et subtus omne lignum nemorosum, et fornicata est illic in idolis: ^d et mæchabatur, inquit, lignum et lapidem. Et dixi, postquam hæc omnia fornicata est: Revertere ad me: et non est conversa. Et dimisi eam, et dedi ei libellum repudii (Jer. III)*. Fugiamus, obsecro, ab idolis, ^e ne repudiati similiter mereamur audire. Quem tamen acceperit Judæa plebs libellum repudii, audiamus: *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis Prophetas, et lapidas eos qui ad te mittuntur, quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos sub alas, et noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta (Matth. XXIII)*. Post pas- sionem quoque Domini plenior libellus repudii ab Apostolis datur Synagogæ Judæorum, cum dicitur: *Vobis oportebat primum annuntiari verbum Dei: sed quoniam repulistis illud, et indignos vos iudicastis æterna vita, ecce convertimur ad Gentes, sicut man- datum est nobis (Act. XIII)*. Deserta igitur ac repu-

repositum est liberalitate. Certa autem omnino est D emendatio; non enim libertas periit nobis lapsu pri- mi parentis, sed divinæ liberalitatis insignia a Gau- dentio paulo ante enumerata, sapientiæ quippe, et intellectus, ritæque perpetuæ ornamenta, miseranda illa jactura perierunt.

^a Unus ex Vatt., *stirpem justissimam seminis Abra- hæ: alter, stirpem iusti scilicet Abrahæ*.

^b Sic Vatt. duo et Urbin., nec aliter omnino leg- endum est, cum totus locus loquatur de sponsa, conjugio et nuptiis. Editi absurde habent *secuta prole sanctorum*. Hanc porro et sequentem emendationem exhibet etiam liber Octavii Pantagathi.

^c Et hic quoque magnum insederat vitium, quod emendavimus ex Flor. Urb. et Vatt. duobus. In edi- tis, pessime, *cujus poculum Deo meruerat*. Eat nunc aliquis, et dicat, otiosum esse totum hunc laborem emendandi ex mss.

diata Judæorum plebe, nostra ex Gentibus sumitur in conjugium plebs: *Vocabo enim non plebem meam, plebem meam; et non dilectam, dilectam (Osee II)*. Prædixerat Dominus per Prophetam sane, quoniam primo die sub mandato, et secundo sub Lege, celebratæ, ut exposui, nuptiæ fuerant. Ideo sanctus evangelista non absolute ait, *die tertia nup- tiæ fiebant*; sed conjunctione præposita loquitur, *et die tertia nuptiæ fiebant in Cana Galilææ: et erat mater Jesu ibi (Joan. II)*. Ubi? utique apud Gentes; nam beatam Mariam constat de gente Moabitaram ex matre traxisse originem. *Booz enim genuit Obed ex Ruth, utique illa muliere Moabitude. Obed autem 278 genuit Jesse: Jesse genuit David regem (Matth. I)*; de cujus semine nascitur Joseph, cui desponsata virgo Maria (ejusdem quippe tribus, quia aliter non licebat) quæ genuit Jesum, qui dicitur Christus. Ibi ergo erat mater Jesu: *vocatus est autem et Jesus, et discipuli ejus ad nuptias (Joan. II)*. Magnum myste- rium pietatis! Ipse qui sponsus est, invitatur: invitatur autem vocibus Prophetarum ita precan- tium: *Domine, inclina cælos tuos, et descende (Ps. CXLIII)*. Et iterum: *Excita potentiam tuam, et veni, ut salvos facias nos (Ps. LXXXI)*. Et his multæ sunt orationes consimiles suppliciter invitantium Pro- phetarum. Invitantur etiam sancti una cum Christo discipuli, velut amici fideles ejusdem sponsi cœlestis, cum dicitur per Prophetam: *Non sunt loquelæ, ne- que sermones, quorum non audiantur voces eorum (Ps. XVII)*. Nam Spiritu sancto repleti (Act. I), C linguis erant variarum Gentium locuturi. Unde spi- ritus prophetalis ea quæ indubitanter futura erant, quasi jam facta pronuntians, addidit: *In omnem terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum (Ps. XVIII)*. Et ut ostenderet clarius, qui es- sent isti, et enjus essent præcones, adjecit: *In sole posuit tabernaculum suum: et ipse tamquam sponsus procedens de thalamo suo*. Deinde sequitur evange- listæ narratio: *Et vinum non habebant (Joan. II)*. Quod consummatum erat vinum nuptiarum, quia vinum sancti Spiritus non habent Gentes evi- denter expressit. Quod autem dicit, *quia consum- matum erat vinum nuptiarum, id est defecerat*; non absolute dixit, ut tu credas his forsitan de-

^d Sic mss., pro eo quod in editis habetur, *pror- sus male, machinabatur lignum, et lapidem*. Vulgata editio, *mæchata est cum lapide, et cum ligno. LXX, mæchata est lignum, et lapidem*.

^e Tres editiones constanter sic legunt; ideoque mutare nolimus. Mss. melius, *ne repudiari similiter mercamur. Quem tamen*.

^f Locus Osee hic designatus, sic habet: *Et dicam non populo meo, populus meus es tu: et ipse dicet: Deus meus es tu*. Verum in ep. ad Rom. ix, 25, idem testimonium profertur hoc modo: *Sicut in Osee dicit: Vocabo non plebem meam, plebem meam; et non dilectam, dilectam*. Videtur Gaudentius de- sumpsisse ex novo Testamento.

^g Mendis scatebat hic locus in editis, quem re- formavimus ex Flor. et Vatt. duobus; ut et proxime sequentem.

fecisse quibus adhuc datum non fuerat. Nec enim dixit, defecerat eis vinum nuptiarum, sed, defecisse tantummodo ait, vinum nuptiarum; tamquam si diceret nuptiale. Quapropter defecisse intelligitur vinum, non ^a istarum, sed præcedentium nuptiarum; defecerat enim nuptiale vinum Spiritus sancti, ^b cessantibus Prophetis qui ministraverant in populo Judæorum. Omnes enim Prophetæ, et Lex, usque ad Joannem prophetaverunt; nec erat quisquam qui spirituali vino Gentes potare sufficeret sitientes: sed exspectabatur Dominus Jesus, qui novo vino utres per Baptismum novos impleret. Nam vetera, inquit, transierunt: ecce facta sunt omnia nova (Matth. ix; II Cor. v). Sic tamen facta sunt omnia nova, ut origo maneret ex veteri, cum non exhibito vinum, sed ex antiquo aquæ gignitur elemento. Nec **279** Legem litteræ existimes esse temendam, unde Spiritus sanctus, Jesu operante, per fideles ministros hauritur; et idcirco in diluvio antiquo homines perierunt, et nunc in Baptismo renascuntur; quia littera occidit, spiritus autem vivificat (II Cor. iii). Sola quippe interficit littera, et Spiritu sancto temperata regenerat. Perisse autem constat in illo diluvio omnes ipsius temporis homines, præter eos qui intra Arcam (Gen. vii), quæ typum gerebat Ecclesiæ, reperiri meruerunt. Nam similiter etiam nunc omnino salvi esse non poterunt qui ab apostolica fide et ab Ecclesia catholica fuerint alieni. Elaboret ergo omni studio ^c unusquisque vestrum permanere in domo Domini, exercens opera perceptæ gratiæ congrua. Oportet enim, in novum renatos hominem a peccatis pristinis jam cavere. Servate, quæso, utres novos, neophyti; ne vitam veterem repetentes, vinum novum disrupti perdati;

^a Totum hoc deest in editis, qui sic legunt, intelligitur vinum, non enim nuptiale vinum; quanto loci hujus detrimento, lector facile judicabit. Porro in hoc supplementum Flor. et Vatt. duobus consentit etiam liber Octavii Pantagathi.

^b Flor. et Vatt. duo, cessantibus jam Prophetis, prout etiam cod. Pantagathi.

^c Sic mss. codd.; editi vero, unusquisque nostrum; et paulo post mss., in novum renatos homines, quod tamen adoptare nolimus. Liber Pantagathi, utrobique recte, unusquisque vestrum; et, in novum renatos hominem.

^d Lectionem Vatt. duorum et Flor. integra fide expressimus, quorum ope totus hic locus sanatus est; nam primo in editis habebatur regenerati homines, deinde pro in vestris utribus duæ editiones ineptissime legunt in vestris vitibus; postremo, et vos ipsos fideles custodite, et conservate, cujus loco in mss., ut vos ipsa fides custodita conservet; et mss. consensui favet etiam liber Octavii Pantagathi.

^e Videtur oblique carpere ineptam prorsus ac stolidam Ascodrogitarum hæresin, de qua Philastrius, cap. 75, et Augustinus, de Hæres., ad Quodvultudeum, cap. 62, cui tamen non Ascodrogitæ, sed Ascitæ vocantur: Ascitæ ab utre sic appellati sunt; ἄστος enim Græce, Latine uter dicitur: quem perhibentur inflatum, et opertum circumire bacchantes, tanquam ipsi sint evangelicis utres novi, vino novo repleti. Non abludivit Gaudentius paulo ante, ubi ait: Servate, quæso, utres novos, neophyti; ne vitam veterem repetentes, vinum novum disrupti perdati; et

rumpet enim vinum novum utres veteres, et vinum effundetur, et utres peribunt (Marc. ii; Luc. v). ^d Custodite igitur regenerati hominis integram novitatem, et ^e cœleste vinum in vestris utribus conservate, ut vos ipsa fides custodita conservet per Salvatorem generis humani Christum Jesum Dominum Deum nostrum, regnantem cum Patre, et cum Spiritu sancto, ante omnia, et nunc, et semper, et in cuncta sæcula. Amen.

SERMO IX,

DE EVANGELII LECTIONE SECUNDUS.

Explanavimus hesterno die charitati vestræ ex lectione evangelica quæ Salvatorem nostrum perhibet de aqua vinum fecisse in nuptiis, primum juxta historiam gesti, quam ob causam ire dignatus sit: deinde secundum spiritalem cœlestis mysterii intellectum, ^e quid esset dies, et quis **280** esset primus dies, qui secundus, qui tertius, quæ nuptiarum ratio, qui sponsus ille esset, quæve illa sponsa, qui locus ubi fiebant ^b illæ nuptiæ, et quod non primæ illæ nuptiæ factæ sint, et quamobrem ibi fuisse dicta sit Mater Domini Jesu: deinde cur ipse sponsus invitetur ad nuptias, vel a quibus; quomodo etiam discipuli pariter invitentur: deinde quid esset illud vinum quod non habebant, et quæ fuerit vini nuptialis defectio; et quemadmodum ⁱ repudiata ob idololatriæ adulterium plebe Judaica, Ecclesia Gentium divino fuerit amori conjuncta. Unde cavendum nobis est, ^j omni genere charissimi, ne aliquo rursus idololatriæ contagio violemur, et non solum repudiari, sed et damnari in perpetuum mereamur; quoniam si quis templum Dei violaverit,

supra, hoc eodem serm. p. 278: Exspectabatur Dominus Jesus, qui novo vino utres per Baptismum novos implet.

^f In duobus Vatt. subditur: Finit de Evangelii lectione primus.

^g In editis verba illa quid esset dies non habentur, sed tantum quid esset primus dies; quæ tamen optime conveniunt, cum supra in præcedenti tractatu, primo loco explicaverit ἀλλογορικώς quid sit dies. Sic autem legunt Vatt. duo, Flor. et Urb., quomodo nos edidimus; iisque accedit cod. etiam Octavii Pantagathi.

^h Sic mss. tres codd. Editi, istæ nuptiæ.

ⁱ Editt. Colon. et Lugd., male, repudiat ob idololatriæ adulterium plebem Judaicam. Paris., repudiat ob idololatriæ adulterium plebe Judaica: quæ genuinæ lectioni propius accedit. Secuti autem sumus auctoritatem mss., quamvis expungendo tam manifesto errori non esset necessaria. Et hic Flor. cod. constanter retinet idololatriæ, ut etiam liber Pantagathi. Vide quæ notavimus supra in Præf. Gaudentii ad Benivololum, p. 221.

^j In ms. Pantagathi, ejus manu, pro omni genere, quod prorsus ineptum est, reponitur omnigenæ; idque omnino placeret, si Latine omnigena diceretur, non vero omnigenus, ut exempla ex Lucretio, Gellio aliisque petita apud lexicographos ostendunt; quamvis et indigena, et alienigena etiam Latina verba sint. Verbigena dixit Prudentius, Cathemer., hymn. 3, 2; et Christigena, Hamartig. 789. Nubigena et Phæbigena occurrunt apud Virgilium, Æn. vii.

disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, A ait Apostolus, *quod estis vos: cavete attentius, ne sicut serpens decepit Evam astutia sua, corrumpantur sensus vestri a castitate, quæ est in Christo Jesu* (I Cor. iii), *sicut admonet idem beatissimus Paulus* (II Cor. xi); *et repollamur ab eo qui nos dilexit, et dedit pignus sancti Spiritus in cordibus nostris. Teneamus ergo gratiam Spiritus sancti, largo munere Sponsi cœlestis infusam, ne ad inopiam pristinam revertamur. De qua inopia tunc in ænigmate ait Mater Domini ad eum, vinum non habent* (Joan. ii). Sed jam quid Dominus ei responderit, a attonitis mentibus audiamus. Ait illi Jesus: *Quid mihi et tibi est, mulier? nondum venit hora mea. Juxta intellectus simplicis rationem probare suffecerit, beatam Mariam virginem sexus causa mulierem nuncupatam, sicut in Genesi de Eva scribitur: Et iniecit Dominus saporem in Adam; et obdormivit: et sumpsit unam de costis ejus, et supplevit carnem in loco ejus. Et edificavit Dominus Deus costam, quam sumpsit ab Adam, in mulierem: et utique in virginem figuravit illam, et adduxit eam ad Adam. Et dixit Adam: Hoc nunc os de ossibus meis, et caro de carne mea: hæc vocabitur b virago, 281 quia de viro suo sumpta est* (Gen. ii). Sed dicat forsitan aliquis parvæ fidei, ac parum prudens, virginem quidem Mariam non ex viro concepisse Christum, sed c de Spiritu sancto, ut in Evangelio (Luc. i) ad eam loquitur archangelus Gabriel; d nato tamen Christo virginem dici ultra non posse quam constet edidisse partum; et ideo non dixisse Christum, C *Quid mihi et tibi est, virgo? sed quid mihi et tibi est, mulier?* Audi ergo divinam rationem spei continuis, ac vitæ. Nascitur Christus non sibi, sed nobis. Nascitur enim qui semper erat: nascitur qui in principio erat et Filius Dei, et Verbum Dei, et Deus. Hic ideo prope finem sæculi ex Virgine natus est, ut Verbum caro factum habitaret in nobis (Joan. i), permanens tamen Deus esse, quod semper. Nascitur autem Filius Dei in homine, ut vel ita conditorum suum intueri e caperet mundus: et nascitur de Spiritu sancto ex Virgine, ut hominem, quem de limo terræ plasmaverat, sancto Spiritu ex massa eadem reformaret. Si credimus conceptum Virginis, credere debemus et partum: utrumque impossibile videtur homini, sed est omnipotentis divinæ parvum. D Quid enim Deo magnum (ut omittam sublimiora ejus opera) qui ex nihilo fecit terram, et de terræ limo carnem, et de carne viri feminam? ita ut

^a In Ms. Pantagathi ipsius manu ascriptum est ad oram pagine *attentis*, quod certe melius; cum et ibi sicut et in cæteris libris legeretur *attonitis*.

^b Mss. quatuor codd., *vocabitur mulier*, quibus consonat liber Pantagathi.

^c Reddidimus voculam *de* ex mss., quæ non habebatur in editis.

^d Sic legunt mss. codd., quorum consensum secuti sumus. Editi *non tamen a Christo virginem dici ultra posse*.

^e Sic Paris. editio. Calou. et Lugd., *cuperet*. Flor.

cod., *cuperet*.

^f In mss., *qui hæc operatus est, integra Virgo filium*. Editi, *integra Virgo ut filium*.

^g In ms. Pantagathi, ipsius manu rescriptum est *quem intacta*.

^h Vatt. duo et Flor., *non invenit*. Urb. quoque et cod. Pantagathi.

ⁱ Sic mss. quatuor codd. et liber Pantagathi. In editis, *qui post resurrectionem*.

^j Tres mss. nempe duo et Flor., *cur Nam*.

mibi et tibi est? nondum venit hora mea (Joan. II); A non mihi videtur ^a ista responsio ad illam suggestionem Mariæ sensibilibus convenire, nisi in mysterio locutus esse spiritualiter Dominus dicatur; ut quoniam vinum Spiritus sancti ante passionem Christi, ac resurrectionem, gentibus dari non poterat (evangelista testante, *nondum erat Spiritus datus, quia Jesus necdum fuerat glorificatus* [Joan. VII, 39]), merito tunc inter initia signorum, matri responderit: *Quid mihi et tibi est, mulier? nondum venit hora mea*; tamquam si diceret: *Quid tam præpropria est tua, o mulier, suggestio, cum hora passionis meæ nondum advenerit, qua perfectis omnibus vel doctrinæ, vel operationum divinarum virtutibus, pro vita credentium mori disposui?* Post passionem resurrectionemque meam, B cum ad Patrem rediero, tunc eis donabitur vinum Spiritus sancti. Quapropter et ipsa beatissima, agnito responsionis hujus profundo mysterio, intellexit, non suggestionem suam præsentem aspernantem acceptam, sed secundum illam spiritualem rationem in mysterio tunc dilatam. Cæterum nunquam mandaret ministris, *Quodcumque* 283 *dixerit vobis, facite* (Joan. II), nisi Spiritu sancto post partum divinum plena, non solum responsionis Christi virtutem cognovisset, verum etiam faciendi ab eo tunc ex aqua vini universum ordinem prævidisset. Quid enim lateret Sapientiæ matrem, capacem Dei, ^b ædem dignissimam tantæ virtutis? Veritate facti historialiter approbata, figuras nunc spiritualiter propositas persequemur; sicut enim C intellexisti sponsam et sponsam, diem et dies, nuptias et locum, indigentiam vini et cujus vini; ita etiam matrem Domini figuratim accipe, sanctorum Patriarcharum, et Prophetarum, jutorumque omnium plebem, unde originem carnis nostræ idem Dominus traxisse in Evangelio perhibetur (*Matth. I*). Liber enim generationis *Jesu Christi* scribitur *filiis Abraham*, et sequentium reliquorum. Hæc ergo mater Domini, generatio Patriarcharum et Prophetarum,

intercessit pro nobis gentibus apud æternum Filium Dei, ^c et suum secundum carnem natum, ut donaret nobis indigentibus cœlestis vini lætissimam. ^d Sunt autem similia illis dictis quæ Apostoli suggerentes pro Chanaanæ, gentili quippe muliere, audierunt: *Non est bonum tollere panem filiorum, et dare canibus* (*Matth. xv*), ^e id est Gentilibus qui prius in superstitione positi, canum more consueverant immundum sanguinem ^f idolothytarum lambere victimarum, contra Dominum Deum non agniti ore rabido oblatrantes. Nam canes eramus nos quondam Gentes, et filii erant aliquando Judæi; et idcirco volebat Dominus tollere panem filiorum, et dare canibus: sed postquam panis ipse cœlestis *in sua venit, et sui eum non receperunt* (*Joan. I*); postquam cognoscitur idem Dominus noster ab Gentibus quondam canibus, 284 et blasphemore contra eum latratura filiis; postquam Pilato resistentine Christum, qui rex eorum crederetur, crucifigendum pronuntia- ret, pariter clamaverunt, *nos non habemus regem, nisi Cæsarem* (*Joan. xix*); causatur de illis iterum sic per Prophetam Deus: *Fittos genui, et exaltavi, ipsi autem me spreverunt* (*Is. I*). Sed *convertentur ad vesperum*, quomodo Propheta ait, *et famem patientur ut canes* (*Ps. lviij*). Convertentur quippe et ipsi Judæi, sero tandem, ad vesperum scilicet mundi. Nam scriptum est: *Si fuerit numerus filiorum Israel sicut arena maris, residui salvabuntur* (*Is. x; Rom. ix, 27; Osæ I, 10*): et apostolus Paulus cæcitate percussus fatetur populum Judæorum, donec introeat Gentium plenitudo (*Rom. xi, 25*). Convertentur autem in consummatione sæculi, et famem verbi Dei patientur ut illi canes qui cupiebant saturari de mœis cadentibus de mensa dominorum suorum (*Matth. xv*). Adoptantur igitur Gentes, prius canes, in filios, et filii canibus comparantur: belluæ quippe sunt omnes increduli, non natura, sed moribus; ^g quoniam *homo in honore constitutus non intellexit: comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis* (*Ps. xlviii*). Licet ergo Judæi,

^a Sic mss. tres iidem. cod. Editi vero, *illa responsio ad istam*.

^b Laborabat manifesto interpunctionis vitio hic locus, quem sic distinximus; nam in editis interrogatio protrahitur usque post verba sequentia, hoc modo, *veritate facti historialiter approbata?* quod D librarii erratum in interpungenda, sententiam non modo obscuram, sed et ineptam reddebat. Nostram porro interpunctionem exhibet liber quoque Octavij Pantagathi.

^c Tô suum apposuimus ex duobus Vatt.

^d Flor., Urb. et Vatt. duo, *Audit similia*, prout etiam cod. Pantagathi; quod quidem satis apposite respondet *κἀὼ* quæ Apostoli suggerentes audierunt.

^e In Florent. et Vatt. duobus legitur *id est Gentibus quæ prius*.

^f Sic Flor. Vatt. duo, et Parisiens. editio. Coloniens. vero et Lugdun., absurde, *idolothytarum*. Similiter in serm. de Machabæo martyribus, mss. legunt *carnes idolothytas inter supplicia respuerunt*, ubi editi habent *idolothytia*. Vigebat tum maxime in Ecclesia doctrina de non comedendis immolationibus, ab apostolica institutione manans; unde idem Gaud., supra, tr. 4, p. 253; *Videte quomodo ab omni pollu-*

tione escarum quas superstitio gentilis infecerit, vestras animas conservetis; et Augustinus, Gaudentio corvino, in lib. de Bono conjug. c. 16: *Satis est fame mori, quam idolothytis vesci*. Abhorrebant autem Christiani eo usque ab idolothytis, ut non solum eorum esum, sed etiam figuram quamlibet et imaginem detestarentur; quare Tertullianus reprehendens Christianum pedagogum, in lib. de Idololatr. cap. 10: *Ipsam*, inquit, *primam novæ discipuli stipem, Minervæ et honori et nomini consecrat, ut etsi non profanatus alieni idolo, verba tenus de idolothyto esse dicatur; quem locum male in editis acceptum purgavit Rigaltius*. Hinc est quod Imperatores, christiani nominis hostes, ut facilius fideles detegerent, immolationibus manducanda edicto proponebant. Lactant. de Mort. persecut. cap. 37, de Maximiq. loquens: *Hoc primus invenerat, ut animalia quibus vescabatur, non a coquis, sed a sacerdotibus immolarentur, nihilque proventus mensæ apponeretur, nisi aut delibaturum, aut sacrificatum, aut perfusum mera; et quisquis ad canam vocatus esset, inquinatus inde, atque impurus crederet*. Vide Balzait et Cuperi notas ad hunc Lactantii locum.

^g Editi legunt, *et homo*.

majora cum scelere, sacrilegis olim Gentibus similia perpetrassent; Christus tamen eos quos non jam suo, sed Patrum justorum merito, diligebat, ^a licet jam indignos, adhuc tamen ut converteret, filios appellabat (*Matth. xv*), et paterna pietate misericors nolebat relinquere. Nolebat se panem cœlestem, vitæ principem, ab ipsis cito subtrahere, et Gentibus commodare; donec pertinax fides Gentilium illorum perfidiam confutaret, et donec ipse in carne adveniēns doceret eos et instrueret: verberaret curationum beneficiis: quia ingrati existerent, ^b judicaret divinis virtutibus: quia flecti ad fidem negligenter, condemnaret: et ita demum consummata in Passione sua eorum nequitia, post resurrectionem propriam migraret ad Gentes, quibus se ipsum panem vitæ tribueret, et per aquam Baptismatis poculum sancti Spiritus propinaret. Jam vero quibus ministris dicat mater ista Domini Jesu, *quodcumque dixerit vobis, facite* (*Joan. ii*); et quid imperatum, quidve factum sit, videamus. ^c Illuminante oculos cordis nostri ipso Domino Salvatore, qui lumen est æterni luminis cœternum, præter beatam ^d Mariam **285** proprie matrem, cognovimus, sanctorum Patriarcharum et Prophetarum plebem, originis Christi causa, esse matrem, quæ legatione apud eum functa sit pro nostra inopia: nunc advertamus, quibus ministris loquatur, *quodcumque dixerit vobis, facite*. Ministros autem non illos secundum rei gestum solos accipio qui tunc in illo nuptiarum convivio ministrabant; sed ^e juxta spiritualis convivii rationem, primo ministros novi Testamenti intelligo esse Apostolos; deinde apostolicos sacerdotes, quibus et Lex, et omnis sanctorum Prophetarum doctrina insinuat, ut quidquid præceperit eis Dominus Jesus, obsequio prompto perficiant. Jam quid ab illo jubeatur ministris, sequens loquitur sermo. Interim quid

^a Vulgata exemplaria habent *quo scilicet jam indignos*; mss. vero, *quos licet jam indignos*. Hanc porro lectionem elegimus, verbo *quos* abjecto quod furtim irrepperat.

^b Sic tres mss. pleno consensu, pro eo quod in editis est, *juvaret*. Opinor autem hanc esse veram lectionem, quia iudicium sequitur damnatio; unde statim subditur *quia flecti ad fidem negligenter, condemnaret*. Cætera loci hujus ad fidem mss. sunt reformata.

^c Male prorsus editi, *illuminante oculos carnis*. Itaque expressimus lectionem Vatt. codd. Florentinus legit *oculos cordis tui*. Cod. Pantagathi, *oculos cordis nostri*.

^d In ms. Pantagathi additur *matrem Domini*, quod certe melius; deinde paulo post pro *originis Christi causa esse matrem*, pauca, sed apta transpositio, *originis causa, Christi esse matrem*.

^e Sic Vatt. duo. Flor. vero, *spiritualis convivii*. Tres editiones, ineptie, *juxta spiritualis rei commutationem*.

^f Paulo ante cod. Pantagathi habet *a Judæis*, addita præpositione; hic vero Flor. et Vatt. duo, *hydriæ sex lapideæ positæ*, quibus concinit idem codex. Oveti in Hispania, Ravennæ in Italia, atque alibi, nonnullas ex his hydriis porphyreticas summa cum veneratione asservari, perhibent testes laudati a Dominico Macrio in Hierolexico. Porro de Ravennate quid habeat testes autoptes Bernardus de

evangelista interloquatur, ausculta: *Erant*, inquit, *ibi lapideæ hydriæ sex positæ secundum purificationem Judæorum, capientes singulæ metretas binas, vel ternas* (*Joan. ii*). Nuptiæ istæ quamvis in Galilæa Gentium gererentur, et haberent figuram quam diximus, tamen Judæis tunc agebantur; et erant ibi vere ^f hydriæ sex positæ secundum purificationem Judæorum, capientes singulæ metretas binas, aut ternas. Nam Judæi id moris habebant, ^g ut priusquam synagogam ingrederentur, vel de publico regressi domum priusquam pranderent, cutem corporis sui aqua abluerent. Erat autem mensura aquæ ad abluendum corpus sufficiens ^h vel duæ metretæ, vel tres, pro quantitate scilicet magnitudinis corporum. Non possum parcere transiens purificationi Judæorum immundæ. Lavant polluta corpora, abluta statim polluunt: semper lavant, semper impuri sunt; et, ut dici solet, laterem lavant, ⁱ quem paraverant in Ægypto Pharaoni diabolo (*Exod. i*), exhibentes seipsos arma iniquitatis peccato, ad constructionem hostilium civitatum. Terrei enim sunt, et igneo Spiritus sancti calore nequaquam solidati. **286** Quapropter usquequo deliquescant in mortem, laterem suum non desinant lavare pollendum. Quinimo porcorum more, de aqua in cœnum redeunt. Isti sunt porci quos iratus Dominus legioni dæmonum tradidit (*Matth. viii*), ut præcipitarentur in lacum morte necandi perpetua. Fugite immunditiæ exemplum, neophyti, ne pœnæ participes existatis. Unum Baptisma nobis Apostoli ^j juxta divinam sententiam decreverunt; ait enim: *Qui biberit ex ista aqua, non sitiet in æternum* (*Joan. iv*). Abluti semel estis Baptismo salutari: nolite de fonte in cœnum regredi; servate donatam munditiem. Non potest iterari ^k quod semel est amissum.

Sed jam videamus, quæ sint apud Gentes per al-

Montfaucon. invenies Diar. Ital. p. 101. Ejus mensuram et capacitatem per Gabrielem Naudæum sibi impetrandam curaverat summus vir Nicolaus Fabricius Peireskii, ut suum de ponderibus et mensuris quem parabat tractatum eruditissimum rarioribus monumentis instrueret, narrante Petro Gassendo in ejusdem Peireskii Vita, lib. v, sub anno 1633.

^g Ita lectio unius ex Vatt. Urbinatis ac Flor., quam prætulimus cæteris, tamquam aptiorem et meliorem, eamque habet etiam cod. Pantagathi. Vat. alter, *priusquam synagogam ingrederentur, vel de publico regressi domum pranderent*. Editi vero, *priusquam synagogam ingrederentur, de publico regressi domum priusquam pranderent*. De hac Judæorum purificatione, seu lotionem, Goduvin. l. iii, c. 2; Stuckius, in lib. Antiquit. convival.

^h Ejecimus hinc ineptum glossemam, quod nullus ex mss. codd. præfert, sed editi solummodo in hunc modum: *Vel duæ metretæ, vel tres, id est amphoræ duæ, vel tres*. Metreta autem, *μετρητά*, erat mensura Attica congiorum decem, hoc est duodecim sextariis amphora major, ut tradit Bud. l. v de Asse, p. 580, edit. Gryph. Lugdun. 1542. Errat tamen dicens amphoram metretam a Cratino appellatam, ut recte ostendit Jungermannus ad Jul. Poll. lib. x, cap. 20.

ⁱ Tres codd. mss., *juxta divinam sententiam tradiderunt*, iisque accedit etiam liber Pantagathi.

^j Liber Pantagathi non habet *τὸ amissum*, quod

legoriam sex illæ hydrizæ lapideæ, capientes singulæ **A** metretas binas, vel ternas. In unoquoque hominum sex quædam inesse numerantur: visus oculorum, auditus aurium, odoratus narium, loquela oris, atrectatio manuum, incessus pedum. Hæc omnia, cum essemus Gentes, lapidea erant in nobis, et mortua, sicut sanctus propheta David exsecrando testator: *Simulacra Gentium argentum et aurum* (Ps. cxiii). Studio tacuit cæteras viliores materias metallorum, ut in pretiosis multo magis damnaret et vilia. Simulacra ergo Gentium ut quo sensu vituperata sunt, edicamus, quando satis opulentos fabricatores habuerunt: Erunt, inquit, insensibilia metalla, argentum et aurum, opera manuum hominum. *Os habent, et non loquentur; oculos habent, et non videbunt; aures habent, et non audient; naves habent, et non odorabunt; manus habent, et non palpabunt; pedes habent, et non ambulabunt* (Ibid.). Et quid? **B** *similes illis fient qui faciunt ea; et omnes qui confidunt in eis.* **C** Ergo cum consideremus in idolis, erant in nobis isti sensus sex, juxta sententiam prophetae, emortui atque lapidei, **d** sine officio competentis, sine motu congruo; at ubi in Deum vivum a simulacris mortuis conversi credidimus, vivificati sumus, audientes ab ipso, *quia ego vivo, et vos vivetis* (Joan. xiv, 19). Et iterum: *Ego sum resurrectio, et vita; qui credit in me, etsi **287** mortuus fuerit, vivet; et omnis qui vivit, id est qui jam credit, si usque in finem crediderit, non morietur in æternum* (Joan. xi). Conversi igitur ad fidem, et vivificati per Baptismum, oculos levamus ad Dominum, odorem notitiæ ejus insatiabili spiritu trahimus, tacitoque testamur affectu, quoniam *odor unguentorum tuorum super omnia aromata* (Cant. iv). Lectiones divinas aure percipimus, ore Dominum confitemur, laudamus, benedicimus, obsecramus; manus suppli-

profecto amittere nihil detrimenti affert, cum hoc modo *semel est* referatur ad Baptismum, de quo dixit paulo antea: *Unum Baptisma nobis Apostoli juxta divinam sententiam decreverunt.*

A Sic habet lectio Florentini cod., uti et liber Pantagathi. Vatt. duo, *metretas binas, vel tres.* Editiones, *metretas binas, et ternas.*

B Vatt. duo, Flor. et Urb., *similes illis fiant omnes, ait, qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis.* Ita quoque liber Pantagathi.

C Pulchra emendatio quam obtulerunt Vatt. codd., cum locus iste maum in modum fuisset corruptus. Cui nempè sic legebant: *Ergo unum consideremus. Deceptus fuerat imperitus librarius similitudine ductus litterarum; vel quia detrita lineola quæ / mediam secat, s apperebat.* Flor. et Urb. legunt: *Ergo cum consideremus, at cod. Octavii Pantagathi, recte, confideremus;* quo in loco cum Florentino et Urbinate præstare deprehendatur, scriptoris diligentiam commendat.

D Tres mss. codd. ita legunt. Editi vero, *sine officio, sine motu congruo, sine officio competentis;* quod fuit librarii vel typographi erratum. Cod. Pantagathi quoque, *sine officio competentis, sine motu congruo.*

E In duobus Vatt. et Flor. legitur *hos et clarificavit, quibus consentit liber Pantagathi. Sed Vulgata retinet glorificavit;* itemque Græca editio, quæ habet *τοῦτος καὶ ἰδοῦσα.*

A ces ad cælum tendimus, pedibus ad ecclesiam currimus, et unam Trinitatis Deitatem flexis ad terram genibus adoramus. Vocatis ergo Jesus ministris, Apostolis videlicet, et eorum successoribus qui sunt per singulas Ecclesias sacerdotes, dicit eis: *Implete hydrizas istas aqua* (Joan. ii); hoc est: *Baptizate omnes gentes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, docentes eos servare omnia quæ ego mandavi vobis* (Matth. xxviii). Et plane quia audierant iidem ministri dicentem venerabilem Mariam: *Quodcumque dixerit vobis, facite;* impleverunt eas usque ad summum: plenitudine quippe doctrinæ infusum Baptisma cumulantes. Bene autem dixit, *vocatis ministris;* nam *Paulus vocatus apostolus, segregatus in Evangelium Dei* (Rom. i) est: similiter et omnes Apostoli **B** vocati sunt: *Venite post me, et faciam vos piscatores hominum* (Matth. iv). *Quos enim prædestinavit, hos et vocavit: et quos vocavit, hos et justificavit: quos autem justificavit, eos glorificavit* (Rom. viii). Vocatis igitur Jesus ministris injunxit opus celebrandi Baptismatis. Nec illud in postrama parte hujus sermonis prætereo, quod istæ hydrizæ nostræ capientes esse dicuntur singulæ metretas binas, vel ternas. Super hoc aliqui nostrorum dixerunt, **f** metretas duas, vel tres, Patrem, et filium, et Spiritum sanctum: et **g** quosdam quidem ex Gentibus baptizandis Patris, et Filii tantum scientiam posse capere, quosdam vero capaciores etiam Spiritus sancti: sed ego arbitror, quod qui Spiritum sanctum non **288** capit, neque Filium capiat, neque Patrem. Neque enim baptizari quis potest, nisi in integram atque inseparabilem Trinitatem, quoniam *nemo confitetur proprietate naturæ esse, ut oportet, Dominum Jesum Christum, nisi in Spiritu sancto* (I Cor. xii). Et, *nemo vadit ad Patrem, nisi per Filium* (Joan. xiv), ut ipse testatur: *Nemo venit ad Filium, nisi Pater eum pertraxerit* (Joan. vi).

f In cod. Pantagathi non habentur priora illa verba, sed tantum hæc postrama *metretas duas, vel tres;* deinde *Patrem scilicet, et Filium,* quod equidem puto esse librarii erratum.

g Hoc porro errore laborabant Macedoniani, seu Pneumatomachi, qui Philastrio *Semiariani*, cap. 67: *Semiariani sunt quoque qui de Patre, et Filio bene sentiunt, unam qualitatis substantiam unam divinitatem esse credentes: Spiritum autem non de divina substantia, nec Deum verum, sed factum atque creatum prædicantes.* Error hic haud ita pridem damnatus fuerat in concilio Cpolitano, A. 381, ubi apud Baronium, n. 50, extrema execratione ac detestatione damnatur impia opinio Semiarianorum, seu Pneumatomachorum. Joan. Albertus Fabricius, in testimonio ad Philastrium, ex auctore Prædestinati, cap. 52, hæc profert: *Philaster scribit, Macedonium Spiritum sanctum Deitatem Patris, et Filii dicere, quod dicto videtur proprietatem suam sancto Spiritui denegare.* Deinde addit: *Hæc nusquam apud Philastrium leguntur, sed ex Augustini cap. 52, petita sunt, ut Cotelierius, t. I Monument., p. 775, recte annotavit.* Vide etiam, si lubet, eundem Philastrium, cap. 86, ubi de quibusdam aliis hæreticis loquens (fortasse Adelophagis) eadem fere habet quæ supra dixerat de Semiarianis, seu Pneumatochis: *Hi de Patre et Filio bene sentiunt, de Spiritu autem non recte accipiunt, creatum credentes esse, et factum sanctum Spiritum.*

Igitur ^a qui unam Trinitatis adorandæ personam minuerit, denegavit integram Trinitatem. Ergo cum non sit plus et minus in confessione fidei, quæ traditur per Christi ministros in sacramento Baptismatis, videamus, hydriæ nostræ quas metretas singulæ capiant, ^b vel binas, vel ternas. Sanctus apostolus Paulus scribens ad Corinthios, inter cætera spiritualium genera virtutum, ^c quæ aboleri profectum meliorum necesse sit, mensura in æternum tria hæc perhibet, spem, fidem, et charitatem. *Manent, inquit, spes, fides, et charitas: tria hæc: major autem horum est charitas* (1 Cor. xiii). Fides est, qua Trinitatem unius substantiæ confitemur: spes est, qua resurrectionem carnis, et præmia pro meritis futura speramus: charitas est, qua ita Christum diligimus, ut pro ejus nomine interfici æquo animo patiamur. Sed quia omnes in fide apostolica baptizati, credunt quidem in Trinitatem, et sperant futura, non tamen omnes cum sancto Apostolo ex affectu dicere ausi sunt: *Quis nos separabit a charitate Christi? tribulatio? an angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius* (Rom. viii)? ille pro quædam hydriæ nostræ binas metretas capiunt, quædam vero etiam ternas. Largiatur autem Dominus Jesus dives in omnes, et super omnes qui invocant eum, ut ternas metretas, perfecti in charitate ejus, etiam sine aperto persecutionis prælio capiamus; ut in dilectione Dei paratis mentibus ad omnem præsentium poenarum tolerantiam, ^d constantes possimus ex occulti certaminis triumpho illustrem coronam victricis conscientiæ promereri. Ergo postquam

A lorum aqua venerandi Baptismatis, et Dominus Jesus invisibili virtute hanc aquam convertit, in vinum, ita ut baptizati ab illis, confestim divini Spiritus in se **289** operantis saporem repentina linguarum gratia testarentur; ex quibus prior Stephanus martyr ^e plenus gratia et veritate faciebat signa, et prodigia magna in populo, in nomine Domini nostri Jesu Christi. *Tunc ait ipse Dominus Jesus iisdem ministris: Haurite nunc, et ferte architriclinio. Et tulerunt. ^f Ut autem gustavit architriclinus, inquit, ex aqua vinum factum, et nesciebat unde esset, ministri autem sciebant, qui hauserant aquam; vocat sponsum architriclinus, et dicit ei: Omnis homo prius vinum bonum ponit, et cum inebriati fuerunt, id quod ceteris est: tu servasti bonum vinum usque modo* (Joan. ii).

B Explanemus primum facti ipsius historiam, et ita ad propositam rationem spiritualis intelligentiæ redeamus. Nuptiæ apud Judæos cum fierent, unus (quantum traditione comperimus) dabatur de sacerdotali ordine, qui morem disciplinæ legitime gubernaret, pudorisque curam gereret conjugalis; simul etiam conviviorum apparatus ministros, atque ordinem dispensaret, et ^g pro hoc officio architriclinus, id est triclinii præpositus, dicebatur. Huic ergo gustum vini ex aqua facti jubentur conviviorum ministri portare. Gustat architriclinus nesciens unde esset; et, vacuo sponso, laudat ei saporem vini usque in illud temporis reservati. His omnibus gestis probatur virtus Salvatoris in hoc etiam signo non phantasma fuisse, sed veritas; quando præpositus convivii non modo vinum, sed et bonum vinum testatur esse quod ei gustandum ministri, Domino jubente, portaverunt. Jam nunc ^h ad spiri-

^a Vaticana lectio, quæ cæteris præstare omnino visa est; cod. vero Octavii Pantagathi, qui unam Trinitatis adorandæ personam denegavit, denegavit integram Trinitatem. Urb. et duæ editiones legunt qui unam Trinitatis adorandæ personam irruerit, male. Lugdun., qui unam Trinitatis adorandæ personam renuerit. Codex Flor., Qui unam Trinitatis adorandæ personam minuerit, denegabit integram Trinitatem. Porro denegabit habent etiam tres editiones.

^b Sic editi. mss. legunt, vel binas, vel ternas. Cod. Pantagathi paulo ante pro quas metretas legit quot metretas.

^c Editi legebant quæ aboleri profectu meritum necesse sit; at quosdam unquam genus virtutum est quod profectu meritum aboleatur? Itaque reposuimus lectionem Florentini cod. Urb. et duorum Vatt. qui habent profectu meliorum. Est etiam convenientior sententiæ Apostoli, qui paulo ante dixerat: *Emulamini autem charismata meliora.*

^d Sic editi. mss. legunt, stantes.

^e Urbina., plenus gratia, et virtute, ut etiam liber Pantagathi.

^f Sic habent duæ editiones. Flor. vero, *Ut autem gustavit architriclinus, inquit, aquam vinum factum.* Editio Lugdun., *Architriclinus aquam vinum factum.* Vatt. duo, *aquam vinum factum, et nesciebat unde est, pro unde esset, et ita habet etiam cod. Pantagathi.*

^g Locum hunc immerito notavit Casaubonus Exercit. 13, in Baron., § 19, ubi Gaudentium culpavit, quod architriclinum confuderit cum præfecto morum. Triâ enim fuisse dicuntur officia illorum

qui excipiebant in convivio: 1º paterfamilias; 2º dominus convivii, qui et ἀρχιπαιδιος, seu præfectus triclinii; 3º præfectus morum, qui Græcis οὐβέρης, œnopta, quasi vini inspector, dictus est; ejusque erat munus animadvertere ne convivæ bibendo plus nimio excederent. De œnoptis Athen. lib. x, cap. 7, qui etiam aliud œnoptarum officium ex Philon assignat, dum tradit œnoptas tres fuisse, qui cœnantibus lucernas, clychniaque suppeditarent; quod cum apud Petron. in Satyr. etiam tricliniarchè, seu architriclino tributum fuerit, jam et tricliniarchè expectatus lucernis occidentibus oleum infunderat; non video cur aliquando œnoptæ officium unum atque idem cum architriclino esse non petuerit. Tricliniarchè officium omisit Popma recensere in libello de Operis servorum edito ex officina Plantiniana 1608, quod jam annotatum in pluteis Civellianis xix, pag. 105. de quo extat etiam inscriptio Petronii commentaris adscripta: M. VLPIO. AUG. LIB. DIVI. TRAIANI AUG. A. POTIONE. ITEM. A. LAGUNA TRICLINIARCHI. Quod vero subdit Casaubonus, nusquam se legere meminisse hunc fuisse Judæorum morem, ut œnoptam unum eundemque cum architriclino stauerent, abreptus est vir summus nimio Baronium redarguendi studio, qui Gaudenti i auctoritate usus fuerat: nec ulli proposita causa est cur non potius hæc de re Gaudentio affirmanti, quam Casaubono neganti assentiamur.

^h Urb. et Vaticanus uterque sic habent, iisque consentit liber Pantagathi. Editi, *ad spirituales litteras*; quæ manifesta est antilogia.

tales lineas recurrentes, quis iste sit architrictimus advertamus. Architrictimum puto esse beatissimum Moysen, virum de tribu Levi, fidelem Dei dispensatorem in tota domo eius; qui non solum in illis antiquis nuptiis illius plebis Israel quæ repudiari postea **290** meruit, præpositus fuit, sed etiam in istis quæ celebrantur in Gentibus. Quis enim nostrum sine architricino Moysæ discere potuit, quoniam Dominus Deus noster, Deus unus est, et non dii? Et ne absolutum putes esse quod dicitur unus Deitatis, ab ipso ibi Trinitas prædicatur siquidem Dominum dicit Deum et Dominum. Non enim simpliciter dixit: *Audi, Israel, Deus tuus unus est*: sed quid? *Audi, Israel, Dominus Deus tuus Dominus unus est* (*Deut. vi*); hoc est dixisse, unus est in Trinitate Deus, una est Divinitas, ac dominatio Trinitatis, manente vera distinctione subsistentium personarum. Sicut etiam ^c duæ alæ Seraphim, imaginem gerentes iam Legis et Prophetarum, quam veteris et novi Testamenti, ^d hymnum referunt adorandæ Trinitatis, et jugiter clamant: *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus Sabaoth. Dominus, non Domini* (*Is. vi*): neque enim recipit pluralem numerum, Patris et Filii, et Spiritus sancti una eademque Divinitas. Unde quis nostrum, ut dixi, sine architricino Moysæ cognoscere valuit, quod in principio fecerit Deus cælum, et terram, et mare, et omnia quæ sunt in eis; et unde homo figuratus sit vir, unde etiam femina, ex quibus universa generis humani propago multiplicata nascatur? Deinde quæ fuerit prima indulgi beatitudo paradisi, ^e quod exordium culpæ hominis Deum provocantis offensa; denique quænam generationes fuerint justorum, quæve iniquorum; et cur, vel quando diluivium, et cætera quæ in Lege scripta sunt Moysi, acciderint; et, ut breviter dicam, ^f cuius nostrum anima divine Amori, et Sponsæ cælesti Christo conjungi promeruit, sine hujus architricipi apparatu? Ipse enim Moyses, qui prænuntiaverat adventum Christi populo Israel, dicens: *Prophetam suscitabit Dominus Deus noster de fratribus vestris, sicut me*: illum audite per omnia quæcumque locutus fuerit ad vos. Erit autem omnis anima, quæ-

^a Lectio Florentini Codicis, Urbinatis, et unius ex Vatt. locum restituit; eandemque emendationem suppeditat etiam cod. Pantagathi. Editi mendose legebant quod dicitur minus Deitatis.

^b Ita Paris. editio, et mss. codd. In edit. Col. et Lugd. deest Dominus; sic enim legunt: *Audi, Israel, Deus tuus, Dominus unus est*; qui verbi unius defectus totam sententiam evellit.

^c Sic Vatt. duo. Flor. *due ale seraphyn*; cod. Pantagathi, *duæ alæ Seraphin*; editi, *duæ alæ seraphini*.

^d Expressimè vulgatam lectionem, quamvis mss. quatuor eodem modo legant, hymnum referunt adorandæ Trinitati, uti habet etiam liber Pantagathi, qui mox pro *et jugiter clamant* subdit *jugiterque clamant*.

^e Cod. Pantagathi legit *Dei provocantis offensam*; hoc est indignationem, quomodo etiam Ambrosius, de Noe et Arca iv *Ut exprimat peccatorum nostrorum acerbitas quæ divinam meruerit offensam*; quamvis secundum Latinæ linguæ genium offensa facien-

cumque non audierit Prophetam illum, disperiet de plebe (*Deut. xviii*). At ubi vidit, illos contra Christum, quem prædicaverat, repugnare, contulit se ad Gentes, et una cum sanctis Apostolis exprobrat populo Judæorum: *Vobis oportebat, 291 prius annuntiari verbum Dei, sed quoniam respiciatis illud, et indignos vos judicatis æterna vita, ecce convertimur ad Gentes*; sic enim mandavit nobis Dominus (*Act. xiii*): *Et Posui te in lucem Gentium, ut sis ad salutem usque ad ultimum terræ* (*Is. xlii*). Ergo posteaquam de sua vinum fecit in nobis Dominus Jesus, *et ostenderet, sicut ait Apostolus, divitiis gloriæ suæ in vasa misericordiæ* (*Rom. ix*); ^b et baptizatos quosque sancti Spiritus sapore condidit, aquam legalis literæ per corda credentium convertens in sapientiam spiritualem; tunc ait ministris: *Haurite nunc, et ferite architrictimum* (*Joan. ii*). Hauriunt Apostoli de hydris baptizatorum Gentium Evangelici vigoris ⁱ spiritalem saporem simul et gratiam: saporem in fide, gratiam coloris in opere: unum sentitur, alterum cervitur; et portant ad Moysen. ^j Quis enim sacerdotum ministrantium Christo, non omnem novi Testamenti sapientiam cum Lege conferat Moysi; quod ipsum Dominum et mandasse audiat, et fecisse perspiciat? Nam cum leprosum virtutis suæ affectu mandasset, illico eum transmisit ad Legem, dicens: *Vade, ostende te sacerdoti, et offer pro emundatione tua munus, quod præcepit Moyses in testimonium illis* (*Math. viii*). Gustavit architrictimus occultum Christi a sæculis sacramentum, ^k quod aliis generationibus non est agnitus filii hominum, sicut nunc revelatum est sanctis ejus Apostolis et Prophetis in Spiritu. *Esse Gentes cohæredes, et concorporales, et participes promissionis ejus in Christo Jesu per Evangelium: cujus factus sum ego, inquit Paulus, minister* (*Ephes. iii*). Participes igitur factæ sunt Gentes per unumquemque Apostolum Evangelicum ministrum, promissionis Dei in Christo: illius nempe promissionis quam priores consecuti sunt ipsi Apostoli, qui postea cæteris ministrarent. Nam cum conversaretur cum illis Christus post resurrectionem suam per dies quadraginta, sicut in principiis Actuum Apostolorum Lucas evan-

^d tis sit, non accipientis; quod pluribus exemplis probare possumus.

^f Vatt. duo: *Cujus nostrum anima divino Agno, et Sponso cælesti*.

^g Vatt. duo, et liber Pantagathi: *Posui te in lucem Gentibus ut sis in salutem*.

^h Sic tres m-s. Editi, *baptizatos quoque*.

ⁱ Sic Flor. et Vatt. duo, qui loco huic mirram lucem affuderunt, nam editi legebant *spiritalem saporem in fide, gratiam coloris in opere*; et ita loci hujus gratia, color, venustas, lepor, culpa librariorum omnino perierat. Vatt. et Florentino consonat cod. Octavij Pantagathi.

^j Sic tres mss. Editi vero, corrupte: *Quis enim sacerdotum ministrantem Christo omnem*.

^k In tribus mss. legitur *quod aliis nationibus*; hoc tamen nullo modo convenit, cum paulo post dicat sicut nunc revelatum est; et generatio stat loca temporis.

gelista testatur: *Præcepit eis ne ab Hierosolymis discederent, sed exspectarent promissum Patris, quod a me audistis, inquit; quia Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem Spiritu sancto^a baptizabimini non post multos hos dies (Act. 1)*. In Evangelii quoque sui sine ita eundem Dominum loqui ad ipsos Apostolos memorat: *Ecce ego, inquit, mitto promissionem²⁹² Patris mei in vos: vos autem sedete in civitate, quoadusque induamini virtute ab alto (Luc. xxi)*. Quamquam ergo nesciat architrachinus Moyses, ex Baptismatis dono tantam gratiam fuisse collatam, quam non ignorabant Apostoli, qui fuerunt ministri sermonis; ^b admiratus tamen saporem Spiritus sancti hydriis inesse Gentilium, laudat sponsi munificentiam, qui tale vinum servaverit Gentibus. Quod vinum anterioribus nuptiis ^c Judæi habentes, non ad salubritatem suam biberunt, sed inebriati sunt, et perniciose gravedine sanciat; ^d imbecilliores quippe mentibus, et virtutem divini Spiritus non ferentes: qui autem robustus in fide est, repletus Spiritu sancto, non inebriatur. Ideo enim præclarum est poculum Dei inebrians (*Ps. xxii*), quoniam sobrias efficit bibentium mentes divini potus ebrietas; unde Apostolus ait: *Nolite inebriari vino, sed replemini Spiritu sancto (Ephes. v)*. Nam et Stephanus Spiritu sancto plenus, non ebrius, *vidit caelos apertos, et Jesum ad dexteram Dei (Act. vii)*. Propterea et beatissimus Petrus ebrietatem detestatus est, dicens (*Act. ii*): *Non enim, sicut vos putatis, inquit, hi ebrii sunt, cum sit hora diei tertia, sed hoc est quod dictum est per Joel Prophetam: Et erit in novissimis diebus, dicit Dominus; effundam de spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri, et filiae vestrae: juvenes vestri visiones vidbunt, et seniores vestri somnia somniabunt (Joel ii)*. Hoc fecit initium signorum Jesus in Cana Galilææ, id est in possessione Gentium; et manifestavit gloriam suam, et crediderunt in eum discipuli ejus (*Joan. ii*). Nec hoc otiosum est, quod discipuli ait, non Apostoli. Nam ut multitudinem credentium declaret, discipulorum nomen posuit, non Apostolorum. Sunt enim omnes qui credunt, ejus discipuli; sed, ut ait beatus Paulus, *numquid omnes Apostoli (I Cor. xii)?* Studeamus nunc, et precemur, charissimi, ut post hoc initium signorum quod fecit Do-

minus Jesus, dando Spiritum Sanctum in cordibus nostris, cætera quoque in nobis perficiat signa virtutum; alii datur enim sermo sapientiæ, alii verbum scientiæ secundum eundem Spiritum: alii fides in eodem Spiritu: ^t alii sanitas in uno Spiritu: alii operatio virtutis, alii discretio spirituum, **263** alii prophetia, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum. Hæc autem omnia operatur unus et idem Spiritus, dividens unicuique prout vult (*I Cor. xii*). Has igitur habentes promissiones, charissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis, perficientes sanctificationem spiritus et in timore Dei (*II Cor. vii*). Sanctum vero Spiritum idcirco ex propriæ auctoritatis arbitrio distribuere munera cœlestium gratiarum prædicavit Apostolus dicens: *Hæc omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens unicuique prout vult, et non prout jubetur (I Cor. xii)*; ne quis inimica persuasione suspicari audeat in illa Trinitatis adorandæ substantia aliquid esse subjectum, vel minus potens, vel sibimetipsi contrarium; cum sit Patris, et Filii, et Spiritus sancti, una in omnibus et voluntas pariter, et potestas per omnia sæcula. Amen.

SERMO X.

IN EXODI LECTIONE OCTAVUS.

Explicitis hic quæ proposueram disserenda, tam de Exodi quam de Evangelii lectione, congruus aliquid diei Dominico reservavi, quod Deus in postrema parte illius lectionis ubi primum legem paschæ annuntiat, scribitur præcepisse. Nam post ^b interminationem quam dixerat: *Omnis qui manducaverit fermentatum a primo die usque in septimum diem, disperiet anima illa ex Israel (Exod. xii, 15)*: et adjecit dicens: *Et primus dies vocabitur sanctus, et septimus dies vocatus sanctus erit vobis: omne opus servile non facietis, præterquam quod faciendum erit omni animæ (Ibid., 16)*. Primum diem sæculi esse Dominicum diem, dies sabbati septimus probat, in quo requiescere perhibetur Deus, dicente Scriptura: **294** *Et benedixit Deus diem septimum, et sanctificavit eum, quia in eo requievit ab omnibus operibus suis, quæ cæperat Deus facere (Gen. ii)*. Cautè loquitur Scriptura divina, non absolute dicens, requiescere Deum ab operibus suis, sed ab operibus quæ cœ-

^a Ita mss. codd., recte quidem; quibus concinit Vulgata. In editis, *baptizamini*, fortasse mendo typographicum.

^b Editi legebant *admirati autem*; quod delevimus, reponentes lectionem quatuor mss. cum quibus facit etiam liber Pantagathi.

^c Retinimus lectionem vulgatam, nam mss. habent *Judæi bibentes*; sed quæ sequuntur mutavimus ex Flor. et Vatt. duobus, cum editi legerent *sed inebriati sunt etiam perniciose*.

^d Vatt. duo *imbecilles quippe mentibus*, Flor. *imbecillis quippe mentibus*, et hoc modo habet cod. Pantagathi, qui etiam post pauca pro *repletus Spiritu sancto non inebriatur*, substituit *repletur Spiritu sancto, et non inebriatur*.

^e Mss. codd. et *Jesum stantem a dextris Dei*.

^t Vatt. duo et Flor., *alii gratia sanitatum in uno Spiritu, alii operatio virtutis, alii prophetia, alii di-*

cretio spirituum, quam lectionem exhibet etiam cod. Pantagathi.

[§] Sic legunt duo Vatt. At Vulgata lectio, corruptissime, *in timore Dei secundum spiritum*. Idcirco ex propriæ auctoritatis arbitrio; quo nihil absurdius cogitari potest, dum apostolo Paulo virtutem et potestatem Spiritus sancti attribueret videtur Flor. Codex, *in timore Dei*. Secundum vero Spiritum idcirco ex propriæ auctoritatis arbitrio. Haud multo feliciter. Recte porro liber Octavius Pantagathi, *in timore Dei, Sanctum vero Spiritum*; notavimus autem etiam paulo supra hoc eodem sermone, codicem hunc videri Florentino meliorem. Habet quoque infra, *ne quis inimica persuasionem deceptus suspicari*; ubi editi, *inimica persuasionem suspicari*.

^h Cod. Pantagathi melius *interminationem quæ dixerat*; et paulo post, *abjecta copula, ex Israel, adjecit*.

perat Deus facere, ne omnipotentem, et imperio sermonis cuncta facientem, laborasse existimes, ^a cum requievisse audis; sed ut intelligas quod perfectis omnibus hujus mundi rebus, a quibus requievisse, id est cessasse, describitur, alia voluntati suæ placita operari non desinat: sicut testatur in Evangelio Dominus Jesus dicens: *Pater meus usque modo operatur, et ego operor* (Joan. v, 17). Requies igitur Dei, non laboris remedium, ^b sed cœptorum finis est operum; siquidem postquam perfectum mundum, opus suum regere non desistit. Ipsius enim nutu omnium rerum natura cursum suum vel jussa peragit, vel prohibita subtrahit. Nam in diebus sancti Noë (Gen. viii et ix), ipsius providentia pollutum variis iniquitatibus mundum vel cataclysmo delevit, vel post diluvium reparavit. Ipse super quatuor urbes Sodomorum, ubi masculi in masculos turpitudines exercebant, sulphur et ignem de cœlo (Gen. xix) contra morem, pluit, ut quos ardor illicitus, ^c ad expugnandum ipsius naturæ morem succenderat, igneus imber exstingeret. ^d Ipse genus patriarchicum delegit ex Gentibus, populum scilicet Hebræorum; pro cuius libertate, Ægypti regnum novem plagis afflictum, decima interemit (Exod. xii, xiii, xiv, xv). Ipse divisit Rubrum mare; quando in murorum firmitatem liquentis elementis unda dirigit, gelaverunt enim, tamquam murus, aquæ: gelaverunt fluctus in medio maris, sicut testatur in Exodo (Exod. xv) fides illius Cantici triumphalis. Ipse ergo, inquam, divisit mare Rubrum, quod a Græcis nuncupatur Erythræum; ut et plebi suæ transitum, et persequentibus foveam præpararet. Egressis namque Israelitis per fundamentum maris sicco vestigio, et Ægyptiis omnibus eodem meatu post illos prope-
rantem ingressis, confestim proprium liquorem stupentibus aquis, Deus qui abstulerat, reddidit, et

^a Verbum istud *audis*, et cætera, quæ sequuntur usque ad illud, *cessasse describitur*, interciderant culpa amanuensium, quæ restitimus ex fide Vatt. codd. Editi satis inepte habebant: *cum requievisse et cessasse describitur, cum et alia voluntati suæ placita operari non desinat*. In ms. Pantagathi *cum requievisse, id est cessasse*, cætera etiam ibi desunt.

^b In mss. sic: *sed cœptorum finis est summæ operum*.

^c Urbinas et Vatt. duo, *ad expugnandum jus naturæ succenderat*, quibus accedit cod. Pantagathi.

^d Vaticana lectio. Cusi vero, male, *ipse genus patriarchicum cum delegit*. Liber Pantagathi, *ipse genus patriarchicum*.

^e Sic editi; at Vatt. duo et liber Pantagathi, *ipse pluit mannae cibum*.

^f Sic tres mss. Editi vero, *tractatus non cœpit*; verum *cœpit* habet etiam cod. Pantagathi, et ita omnino legendum est.

^g Consentit non paucis ex antiquis Patribus, qui ad interpretandum istud Isaie testimonium, allegoria usi sunt. Cum autem animadverteret hunc Gaudentii locum Joannes Antonius Vulpus Bergomas, vir multiplici litterarum tum Græcarum, tum Latinarum genere instructus, dum amice Patavii colloqueretur, apposite dubitavit, num ex eo aliquid sibi præsidium petere possent recentiores ii qui, præsentibus Casaubono, et Tillemontio, ex consensu antiquorum in explicandis mysticis illis locis ver-

armatas acies equitum, ipsumque Pharaonem pariter cum quadrigis curruum, totoque exercitu, undis obruentibus, enecavit. Aquarum muri, qui credentem populum tuiti fuerant, hostilem manum propria ruina prosternunt. ^e Ipse pluit manna cibum (Exod. xvi) **295** suis cultoribus in eremo, qui ignem pluerat nefando sacrilegio criminosis: ipse pluit manna placidus, qui flammam pluerat indignatus. Sed quoniam singula per ordinem replicare ^f propositus primi, ac septimi dierum tractatus non capit, necessaria brevitate præteriens, pauca perstringam. Ipse *dirupit petram, et fluxerunt aquæ* (Ps. lxxvii) tot millibus hominum sitientibus in deserto (Exod. xvii), prostravit infinito adversariorum populos, plurima inimicarum gentium regna delevit. Jordannem quoque siccavit fluvium, ut credentem populum in terram repromissionis induceret. Ipse Jordannem siccavit fluvium (Jos. iii, iv), qui arenam petram, fluminis verterat in liquorem: *A facie enim Domini mota est terra, a facie Dei Jacob. Qui convertit solidum petram in stagnum aquæ, et rupem in fontes aquarum* (Ps. cxiii). Deinde Legem quam dederat in Sina, constituit in Sion, auxit in Jerusalem; et post offensam dilecti populi, eandem porrexit ad Gentes. Nam postquam veniens in hominem Dei Filius, per quem hæc omnia facta sunt, et sine quo factum est nihil (Joan. i), ab ipsis suis quondam filiis quos protexerat, et exaltaverat, non solum repulsus est, verum etiam crucifixus, clamat utique per Prophetam: *Filios genui, et exaltavi, ipsi autem me spreverunt. Agnovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui, Israel vero me non cognovit, et populus me non intellexit* (Is. i); ^g tamquam si diceret, quoniam cognoverunt olim bruta animalia Gentilium populorum regnatorem cœli, suumque possessorem, ac Dominum, humanorum ^h pec-

bis: *Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui*, putaverunt confici posse, nullo modo verba hæc Prophetæ, historice de bove et asino ad præsepe Domini adstantibus, esse accipienda; ac perinde totam illam narrationem cujus auctoritate bruta hæc animantia cunis Domini proxima appinguntur, fabellam esse male consultam. Nihil tamen, ubi cætera paria essent, obsistere opinabatur, quin Prophetæ verba historice etiam intelligi possent, quamvis a Patribus fuerint satis unanimi consensu mystice explicata: quid enim frequentius apud antiquos, et præcipue apud Gaudentium nostrum, quam ut historica Christi gesta, ipsasque Evangelicas narrationes, ad allegoriæ sensum trahant? Subdebat etiam satis ingeniose, ni fallor, non propterea pictoribus succensendum, etiamsi facti fides, tot sæculorum credulitate fulta, nullo modo constaret: potuerunt enim hujusmodi bruta animalia, tamquam figuræ, ac symbola Judaici, Gentilisve populi, ex unanimi Ecclesiæ placito, cunis Domini nascentis aponi, ut monstraretur, Isaie vaticinium, nato Christo, sub hoc signo fuisse impletum. Placuit viri docti opinio, eamque ideo huic loco censui subscribendam.

^h *Peccamen* pro peccato notavit Voss. l. iii de Vit. serm. c. 34; ex Gilda; sed invenitur etiam apud Prudent., in Apoth. 915:

Exin tincta malo peccamine principis Adæ
Infect genus omne hominum...

caminum pannis indotum, et in angusto Judææ præsepio (Luc. ii) collocatum, Israeliticus vero **296** populus liberatorem suum ^a non voluit agnoscere: *Auseram*, sicut prædictum est, *ab Judæa, et ab Jerusalem, validum et validam*. Verbum utique incarnatum; *virtutem panis, et virtutem aquæ, virtutem cibi cœlestis, et virtutem aquæ regenerantis; et prudentem quinquagenarium, jubilæum scilicet remissionis annum; et sapientem architectum* (Is. lii), Spiritum videlicet sanctum, per quem mihi ædificem Ecclesiam novam ex Gentibus. Ab tulit enim Dominus cuncta salutarium munera dona, vel quæ tribuerat, vel quæ promiserat Judæis ingratis; et contulit ad fidem suam prompto servitio ex omni natione conversis. Quando ergo requievit Dominus, qui semper est operatus, quæ ex paucis operibus ejus quæ transiens memoravi, ^b certissime **B** certus sumus semper operatum, et quotidie operari perspicimus? Nam quod elementa tam cœlestia, quam terrena, humano generi serviunt, ipsius opus est. Quomodo enim non contemnerent exiguum terrenumque hominem, nisi Creatoris sui imperio obedirent? Nos ipsi etiam ^c quod nascimur, quod hæc ipsa opera Domini ex parte novimus, quod vivendo vitam quærimus, quod futurorum spem gerentes pie conversamur et loquimur; Dei, inquam, Dei sunt opera. Cujus pietatis et hoc ingens opus est, quod etiam malos atque incredulos patienter sustineat, clementer expectet, et, si pœnituerint, sicut misericors pater amplectatur. Requievit plene tunc etiam Dei Filius ab omnibus operibus suis quæ cœperat Deus facere, quando consummatis mirabilibus universis, ^d et impleto sexto die omni opere Passionis, die septima, id est die sabbati, requievit sepultus. Sed quoniam Dei operosa quies est, ipsa requies otiosa esse non potuit. Nam corpore ^e in sepulcro seposito, divinitas cum anima hominis ad inferna descendens, vocavit de locis suis animas sanctorum, quorum corpora surrexisse **C** *Matthæus evangelista testatur dicens: Et multa corpora sanctorum dormientium surrexerunt;*

Eadem voce usus est iterum Gaudentius serm. 13: *Ut inimici necandum traderet, quem sine ullo peccamine habuisset insensum*. Et serm. 19: *Ardore videlicet extincto peccaminum*.

^a Vatt. duo, Flor. et cod. Pantagathi, *Liberatorem suum contempsit agnoscere*.

^b Mss., *semper cernimus operatum*.

^c Sic legunt mss. Editi vero inepte, *quod renascimur*; et quæ sequuntur in mss., sic: *quod hæc ipsa opera Dei ex parte noverimus*.

^d Vatt. duo, et impleto omni opere sextæ die Passionis. Flor., *impleto omni opere sexta die Passionis*; quemadmodum et liber Pantagathi.

^e Cod. Pantagathi, *deposito quod certe melius*; ut paulo post pro *vocavit de locis suis* substituit *evocavit de locis suis*.

^f Codicis Flor. præsidio emendavimus locum hunc, qui vitiose editus fuerat hoc modo: *in primum diem resurrectionis Christo miserat transferenda festività*; et Florentini lectionem exhibet etiam liber Pantagathi.

^g Sic Flor. Vatt. duo et Urb. Editi legebant, *quod enim primum diem Dominicum diem*; verum glossema illud, *id est Dominicum diem*, fortasse additum fuit a librario, quamvis occurrat etiam in libro Pantagathi.

et exeuntes, inquit, de monumentis post resurrectionem ipsius, intraverunt in sanctam civitatem, et multis apparuerunt (Matth. xxvii). Descendisse autem Salvatoris animam ad inferos visitandos, non solum beati Petri Epistola (I Petr. iii), verum etiam beati Davidis prophetia testatur, cum dicit: *Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem* (Ps. xv). Filius enim Dei non idcirco cum suscepti hominis anima ad inferos descendit, **297** ut eam in inferno relinqueret, sed ut plurimas resurrectionis sanctorum corporibus animas revocaret. Ob hoc namque is qui in forma Dei semper erat, formam servi suscipiens, suscepit et crucem; ut die tertia resurgendo exemplam triumpharet mortem, quam perpeti omnino vitæ Dominum non liceret. Ergo quoniam post Passionem suam Dominus Jesus, illucescente Dominica, a mortuis erat resurrecturus, et primam sanctitatem primo resurrectionis suæ die collaturus; idcirco Lex antiqua prænuntiat, et *primus dies, inquit, vocabitur sanctus, et dies septimus vocatus sanctus erit vobis* (Exod. xii. 16.) Primum diem resurrectionis vocandum perhibet sanctum, septimum jam vocatum futurum dicit sanctum; septimum millesimum scilicet annum, de quo ait Propheta ad Dominum: *Quoniam mille anni ante oculos tuos sicut dies unus* (Ps. lxxxix). Ita igitur ^f in primum diem resurrectionis Christi omnis erat transferenda festività, ut septimi diei expectanda nobis esset et requies simul, et sanctitas; cum dicitur, *primus dies vocabitur sanctus*, statimque ad-
C *dicitur, et dies septimus vocatus sanctus erit vobis*. *Omne opus servile non facietis, præterquam quod erit faciendum omni animæ* (Exod. xii). ^g Quotquot enim primum diem, id est Dominicum diem, nuncupamus sanctum, credentes eum sanctificatum resurrectione Domini Jesu; expectamus etiam illum vere sanctum diem, ^h septimi millesimi anni diem, qui adveniet post istos sex dies, sex millium videlicet annorum sæculi, quibus completis ⁱ requies erit vere

^h Videntur hæc desumpta ex Irenæo, lib. v ad ver. hæc., c. 28; et Lact. lib. vii div. Inst., cap. 14: sed hanc opinionem refellit Aug. in ps. lxxxix, et lib. xviii de Civ. Dei, c. 53, dicens: *Frustra igitur annos qui huic sæculo remanent, computare ac definire conamur, cum hoc scire non esse nostrum ex ore veritatis audiamus*. Vide eundem Aug., epist. 78, 79, 80. Obtinebat ea tempestate apud Christianos quoque Judaica traditio de mundo duraturo per sex millia annorum, quibus finitus, in septimo millenario periturus, ac vastandus esset; de qua traditione Iulianus demonstrat. Evang. prop. 9, cap. 8; et Joan. Albertus Fabricius in Codice Pseudepigrapho V. T. edito Hamburgi 1713, p. 1079. Confer notas Cotelerii ad S. Barnabæ epist., p. 45, 46, in Patribus Apostol., edit. Antwerp. 1698; et Feu-ardentium, not. ad Irenæum, pag. 368, ubi hunc Gaudentii locum laudat.

ⁱ Lectio vulgata *requies erit veræ sanctitatis*, quam manifeste corruptam eiecimus, restituentes lectionem Flor. codicis. Firmatur hæc emendatio auctoritate duorum Vatt. et Urbinatis, in quibus habetur *requies erit sanctis et fideliter credentibus*. In ms. quoque Octavii Pantagathi, ommissa dictione *vere*, legitur *requies erit sanctis et fideliter credentibus*.

sanctis, et fideliter credentibus in resurrectione Christi. Nam nulla erit ibi pugna contra diabolum, qui tunc utique detinebitur supplicii religatus; nullum certamen contra vitia corporis, a quod jam concupiscentiis obnoxium non erit. Nam **298** spiritale resurget corpus, ut Apostolus ait: *Quod seminatur in corruptione, surgat in incorruptione: quod seminatur in contumelia, surgat in gloria; quod seminatur in infirmitate, surgat in virtute; quod seminatur corpus animale, surgat corpus spiritale* (I Cor. xv). Et iterum post pauca idem beatissimus Paulus: *Oportet, inquit, corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem.* ^b *Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet, inquit, sermo qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria. Ubi est, mors, victoria tua? ubi est, mors, aculeus tuus* (Ibid., 3)? Et quis iste sit mortis aculeus, ipsius beati Apostoli cohærens aperit sermo: *Aculeus autem mortis peccatum: virtus autem peccati lex est* (I Cor. xv, 56). Aculeus quidem mortis peccatum, charissimè, quia per peccatum mors: virtus vero peccati Lex, quoniam sine Lege peccatum mortuum est. Peccatum enim non imputatur cum Lex non est. Nam neque Adam fuisset mortuus, quod de fructu illius arboris manducavit, nisi contra vitium manducasset, legem mandati contemnens: neque hodie aliquis reatum peccati incurrit, si eum non adstringat aut naturalis lex, aut mandati lex, aut litteræ Lex. Naturalis lex est illa qua Gentes Legem litteræ non habentes, naturaliter ea quæ Legis sunt (Rom. ii), faciunt; quia rationabilis animæ humanæ natura, ut Creatorem suum sentiat, ut proximum non lædat, ut non faciat quod pati non vult, naturali quadam lege intelligit: unde inexcusabilis est omnis homo qui vel auctorem suum negat; vel facit malum quod per legem naturæ non ignorat esse malum. ^c Iterum lex mandati est: *Ab omni fructu figni*

^a Et hic quoque visum est reponere lectionem quatuor mss. qui nullo discrimine sic legunt; iisque concinit etiam cod. Pantagathi, sed pro *concupiscentiis* habet *concupiscentiam*. Editi autem ininus recte quod jam *concupiscentiis obnoxium est, erit.*

^b Exciderant verba hæc in editis, quæ tamen necessario restituenda duximus ex mss. Habet ea cod. quoque qui fuit Octavii Pantagathi.

^c Mandatum vocat etiam Philastrius statum humanæ naturæ ante Legem Moysi, cap. 133, tria hæc distinguens, p. 111, ut in prima ætate sub mandato sit, secunda sub Lege tertia sub gratia Salvatoris. Vide observata ibi a clarissimo Fabricio, uti et cap. 109, p. 88. Sic idem Philastrius, c. 150: *Lex litteræ in medio posita est inter mandatum, et gratiam; et cap. 143: In mandato quippe, Lege, et Christi gratia, omnia quæ et primo, et secundo et postremo tempore, populis per diversa meritorum colata sint munera dignitatis.* Philastrio concinit Gaudentius non hic solum, sed etiam supra serm. 8, pag. 273: *Dies itaque fuit in mandato primus ab Adam usque ad Moysen: secundus dies fuit sub Lege Moysi: tertius dies est sub gratia Salvatoris.* Quod autem hic subdit Gaudentius, ideo datam Legem scriptam, ut negligenti homini vel naturalem legem, vel mandati legem, scriptum Legis commonitorium traderetur, et haberet oblivio pædagogum; idem est quod ait Philastrius cap. 133: *Lex admonitio man-*

A quod est in paradiso ad æcam, edes: ab isto autem non edas (Gen. ii); et quæcumque ante Moysen verbo tantum Dominus præcepisse cognoscitur. Lex litteræ est: *Non occides, non mæchaberis, non falsum testimonium dices* (Exod. xx), et cætera quæ ^d transacto jam dimidio numero annorum sæculi, ideo per Legem litteræ prohibentur, ut negligenti homini vel **299** naturalem legem, vel mandati legem, scriptum Legis commonitorium traderetur, et haberet oblivio pædagogum, dissimulatio compulsorem; dicente Apostolo: *Quoniam Lex pædagogus noster fuit in Christo* (Galat. iii). Lex autem sive naturæ, sive mandati, sive litteræ, tunc dominatur homini, quando ætas ejus capax esse cœperit Legis. Et hinc est illud quod apostolus Paulus ex Judæis parentibus natus, Hebræus quippe ex Hebræis, ait: *Ego autem vivebam sine Lege aliquando, ut ostenderet* ^e *solum infantie ætatem sine Lege vivere, quæ nondum capiat Legem; sed mox ubi venit Lex, inquit, peccatum revisit: ego autem mortuus sum* (Rom. vii); hoc est dixisse, peccatum, quod erat ignorantia mortuum, vivere intelligenti cœpit: et ego qui vivebam prius sine Lege, factus sum morti obnoxius, nisi declinavero peccatum, quod jam mihi intelligenti mortem generat: et incipit mandatum quod mihi ad vitam datum est, hoc esse ad mortem. Ille ergo septimus millesimus annus (ut ad propositum caput redeam) ipse erit vere beatissimus dies, quando agonis hujus quem nunc patimur, desinente conflictu, optatam victores requiem capient, ac felici otio perfuerunt, ^f nullum servile opus ibi, id est nullum peccati opus facientes; quia qui facit peccatum, servus est peccati, ut ait Salvator (Joan. viii); sed hoc plane solum facient quod faciendum erit omni animæ sanctæ, scilicet ut copulati agminibus Angelorum, perpetuos hymnos et gratiarum actiones Domino nostro referant in æternum. Sane

dati, et confirmatio est primi illius; et paulo post: cujus oblivione existente in Judæis, admonitio rursus litteræ subsecuta est; et denno, cap. 150, Lex admonitio mandati est.

^d Hoc est ter mille annis, juxta sententiam de consummatione mundi finito sexto millenario futurum, de qua paulo ante actum est. Servitus autem videtur Gaudentius supputationem Græcorum, qui diluvium statuebant ab orbe condito post annos bis milia, bis centum, duos et quadraginta; quam supputationem Latinis quoque ævo Gaudentii probatam fuisse, colligo ex Sulpicio Severo, lib. i Sac. Hist., cap. 5. Sed quia, hac supputatione admissa, multo plures quam ter mille anni intercedunt ab orbe condito ad Legem, ideo fortasse Gaudentius posuit transacto jam dimidio numero annorum sæculi. Hæc ab hoc calculo immane quam dissentiant qui rationem temporum investigatam scriptis ediderunt.

^e Sic legunt Valt. duo, Flor. et cod. Pantagathi. Editi, *solum infantis ætatem.*

^f Idem mss. codd. exhibent hanc lectionem, quam commodiorem esse nemo negabit, qui attendat ea quæ sequuntur, quia qui facit peccatum, servus est peccati. Editi porro sic habent: *nullum servile opus ibi, et nullum peccati opus facientes; sed perit tota vis hujus sententiæ. In edit. Lugdun., sic: nullum servile opus facientes; cetera exciderunt.*

juxta historię rationem, præceptum Judæis fuerat, **A** ut diebus sabbati ab omni opere peccati quiescerent, et ea solum quæ animæ congruebant, exercebant: sed quoniam hac salutari observatione neglecta, omnem sabbati legem ad otium, luxuriamque contulerant, **b** palam est, unde odisse se Deus (*Is.* 1) jam non sua, sed illorum sabbata contestatur. In evangelicis lectionibus fraternitati vestræ **c** frequenter exposui, ubi **300** Salvatorem sabbatum violasse, Judæi vecordes incusant, quem nos implevisse magis legem sabbati, ipsorum operum quæ sabbatis celebravit, evidenti probatione docuimus, non aliunde instructi, nisi ex ipsa Lege, quam pariter legimus cum Judæis. Scriptum est enim: *Una Lex erit indigenæ, et advenæ (Exod. xii, 49)*. Indigenæ procul dubio Judæi erant, patriarcharum ci- **B** ves, et Prophetarum: advenæ autem, qui græco sermone appellantur *προσῆλυτοι*; nos utique eramus Gentes, ut ait Apostolus, *peregrini, atque hospites Testamentorum, et promissionis eorum, spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo (Ephes. ii)*. Sed postquam credidimus, dicit nobis idem beatus Paulus: *Jam non estis hospites, et advenæ, sed estis ci-*

ves sanctorum, et domestici Dei (Ibid.). Una ergo nobis cum Judæis est Lex; sed illi eam carnali sensu excipiunt, nihil ibi spiritualis intelligentiæ requirentes; nos vero in ea Christum reperimus, *in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ cœlestis absconditi (Coloss. ii)*. Denique in hac etiam lectione Exodi quæ ordinem celebrandæ paschæ disponit, **d** verum Dei Agnum cum omnibus mysteriis vitæ nostræ invenimus, **e** ipsum cognoscentes Deum verum, et hominem, Dominum gregis, et ovem, **f** pastorem simul, et pasqua. *Misericors enim, et miserator Dominus semetipsum dedit escam timentibus (Ps. cx)*. Nam totius observantiæ veteris Legem, per gratiam Filii Dei, in veritate novi Testamenti cognovimus esse completam, probantes, quomodo paschæ lex, quæ per Moysen fuerat data, **g** *gratia, et veritas per Jesum Christum facta est (Joan. i)*; cui omni honor, virtus, et gloria cum Patre, et cum Spiritu sancto, per omnia secula. **h** Amen.

SERMO XI.

i DE DIVERSIS CAPITULIS PRIMUS.

De Paralytico.

301 Memini, me superiore tractatu sanctæ **xi** di-

a Vatt. duo et Flor. *ut vel sabbatis ab opere peccati quiescerent*: deinde, *et ea solum quæ animæ congruunt, exercerent*; et in hanc lectionem consentit etiam Urbin. et cod. Pantagathi.

b Voces illæ *palam est* desunt in tribus mss. cod., retinendæ tamen, ne sensus mancus sit ac mutilus. In ms. Pantagathi eadem voces desiderantur, **s** **d** ipsius manu pro *unde* quod ibi prius erat, repositum est *inde*; legitur etiam *contulerint* pro *contulerant*, et *odire* pro *odisse*, quare totus locus sic habet: *omnem sabbati legem ad otium luxuriamque contulerint, inde odire se Deus*.

c Vide sequentem tractatum. Patet manifeste ex hoc loco, quatuor sequentes tractatus de diversis capitulis Evangelii, ante decem paschales fuisse conscriptos. Hor idem Gaudentius insinuerat in Præf. dicens: *Quatuor præterea breviores tractatus, quos de diversis capitulis Evangelii apud te olim fuisse me locutum prodidisti*.

d Sic emendavimus ex quatuor mss. codd. quibus suffragatur etiam liber Pantagathi, cum in editis exstaret *unum Dei Agnum*.

e Videtur omnino hæc esse germana lectio, quam accepimus ex Vatt. duobus, et confirmatur etiam a cod. Octavii Pantagathi. In editis quippe corrupte habetur *Dominum verum, et hominem*, statimque subditur inepta repetitio *Dominum gregis et ovem*. Annotavimus etiam alibi non semel, ubi legitur *Deus* in mss. suppositum fuisse *Dominus*; nec recens hæc est querela, sæpe numero in vetustis codicibus *to Deus* sublatum fuisse ab iis qui vel deitatem Christi, vel utriusque naturæ unionem jam inde ab ipso conceptionis momento, negabant. Vide annotata ad serm. sequentem in illa verba: *Patrem suum dicebat Deum*.

f Discrepant mss. codices: et Vatt. quidem nihil sani præterunt, legentes *pastorem simul, et pasquam*; sed Flor. satis recte *pastorem simul, et pasquam*. *Pascua* feminino genere invenitur etiam apud Tertull. Apolog., cap. 22: *Quæ illiaccrator pasqua est, quam ut hominem e cogitatu veræ divinitatis avertat præstigiis falsis?* Similiterque apud Voss. lib. v de Vitiis serm. Arnobius Junior, in ps. cx, dixit: *Statuens eis pastores, et pascuas*. Vide Meursium, not. ad Minncium Fel., p. 336, edit. Lugd. Bat. cum not.

Var. 1672. Retinimus porro vulgatam lectionem, quæ fulcitur auctoritate cod. Urbinatis; liber vero Octavii Pantagathi consentit lectioni cod. Florentini, a quo in superioribus non semel dissentireprehendimus. Quare fieri non potest, ut aut a Florentino, aut a Vatt. vel Urbinatense desumptus fuerit, cum ab uno eorum mox, mox ab altero tam frequenter discrepet.

g Voculam *est*, quam editi omiserant, restitimus ex quatuor mss., eamque agnoscit etiam cod. Pantagathi.

h Vatt. duo subdunt: *Finit Decimus de Paschalibus*. Flor. vero et Urb., *Finitis decem paschalibus incipiunt excerpti tractatus*, etc., quæ est inscriptio sermonum sequentium.

i (Galeardus habet hic titulum hujusmodi: *Incipiunt excerpti tractatus de diversis capitulis quorum primus est de Paralytico, et in ordine undecimus*; subnectitque notam sequentem): Nullo modo dubitandum est, quin hæc sit vetus, et sincera lectio hujus tituli; eamque editiones emendatiores exhibent, nempe Parisiensis, et Coloniensis, quarum exemplar secuti sumus. Vatt. duo nullo discrimine sic legunt: *Incipiunt excerpti tractatus, quorum primus de paralytico*; desunt autem verba illa *et in ordine undecimus*, ideo, quamvis ea delere noluerim, suspicor addita a librario; nam Gaudentius, sane finitis decem paschalibus, quasi aliud opus aggreditur. In libro Pantagathi habetur: *Finitis decem paschalibus incipiunt excerpti tractatus de diversis capitulis, quorum primus est de paralytico*; eademque lectio est etiam in Florentino et Urbinatense. Hoc autem tractatus a notariis exceptos, ut titulus præfert, a se recognitos, et emendatos testatur Gaudentius ipse in Præfatione his verbis: *Quatuor præterea breviores tractatus, quos de diversis capitulis Evangelii apud te olim fuisse me locutum prodidisti, et quintum de Machabæis martyribus, emendatos tibi, quoniam cogis, remittam, ut eos si ulla utili memoria dignos arbitraris, in postrema parte schedulæ hujus simul transcribendos adjungas*. Editores Lugdunenses hac tantum inscriptione contenti *De diversis capitulis, et primum est de paralytico*, cætera insoper habuerunt; sed in ea editione, ut jam monuimus, frustra *ἐπιπέσαν*, aut diligentiam requiras.

lectioni vestra pollicitum, quod, adjuvante Domino, plenius explanaturus essem, quam ob causam unum se opus fecisse Dominus testaretur: unde plebs ignavissima Judæorum a scrupulum passa (Joan. vii), et iniquissimo furore succensa, benedictionis datorem maledictis blasphemis pulsavisset, dicens: *Dæmonium habes: quis te quærit interficere (Ibid)?* et insuper vitæ Dominum, necis tradere supplicio cogitaret. Probavimus quidem istius Evangelistæ testimonio, non unum, sed multa, et innumerabilia a Christo fuisse opera celebrata. Sic enim in fine libri conscribit: *Sunt autem et alia multa quæ fecit Jesus, quæ si scribantur per singula, arbitror nec ipsum mundum capere eos libros qui scriberentur, posse (Joan. xxi).* Sed fortasse dicat studiosus auditor: In primis partibus Evangelii loquitur Dominus, *Unum opus feci, et omnes miramini (Joan. vii)*: in subsequentibus ille virtutum cumulus celebratur, et idcirco nihil quæstionis super hoc videtur esse relictum. Verum ego ab isto sermone superiora libri hujus **302** dicta recensens, invenio plurima usque in hunc locum Evangelii Christum Deum nostrum miranda opera confecisse. Jam Nathanaelem viderat, priusquam sub ficulnea constitutus a Philippo vocaretur: jam liquorem simplicissimum perlucens aquæ in colorem saporemque vini, sua potestate converterat: jam reguli filium morientem cœlestis medicus, priusquam visitaret, dum rogaretur, verbo sanaverat. Jam Samaritanæ illius mulieris vitia occulta prodiderat, et confessam spirituali fonte mundaverat (Joan. i, ii, iv): jam paralytici membra per triginta et octo annos emortua, unius vocis præcepto curaverat (Joan. v), vel potius reformaverat. Jam quinque millium hominum famem quinque panibus hordeaceis, et duobus piscibus, satiaverat (Joan. vi), majore miraculo convivium solvens. Amplior enim cibi appositi quantitate reliquiarum cumulus invenitur, tot populorum famelicis cohortibus satiatis. Jam mare pedibus ambulaverat (Ibid. 19), ita ut plantas gradientis tumens unda non tan-

^a Videbatur omnino reponendum hoc loco *scandalum passa*; sed a mss. et editorum consensu facile non recedo. Certe Judæorum plebs non solum *scrupulum*, id est sollicitudinem, ac molestiam, propter miraculum Christi passa est, sed etiam *scandalum*, quærebat nempe eum interficere; at enim cum etiam cod. Octavii Pantagathi retineat *scrupulum*, mutare nolui. Item cod. eodem loco pro *plebs ignavissima*, repouit *ingratissima*; quam lectionem vulgata certe meliorem, aliorum mss. nullus suppeditat; hæc tamen cum scripta sit ad oram codicis, ut videtur, manu Pantagathi, ideo in textum inducere eam non libuit.

^b Duo Vatt. *ipsius evangelistæ*.

^c Vatt. duo et Flor., *qui scriberentur. Sed fortasse dicat*, quibus consentit liber Pantagathi. Editi legebant *fortasse dicit*. Vulgata editio *nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt libros*. De hac Evangelici textus hyperbole vide, si lubet, Fabricii notas ad Philastrum, supra, p. 79, itemque eundem Fabricium, in cod. Apocrypho N. T. par. 1, pag. 321, et par. iii, p. 547, uti et Grotium, in Criticis Pearsonii, ad hunc Joannis locum.

^d Lectio ex duobus Vatt. desumpta. Editi nihil

ageret. Sed in catalogo isto virtutum, adhuc unum fecerat opus, quo frementi contra se imperito populo Judæorum, quasi verisimilem sæviendi aditum dedisse videbatur, quod scilicet paralyticum curasset in sabbato (Joan. v, 10), cum Lex otium sabbati imperasset. Itaque Christus, qui *Legem veterem non solvere venerat, sed implere (Matth. v)*, tamquam violati sabbati reus, insectationem perpetitur Judæorum. Cogor hoc loco, fratres charissimi, omnia præsentis lectionis serie, rationem sabbati explanare, ne justa credatur fuisse contra justum persecutio iniquorum. Nam paralyticus ille qui die sabbati a Christo curatus esse memoratur, ideo calumniam patitur a Judæis, quod ipsa die qua sanatus fuerat, lectum suum portare videretur. *Sabbatum est, inquit, et non licet tibi portare grabatum tuum (Joan. v, 15).* Respondit curatus: *Qui fecit me sanum, ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum, et ambula.* Et in subsequentibus: *Jesus est*, inquit, *qui fecit me sanum.* Rudis adhuc ex infirmitate Judaica, sed jam gratus de salubritate recepta, quoniam non prævalet calumniantibus facti præstare rationem, præcepti atque operis demonstrat auctorem. *Qui fecit me sanum, ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum, et ambula;* et adjecit: *Jesus est*, inquit, *qui fecit me sanum (Ibid)*: vel, filius David est, qui fecit me sanum: vel, filius Joseph, qui fecit me sanum. Hæc enim nomina usitata erant **303** in populo Judæorum tunc temporis de Christo Domino Salvatore. Sed quid? *Jesus est* ait, *qui fecit me sanum*; sciebat enim, utpote Hebræus, nomen *Jesu* ex virtute descendere sanitatis. Salvator siquidem dicitur Jesus, sicut declarat Angelus, cum per somnium de Christo loquitur ad Joseph: *Vocabis, inquit, nomen ejus Jesum: ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum (Matth. 1).* Ille ergo, inquit, *me fecit sanum* cujus et nomen sanus est. Et ^h quomodo poterit salus præscripta lege prohiberi ne salvet, aut sabbatorum conditione immutari ne salus sit? Videamus tamen, fratres charissimi, si vel ipsa Lex, otio sabbati salutis opus exclusit. *Sex,*

quæstionis super hoc videlicet esse relictum. In libro Pantagathi nihil quæstionis super videtur esse derelictum.

^e In mss. quatuor codd. *Dominum nostrum*; sed lectio vulgata in editis, quam retinimus, verior; nam Gaudentius hoc agit semper, ut in Christo divinitatem astruat. Vide observata in calce sermonis præcedentis.

^f Vatt. duo atque Urbinas sic legunt, iisque consonat cod. Pantagathi. Editi, *quod frementi*. Tota hæc Evangelicæ historię contracta narratio, quam hucusque Gaudentius prosecutus est, nobile est Gaudentianæ eloquentiæ specimen.

^g In tribus editionibus habetur: *Hæc enim omnia usitata erant in populo tunc*; sed præulimus lectio nem mss.

^h Verba quæ sequuntur *aut sabbatorum conditione immutari ne salus sit*, deerant in editis, eaque reddidimus ex Urb., Flor. et Vatt. duobus, quorum consensui suffragatur liber Pantagathi. Legebant etiam editi *per præscriptam legem*; at Vatt. duo *præscripta lege*, uti et liber Pantagathi. Urbinas vero *præposita lege*.

inquit, diebus facies opera tua, septimo autem die **A** sabbatum est Domini Dei tui (Exod. xx). Non facies in eo ^b ullum opus tuum nisi quod sit pro omni anima. Proclivum est ex voluntate humanum genus, et maxime Judæorum, ad carnalia opera, ^c potius quam divina; et idcirco constitutus est unus in hebdomade sabbati dies, in quo a carnalibus cessare cogentur, et vacare solum divinis. Nam ^d neque cibum coquere, neque iter facere in sabbato concedebatur, ne quis, sub prætextu necessitatis humanæ, præponeret terrena divinis. Verum posteaquam Judæi, neglectis spiritualibus negotiis, quæ pro animæ salutē Dominus agenda præceperat, ^e omnia legitima sabbati ad otium, luxuriamque contulerant, clamat ad eos continuo Dominus per Prophetam: *Neomenias vestras, et sabbata vestra, et diem magnum non sustineo: jejunium, et serias vestras, et dies festos vestros odit anima mea (Isai. 1). Sabbata, inquit, vestra, non mea; non enim sunt mea quæ geritis. Meum jejunium, et mea sabbata, quæ ego servanda præcepi, jejunare jubent a vitis, cessare ab operibus malis, ^f et bonis actionibus inhærere. At* **304** *e contrario vestra sabbata, vestraque jejunia, et litibus inquietata sunt, ^g et illecebris, et luxuriis plena. Ipse ergo Legis dator in homine veniens, ^h cum operaretur pro omni anima opera salutis (in sabbato enim docebat quod provida ratione præceperat), nec destruebat Legem, sed potius adimplebat*

Legem: scriptum est enim. *Non facies ullum opus tuum in sabbato: tuum, inquit, opus, id est humanum (Exod. xx). Et adjicitur, nisi quod sit ⁱ pro omni anima, id est ad salvandam animam. Ideoque legimus priores justos in Lege, pro salute animarum sabbatis operatos. Septem diebus Jesus filius Nave, jubente Domino, circumvit civitatem Jerichon, cum Levitis, et sacerdotibus Arcam portantibus Testamenti; et ^j cadunt hostiles mari nutu divino, ut animæ Judæorum de belli discrimine liberentur (Jos. vi). In septem vero diebus etiam sabbatum numerari, a quolibet die computare incipiens, deprehendes. Itaque cum dicitur, *Jesus est qui fecit me sanum (Joan. v)*, admonentur Judæi ex nominis communiōne, opera non condemnare similia. Ideoque Christus Dominus, cum aut aridam manum, aut hydropem, aut paralyticum curaret in sabbatis, tamquam vere Dominus sabbati, rem suam Legis suæ testimoniis tuebatur, dicens ad Judæos: ^k Licet sabbatis benefacere animali; animam salvam facere, an perdere (Matth. xii)? In hunc sensum Legis, ut arbitror, quem supra exposuimus, eos introducere volens; simulque exprobrans quod non intelligerent ^l quid esset opus suum, et, nisi quod sit pro omni anima (Exod. xx). Operatur ergo pro salute animæ Christus in sabbato; et operatur in sabbato, et implet Legem, dum conditionem interpretatur Legis, dum operum **305** differentias illuminat, dum facit, ^m quæ*

^a Sic mss. quatuor Codd. quibus consentit Vulgata, et liber Pantagathi. LXX vero *sabbata Domino Deo tuo*. Editi habent *sabbatum est Domini tui*.

^b Exciderat tuum in editis, quod reposuimus ex Flor. et Vatt. duobus; nec aliter omnino legendum est, ut sequens loci hujus expositio docet. Suppeditatum tuum etiam liber Pantagathi.

^c Vatt. duo, et Flor., *potius quam ad divina*, deinde et idcirco *statutus est*; utraque vero lectionem habet quoque cod. Pantagathi.

^d Videtur recta esse lectio quæ habetur in duobus codd. Vatt. scilicet *nec cibum coquere, nec iter agere in sabbato sinebantur; ne quis sub obtentu necessitatis humanæ; et ita legit etiam Florentinus*, sed cum æque recta videatur lectio vulgata, ab ea recedere nolimus. Præceptum non coquendi in sabbato, quod habetur Exod. xvi proprie pertinuit ad tempus manæ, teste Goduvino, verum Judæi extenderunt ad omne ævum. Proclivis quippe in superstitionem nato multa de suo ad Legis edictum adjecit, de quibus Moyses nihil desinivit. Vide Buxtorf. Synag. Jud. cap. 16; Petr. Cun. l. ut de Rep. Hebr., c. 24; Goduv. Mos. et Aar. lib. iii, c. 5.

^e Sic supra Serm. præcedenti, p. 299, *omnem sabbati legem ad otium, luxuriamque contulerant*.

^f Vatt. duo dempta particula conjunctionis legunt *bonis actibus inhærere*; quomodo habet etiam liber Pantagathi, prout in sequenti quoque *et illecebrosa luxuriis*.

^g Quatuor mss. codd., *et illecebrosa luxuriis*.

^h Melior omnino videtur lectio quæ occurrit in quatuor codd. et libro Pantagathi, hoc modo: *Cum operaretur pro omni anima opera salutis in sabbato, exemplis docebat quod provida ratione præceperat*. Vox illa exemplis per compendium fortasse scripta, fucum fecit imperito librario, qui dum satis incuriosè legit, de exemplis fecit enim, totumque loci hujus sensum ineptissime conturbavit. Habet quoque idem liber Pantagathi mox in sequenti *nec destrue-*

bat legem, sed potius adimplebat. Scriptum est; quæ quidem lectio invenitur etiam in Vatt. duobus.

ⁱ Sic legunt duo Vatt. Flor. et cod. Pantagathi; idcirco delevimus ineptum aliud glossemam, quod in ed. tos irrepserat hoc modo *pro omni anima, sive omni animæ, et ad salvandam animam*. Hic autem casus in lege sabbati exceptus, vocatur communiter apud Rabbinos *periculum animæ*, teste Casaubono Exercit. 1 in Bar. § 9, unde tritum illud apud Judæos proverbium: *Periculum vitæ pellit sabbatum*.

^j Editi legebant *motu divino*; Flor. et Vatt. duo *nutu Dei*, quibus consentit liber Octavii Pantagathi; quare mutavimus unicam vocem *motu*, reponeutes *nutu*; reliqua intacta reliquimus. Sequentia verba Vatt. duo sic legunt, *et animæ Judæorum de belli discrimine liberantur*; eodemque modo habet cod. Pantagathi, sed lectio hæc non multum discrepat a vulgata. Nonnulli ex Judæorum magistris urbem Jerichontem ipso die sabbati captam produunt; ad quod verum est quod in eo casu de sabbaticæ legis exceptione ait Gaudentius.

^k Parva immutatio, sed valde apposita, quam nobis exhibebant duo Vatt. codd., *licet sabbatis benefacere, an male?* quamque commendat etiam ms. Octavii Pantagathi liber mox laudatus. Eam tamen in textum inducere nolimus, cum receptam lectionem tueantur tres editiones, ac duo mss. codd. Flor. nempe, et Urb. in quibus legitur *licet sabbatis benefacere animali*; ita ut sensus sit, si licet sabbatis benefacere animali, ut ipso Domino auctore discimus Matth. xii et Luc. xiv, cur in sabbatis animam salvam facere non licebit?

^l Mss. quatuor cod. l. nullo discrimine *opus tuum*, prout etiam liber Pantagathi.

^m Male prorsus editi quæ *Lex de sabbati sermo exhibet*; nam opera quæ Christus faciebat, non exhibita erant in lege sabbati, sed excepta. Hanc autem emendationem hausimus ex utroque Vat. codice quorum lectio suffragatur etiam liber Pantagathi.

Lex de sabbati feriis exceptit, dum ipsum sabbati diem benedictione sua sanctificatum, beneficiis suis efficit sabbatorem. Nam divina in eo præsida omni animæ credenti largitus, opera debita sabbato reddidit. ^a Ut autem ostenderet Judæis, eundem se semper operatum fuisse cum Patre, qui tunc etiam operaretur in carne, ait illis: *Pater meus usque modo operatur, et ego operor* (Joan. v, 17). Et ^b propterea inique magis persequerentur eum Judæi, quia non solum solvebat sabbatum, sed quia et Patrem suum dicebat Deum ^c, æqualem se faciens Deo (Ibid., 18). Evidenter docuit beatus Evangelista, æqualem Deo Patri esse eum qui verus Filius ejus sit proprietate naturæ. Licet ergo veterum documenta præcesserint, ^d nihil tamen hujusmodi assertionis Dominus gestivit opponere: ne, quoniam rara sunt et antiqua; vel incerta apud quosdam, vel fortuita crederentur: sed quotidianis, et usitatis exemplis eos repercutere magis voluit, unde se justissime vel refutatos negare omnino non possent. *Unum opus feci, inquit, et omnes mirantur* (Joan. vii, 21). Quod illud opus? quia paralyticum curavi in sabbato. Et adiecit: *Propterea Moyses dedit vobis circumcisionem, non quia ex Moyse, inquit, circumcisio, sed ex Patribus: id est ex Abraham, qui primus circumcisus est* (Gen. xvii), et ex cæteris Patriarchis. *Et in sabbato, inquit, circumciditis hominem. Si circumcisionem, inquit, accipit homo die sabbati, ut non solvatur lex Moysei, mihi indignamini quia totum hominem sanum feci in sabbato? Nolite judicare secundum faciem, sed justum judicium judicate* (Joan. vii, 22); tamquam si diceret: Præceptum Lex hoc solum quod pro anima est, opus faciendum in sabbato. Et de circumcisione eadem Lege præcipitur, quod quicumque non circumciderit octava die natiuitatis ^e omne masculinum,

^a Paris. editio, cæteris emendationibus et accuratior, sic legit, et eadem concinunt mss. codd. Dux: aliæ editiones absurdo hiatus habent: *Ut autem cum Patre, qui tunc etiam operaretur.*

^b Flor. et Vatt., duo propterea, inquit, magis, quod æque convenit, cum hæc quoque verba sint textus Evangelicæ; inquit porro pro inique retinet item cod. Pantagathi.

^c Et hic quoque editi legebant Dominum, sed nos reposuimus Deum ex Urb. et Vatt. duobus; quam emendationem confirmat auctoritas Evangelicæ textus, unde hæc verba desumpta sunt, eandemque tuetur etiam liber Pantagathi. Vide quæ notavimus supra, p. 130, 133.

^d Nempe quam petere poterat ex allato supra veterum Patrum exemplo in obsidione Jerichuntis. Inepte editi legunt nihil tamen hujusmodi affectionis; at Vatt. duo, quorum ope locum sanavimus, hujusmodi assertionis; quam postea lectionem deprehendimus etiam in libro Pantagathi.

^e Urb. et Vatt. duo, uti et liber Pantagathi, non quia ex Moyse est circumcisio.

^f Tam Vatt. duo, quam Flor. legunt omne masculinum, disperlet anima illa; et hanc lectionem exhibet etiam Pantagathi Codex. Vulgata editio Gen. xvii sic habet: *Masculus cujus præputium caro circumcisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo.* LXX, interibit anima illa de genere suo.

^g Conclusio hæc in libro Pantagathi deest, quamvis occurrat eodem modo in Flor. et Vatt. duobus.

A eradicebitur anima illa de populo suo. Ergo pro anima est quod sabbatis circumciditis hominem: pro anima est idem quod et ego hominem totum sanavi in sabbato: ^h licet ergo pro anima opus fieri in sabbato bonum. Quod si me in isto opere violasse sabbatum judicatis vosmetipsos indestinentor violati sabbati r. os esse decernitis. *Nolite judicare secundum faciem, sed justum judicium judicate* (Joan. vii, 24). Tam rationabili patientia vincit inimicos Dominus noster Jesus, qui utique in hunc mundum, ut patiendo vinceret, a Patre descenderat. Sed consideremus breviter postremi hujus dicti virtutem. *Nolite, ait, secundum faciem judicare, sed justum judicium judicate.* Generalis, ut opinor, ista sententia est, retinendæ æquitalis magistra, omnibus

B posita, multis nota, paucis dilecta. Præcipitur enim ne hujus sæculi divitum personis adulantes, iniquissimo judicio faveamus incredulis; ⁱ et impios, crudeles, rapaces, luxuriosos, inhonestos, non solum timido silentio nutriamus: verum etiam omni reprehensione dignos, injustis laudibus prædicemus, vel, quod est omni fœditate deformius, turpia lucra captantes, alienæ pecuniæ notabiliter serviamus, Christianæ libertatis oblit: neve carnalis cujusquam formæ pulchritudine illecti, ^j a regione veritatis, rectæque sententiæ, sinistro judicio moveamur, cum de contemnendis opibus scriptum sit: *Divitibus si affluant, nolite cor apponere* (Psal. lxi); et de negligendo carnis decore, Deus ad Samuelem sacerdotem loquatur, electurum regem de illis Jesse: *Ne admiratus fueris, inquit, proceritatem staturæ, vel pulchritudinem vultus eorum, quoniam homo videt in faciem, Deus autem videt in cor* (I Reg. xvi). ^k Et idcirco beatus David minimus, atque contemptus, oleo sanctificato sublimatur in regnum,

^h Sic Vatt. duo, et Flor. Editi legebant et impios, incredulos, rapaces; at cod. Pantagathi, faveamus; incredulos et impios, crudeles, rapaces.

ⁱ Vatt. duo, Flor. et Urb. legunt a rigore veritatis, rectæque sententiæ, sinistro judicio molliamur; lisque consonat etiam liber Pantagathi, sed lectionem editorum tuti retinimus. Cicer., in de Nat. Deor.: *Nec me ex ea opinione quam a majoribus accepi, ullius unquam oratio aut docti, aut indocti, movebit.*

^j In ms. Flor., homo videt in facie, Deus autem in corde, et ita etiam in duobus Vatt. et libro Pantagathi; sed pro Deus in illis est Dominus, in hoc vero Deus.

^k Ter unctus fuit David: primo a Samuele, I Reg. xvii; secundo in Hebron, interfecto Saule, II Reg. ii; tertio item in Hebron, post eadem I-bosethi, II Regum v. Peculiare carmen de quo hic Gaudentius, in recenter excusis libris non esse expectandum, monuerat Joan. Gregorius Præf. Observat. Sacr., tom. IX. Crit. Angl., verum habes illud in nupera editione Psalterii, ab eminentissimo Thomasio diligenter procurata, p. 650, exstatque insuper (quo magis sit ut nimiam hominis confidentiam demirer) in editione LXX Romana 1588, ultimo loco extra ordinem sub hoc titulo: *Hic Psalmus idiographus in David, et extra numerum, quando monomachiam intulit cum Goliath.* Meminit autem Psalmi hujus, præter Gaudentium, etiam Athanasius, in Synopsi (seu quisquis ejus Synopseos auctor est), et in Sermone ad Marcellinum de interpretatione Psalmorum. Eum-

et se ex humilitate per Dei gratiam ad summum A
crevisse fastigium dignitatis, peculiari carmine
307 gloriatur, dicens: *Pusillus eram^a inter fratres
meos, et cætera.* Utiliter ergo per omnia Christus
ait: *Nolite iudicare secundum faciem, sed justum ju-
diciam iudicate* (Joan. vii, 24). Et quis nostrum,
charissimi, ad singula quæ prædixi servanda idoneus
invenitur? *Beati qui custodiunt iudicium, et faciunt
justitiam in omni tempore* (Psal. cv, 3). Igitur cum
generalis, ut supra dixi^b, sit ista sententia, spe-
cialiter tamen dirigitur ad Judæos, qui Christum
mirabilia facientem, hominem solummodo ex facie
judicabant, Deum vero in virtutibus non videntes.
Hæreticos etiam Dei Filium blasphemantes, non
mediocriter sententia ista contundit, quod humili-
tatem susceptæ carnis intuiti, immensæ divinitatis B
conentur metiri substantiam. Nos autem, fratres,
gratia ejus salvati per fidem (Ephes. ii, 8), justum
iudicium iudicemus, æquitatem servantes^c in omni
actione conversationis nostræ. Est enim ratio-
nabilis animæ justum iudicium, ut eligat Deo magis
servire, quam sæculo; ut statuatur mandatis Christi
obsequi, non diaboli consiliis depravari; ut spiri-
tualibus inhærere^d decernat studiis, non carna-
libus vitis implicari; et ut æternam beatitudinem
futurorum, brevissimis mundi voluptatibus iudicet
præponendam. Recti itaque cordis æquo iudicio
gradiamur in omnibus præceptis, et justificationibus
Domini, ut possimus vitæ æternæ consortium pro-
mereri ab ipso Dei Filio sempiterno, cujus omni-
potentia cum Patre, et Spiritu sancto, permanet in C
omnia secula. Amen.

dem Græcis versibus reddidit Apollinaris Alexan-
drinus, Laodicensis Ecclesiæ presbyter, circa an-
num 360; atque, inter recentiores, elegantem ejus
Metaphrasin græce et latine dedit Olyupia Fulvia
Morata, quam exhibet Joan. Albertus Fabricius in
codicæ Pseudepigr. V. T. pag. 908. Videtur etiam
hunc psalmum expressisse Marcus Antonius Flami-
nius nitidissimo illo carmine quod Paraphrasi trin-
ginta Psalmorum prælitixit:

Eram paterna abjectus in domo puer,
Cunctisque fratribus meis
Miaor, pusillum in monte pascenam gregem.

^a Hac compendii formula utitur non uno in loco
Gaudentius, ut Serm. 4: *Assumet secum vicinus
proximum suum, et cætera*; Serm. 14: *Si sumpsero,
inquit, pennas meas, et cætera*; Serm. 19: *Quid me
vultis occidere? hominem, et cætera*; et alibi. Eadem
formula usum quoque Philastrium observavit Fa-
bricius, cap. 150: *Spiritus Domini super me, et cæ-
tera*; et cap. 144: *Opus Legis scriptum in cordibus
vris, et cætera*. Sic Ennodius Ticinensis lib. iv.: ep., 4.
*Juri tuo perpetua liberalitate transfundo mancipium
juris mei illud, et cætera*; Fulgentius Ruspensis ep.
5: *Fructus autem spiritus est charitas, gaudium, pax,
et cætera*. Usus quin etiam Cic. 2. de Orat. *Si mihi
filius genitus, isque prius moritur, et cætera*; et infra
eod. lib. *Agas Asellum, et cætera*; et in Top. *In parti-
tione quasi membra sunt, ut corporis, caput, humeri,
manus, latera, crura, pedes, et cætera*. Ex hoc autem

SERMO XII.

DE DIVERSIS CAPITULIS SECUNDUS.

*De eo quod ait Dominus Jesus: Nunc iudicium est
hujus mundi.*

308 Post illam Dei Patris vocem qua glorifica-
tum Filium rursus glorificandum dixerat, ubi Sal-
vator locutus est ad circumstantes turbas, quod
proxime disseruimus, hujus testimonium vocis non
sui causa honoris, sed nostræ fidei instruendæ gra-
tia fuisse delatum; quid statim subsequens idem
Dominus adjecerit, textus hujus quæ modo decursa
est, indicat Evægelicæ lectionis. *Nunc, inquit, ju-
diciam est hujus mundi* (Joan. xii, 31). Consideran-
dum puto, fratres charissimi, cujusmodi dixerit tunc
imminere iudicium. Si de futuro iudicio, quo per
ignem iudicabitur hic mundus, sentiri voluisset,
non dixisset *nunc est*, sed dixisset *tunc erit*: ve-
rum quia de præsentis loquebatur iudicio, intueri
convenit, quod fuerit illud præsens mundi iudicium.
Numquid in primo adventu suo Christus mundum
iudicasse existimabitur, quem potius salvasse co-
gnoscitur, sicut ipse testatus est dicens: *Non enim
misit Deus Filium suum ut iudicet mundum, sed ut
salvetur mundus per ipsum* (Joan. xii, 17). Et in
Evangelio beati Lucæ legitur, cum quidam virus
Samaritæ noluisset suscipere Salvatorem, indigne
ferentes Apostoli Jacobus et Joannes, dixerunt ad
eum: *Domine, vis dicamus ut ignis descendat de celo
super eos, et consumat eos, sicut Elias fecit?* ^b *At ille
indignatus prohibuit* (Luc. ix, 54). O ira misericors!
C Quid ergo est quod ait: *Nunc iudiciam est hujus
mundi* (Joan. xii, 31)? Iudicium, fratres, duplici ra-
tione potest intelligi. Nam et decernentis sententia
iudicium dicitur, et supplicium patientis dicitur
pœna: iudicium alterum agentis est, alterum pa-
tientis. ¹ *Judex facit iudicium, reus subit; et est*

latine linguæ usu factam vocem italicam, e cætera
notabat Menagius in Originibus linguæ italicæ ver-
E cætera.

^b *Ut supra dixi.* Flor. Vatt. duo, et liber Pan-
tagathi ut prælocutus sum. Lusus amanuensium.

^c *In omni actione conversationis nostræ.* Mss.
quatuor Codd. et liber Pantagathi in omni actu.

^d *Ut spiritualibus inhærere.* Urb. et Vatt. duo
ut spiritualibus inhærere, quam vocem spiritualibus re-
tinet etiam Cod. Pantagathi. Vide sup. Serm. 2, p.
259. Serm. 8, p. 272. Serm. 9, p. 289.

^e *Amen.* In Flor. et Vatt. duobus subditur:
Finit de Paralytico; in ms. vero Pantagathi, *Explicit
de Paralytico.*

^f Sic Flor. et Vatt. duo pro eo quod in editis est
nunc erit; at in cod. Pantagathi *tunc erit*; ubi etiam
ejus manu pro *dixisset* repositum est *diceret*, in
textu vero occurrebat *dixerat*.

^g Vatt. duo sic habent, et liber Pantagathi; editi
vero ut *salvaretur*. Concinit autem lectioni nostræ
etiam Vulgata editio.

^h Codex Urbinas *prohibuit eos*. Vulgata editio tam
græce, quam latine, aliter legit: *σπαρσις δι' ἡνε-
μωσιν αὐτοῖς, et conversus increpavit illos.*

ⁱ Lectio Flor. codicis sic habet: *Judex facit iudi-
cium, iudicium patitur reus; et est utriusque iudicium.*
Itaque verba hæc et est utriusque iudicium tamquam
genuina Gaudentiano textui addidimus, ejicientes
ineptum glossam quod in editis irrepperat, huius

utriusque iudicium. Mundum vero cum dicit Scriptura **309** aut facere, aut pati iudicium, non elementorum irrationabilium naturas indicat, sed accolae mundi significat: sicuti cum domus Israel dicitur, non parietes, vel tecta, sed homines-Israelitæ monstrantur. Ergo dominator omnium Christus, post inusitatum sacræ Virginis partum, post adorata munifico magorum cultu cunabula, post multiplicem doctrinam cælestis eloquii, post variarum curationum medelas imperio verbi potentis effectas, post istud præsens testimonium Patris, ^a cum esset jam proximus Passioni, sic ait: *Nunc iudicium est hujus mundi* (Joan. xii); tamquam si diceret: Nunc, nunc est hujus mundi iudicium, utrum credere eligat post Passionem voluntariam virtute propria resurgenti, ut ex fide salvetur, an cum Judæis **B** negandum iudicet eum Judicem qui negaturus erit proprios negatores, dicens ad illos: *Nescio vos: discedite a me in ignem æternum, operarii iniquitatis* (Luc. xiii). Sive magis (et ita sentiendum auctoritate coherentis eloquii utilius approbamus), *Nunc iudicium est hujus mundi* (Joan. xii); id est appropinquavit hora ut mundi Creatorem, ac Judicem mundus iudicet iudicandus. Similiter namque in Evangelio Lucæ loquitur ad pontifices, et presbyteros, ^b et strategos magistratus templi, qui ad eum comprehendendum venerant: *Quasi ad latronem existis cum gladiis et fustibus; cum quotidie vobiscum fuerim in templo, et non extendistis manus super me; sed hæc est, inquit, vestra hora, et potestas tenebrarum* (Luc. xxii). Potestas tenebrarum quippe hujus **C** mundi est, vel hominum mundanorum, qui in tenebris perfidiæ constituti, lumen nolunt aspicere

modo: *Judex facit iudicium, reus subit, id est, patitur iudicium*. Vatt. duo legunt *iudicium patitur reus; et est unusque iudicium*; quæ licet nonnihil depravata sint, lectionem tamen Flor. codicis confirmant. Eandem exhibet etiam cod. Octavii Pantagathi, quo sit ut vix dubitem, quin hæc tamquam vera et genuina Gaudentiano textui restituenda sit, legendumque, *judex facit iudicium, iudicium patitur reus, et est utriusque iudicium*; sic enim habet prædictus liber, Florentino concinens.

^a Flor. cod., *cum esset jam jam proximus, at liber Pantagathi retinet lectionem vulgatam.*

^b In us. Urb. non habetur vox *magistratus* (quæ deest etiam in libro Pantagathi), unde sit ut suspicer tam istam, quam sequentem vocem *templi*, esse additamenta librariorum, qui ineptum glossema oræ paginæ adscriptam, in textum admiserint. Nihil profecto, quod sciam, *strategi* ad templum pertinebant, sed rem militarem curabant, ut ex Jul. Poll., l. i. c. 10, satis liquet. Hinc *strategia* apud Plinium dicitur præfectura, seu rei militaris imperium, ut lib. iv, c. 14: *Thracia inter validissimas Europæ gentes, in strategias quinquaginta divisa*; et lib. vi, c. 9, de Armenia, sic ait: *Dividitur in præfecturas, quas ii strategias vocant*. Plautus item, Curcul. act. ii, sc. iii, 6, *strategum non sacris, sed profanis magistratibus accenset*:

Nec strategus, nec tyrannus quisquam, nec agoranomus. Nec demarchus, nec comarchus...

Igitur quamvis legendum censeam ad pontifices et presbyteros, et strategos, qui ad eum comprehendendum venerant, tamen inulare nolui; sed conjecturam

veritatis; et quia Deus hominibus agendi quodcumque velint **310** liberum permisit arbitrium, ^c exercent in Christum sacrilegam potestatem. Unde Pilato dicenti: *Potestatem habeo crucifigendi te, et potestatem habeo dimittendi te*; Dominus ita respondit: *Non haberes potestatem, nisi data tibi esset desurper* (Joan. xix.) Denique ut ostenderet Dominus istud quod dixerat mundi iudicium, Passionem suam esse; ita copulavit dicens: *Nunc iudicium est hujus mundi, nunc hujus mundi princeps mittetur deorsum, sive expelletur foras* (Joan. xii), ^d ut in Græcis exemplaribus legimus. Erat enim Passio Christi expugnatio futura diaboli. Unde sanctus propheta David ad ejus personam loquitur: *Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris* (Ps. l.). Licet autem hic versus et alio sensu possit intelligi, huic tamen satis congruit; nam Dominus Jesus in Passione sua iudicatur et vincit, moritur et triumphat. Diabolus autem cur princeps hujus mundi dicitur, advertite. Diabolus hujus mundi princeps usurpatione dicitur, non natura. Etenim seducens humanum genus, ut derelicto Deo ipsum Satanam per simulacra coheret manufacta, principatum violenter tenuit, et exercuit tyrannidem, in tantum ut advenientem verum Principem suum non recognosceret mundus, ipsius quippe diaboli prestigiis obcæcatus. Nam in hoc mundo erat Christus, ut Evangelista testatur, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit. In propria venit, et sui non receperunt eum (Joan. i). Passus est ergo Dominus se hujus mundi iudicio iudicari, ad hunc hostem generis humani præcipitandum, sive expellendum, quia utrumque unum esse dignoscitur; ^e et qua ratione unum,

meam lectoris iudicio permitto. Postquam hæc Patavinis typis vulgasse anno 1720, Acta Lipsiensia mensis Octobris 1722, pag. 488, docuerunt me, quamvis non sine felle, haberi *strategos templi, στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ*, act. iv, 1, et v, 24; addi poterat etiam Lucæ xxii, 4, quæ profecto loca fortasse tunc aliud agentis diligentiam fugerunt. Dubitat nihilominus cl. Lightfootus, Hor. Hebraic. in Evang. Lucæ c. xxii, num tribunus, vel centurio istius præsidii, *στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ*, dicendus potius fuerit *στρατηγὸς τῆς Αντωνίας*, quem vide, si lubet; uti et Grotium in Matth. xxvi, 45, cui apertum est, præsidium istud non fuisse in Templo ordinarium, sed festis diebus illuc ex Antonia translatum. Verum doctis illis viris valde displicuit, quod Barthiun, cui non ideo quidquam de summæ eruditionis laude detractum velim, modeste licet ac leviter vellicaverim. Sed pace eorum, de Barthio, ejusque erratis (homo enim erat; sicut et nos, et cæteri omnes), præter alios, immo et Fabricum quoque hujus editionis p. 17, videndus omnino Renesius in epistolis ad Christianum Baumium; ut non propterea ob unicum Cotelerii verbum, a me simpliciter repositum, tantam mihi litem movere debuissent Actorum Lipsiensium conditores.

^c Vatt. duo et Flor., *exercent in Christum Dei. Cod. Pantagathi, exercendi in Christum Dei.*

^d Patet vel hinc, quanta tunc temporis esset auctoritas Græcorum exemplarium, etiam ubi a Vulgata recederent. Legit autem Græca editio *ἐκβαλεῖται ἔξω, ejiciatur, sive expelletur foras, ut idem Gaudentius paulo inferius vertit.*

^e Unus ex Vatt. codd., *æqua ratione unum, perci-*

percipite. Non in planis, atque humilibus habitabat diabolus, unde pulsus, ad alium locum credatur absque casu suo transire potuisse; sed cura de sublimitate celesti expellitur, utique deorsum præcipitatur. Significatur plane in Græco positum est ἐξελθὼν τῆς γῆς, id est ejicitur, sive expelletur foras; ut etiam de animis credentium jam cælestibus, tamquam de cælis, nosceretur esse pellendus; ut scilicet, expulso eo, Christus Dominus regnaret in nobis. Quapropter adjecit: *Et ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum* (Joan. xii). Et quod exaltandum esse a terra indubitanter crucis patibulo indicabat, sic interlocuentis evangelistæ sermo declarat: *Hoc autem* 311 *dicebat significans qua morte esset moriturus.* ^b *Ego cum exaltatus fuero a terra, inquit, omnia traham ad me ipsum* (Joan. xii, 33); videlicet quod elevatus in crucem omne sæculum ad suam fidem vocaturus esset. Sed quod ait, *omnia traham ad me ipsum*, et non *omnes*; illud significari existimo, quod omnia creaturarum genera quæ idolis ^c vel immolabantur, vel dedicabantur, Christi ad suam benedictionem revocanda promiserit, suoque nominis consecranda. Necesse est enim, juxta sententiam Pauli apostoli, *ut ipsi consecratur omnis lingua, et subditus fiat omnis mundus Deo* (Philipp. ii). Deo nempe huic qui *ascendit super cælum cælorum ad orientem*, ut Psalmista ait (Ps. lxxvii); ^d huic Deo qui *cum ascendit in altum, captivam duxit captivitatem* (Ps. lxxvii). Cavendum plane nobis, fratres charis-

simi, ne victoriam Christi, qua diabolum triumphavit, de captivitate ejus nos redimens suo sanguine pretioso, et auferens ei humani generis principatum, nostro vitio irritam faciamus: ^e illius tyrannidi per illecebras carnis, ejus crudeli iterum regno nos subjicientes, in contumeliam Redemptoris; unde merito conqueratur increpans, et exprobrans: *Qua utilitas in sanguine meo* (Ps. xxxix)? ^f Sine causa meus pro vobis sanguis effusus est, & si ita vos geritis, itaque conversemini, ut auctor cupiditatum malorum diabolus iterum principetur in vobis, ^g spolia se tanto detraxisse victori, prædæ superbus insultans. ^h Nam dixit: *Persequens comprehendam, partibor spolia*, 312 *replebo animam meam; interficiam gladio meo, dominabitur manus mea* (Exod. xv). Hac de causa nos adhortatur beatissimus Paulus apostolus dicens: *Non ergo regnet peccatum in carne vestra mortali, neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato, sed exhibete vos Deo tamquam ex mortuis viventes* (Rom. vi). Et alibi iterum: *Idcirco enim Christus est passus, et mortuus est, et resurrexit; ut et vivemus, et mortuorum dominemur* (Rom. xiv), utique *ut qui vivunt jam non sibi vivant, sed illi qui pro eis mortuus est, sed et resurrexit* (II Cor. v). Talibus ergo, fratres, instrumentis edocti, omnem nostram vitam Christi servitio mancipemus, cujus regnum cum Patre, et cum Spiritu sancto permanet in omnia sæcula. Amen.

pite: alter, æqua ratione utrumque percipite. Neutra lectio æquæ rationis quidquam habet; et porro æqua ratione unum habebat etiam liber Pantagathi, sed in superiori lineæ spatio, ipsius Pantagathi manu reformatum est et qua ratione unum.

^a Editi, absurde, *ubi pulsus*; et quidem manifesta erat emendatio etiam absque suffragio utriusque Vat. codicis, in quibus legitur *unde pulsus*; quam lectionem exhibet etiam cod. Pantagathi.

^b Vati. duo, *Ergo cum exaltatus fuero, omnia traham*. Flor. vero, *Ergo cum exaltatus fuero a terra, omnia traham*; et profecto eodem modo habet etiam liber Pantagathi; sed ejus manu hic quoque repositum est ego.

^c De immolatiis diximus supra, in notis ad tract. 9, pag. 285. De dedicatione autem luculenter Brissonius, Formul. l. i, pag. 126, edit. Paris., 1583, et Laurentius Pignorius, Symbol. ep. 52. Insignis porro de dedicatione idolorum locus est Arnobii lib. vi, ubi ex persona Gentium sic loquitur: *Nam neque nos æra, neque auri, argentique materias, neque alius quibus signa confunt, eas esse per se deos, et religiosa decernimus numina; sed eos in his colimus, eosque veneramus quos dedicatio infert sacra, et fabricibus efficit inhabitare simulacris; et paulo post: Illud a vobis primum desideramus, et postulamus audire, invitè ne hoc faciunt, id est jure dedicationis attracti. Minutius in Octavio: Quando igitur hic nascitur? Ecce funditur, fabricatur, scalpiunt. Nondum deus est. Ecce plumbatur, construitur, erigitur. Nec adhuc deus est. Ecce ornatur, consecratur, oratur. Tum postremo deus est, cum homo ille voluit et dedicavit. Hinc apud nos dedicatio ecclesiæ, dedicatio altaris, atque his similia, quæ nempe a profano Gentilium ritu, christiana religio ad sanctitatem traduxit. Consule Baronium, not. ad Martyrol., 9 Nov.*

^d Flor. et Vatt. duo legunt: *Huic Deo qui ascendens in altum, quibus assentiunt liber Pantagathi. LXX quoque, ascendens in altum; sed Vulgata, ascendisti in altum. Justinus, in Dial. cum Tryphone ita citat hunc locum: Ascendit in altum, captivam duxit captivitatem. Et August. in psal. lxxvii, afferens locum Apostoli Ephes. iv: Ascendit in altum, captivavit captivitatem.*

^e Urbinas, Vatt. duo et Flor. summo eon ensa legunt: *illius nos tyranni per illecebras carnis crudeli iterum regno subjicientes, hique consonat etiam cod. Octavii Pantagathi.*

^f Flor. et unus ex Vatt., *sine causa eos pro vobis effusus est, ubi pro eos legendum videtur ergo, sed rectius Urbinas et alter ex Vatt., quorum lectionem editis quoque prætulimus, sine causa pro vobis effusus est. Hæc porro jam vulgata fuerant, cum liber ms. Octavii Pantagathi meliorem cæteris lectionem suppeditavit: sine causa enim pro vobis effusus est.*

^g Ita legitur in quatuor cod. mss. quorum ope locum hunc emendavimus in editis nonnihil depravatum; sic enim distinguebant: *sita vos geritis. Itaque conversemini ne auctor; quamvis et lectio probari possit. In libro Pantagathi, si ita vos geritis, itaque versamini.*

^h Flor. et Vatt. duo, *spolia se tanti detraxisse victoris. Liber Pantagathi habet: spolia se tanti detraxisse victoris prædonibus insultans; sed ejus manu ad oram pagine repositum est prædæ nobis.*

ⁱ In Vatt. duobus, *nam dixit inimicus, sicut et in cod. Pantagathi.*

^j Vocula *sed* videtur superflua. Deset etiam in Flor. et Vatt. duobus, Vulgata legit: *sed ei qui pro ipsis mortuus est, et resurrexit. Cod. Octavii Pantagathi, sed illi qui pro eis mortuus est, et resurrexit.*

SERMO XIII.

DE DIVERSIS CAPITULIS TERTIUS.

^a Die natali Domini.

Contra avaritiam Judæ et pro pauperibus.

Per omnes divini eloquii libros Filius Dei non solum Deus, sed et homo, ac filius hominis prædicatur. ^b Et in veteri quidem Testamento prænuntiatur, atque promittitur, in novo autem demonstratur, et creditur; quoniam vetus Lex, ut ait Apostolus (*Hebr. x*), ^c umbra erat futurorum bonorum: illorum quippe bonorum quæ compleri noscuntur in Christo, ^d quibus homo humani generis, hodie per beatissimam Virginem natus, redintegravit imaginem, venenato ^e serpentis morsu corruptam: ^f ut cujus opifex a mundi principio fuerat, esset in consummatione sæculi reparator. Quis hanc pietatem digne mirari sufficiat? Quis tantæ **313** bonitatis idoneus prædicator existat? ^g Quis protestari sufficiat, immensum, et inestimabilem Deum ob nostram vitam fieri voluisse quod homo est, et universarum virtutum cælestium conditorem ad hujus terrenæ carnis humilia descendisse? Sic tamen homo pro nobis factus est, ut non desideret esse quod Deus est. Nam licet *Verbum caro factum sit*, ut evangelista testatur (*Joan. 1*), tamen quia permanet esse quod ante hominem fuerat, additur statim, *et habitavit in nobis*; quo dicto et habitator ostenditur, ^h et habitaculum pariter demon-

stratur. Sic ergo cœpit esse quod prius non erat, ut non desisteret esse quod erat. Hanc omnipotentiam Filii Dei, et hominis, etiam mater Virgo testatur; quæ de Spiritu sancto concipiens, ita Deum et hominem, quem pudico utero gestaverat, edidit, ut apud incorruptam tanti nominis matrem, post divinum partum gloriosior integritas permaneret. Divinum recte diximus partum, quia Deus est iste qui per Virginem natus in carne est; dicente Gabriele archangelo ad eandem: *Quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei* (*Luc. 1*). Ex quo enim carnem nostræ fragilitatis assumpsit, idem Filius est hominis qui et Dei; quia non alius ex Maria natus est, quam qui per maternas illapsus aures, uterum Virginis oplevit. ⁱ Sancto videlicet Spiritu ipse formans hominem suum, siquidem *sapientia edificavit sibi domum* (*Prov. ix*): habitaculum quippe corporis nostri jam suum, quo habitaculo indutus est; sine ullo damno integritatis maternæ, egreditur. Nam beatissima Maria incorruptibilem pariens, et mater, et virgo est. Hæc ad demonstrandum incarnationis Filii Dei mysterium breviter dixerim: nunc ad partem venio illius lectionis Evangelicæ explanandam, quæ jamdudum fuerat aliis incumbentibus prætermissa. Nam disseruimus (ut meministis) omnem textum lectionis ejus quæ cœnantem describit in Bethania Dominum, explanantes discubitu Lazari, rationem loci et temporis, Marthæ ministerium, sororis ejus obsequium, unguenti virtutem, rationemque crinulum quibus Maria ^j pretioso myro unctos Christi terstit

^a Sic legunt Flor. et Urb. Editi vero, una cum Vatt., *De Natali Domini*; priorem tamen lectionem veram puto, cum pauca admodum de Natali Domini perstringat, ac totus tractatus sit contra Judæ avaritiam et pro pauperibus. Cod. Pantagathi, *Item die Natalis Domini*; et quidem vox item, licet a nobis omissa, habetur etiam in aliis quatuor mss. Sermo iste omnino probatur Dupinio Gaudentii reprehensori; eum enim cæteris præfert, iisque meliorem, atque utiliorem judicat.

^b Particula conjunctionis deficit in quatuor mss. et libro Pantagathi.

^c Mss. codd. legunt, *umbra erat futurorum bonorum quæ compleri*.

^d In quatuor mss. habetur nullo discrimine *qui bono humani generis*, quod prius a facie placuerat, verum sequentia illa, *redintegravit imaginem*, monuerunt retinendam esse priorem lectionem quæ habetur in editis, licet etiam in libro Pantagathi occurrat *qui bono humani generis*.

^e Sic editi; mss. vero, *serpentis morsu concisam*. Similem hinc lectionem offendimus supra, in Præfat. ad Benivolentem, ubi mss. habent *præcipiti excipientium festinatione esse concisa*, editi autem esse *conscripta*. Utroque in loco vulgatam lectionem retinimus, et porro retinemus, licet etiam cod. Octavii Pantagathi habeat hic quoque *serpentis morsu concisam*.

^f Edidimus lectionem Flor. cod., quæ cæteris omnino præcellere visa est. Concipiunt etiam Vatt. codd., sed iudicium eorum lectioni inest vitium, in consummationem pro in consummatione. Urb. habet, *ut cujus opifex mundi a principio fuerat, esset in consummatione sæculi reparator*. Cod., Pantagathi Urbinatæ ac Vatt. rectius, *ut cujus opifex a mundi principio fuerat, esset in consummatione sæculi re-*

parator; in quo quidem paria facit cum Florentino. Editi male, *ut sicut opifex mundi a principio fuerat, sic esset usque in consummatione sæculi reparator*. Non enim de mundi opificio, sed de humani generis imagine per Christi nativitatem reparata, loquitur Gaudentius.

^g Verba hæc desunt in mss. quatuor exemplaribus, ubi sic legitur: *Quis tantæ bonitatis idoneus prædicator existat, immensum, et inestimabilem Deum*; hæc autem lectio est etiam in cod. Pantagathi.

^h Nescio quo fato mss. codd. hoc loco male mulctati sunt, desunt quippe triginta ferme et octo versus ab his verbis *et habitaculum*, usque ad *ea servet illud*; quo vitio non caret etiam liber Octavii Pantagathi, quanto sermonis hujus detrimento, prudens lector æstimabit; sed properantes operæ monstra hujusmodi edere sæpius solent.

ⁱ Durior lectio quam Gaudentiano stylo conveniat; et nisi hoc modo distinguas, intellectu difficilia. Editi codd. hic mala interpunctione laborant.

^j Corrupte editi legunt *myrrho*, quod emendavimus reponentes *myro*, quamvis ob lacrimam ruginis designatam nulla adessent subsidia mss. Sic etiam Benedictini editores Hieronymi, in Præfat. ad libros Vet. Test., t. I, col. 321, cum in mss. codd. invagissent *myrrho*, restituerunt *myro*, legentes: *Sed et vos famulas Christi rogo, quæ homini discumbentibus præliosissimo fidei myro unguitis caput*. Est autem *μύρον* Græce, Latine *unguentum*; quæ voce præter Hieronymum, et Gaudentium, usus etiam Hieronimus invenitur in psal. cxxii. *Igitur hoc myron omnes fetentes odores, quocumque infusum fuerit, extinguit*. Et Casian. Coil. xiv, c. 14: *Facilius enim odoratissimum myrum senes horrendis impia fetoribus testa contaminat*. Habet hanc vocem etiam Vulgata editio Judith. x: *et lavit corpus suum, et unxit se myro*

pedes; et quemadmodum Judas pio, debitoque **314** A Salvatoris, sub prætextu pietatis tamen, illa ipsa adversarius obsequio, dum patronus pauperum vult videri, furti reus arguitur: sed illud omisimus, vel potius reservavimus, quid inter hoc locutus fuerit Dominus Jesus. *Sine*, inquit, *eam*, sive *sinite*:^a utrumque enim et in Græcis, et Latinis exemplaribus invenitur; sed magis congruere videtur sensui cum legitur *sinite*, etc., propter illa quæ pluraliter subsequuntur: *pauperes enim semper habetis vobiscum*. Quærendum ergo, dilectissimi, quamobrem ad Judæ solius verba pluraliter responderit Dominus, *Sinite eam*, ut in diem sepulturæ meæ servet illud: *Pauperes enim semper habetis vobiscum, me autem non semper* (Joan. XII; Math. XXVI; Marc. XIV). Admirabilis vere, ac nimium providens Christi patientia! In commune omnibus discipulis loquitur, ^b ut B ab adversantis Judæ contumelia temperet; neque acriter ut in fraudatorem invehitur, sed dissimulato ejus crimine, quem et Evangelista furem noverat, leni monitu universos pariter instruit; docens interim, illud quod Maria fecerat, necessario erga se celebratum fuisse sepulturæ mysterio. Cæterum pauperibus largiendi omni tempore, ^c iis qui vellent esse posse copiam, quia semper nobiscum sint: ^d sibi vero in carne jam non diu a quoquam ministrandum, quia post imminentem Passionem resurgens, continuo susceptum corpus ducturus esset ad cælum. Idcirco autem supradicta lenitate, ac promiscuo monitu, Judæ sermones Christus evacuat, ne aut ipsi Judæ occasionem excusandi furoris tribueret, aut alicui Apostolorum quidquam scrupuli daret, piam fortasse suspicanti Judæ suggestionem; vel certe ne cuiquam postea lecturo, aliquod offendiculum reservaret. Judas enim licet studio fraudis, et odio

optimo. Hinc *myrothecium*, unguenti repositorium, apud Cic. II ad Attic., ep. 1: *Myrothecium Isocratis lotum consumpsi*. Frustra igitur, ut ex his liquet, Auctor Hieronymianarum quæstionum, nimio repugnandi studio a certa Benedictinorum emendatione distant.

^a Hinc colligas licet, Gaudentium nostrum fuisse criticæ artis non imperitum, dum ita diligenter in conferendis Bibliorum exemplaribus versatur; ait quippe: *Sine, inquit, eam, sive sinite: utrumque enim et in græcis et latinis exemplaribus invenitur; sed magis congruere videtur sensui cum legitur sinite*, D propter illa quæ pluraliter subsequuntur: *pauperes enim semper habetis vobiscum*. Variantes item lectiones alibi observat serm. 12, p. 310: *Nunc hujus mundi princeps* mittetur deorsum, sive expelletur foras, ut in Græcis exemplaribus legitur.

^b Restituimus lectionem subsidio cod. Urb. cui suffragatur etiam liber Pantagathi. Uterque Vat. habet: *ut ab adversante Judæ contumelia temperetur*; quæ quidem, licet mendo non vacent, tamen emendationem nostram nonnihil confirmant. Deterior est cæteris vulgata lectio in editis, *ut adversantis Judæ contumeliam temperet*.

^c Ita unus ex Vat.; alter, *si qui vellent*, cui consentit Urb. et cod. Pantagathi. Editi, *si quid vellent*.

^d Deest vox *jam* in editis, eamque supplevimus ex quatuor mss. quibus consentit etiam liber Pantagathi.

Salvatoris, sub prætextu pietatis tamen, illa ipsa fallaciæ verba deprompserat: *Quare hoc unguentum venundatum non est*, inquit, *denariis trecentis, et datum est pauperibus* (Joan. XII)? Irreligiosus **315** nimium, et satis importunus dispositior, ^e avari fraudatoris affectum, crimen videlicet proprium, sub specie religionis dum tegere conatur, expressit. Irreligiosus plane, atque importunus; quia quod ad honorem Christi factum fuerat, non modo superfluum computavit, verum etiam sermone improbissimo reprehendit. Fraudator etiam; quia, loculum tenens, exportabat ea quæ mittebantur ad usus indigentium, sicut evangelista conqueritur (Joan. XII, 6). Avarus quoque; quoniam non satiabatur, stipendia pauperum quotidie subtrahendo, sed et sepulturæ Christi pretium in propria ardebat lucra convertere: convertit autem non in momentanea suæ cupiditatis lucra, sed salutis detrimenta perpetua. Siquidem non multo post, universa quæ vel impius fur collegerat ex fraudibus perpetratis, vel quæ sacrilegus Christi traditor pro mercede iniquitatis acceperat, cum vita pariter amisit. Nam prædictorum facinorum conscientia strangulatus, mortem debitam laqueo sibimet intulit præparato, confestim ^f rapiendus ad inferni supplicia. ^g Quod autem unguentum illud ad obsequium profecerit Dominicæ sepulturæ, idem Salvator in Evangelio Matthæi apertius declaravit: *Mittens, inquit, hæc unguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit* (Math. XXVI). Quamvis ergo Dominus Jesus conscientiæ judex esset, noluit tamen Judam de occultis ejus acrius increpare, ne, quoniam verisimili ratione videbatur locutus, putaretur forsitan injuste correptus; ^h atque hinc iracundiæ justam concepisse causam, ut inimicis necandum traderet, quem

^e Aptior visa est lectio utriusque Vat. cod. quam substituvimus vulgatæ, quæ habebat *avari fraudatoris affectu*. Illud enim quod statim sequitur *crimen videlicet proprium*, magis cohæret. Etiam cod. Pantagathi habet *avari fraudatoris affectum*; et paulo post ubi vulgata exemplaris legitur *sepulturæ Christi pretium in propria ardebat lucra convertere*, idem liber in propria trahebat lucra; quod scriptum est ad oram paginæ manu ipsius Pantagathi, cum in textu, omisiss quæ sequuntur, hæc tantum occurrerent *sepulturæ Christi pretium in propria ardebat lucra*.

^f Cusi legebant *rapiendus est*; sed Vat. duo, et Urb. *rapiendus ad inferni supplicia*; liber Pantagathi *rapiendus ad inferna supplicia*. De eo quod hic ait Gaudentius de Juda, nempe quod *mortem debitam laqueo sibimet intulit præparato*; videnda Jacobi Perizonii erudita dissertatio de morte Judæ edita Lugd. Bat. anno 1702.

^g Et hic quoque pro *unguentum illud* a Gaudentio conscriptum fuisse *myrum*, seu *myron illud*, ex consensu mss. codd. valde conjicimus. Nam Flor. et Urb. legunt *quod autem myron illud*. Watt. vero *quod autem myron illud*; cod. Pantagathi *mirum illud*, quod ad oram libri, ipsius Pantagathi manu ita reformatum est: *μύρον, unguentum*. Itaque *unguentum*, ut suspicor, glossema est ab inductis libraribus in textum ejecta vera lectione inductum. Ex hoc repetitio vocis hujus apud Gaudentium usu, alterius loci emendandi indicium avide arripimus in sermone de Petro et Paulo.

^h Ita mss. quatuor codd. quorum lectionem se-

sine ullo peccamine habuisset infensum. Nihil ergo acerbum Christus voluit pro merito sceleratæ mentis illius loqui, ne Judas eum tradere videretur iratus. Vult enim Dominus vere justus iudex, ut meriti proprii sibi sit causa unusquisque : vult et justum pro sola justitia pati : vult et iniquum, si in **316** malitia perduraverit, reum mortis proprio arbitrio judicari. Figuravit enim Deus hominem, ut Scriptura testatur (*Gen. i, 26*), et ad imaginem similitudinis suæ fecit illum, et dimisit eum in manu consilii sui. Posuit ante eum ignem, et aquam, dicens : *Ad quod volueris, extende manum tuam* (*Eccli. xv*). Posuit, inquit, ante hominem Deus aquam, et ignem, id est refrigerium, et pœnam; remissionem, et supplicium; vitam, et mortem. Quis, oro, non refugiat supplicium, pœnam, et mortem; et eligat refrigerium, remissionem, ac vitam? Sed ille fugit mortem qui per itinera graditur vitalium mandatorum; ille donum percipit vitæ ^a qui per laborem spiritualium studiorum mortales actus evitat. Ideoque dictum est : *Ecce aqua, et ignis : ad quod volueris, extende manum tuam* (*Eccli. xv*); hoc est opus tuum. In manu quippe opera demonstrantur, quia nec tormentis subiaci sine crimine possumus, nec præmium sine certa-

cuti sumus; respondet enim apprime quod præcedit, putaretur forsitan injuste correptus. Editi habent: *atque hinc iracundia ejus tantam concepisit causam, male. Invenient fortasse librarii, ubi linea desinit, atque hinc iracundiæ jus, ex quo fecerunt iracundia ejus; tam vero, quod in principio sequentis positum erat, congerminantes, fecerunt tantam.* Cod. C Pantagathi legit *atque hinc iracundiæ justam concepisit causam.*

^a Sic Flor., Urb. et liber Pantagathi. In Vatt. vero, qui pro labore. Editi legebant qui pro labore spiritus mortalium studiorum.

^b Locus iste a Dupinio non satis recte acceptus est, quippe qui eum sic Gallice interpretatur : *Il exhorte à l'aumône, qu'il ne feint point de comparer au Baptême, en disant que comme l'eau du Baptême éteint le feu d'enfer, de même l'abondance des aumônes éteint le feu de la cupidité, qui reste après le Baptême; ou du moins empêche qu'il ne s'enflamme.* Prorsus male. Gaudentius ait : *peccatorum ignis exstinguitur, si tamen post conversionem, non iterum renovatis criminibus inardescat; at Dupinius non est assecutus.*

^c Editio Lugdun. fœdissime corrupta, *debet jam non agere pœnitentiam; at cod. Pantagathi una cum aliis mss. et editionibus, debet jam non agere pœnitentia.*

^d Sic Vatt. duo, quorum lectio hoc loco cæteris visa est emendatior. Cod. Pantagathi legebat, *sed carnis quisque est, pessime quidem; at in margine repositum fuerat quotus pro carnis, ut haberet sed quotus quisque est, apposita interrogatione in fine commatis, quæ sane lectio toti huic loco optime congruit.* Editio Col. et Lugd., *sed rarus qui es; Paris., sed rarus quis est.* Consentiant vero tres editiones in aliud mendum, *legendes suo refrigerio profuturo, quod emendavimus ex duobus Vatt.*

^e Mss. quatuor codd. legunt : *Egreditur de ecclesia Christianus, si tamen Christianus; quæ fortasse germana est lectio, eamque ostendit etiam liber Pantagathi. Simile habet Cyprianus in eodem argumento de opere et elemos.: Quid facit in domo Dei perfidum peccus? Quid? qui Christo omnino non credit*

mine promereri; dicente Apostolo : *Numquid injustus Deus, qui infert iram* (*Rom. iii*)? et iterum : *Quoniam non coronatur quis in agone contendens, nisi legitime certaverit* (*II Tim. ii*). Certamen nostrum contra vitia carnis est, contra cupiditatem pecuniæ, contra animi iracundiam : quæ sunt arma diaboli, quibus resistendum est utique galea fidei, lorica continentia, misericordiæ clypeo, in quo possumus, ut ait Apostolus, *omnia jacula nequissimi candentia exstinguere* (*Ephes. vi*). Etenim ^b *sicut aqua exstinguit ignem, ita elemosyna resistit peccato* (*Eccli. iii, 33*), id est, sicut aqua baptismi salutaris exstinguit flammam gehennæ per gratiam, ita elemosynarum fluvio omnis ille coacervatus post acceptam fidem, peccatorum ignis exstinguitur; si tamen post conversionem, non iterum renovatis criminibus inardescat. Is enim qui elemosynis remedium peccatorum pœnitens quærit, ^c debet jam non agere pœnitenda, ne quod uno latere exstinguitur, alio succendatur. Fluvium diximus elemosynarum, ut largitatem donandi sentires : ^d sed rarus quisque est qui vel rorem spargat **317** elemosynæ suo refrigerio profuturum. ^e Egreditur de ecclesia Christianus, et surdis aurbus precantem pauperem præterit. ^f Ita nos Deus

appellatur et dicitur Christianus? Pharisei tibi magis congruit nomen.

Habes hinc quo antiquum Ecclesiæ morem confirmes, cum pauperes stipem accepturi, pro templorum foribus adstabant. Joan. Chrysost., hom. 23, ad populum Antiochenum, Bernardo Brixiano interprete : *Propterea ante ecclesias, et martyrum monumenta, pro foribus pauperes sedent, ut nos ex hujusmodi spectaculo multum capiamus utilitatis; et in I ad Cor. xii, hom. 30, Germano Brixio interprete : Quid est enim vilis et abjectus mendicantibus? sed tamen ii quoque usum maximum implent in ecclesiis, affixi portis templi.* Vulgatum est illud Act. iii, 2, de claudio, quem ponebant quotidie *πρὸς τὴν θύραν τοῦ ἱεροῦ, ad portam templi, ut peteret elemosynam ab introeuntibus* : hic autem mos custoditus est recentioribus etiam sæculis, ut habet concilium Bituricense anni 1585, tit. 9 : *Curabunt custodes ecclesiarum, ne mendici per ecclesiam vagentur, aut chorum introeant prætextu elemosynæ petendæ, divini officii, vel concionis tempore; sed in foribus ecclesiarum elemosynas exspectent.* Exstat Pii V, pontificis maximi, constit. v, *Cum primum, edita anno 1566, qua pauperes stipem petentes ab ecclesiarum septis arceat.*

^f Tempora hæc bellorum calamitatibus plena erant, quibus orbis Romanus premebatur. Hieron. Epitaph. Nepot. : *Horret animus temporum nostrorum ruinas persequi. Viginti et eo amplius anni sunt, quod inter Constantinopolim, et Alpes Julias, quotidie Romanus sanguis effunditur. Scythiam, Thraciam, Macedoniam, Dardaniam, Daciam, Thessalonicam, Achaiam, Epiros, Dalmatiam, cunctasque Pannonias, Gothos, Sarmatas, Quados, Alanos, Hunnos, Vandalos, Marcomanni, vastant, trahunt, rapiunt.* Confer Zosim. lib. iv Hist. novæ. Gaudentius Merula, lib. ii de Antiquit. Gall. Cisalp. c. 14, postquam recitavit mox allatum Hieronymi locum, hæc subdit : *Miror non adjecisse illum Cisalpinam Galliam, quam a Marcomanni vastatam fuisse, præsertim Insubrum agrum circa Mediolanum, refert Flavius Vopiscus, qui postmodum Aureliano imperante, tanta clade Romanos ad Placentiam affecere, ut pene Romanum solveretur imperium.* Locus Vopisci est in Aureliano, cap. 18 ;

exaudiet obsecrantes, ita inter pericula imminentium barbarorum, auxilio protegi divino merebimur; scriptum est enim (*Tob. xii*), *hanc esse jejunium cum elemosyna*. Utrumque fieri oportebat ad indignationem Domini mitigandam. Sed jejunare forsitan non potes, et non potes quia non vis: vel certe esurientibus alimenta largire. Qui tribus horis praeter solitum ^a jejunus esse non potes; poteris profecto intelligere, quid patiatur ille qui per inopiam jejunat ixytus, quem jejunare tua crudelitas facit, qui largis lapidus saginatus, nec exiguo cibo famem solari cogitas indigentis. Sterilitatem causeris, necessitates praetendis, temporis angustias quoreris: turpius illa indigente mendicis; quin potius Deo ingratus existis, dum falso quoreris. Sed esto: si sterilitas fuerit, haec tu solus sentis, quare, pauper ille non sentit? ^b Quid, quod argentum novum quotidie lucrari moliris? domos, marmaribus extruis? vestes sericas comparas? manilia auro gemisque pretiosa mercaris? ^c Pudet dicere, poterit recordari, quantus numerus rusticorum, de possessionibus praedicta pompa viventium, **318** vel famisit mortuus, vel elemosyna Ecclesiae sustentatus. Proh dirum nefas! mortui sunt homines in quibus omnis census est possessio: ita uer praesentis temporis utilitatibus consulunt, dum nimia cupiditate caecati sunt. A nostris ergo incipientes, eharissimi, benefaciamus egentibus ac miseris; victum, potum, vestitum indigentibus ministremus, quia operum saluum justus retributor est Dominus; qui cum venerit in maiestate sua (*Matth. xxv*), regnum eorum largietur ^d in parte dextera pro merito constitutis nu-

at turpiter labitur Merula, dum cladem Romano imperio a Marcomannis illatam sub Aureliano, tertia Christi saeculo, a Hieronymo vult recenseri, qui restantium *viginti annorum*, aut paulo amplius enarrat. Quam vero barbarorum irruptionem potissimum Gaudentius designet, an illam Eugenii, et Arhogastis, qua extincto Valentiniano in Italiam invaserunt, circa annum 392, an vero aliam Radagaisi, et Alarici, post annum 400, mihi incertum est.

^a Tres mss. codd. habent *jejunus esse non poteris, intelligis profecto, quid patiatur*. Flor. vero et cod. Pantagathi aliquanto melius, *jejunus esse non poteris, intelligis profecto quid patiatur*.

^b In ms. Pantagathi deest vox *lucrari*, atque ideo legitur *quid quod argentum novum, quotidie moliris*; et in hac lectione consentiunt una etiam alii mss. codd. ut ineptum illud *lucrari* debeat tantum editionibus. Respondet quoque optime quod sequitur *domos marmaribus extruis*.

^c Insignis Gaudentii locus, a nemine quod sciam hucusque observatus; ex quo satis liquet, peculiarem fuisse eo saeculo Ecclesiae curam de pauperibus et egenis, cujus argumenti exstat dissertatio Joan. Launoi de cura Ecclesiae pro miseris et pauperibus, licet in ea posteriorum potius temporum *οὐροποιων*, quam illius aevi disciplinam respiciat. Cyprianus, ep. 7, edit. novissimae, alias lib. II, ep. 24: *Infirmorum, et omnium pauperum curam peto diligenter habeatis; sed et peregrinus, si qui indigentes fuerint, sumptibus suggeratis de quantitate mea propria, quam apud Rogatianum compresbyterum nostrum dimisi; quae quantitas ne forte jam universa erogata sit, nisi eidem per Naricum Acoluthum aliam portionem, ut largius et promptius circa laborantes fiat operatio. Quae*

tritoribus inopum: at e contrario inhumanos, atque impios aeternis decernet ignibus concremari, seipsam dicens in pauperibus vel pietate solam, vel crudelitate neglectam. Tantius erga pauperes suos nostri Salvatoris affectus est. Studeamus ergo diligere et in pauperibus Christum, qui nos dilexit per omnia; et qui tamquam bonus pastor, animam suam posuit pro ovibus suis (*Joan. x*). Sed si explanare coepere, quibus officiis dilectionem tuam circa Dominum probes, nescio utrum me ipsum loquentem diligas, nescio utrum me libenter audias; nisi si forte ita religiosus es, ut sicut metabaris paulo ante in divinis beneficiis, sic etiam praecipis ejus parere desideres, et amplectaris discere, quae sint exserenda erga Deum dilectionis officia. Ipse Dominus loquitur, qualis amor esse in eum debeat uniuscujusque credentis. *Qui habet praecipia mea, inquit, et servat ea, iste est qui diligit me* (*Joan. xiv*). Perfecit enim ille diligit Deum ^f qui praecipia ejus vel habet in corde, vel custodit in opere. Nam qui perfunctoria confessione, ore tantum refert divina mandata, et ea nec mente retinet, nec factis servat, nequaquam potest hic dicere: *Constebat tibi, Domine, in toto corde meo, in consilio justorum, 318 et congregatione* (*Ps. cx*); sed necesse est ut cum synagoga populi contemptoris, increpantem Deum audiat per prophetam: *Populus hic me labiis diligit, cor vero eorum longe est a me* (*Is. xxix*; *Matth. xv*). *Nolite exxare; Deus non irridetur* (*Galat. vi*). An existimatis quod Deum diligas tepidus, ac negligens christianus, quid dola in possessionibus suis coli permittit; et qui sanum daemonis, et aera di-

nam porro fuerit Ecclesiae disciplina in hac patrimonio Ecclesiastici dispensatione, ab ejus usque exordio ad imperium Constantini Magni, debinet Thomassinus part. III, lib. II, c. 12, ubi n. 10, ex Justino Martyre, Apolog. 2, inducit *locutionem praepositum fuisse indigentium omnium curam*.

^d Editiones legebat de parte dextera, mss. vero in parte dextera; quae fortasse monita Martinon erat, nisi sedulitas nostra lectoribus fuisset probanda.

^e Ita Vall. duo, libr. et duo editiones. Paris. autem, sic etiam in praecipis, non satis recte; et liber Pantagathi sic etiam praecipis. Observanda porro tota haec Gaudentii praecipia, quae audientem sumum mirum in modum benevolam, atque attentam reddit.

^f Secuti sumus lectionem Flor. cod. cum reliquis exemplaria tam mss. quam edita, nihil sani praferrent, legerentque hoc modo: *qui praecipia ejus vel habet in ore, vel custodit in opere*. Quae vox subsequuntur: *Nam qui perfunctoria confessione, ore tantum refert divina mandata, aperte ostendunt veritatem lectionis nostrae; eamque probat ead. quoque Octavii Pantagathi, hoc loco Urbinat et Vall. praestantior; quin etiam pro perfecte paulo ante habet profecto*.

^g Reliquae igitur Gentilitatis, atque idololatriae delubra, Gaudentii aro, nempe circa A. C. 400, nondum penitus sublata, quod colligitur ex aliis item Gaudentii locis, tr. 8, p. 277: *Fugiamus, obsecro, ab idolis; ne repudiati similiter mereamur autem; et tr. 4, p. 255: Vos igitur, neophyti, videte quomodo ab omni pollutione acaerum, quas superstitio Gentilis infecerit, vestras animas conservetis*. Exstant celebres Ambrosii ac Symmachi disputationes de ara Vico

hollistere in contumeliam Dei patitur; qui adu-
 lteria, et stupra exercere non desinit; qui aliena quo-
 tidie rapit, quotidie concupiscit; necare proximum
 quibuscumque modis gestiens, quo vel voluptatem,
 vel cupiditatem suam licentius impleat, licet ex-
 plere non possit? Nam a stupri assiduitas luxuriam
 carnis non cohibet, sed accendit; dicepta Pro-
 pheta: *Omnes fornicantes, velut ardens clibanus corda
 eorum* (Osee vii). Prædatoris quoque rapacitas non
 comprimit avaritiam, sed irritat; scriptum est enim:
Qui amat pecuniam, non satiabitur pecunia (Eccl. v).
 Nec ille Deum diligit qui non miseretur pauperum,
 in quibus Christus se vel foveri comestatur, vel ne-
 gli. *Quod enim non feceritis, inquit, uni ex minimis
 his, nec mihi fecistis* (Math. xxv). Et Joannes apo-
 stolus in epistola sua loquitur: *Qui viderit fratrem
 suum in necessitate constitutum, et claverit viscera
 sua ad eum, non est charitas Dei in illo* (I Joan. vi).
 Mentitur ergo se amare Christum qui eum in agone
 non diligit, qui dilectionem quam promittit verbis,
 negat operibus. Studet igitur unusquisque lætæ
 misericordiæ approbare quod Deum diligit, ut di-
 lectio Dei mundet eum ab omni peccato. Vis autem
 nosse, quantum elemosynæ sublevent onera pec-
 catorum? Audi consilium quod peccatori diviti in-
 gerit propheta Daniel: *Nunc, inquit, rex, consilium
 meum placeat tibi; iniquitates tuas elemosynis re-
 dime, et peccata tua miserationibus pauperum* (Dan.
 iv). Sed forte vel tibi, vel filiis tuis b servatum
 æstimas quod pauperibus negas. Nolo sis tam peri-
 culose sollicitus; a *nescis enim 320 quid pariat* C

ria, quæ idem manifeste ostendant; idcirco sit ut
 omnino se ridendos præbeant Brixiani scriptores,
 qui jam inde a secundo Christi sæculo totam Brixie
 urbem, sub Apollonio episcopo, ut Ughellus refert,
 fuisse vident ad fidem Christi conversam. Conden-
 tius profecto, Brixianam Ecclesiam a Philastio
 prædecessore suo in fide fundatam non obscure di-
 cit in serm. de Ordin. sui: *Post illam veneranda
 memoriæ patris mei Philastri eruditissimam cœcæ,
 qua per gratiam Spiritus sancti large effusa, hanc
 Ecclesiam in fide Trinitatis adoranda fundavit.* Phi-
 lastrius Brixie episcopus fuit circa A. C. 380.

a *Edixi habent stupri assiduitate; et Flor. et Vall.
 duo, stupri assiduitas, prout citatur liber Octavi
 Pantagathi.*

b *Flor., Vall. duo et cod. Pantagathi eodem modo,
 servare ea æstimas que pauperibus negas.*

c *Cum hoc loco editi constanter amittant e. viii
 Ecclesiastici, deprehendimus mendosam esse cita-
 tionem, nam ibi hæc tantum habentur: Coram em-
 pteuo ne facias consilium; nescis enim quid pariat.
 Ad Prov. xvii, Vulgati legit: Ne gloriaris in crasti-
 num, ignorans quid superventura pariat dies. LXX
 vero: Ne gloriaris in iis que in crastinum; non enim
 æquitas quid pariat aspernans dies. Iam. Chrys.
 hom. 22, in II Cor. x, interprete Erasmo Rotero-
 domo, sic legit: Nescis enim quid parientia sis super-
 ventura dies.*

d *Flor. et Urb., quibus Christum participem fecit.
 Vall. duo, quibus se Christum participem fecit;
 sed notandum hæc non tantum est, ut propterea ab editis
 recedamus. Cod. Pantagathi concors Florentino et
 Urbino.*

e *Hæc hic erat nobilitas feminæ, ut ex verbis
 Claudiani carminibus de zona, et phaleris equi regii,*

subsequens dies. Deus noster potens est et illis
 dare, sicut et tibi; quinimmo quidquid largitus pau-
 peribus fueris, et tibi, et tuis liberis contulisti.
 Daesse nihil poterit eis d quibus Christum compari-
 cipem feceris. Navit retribuere qui se in pauperi-
 bus testatur accipere. Securus dona; est enim
 repensor idoneus qui colorum regna promittit.
 Loquitur Scriptura divina: *Conclude elemosynam
 in corde pauperis, et ipsa pro te exarabit ad Deum*
 (Eccl. xxi); hoc est dixisse: vende patrimonium,
 et eme patrocinium; cuius interventu certus de
 impetrata venia, venturum Iudicem liber merearis
 aspicere. In Evangelio autem: *Si vis perfectus esse,
 au, vende omnia tua, et da pauperibus; et habebis
 thesaurum in celo; et veni, sequere me* (Math. xix).

f *Si omnia erogare præcipimur, advertamus, quia
 realus expectet eos, atque eas, quibus soricæ, et
 purpureæ, et auratæ vestes in usu sunt, si nudos
 qualicumque indumento non texerint. Quædam fe-
 minæ onerant auro, et margaritis, vel sua, vel fi-
 liarum membra; et aridis manibus prætereunt ino-
 pum præcedens turba. f Dentis quoque animalibus,
 equis, ac mulsis, ex argento, et auro f subtilia
 ornamenta componunt; et homini ad imaginem Dei
 facto vilissima vel vestimenta, vel alimenta non
 tribunt. Et existimant se aliquam requiem in die
 iudicii invenire, nisi vel de cætero k opera pietatis
 arripiant? Obsecro vos, misericordes simus in pau-
 peres, ut et ipsi juxta Domini eloquium (Math. v)
 misericordiam consequamur. Et divites, et medio-
 cres, certatim debeant 321 elemosynas dare pro*

a *Seyone ad Hinnosium, et Arcadium Augg. missis,
 apertum est. Porro notabilis videtur fuisse celsa
 Brixianarum mulierum, ut patet qui luxu et divitiis,
 cum ipse regina certaret. Quod paulo ante dixit
 Gaudensius: Quædam famularum onerant auro et mar-
 garitis, vel sua, vel filiarum membra; ab eodem
 Claudiano non absuldit:*

*Frenaque, quæ voluerem Xanthum, Balnumque decerent,
 Equore quæsitis onerabatur sedula gemmis.*

*Similiter Publius Syrus apud Petronium:
 Quo margarita cara tibi, bacca Indica?
 An ut matrona onerata phaleris pelagiis...*

*Et Horatius Epod. 8:
 Nec sit marita quæ rotundioribus
 Onusta bacis ambulet.*

*Zona Veronensis, serm. 2 de sordibus: Ancilla
 Christi falsam idolam respicit: mihi crede, in te colis,
 cuius ornatum, cuius imaginem non deponis. Ad Ec-
 clesiam Dei, opere vario totum inanimata corpus, esse
 erabiliti nictatio procedit ornata.*

f *Parva quidem munuscula, sed valde apposita,
 quam suggererat hoc loco cod. Pantagathi, pro
 subtilia ornamenta typens. inutilia ornamenta; sed
 omni in aliis mss. et editionibus occurrunt subtilia,
 mutare nolui.*

k *Et hæc quoque loco operum tulit Flor. cod. cum
 editi pariter ac non inepte habent opera pietatis
 accipiant. Hier. ad Emeteri, de eustodia virginita-
 tis: Arripit sentina fides, in quo ignis dediti extin-
 guuntur sagittæ. Aug. lib. ix Cont. e. 12: Partis-
 sime arripuit Eustius; et lib. vii, e. 24: Avidissime
 arripuit venerabilem septimum spiritus sui. Etiam cod.
 Pantagathi satis recte habet opera pietatis arri-
 piunt.*

viribus: *Nihil enim intulimus in hunc mundum, sed nec auferre aliquid possumus* (I Tim. vi). *Nudus exivi, ait sanctus Job, de utero matris meæ, nudus iterum revertar in terram* (Job. i). Hoc secum quisque portat ex facultatibus quas accepit, quod in opus religionis impenderit, quod pro dilectione Dei fecerit, præceptis ejus obtemperans; dicitur enim in die iudicii: *Ecce homo, et opera ejus*; non dicitur: *Ecce homo*,^b et potentia ejus, et divitiarum ejus, et hæres ejus. Opera requirit qui præcepta commisit; misericordiarum repensor est qui docuit pietatem, qui dilectionem sui in præceptorum probari custodia præfinit: Nam sibi præstitum reputat^c quidquid egeno præstitum erit. Unde alibi legimus: *Qui miseretur pauperis, Deo fenerat* (Prov. xix). Et plane fenerat; recipiet enim magna pro modicis, et cælestia pro terrenis ab ipso Dei Filio sempiterno, cujus regnum cum Patre, et cum Spiritu sancto, permanet in omnia sæcula.

SERMO XIV.

DE DIVERSIS CAPITULIS QUARTUS.

• De promissione adventus Paracliti.

322 Ineffabilis providentia unigeniti filii Dei,

^a Similis omnino est locus Ignatii in epist. ad Smyrnenses: *Consentaneum est ad Deum conversos penitere; in inferno enim nullus est qui confitetur. Ecce enim homo, et opera ejus ante faciem illius. Fortasse tunc temporis obtinebat opinio, verba hæc a Christo Domino fuisse prolata, ut habet Nierembergii de origine sacræ scripturæ lib. xii, c. 45. Eadem porro sententia, Ecce homo et opera ejus, in Meditationibus invenitur quæ tum Augustini, tum Bernardi nomine circumferuntur; illius quidem cap. 39; hujus cap. 2: sed in eo falsus est Nierembergii, quod ea putaverit verba esse Christi Domini; procul dubio enim desumpta sunt ex Isaia: lxii, 11, atque a LXX ita reddita: ἰδοὺ ὁ Σωτὴρ σοι παραγγέλει, ἔχων τὸν ἱαντοῦ μισθὸν, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ πρὸ προσώπου αὐτοῦ, Ecce Salvator tuus venit, habens mercedem suam secum, et opus tuum ante faciem suam; de quo videsis Usserium, Prolegom. ad Ignatii epistolæ cap. 11, extremo. Epistola autem illa Ignatii, quam laudat Nierembergii, est ex interpolatis apud Cotelierium, pag. 91; nam in epistola genuina ad Smyrnæos testimonium illud propheticum non habetur, quamvis iisdem omnino verbis occurrat etiam apud Clementem Potteri pag. 642.*

^b Exhibuimus bona fide integram lectionem trium mss. codd., nempe duorum Vatt. et Urb. In editis legebatur *et potentia ejus, et hæres ejus. Operum qui præcepta commisit*; sed manifestus est hiatus culpa librariorum inductus. Flor. cod. sic habet: *et potentia ejus, et hæres ejus. Opera requirit qui præcepta commisit. Liber Pantagathi: et divitiarum ejus, et hæres ejus. Opera requirit qui præcepta commisit*; ut ex utriusque cod. collatione integram lectionem elicias.

^c Lectio unius ex Vatt. Cæteri mss. habent *quidquid egeno præstiterit*. Verum facilis fuit lapsus librarii; dum enim incuriose legit quod per compendium fortasse hoc modo scriptum fuerat, *præstit. erit*, ex duobus verbis unum confluxit. Dux editiones legunt *quidquid egeno præstiteris*, quibus concinit liber Octavii Pantagathi; Colon. vero editio, mendose, *quidquid egeno præstiteris*.

^d Sic Vatt. duo, et Urbinas, itemque cod. Pantagathi. Flor. quoque, sed immutat verbum *pauperis* in *pauperibus*. Editi: *Qui miseretur pauperibus, Deo feneratur; recipiet enim*. Sic etiam Eligius Noviomen-

veritatem fidei salutaris, quam pariter excipere humana corda non capiunt, paulatim dignatur suis aperire discipulis. ^f Jam de unitate divinitatis suæ cum patre plurima in superioribus dictis docuerat, sicut proximo Tractatu exposui: ostendens intantum nihil divisionis esse inter Patrem, et Filium, ut etiam sermonem suum, quem loqueretur, suum diceret non esse, nisi Patris esset. Dixerat enim: *Et sermo meus, quem audistis, meus non est, sed ejus qui misit me, Patris* (Joan. xiv, 24). Quo dicto satis claruit, Patris contemptores esse universos doctrinam Filii unigeniti contemnentem; quoniam quem suum sermonem dicit Filius, hunc suum negat esse nisi sit Patris. Tunc enim Filii sermo est, si Patris sermo est; quia *omnia quæcumque habet Pater, mea sunt*, inquit (Joan. xvi, 15). Et alio in loco ad Patrem dicit: *Quoniam tua omnia mea sunt, et mea tua sunt* (Joan. xvii, 10); per unitatem videlicet divinæ substantiæ, quæ nescit aliquid habere suum, quod naturæ suæ non sit. Nunc autem subsequens adjungit statim, eandem quoque sancti Spiritus unitatem credi oportere, dum plenitudinem doctrinæ suæ^h per ipsum Paraclitum prædicat consummandam, dicens: *Hæc locutus*

sis, hom. 11: *Deo enim elemosynis pauperum feneratur*; at Cyprianus, tract. de Oper. et Elemosyn. et tract. de Orat. Dom., hoc testimonium sic legit: *Qui miseretur pauperis, Deum fenerat*. Similiter tract. de Habitu virg.: *Patrimonio tuo Deum fenera*. De quibus locis vide Gronov., Observatis ad Eccles. Script. cap. 4, pag. 10.

^e Titulus hic ita legitur in duobus Vatt. et in libro Pantagathi. Flor. vero sic habet: *Incipit de promissione adventus Paracliti*. Urb.: *De promissione adventus Paracliti*. Editiones: *De promissione Paracliti*.

^f Sic Vatt. duo, et liber Pantagathi. Editi autem nam de unitate.

^g Nonnullos Gaudentii tractatus intercidiisse, apertum sit ex hoc loco non solum, sed etiam initio tract. 11 et 12; nam in quibus ibi innotuit, se explanare aliquid promississe, aut proxime disse-ruisse, non exstant; quemadmodum etiam illud quod ait Serm. 2, p. 242: *de præcinatione lumborum frequenter a se latius dictum fuisse, nusquam occurrit*. Item serm. 13, hæc commemorat: *Disseruimus (ut meministis) omnem textum lectionis ejus quæ cœnantem describit in Bethania Dominum, explanantes discubitu Lazari, rationem loci, et temporis, Marthæ ministerium, sororis ejus obsequium, unguenti virtutem, rationemque crinium quibus Maria pretioso myro unctos Christi tersit pedes*. Cuncta hæc pariter in præsens a nobis desiderantur; prout etiam quæ tract. 8, p. 274, explicasse indicat his verbis: *His coherent ea quæ suo in loco, ut meminit dilectio vestra, minutatim disserui, ubi confestim Dominus legatos Gentium gratulantes amplectens, et in paucis credentibus fidem prævidens innumerabilium populorum, dixit Apostolis: Venit hora ut glorificetur Filius hominis*. Vide sis annotata ad hunc locum.

^h Sic editiones; mss. vero per ipsum Paraclitum prædicat consummandam. Urb. per ipsum Paraclitum, idemque codex alibi etiam pro Paraclitus legit Paraclitus; sed utrum Paraclitus legendum sit, an Paraclitus, non satis constat inter eruditos. Exstat de hæc re locus Haymonis, Halberstatensis episcopi, super Evangelia Dominicalia dignus plane qui a nobis hic describatur: *Quidam Græcus veniens in palatio regis, cum legeretur illud Evangelium, et diceretur,*

sum **323** vobis apud vos manens. Paracletus A ubi non habet nisi sola mens fidelis accessum, quæ adorandæ Trinitatis unitatem sentit, credit, confitetur, ac prædicat; et quoniam digne exprimere non potest, in eo vel maxime gloriatur. Quo ergo ibo, inquit, a Spiritu tuo? et a facie tua quo vadam? Si ascendero in cælum, tu illic es: si descendero in infernum, ades: si sumpsero pennas meas in directum^c et habitabo in postremo maris: etenim illic manus **324** tua tenebit me, et deducet me dextera tua (Ps. cxxxviii).^f Indivisam Trinitatis naturam confessio ista signavit. Quo ibo, inquit, a spiritu tuo? ipso nempe Paracleteo, cujus plenitudinem sumentes Apostoli, promissionem Dei fatentur impletam Petri ore testantis: *Hoc est quod dictum est per Joel prophetam: In novissimis diebus (dicit Dominus) effundam de Spiritu meo super omnem carnem (Act. II, Joel II).* Et a facie tua quo vadam (Ps. cxxxviii)? A Filio scilicet, qui facies Patris est; quoniam Pater videtur in Filio, juxta ipsius Domini Salvatoris sententiam, qui obsecranti Philippo, *Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis*, ita respondit: *Tanto tempore sum vobiscum: et non agnovistis me? Philippe, qui vidit me, videt et Patrem meum. Quomodo tu dicis: ostende nobis Patrem? Non credis quia ego in Patre, et Pater in me est (Joan. XIV)?* Ne vero divisus putaretur vel Spiritus sanctus a Patre, cujus Spiritus est, vel Filius ab eo crederetur sejunctus, cujus et facies, et dextera, et sapientia, et virtus est; non ait: *Si ascendero in cælum, Spiritus tuus illic est; vel, facies tua, et Spiritus tuus illic sunt: sed, tu, inquit, illic es: cum Filio utique, et cum Spiritu sancto; quoniam Trinitatis adorandæ una eademque divinitas semper ubique est. Sed ut Patris, et Filii, et Spiritus sancti, una traderetur credentibus fides, et distincta confessio, propterea Pater et Filium mittere, et Spiritum sanctum scribitur.*

Paracletus; dixit: Paracletus deberet dici. Tamen nos non audent illud mutare, ex consuetudine. Paracletus barbare dici vult Scaliger l. I de causis L. L. c. 26, quamvis hanc vocem tueri conetur Joannes Baptista Thiersius, dissert. de retinenda voce Paracletus; at Paracletum penultima longa omnino dici debere, contendit Quintianus Stoa, municipis noster, Epographia 4, cap. 4, p. 276, edit. Venetæ 1568, apud Hieronymum Scotum. Cod. Octavii Pantagathi constanter habet Paracletus, Paracletum, Paracleteo.

^a Sic Parisiensis editio, et liber Pantagathi. Vatt. codd. autem: unde Spiritus venire sanctus perhibetur. Dure aliæ editiones vitiosæ: unde sanctus venire Spiritus prohibetur.

^b Florentinus, Vatt. duo et liber Pantagathi, a facie tua quo fugiam? Constat ex hoc loco, aliisque non paucis, Gaudentium peculiari aliqua Versione usum fuisse, nisi forte ea fuit antiqua Italica, cum eorum quæ profert, sæpe numero aut nulla, aut exigua admodum vestigia in Vulgata, vel in LXX interpretatione deprehendamus.

^c Depravatissime editi legebant ut sublimiora terrenis, ut totus in spiritu, quod *σπῆμα* emendavimus ex duobus Vatt. quibus suffragatur etiam scriptura cod. Octavii Pantagathi.

^d Sic Flor. et Vat. duo. In editis, pondere gravati.

^e Uterque Vat., et habitavero in extrema maris; Flor., et habitabo in postrema maris. Liber Pantagathi, et habitavero in postrema maris.

^f Restituendæ lectioni nullum subsidium ferebant codd. cum tamen in editis manifestum esset mendum, ubi pro indivisam habetur indivulsam; itaque vocem hanc tuto eiecimus. Cod. Urb. legit *invulsam Trinitatis naturam*, nullo sensu: at cod. Pantagathi, qui unus hoc loco sanus est, *indivisam Trinitatis naturam*; quare et aliorum librorum vitio medetur, et conjecturam nostram in priori Gaudentii editione vulgatam egregie confirmat. Porro quamvis scirem inveniri apud Macrob. lib. I Sat. c. 44, *indivulsus comes*, non propterea credideram, hac vocis novitate Gaudentium de Trinitate loquentem uti voluisse. Emendationem præterea nostram adhuc magis indubitam reddebatur quod paulo post sequitur: *Ne vero divisus putaretur vel Spiritus sanctus a Patre, vel Filius ab eo crederetur sejunctus*, Vigilius Tapsensis, lib. V de Trin., *Inenarrabilis pleniudo substantiæ indivisæ Trinitatis*. Tertullianus pariter, advers. Praxeam cap. 8: *Radix, et frutex duæ res sunt, sed conjunctæ. Et fons, et flumen duæ species sunt, sed indivisæ. Et paulo post: Ecce enim dico alium esse Patrem, et alium Filium, et alium Spiritum: non tamen diversitate alium Filium a Patre, sed distributione; nec divisione alium, sed distinctione.*

com neque qui mittit, neque qui mittitur, Deus A
 credi possit, si in quodam loco est, ^a et in quod-
 dam loco non est. Ipsi Filio credamus loquenti,
 qui veritas est: *Non sum solus*, inquit, *quia Pater*
meum est (Joan. xvi). Et iterum de Spiritu sancto:
 Si ego, inquit, in Spiritu Dei effuso *dæmonia* (Matth.
 xii, 28). Et Evangelista Lucas: *Jesus autem*
plenus Spiritu sancto regressus est ab Jordane (Luc.
 iv). Cum igitur nosquam desit divinitas Trinitatis,
 dispensatio salutis nostræ est, quod mittens
 prædicatur, et missus. Aliiter enim credere mens
 humana non caperet, Patrem Patrem esse, et
 325 Filium Filium, et Spiritum sanctum Spiritum
 sanctum, nisi distinctionem disceret ex nontpatione
 mittentis ac missi. Et rursus unam divinitatem
 non agnosceret Patris, et Filii, et Spiritus sancti,
 nisi missum legeret a mittente nullatenus separari.
 Nam nec Pater (ut prædictum est) missum deseruit
 Filium; nec Spiritus sanctus, qui dirigendus erat
 Apostolis, unquam Patri ac Filio defuisse monstratur:
 ita tamen ut Filius Dei tantum fuerit incarnatus.
 Nam *Verbum caro factum est* (Joan. i), ut legimus,
 non Pater, non Spiritus. Quomodo autem istud
 Incarnationis mysterium Filius Dei salva unitate
 Trinitatis impleverit, illa omnipotentia testis est
 qua idem Dei Filius sic cum corpore suscepti hominis
 ascendit ad cælos, et usque ad finem sæculi cum
 suis discipulis permaneret. *Ecce enim*, inquit, *ego*
vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem
sæculi. Usque ad consummationem sæculi, inquit,
vobiscum sum (Matth. xxviii): non solum cum Apo-
 stolis, ^b sed et cum discipulis utique credentibus uni-
 versis. Credere itaque nos oportet non aliter esse
 Deum, ^c quam se ipse proprio sermone revelavit
 esse credendum. Facta quoque ejus non debemus
 rebeli spiritu discutere, sed fideli studio admirari,
 quoniam *rectus est sermo Domini, et omnia opera*
ejus in fide (Ps. xxxii). Si omnia opera in fide,
 quanto magis istud opus sacratissime incorporationis
 ejus! Deshamus ergo fide neglecta, contumeliosis
 questionibus divinum pulsare mysterium. Nam
 scrupulositas hesitantis, intelligentiam factorem
 Dei superflua curiositate non invenit, sed fidem
 perdit, quam constat esse ducem salutis ac vitæ.
 Quod autem nimia scrupulositas fidem perdat, fa-

elle potest ex una specie divinæ operationis intel-
 ligi: *Dixit Deus: Fiat lux, et facta est lux* (Gen. i).
 Cum non assequar, qualiter eam Creator ejus ex ni-
 llo fecerit, nisi credidero tamen, et confessus fuero
 eam factam, mendacem Deum sacrilega runctione
 pronuntio. Universa itaque opera ejus, ^d et præ-
 ceptum, divinumque opus incarnationis Filii Dei (sic-
 ut Scripturæ sanctæ prædicant) fideli affectu mens
 debet uniuscujusque credentis excipere, et quod sta-
 bili corde crediderit, fido oris obsequio confiteri;
*Corde enim creditur ad justitiam, ore autem fit confes-
 sio ad salutem* (Rom. x). Quod vero penitentiam
 doctrinæ suæ per sanctum pollicetur Spiritum re-
 tribuendam, ^e a qualem suæ omnipotentis 326 eam
 credi voluit. Non est enim in Trinitate Dominus, et
 servus; Deus, et Angelus; Creator, et creatura:
 sed est aliud idem; ^f aliud persona, idem natura;
 ac proinde non dii, sed Deus, quia divisonem non
 capit unitas Deitatis. At denique sibi Christus de
 Spiritu sancto: *Quem mittet Pater in nomine meo*
(Joan. xiv); id est in Dei nomine, Deum scilicet,
 sicut Filium, proferendum. Et ideo Filius Dei de se
 quidem dicit: *Ego veni in nomine Patris mei* (Joan.
 v, 43); quod et Propheta de illo prædixerat, et
 pueri in Evangelio laudantes probaverant, dum
 clamarent: *Benedictus qui venit in nomine Domini*
(Matth. xxi). Recte in nomine Domini; non in no-
 mine servi, quia Deus: non in suo, quia Filius:
 nomen enim Patris in Filio. De se ergo, inquam,
 dicit Filius: *Ego veni in nomine Patris* (Joan. v).
 C De sancto autem Spiritu dicit: *Quem mittet Pater*
meus in nomine meo (Joan. xiv). Et cum Baptismi
 opus in Trinitate discerneret celebrandum, non alii
 in nominibus, sed in nomine (Matth. xxviii). Pater
 enim Deus est, et Filius Deus est, et Spiritus san-
 ctus Deus est, sicut sanctarum Scripturarum testi-
 moniis dilectioni vestre sæpius approbavi; ac prop-
 terea unum Trinitatis est nomen, cujus una virtus,
 atque divinitas, permanet in omnia sæcula. Amen.

SERMO XV.

DE DIVERSIS CAPITULIS QUINTUS.

Die natali Machabæorum 6.

De his beatis Martyribus.

Si quis vestram, fratres dilectissimi, fortasse mi-

^a Male prorens editi, et in quodam loco non: ita D
 est, ipsi Filio credamus, quare prætulimus lectio-
 nem quatuor eodd. nos. cum quibus fuit etiam
 liber Octavii Pantagathi.

^b Ita Flor. et liber Pantagathi. Editi, sed cum
 discipulis.

^c Vatt. duo, quam se ipse primo sermone, sed ca-
 tani lapsus est. Pantagathus in margine libri sui
 pro revolet, quod statim sequitur, rescripserat re-
 volerat. Porro locus iste Gaudentii, quo nos admo-
 net, Deo esse credendum, factaque ejus rebeli spi-
 ritu non esse discutendum, laudatur a Dupino: que
 quidem Dupini laus tanto plaris faciendâ est,
 quanto eum Gaudentius reprehensorem nactus est
 magis infensam. Vide quæ diximus in Prefatione.

^d Sic Vatt. duo, Urb. et liber Pantagathi. Editi,
 et præcipuum divinum opus.

^e Lectio duorum Vatt. In editis autem, minus
 recte, æqualem suæ omnipotentia, quod nullo modo
 convenire potest. Liber Pantagathi, æqualem
 suæ omnipotentia; quin etiam pro retribuendam
 quod non præcedit, aliquanto melius tribuendam.

^f Non modica labe in editis locus iste erat infes-
 tus, quem expurgavimus præsidio quatuor nos-
 eodd., in quibus nullo discrimine habetur aliud
 persona, idem natura. Editiones vitiose legebant,
 aliud persona. Id enim, natura. Cod. Pantagathi to-
 tum locum sic effert: sed est aliud, et idem. Aliud
 persona, idem natura; ad oram vero pagine ipsius
 Pantagathi manu ita scriptum est: aliud et idem;
 aliud persona, idem natura; quod cæteris quoque
 prætulimus.

^g (Titulus Tractatus ejusdem de Machabæis mar-
 tyribus die natali eorum est hic in editione Galeardi,

ratur, Judæos viros supplicia pro Legis præcepto a perpeccos, nunc a christiana plebe inter sanctos Martyres honorari; in profecto, si omnem sanctæ religionis causam, rationemque cognoverit, intelliget, probabili, ac summo judicio id fuisse a nostris majoribus constitutum. Judæi erant isti ante adventum Domini Salvatoris, sub Lege tantum veteri conversantes; quique cognomen Machabæorum^a trahabant ex genere, sicut hodie^b Antiochorum³²⁷ progenies, vel si qua sunt hujusmodi nomenclaturam vocabula, quæ stirpem nobilitatis usurpent, ex divitiarum terrestrium casuulo descendentes; cum vera nobilitas non subsistat ex divitiis, sed cognoscatur in moribus. Quanto enim nobiliores isti septem pueri rege Antiocho I quinimo^c quam clara in istis nobilitas fidei, et quam ignobilis in illo, ac pœnalis nota perfidiæ! Isti Deum Patrem colunt, ille diabolum: isti venerantur legem patriam, ille contra Deum rebellans, filium se fateatur esse diaboli. Cogebat enim contra præceptum divinæ Legis, ut scilicet carnes comederent (II Mach. vii); non debium quod sacrificio profano pollutas, contaminatis enim, et infidelibus nihil mandatum (Tit. 1). Sed casu (ut quidam volunt) sacrificiæ diabolo carnes illæ non fuerint, quia hoc ipsa scribens historia manifestius non deprompsit; attamen gravissimi erat, extremique delicti, præceptum divinam vel blandientibus præmiis, vel supplicis cru-

qui subjicit notam sequentem). Expressimus titulum hunc ex fide mss. codd. Florentini, Urb. ac duorum Vatt. quibus accedit liber Pantagathi. Editiones vero Colon. et Paris. sic habent: *Tractatus ejusdem de Machabæis Martyribus, et eorum die natali*. Lugdun. hæc tantum: *De Machabæis Martyribus, et eorum die natali*.

^a Sic mss. In editis mendose trahant ex genere.

^b Antiochorum omnino scribendum est, quavis in mss. legatur Antiochorum. Plura autem Antiochorum nomina habes in Inscriptionibus Gruterianis pag. cccxii, cccxiii, et alibi, in quibus semper constanter legitur Anticus, et Anticia. Mendose editi Antiochorum progenies; quæ si inceptis aliquis ex nostris superioris ætate legisset, non dubitasset hanc item familiam in censum Romanum inferre. Aldus, in Orthographi. pag. 54, Anticus, non Antitus. *Lapides Capitolini, et alii*, quos subinde profert. Hieronymus, ad Demetriad. ep. 98, edit. Bened.: *Illustris Anticii sanguinis genus; in quo aut nullus aut rarus est qui non meruerit consulatum*. Hæc Hieronymi editiones Benedictina, et Erasmi, legunt Antii sanguinis; sed fuit mendum typorum.

^c Hæc est lectio codicis Flor. quæ sanior, ac veterior visa est. Namquam enim in animum inducere potui ut probarem lectionem Urbinatis, et Vat. utriusque, in quibus occurrit *quam clara in istis nobilitas Dei*, licet eam retineant tres editiones. Liber quoque Octavii Pantagathi, Florentini lectionem præfert *quam clara in istis nobilitas fidei*.

^d Sic legunt Vatt. duo, Urb. et cod. Pantagathi. Editio Paris. et Lugd., quia hoc ipsa scribens historia. Oson., minus recte, qui hæc ipsa scribens historia. Intelligit Gaudentius historiam Machabæorum, quæ in Bibliis legitur; nam Josephus, in tractata de Machabæis, cap. 5, stultas carnes idolis immolatas fuisse asserit: *καὶ κρέων ἱδίων, καὶ εἰδωλοθύτων, et stultam carnem, et idolis immolatam*.

^e Editi habent, ne porcum, cæteraque illi similia;

ciantibus temerare. Præceperat Judæis Deus (Levit. xi, Deut. xiv), ne porcum, cæteraque similia manducarent; et erat hoc duplici de causa, fratres charissimi; sive ut luxuriosus populus flammam carnalium vitiorum calidis carnibus non nutritet, perhibentur enim calorem nimium præstare corporibus; sive ut porcorum more non viverent. Nam sues semper immundi sent, et de fonte, vel de fluvio exeuntes, iterum volvuntur in cænum; nec unquam intuentur cœlum, sed prono semper ad terram capite ventri deserviunt. Et idcirco Dominus (Matth. viii) legionem dæmónium in gregem permisit ire porcorum; id est in eorum gregem qui tantam ventris sunt animalia, qui nonquam cœlestia intuentur, sed immunditiam semper dediti, et cæno sunt oblitivi vitiorum. Salubriter ergo³²⁸ Deus vel abstinentiam gregis, vel continentiam immundarum actionum imperavit; *Lex enim sancta, et mandatum sanctum, et justum, et bonum* (Rom. vii).^h Salutaria quippe mandata divina sunt; nam qui fecerit ea homo, vivet in illis (Deut. iv, 1). Sed finge, nihil noxietatis inesse sullis carnibus, nec ullum fomentum illecebris agere corporis; quin etiam esse hodie omnia munda mundis, sanctificata per verbum Dei, et orationem (Tit. 1, 15; I Tim. iv, 5); præcipientis tamen Dei erat potestas, et auctoritas cogitanda, qui istud jusserat tunc temporis observari. Nemo enim imperantem Dominum, aut sine pœna sui sacri-

sed vox illi dæst in mss. Interdictum Legis feriebatur non solum porcos, et porcis similia, verum etiam plura alia animalia quibus cum porco nihil simile erat. Vide Levit. xi et Deut. xiv. Infra etiam Gaudentius: *Judaico populo abstinentiam vel porcine carnis, vel similibus quadrupedum, nec non et quorundam volatilium, atque piscium fuisse indictam*.

^f Aliter hic mss. legunt; nam Flor. et Urb. habent: *et hoc erat duplicis causæ, fratres*; at Vatt. duo et liber Pantagathi: *et erat hic duplicis causæ fractus*; sed neutram lectionem vulgatæ prætulim.

^g Sic Philastrius, cap. 73, de Borborianis loquens: *Hi itaque in cænum euntes, et indo oblitivi, de cæno factes, et membra sua deformantes*. Claudianus Mamertus, lib. ii de Stato animæ c. 10: *Cur sponam Christi cæno falsitatis oblitivi*? Cicero quoque, lib. vi in Verr.: *Omnia cum summo dedecore, ac turpitudine, tum singulari stultitia, atque inhumanitate oblitivi*. Et v in Verr.: *Noto eos, judices, sic in hac urbe notatos, ut non terra, sed cæno oblitivi esse videantur*.

^h Male editi legunt *salutaria videntur mandata divina sunt*; sed consensus mss., *salutaria quippe mandata divina sunt*.

ⁱ Sic editi. Vatt. duo, *quoniam sint hodie*. Cod. Flor., *quoniam sint hodie*; at in libro Pantagathi *quoniam sunt hodie*.

^j Tunc temporis habet Gaudentius etiam supra, tract. 14, p. 303: *Hæc nomina usitata erant in populo Judæorum tunc temporis de Christo*; et tract. 6, p. 260: *In nobis completa sunt quæ tunc temporis umbraliter contingebant*; fortasse etiam alibi. Philastrius eandem formulam frequenter usurpat, p. 117: *necessitate urgente tunc temporis*; p. 121: *in Salem civitate tunc temporis ita nominata*; p. 77: *Apostolus, atque Gentes credentes tunc temporis in Christum Dominum Salvatorem*. Quamvis porro hic loquendi modus alicui barbarum sapere visus sit, invenitur nihilominus etiam apud Justinum, l. 1, c. 4, *Ex genere obscura tunc temporis Persarum*.

legii discutit, aut impune contemnit. Nam neque in illa arbore inesse malum potuit quam inter cæteras arbores Paradisi bonus Creator plantaverat; cuius fructus ita erat speciosus, ac dulcis, ut concupiscentiam præstaret oculis, gulæ conciliaret illecebram. Scriptum est enim: *Et vidit mulier fructum ligni, quia gratus est ad aspectum, et dulcis ad escam: et accepit, et manducavit, et dedit viro suo (Gen. iii)*. Sed si forte dixeris, non omne quod gratum videtur, et dulce, bonum quoque esse, quia sint aliqua etiam mala, quæ grata videantur, et dulcia; ^a cedo, acquiesco, consentio. *Mel enim distillat, ut ait Scriptura, a labiis mulieris meretricis, quæ ad tempus impinguat fauces suas; novissimum autem amarius felle invenies, et acutius gladio utraque parte acuto (Prov. v)*. Et certe malum nihil est vel in specie, vel in sexu mulieris; sed est utique malum ^e in voluntate peccantis, et per intemperantiam concupiscentiæ transgredientis a legitimo jure conjugii. Nam et vini natura cum bona sit, recte tamen damnatur ebrietas. Audi modo generalem de creatis omnibus, divinæ Scripturæ sententiam: *Et vidit Deus omnia quæ fecit, et ecce bona valde (Gen. i)*. Tamen quia veritatis ratio postulabat, ^o ut servilis humana conditio legem Dei dominantis acciperet; proprii arbitrii libertati permissa, **329** unam Deus elegit arborem de omnibus lignis paradisi, non utique malam, sed ^f in qua esse scientia boni et mali videretur; in qua servorum suorum obedientiam pertentaret, ut libertas arbitrii ^g vel immortalitatis præmium possideret obediens, vel contemnens exciperet mortis interminatæ sententiam. Manducavit homo, quia voluit: mandatum non custodivit, quia noluit: morte mulctatur, ^h quia

A mandatum servare potuit et non studuit. Arbor quidem bona, et fructus quidem bonus; sed prævaricatio mandati mala, et contemptus Dei malus: atque ita malum non in fetu arboris est, ⁱ sed in voluntate hominis transgressoris. Igitur si unius arbusculæ fructus, contra Dei mandatum temere a protoplastis degustatus, mortem generi acquisivit humano, potuit et Machabæis tunc sub Lege positis interitum parare, mandati divini transgressio; quibus nunc honorem, et gloriam, præcepti ejus custodia comparavit, fidem Dei in ipso viriliter, constanterque servantibus. Nam fidem Dei servat qui mandati ejus jura non violat; quoniam non idcirco illi manducare illicita noluerunt, quod horrorem paterentur in specie, sed contumeliam facere prohibenti Deo, justissime formidarunt. *Qui in modico fidelis est, ait Dominus, et in magno fidelis est (Luc. xvi)*. In magno fuerunt isti fideles, ^j cum idolothyta inter supplicia respuerunt: in parvo fuerunt fideles, cum solum ut carnes prohibitas non comederent, suas potius devorandas supplicii tradiderunt. Insignior fides est quæ nec in modicis violatur. Formam tolerantiam præbuerunt isti beatissimi fratres futuris post passionem Christi martyribus, ut intelligant, ^k quanta animi magnitudine, et constantia pro Redemptoris nomine dimicare debeant, pro cuius mandato tam pertinaciter ^l ipsi certassent. Nemini **330** absurdum videatur quod eos paulo ante Aniciis comparavi. ^m Anicii quippe ex Græco sermone a nobis nuncupantur invicti. Exercuit enim varia suppliciorum genera in eorum corporibus crudelissimi tyranni feritas: et cum non valisset constantiam fidei in sex fratribus ⁿ atrocitate supplicii superare callidus persecutor, in septimo, quia esset junior, ad

^a Sic. Paris. editio, et mss. quatuor, quibus consentit liber Pantagathi. Aliæ duæ editiones, credo, acquiesco.

^b Sic editi. Mss. vero, *impinguat fauces tuas, novissime autem.*

^c Cod. Urb., *in voluptate peccantis*, sed minus recte; et ita legitur etiam in cod. Octavii Pantagathi; at Gaudentius, eodem modo paulo infra: *Malum non in fetu arboris est, sed in voluntate hominis transgressoris.*

^d Lugd. editio, *et erant bona valde.*

^e Ita locum istum reformandum putavimus, cum D legerent duæ editiones, *et servilis humana conditio legem Dei dominantis acceperat.* Lugd. autem, *legem Dei damnantis acceperat*; at Flor., *legem Dei damnantis acciperet.* Alii tres mss., *et servilis humana conditio legem Dei dominantis acciperet*; deinde, male, *proprii arbitrii libertate permissa.* Nos autem, proprii arbitrii libertati permissa, quod ab editis acceptum libenter retinimus. Liber Pantagathi sic habet: *ut servilis humana conditio legem Dei dominantis acciperet proprii arbitrii libertate permissa.* Facilis librarium lapsus scribentium libertate pro libertati.

^f Vatt. duo, *sed in qua esset scientia boni, et mali, videlicet in qua*; et eadem lectio apparet in libro Pantagathi; Urb. vero, *sed in qua esse scientia boni, et mali, videlicet in qua.* Lectionem editorum retinimus.

Lectio Urbin. Cæteri tam mss. quam editi, *vel immortalis præmium*; at cod. Pantagathi, *vel immortalitatis præmium.*

^h In quatuor mss. et in libro Pantagathi, *quia præceptum servare*; et paulo post, *et fructus ejus bonus*, ubi editi legunt, *et fructus quidem bonus.* Præceptum non comedendi de ligno scientiæ boni et mali vocatur a Gaudentio mandatum non solum hic, sed etiam tract. 10, p. 298, ubi expresse dicitur *les mandati.* Vide annotata nostra in eum locum.

ⁱ Flor., Urb. et liber Pantagathi, *sed in voluntate est hominis*; et paulo post in eodem libro, *interitum parare*, ubi *interitum parare* legitur in editis et Vatt. duobus.

^j Mss. quatuor codd. eodem modo legunt *si carnes idolothytas inter supplicia respuerunt*; quæ profecto aptior lectio videtur, ut respondeat quod mox subdit, *carnes prohibitas*; comparat enim prohibendum idolothyto, atque idolothyto vesci gravius esse inferi. Vide sup. in notis ad tr. 9, p. 283. Cod. Pantagathi habet: *si carnes idolothytas*; deinde in parvo fuerunt fideles, *si carnes solum prohibitas ne comederent*, quæ lectio est etiam in aliis quatuor mss.

^k In quatuor mss. *quanto nisu pro Redemptoris*, prout etiam in libro Pantagathi.

^l Sic mss. quatuor et liber Pantagathi. Editi vero, *tam pertinaciter certassent.*

^m Græce enim ἄνικτος, invictus, ab α et νικῶ, id est vinco, supero. Hesiodus, Theog. 489, ἄνικτος, καὶ ἀκνήδης, invictus et securus. Velus inscriptio apud Reines., class. I, n. 49: ΗΑΙΩ ΑΝΙΚΤΩ ΕΥΧΗΝ. Soli Invicto votum.

ⁿ Vatt. duo et Flor., *atrocitate cruciatuum*, quam lectionem habet etiam cod. Pantagathi; et paulo

blandimentorum sese tormenta convertit; divitiarum præmiis, et honorum promissionibus puerum torquens, quem tamen detorquere non potuit. Erat enim fratrum suorum frater; et filius matris illius quæ dum singulos filios pro Dei nomine puniri læta et aspicit, et hortatur, tot martyria pertulit, quot pignora consecravit: ^a septies in propriis passa visceribus, octava et ipsa accessit numero, ad octavum Christi resurrectionis diem cum charis pignoribus occursura. Unde non immerito præsumitur ista mater beatissima, Ecclesiæ sanctæ imaginem ^b præmonstrasse, quæ spirituales Deo filios parere consuevit, nihil de carne et sanguine cogitantes. Jam vero si quis a me superioris disputationis reliquias exigat, inquirens cur illi cibi qui fuerant causa continentiae in Lege prohibiti, non etiam nunc ejusdem rei gratia arceantur, breviter, ut sentio, respondebo. Sic ablatas fuisse de medio, legalium præceptorum multiplices observationes reor, ut generalia præcepta in statu pristino perdurarent. Diximus, pudicitiae servandæ causa, Judaico populo abstinentiam vel porcinæ carnis, vel similitum quadrupedum, nec non et quorundam volatilium, atque piscium ^c fuisse indictam: adhærentibus licet typis rationabilium figurarum, quas doctor spiritualis propriis quibusque locis singillatim debet exponere: sed quoniam terrenorum mentes, perplexitate multiplicium mandatorum onerari potius, quam instrui videbantur, indefessa et in hac parte erga humanum genus divica providentia, per Prophetam promittitur Isaiam: *Quoniam verbum abbreviatum faciet, inquit, Dominus super terram (Is. x, 23)*. Et idcirco beatus Jacobus cum cæteris Apostolis decretum tale constituit in Ecclesiis observandum: *Ut abstineatis vos, inquit,*

supra in eodem libro, pro *tyranni feritas, tyranni feralitas*; sed neutro in loco immutare placuit, quamvis *tyranni feralitas* occurrat in Flor. quoque et Vatt. duobus.

^a Notum est illud Gregorii Magni de beata Felicitate: *Ad pœnam prima venit, sed pervenit octava. Male editio Lugdun. et Colon., septies in propriis pascha visceribus*; sed Paris. et mss., *passa*.

^b Sic Paris. editio, et mss. quatuor cod. Dux alia editiones demonstrasse; at præmonstrasse præfert etiam liber Pantagathi.

^c Tres editiones, mendose, *interdictam*. Sed Vatt. duo, et Urb. *indictam*; quod verbum est etiam in libro Pantagathi.

^d Verba illa, *et a fornicatione*, reddimus ex quatuor mss., quæ ante in editis desiderabantur; eaque suggerit etiam liber Pantagathi, atque omnino hic necessaria esse tum Vulgatæ consensus, tum sequens Gaudentiani sermonis contextus manifeste persuadet.

^e Hanc Gaudentii lectionem, qua vocem *a sanguine* interpretatur idem esse ac *a suffocatis*, valde illustrat locus Ambrosii in Ep. ad Galat. cap. 11: *Tria hæc mandata sophistæ Græcorum non intelligentes, scientes tamen a sanguine abstinendum, adulterarunt Scripturam, quartum mandatum addentes, et a suffocato observandum; quod puto nunc Dei nutu intellecturi sunt, quia jam supra dictum erat quod addiderunt*. Confer Irenæum, lib. 11, advers. hæc. c. 12, editionis Feu-ardentii pag. 188.

^f Vetus lectio sæde corrupta sic habet: *Præter miserum homicidium*; sed mendum per se manifes-

ab immolatis, et a fornicatione, et a sanguine (Act. xv), id est a suffocatis. ^f Prætermiserunt homicidium, **331** adulterium, veneficia; quoniam nec nominari ea in Ecclesiis oporteret quæ legibus etiam Gentilium punirentur: prætermiserunt quoque illas omnes minutias observationum legalium, et sola hæc quæ prædiximus, custodienda sanxerunt, ne vel sacrificatis diabolo cibus profanemur immundis, vel ne emortuo per viscera suffocatorum animalium sanguine polluemur, vel ne immunditiis fornicationum corpora nostra, quæ templa Dei sunt, violemus. Sic ergo permiserunt omnia manducari, ut fornicationem præcipere feramur in luxum, sed Nostri jam debet esse moderaminis ^g tantum laxare habenas licentiæ, ne præcipientes feramur in luxum, sed **B** ut pudicitia tuta esse possit, quam beatus Paulus sine circumcissione gulæ sciens custodiri non posse, sic ait: *Omnia quidem munda sunt: et nihil abjiciendum quod cum gratiarum actione percipitur: sed malum est homini qui per offensionem manducat (Rom. xiv, 20)*; ^h id est qui offensionem patitur cum manducat. Et subjecit statim salutare consilium: *Bonum est, inquit, non manducare carnem, neque bibere vinum, neque in quo frater tuus offenditur, aut scandalizatur, aut infirmatur (Rom. xiv, 21)*. Quis ille conjunctior frater, quam homo noster exterior? cui ne nostra licentia vel offendiculum, vel infirmitatem, vel scandalum pariat, utendum est ciborum licentia, non abutendum; ut sciamus, ⁱ nos non edendi causa esse natos, sed bene vivendi. Quapropter **C** imperio animæ carnis conditio obsecundet, ne effrenata licentia, ut ait Salomon (*Proverb. xxx*), servus regnet, et stultus saturetur, et ancilla ejiciat dominam suam, cum Lex præcipiat: *Ejice ancillam,*

tum expunximus, freti etiam subsidio mss. Dissentit autem aperte Gaudentius ab eorum sententia qui Apostolicum edictum abstinendi *a sanguine*, de homicidio, ac cæde intelligendum esse contendebant, teste Aug., lib. xxxii contra Faust. cap. 13; nam dicit, ab Apostolis prætermisum fuisse homicidium. Quid vero per illa verba *a sanguine, id est a suffocatis*, intelligendum senserit, statim aperit, subdens: *ne emortuo per viscera suffocatorum animalium sanguine polluemur*. Quo sit ut mirer, Macrium in Hierolexico vocem hanc *suffocato*, hoc loco a Gaudentio pro *sanguinis effusione* acceptam, affirmare potuisse.

^g Vatt. duo, et Flor., *intantum lazare*, et paulo post ubi editi habent, *sed ut pudicitia*, sic *sed quoad pudicitia*; cui lectioni consentit etiam Urb. Codex Pantagathi totum locum sic effert: *Nostrum jam debet esse, moderatius intantum lazare habenas licentiæ, ne præcipientes feramur in luxum, sed quoad pudicitia tuta esse possit*.

^h Verba hæc in quatuor mss. desunt; ideo facile suspicor, glossemam esse a librariis additam, quod abest etiam a libro Pantagathi.

ⁱ Flor. cod., *nos non edendi causa esse natos, sed esse vivendi*, cui lectioni favet etiam liber Octavii Pantagathi; editiones autem, *nos non edendi causa esse natos, sed vivendi*. At unus ex Vatt., quem cæteris hoc loco prætulimus, *nos non edendi causa esse natos, sed bene vivendi*. Vox *bene* incuriose a librariis omissa Gaudentium nostrum pene fecerat cum Epicuri scola sentientem; quare omnino erat in textum reducenda.

et filium ejus; non enim heres veri filius accidet cum filio suo domo (Gen. xi). Ejiciamus ergo ancillam concupiscentiam, et filium ejus peccatum, ut efficiamur heredes Dei, coheredes autem Christi, qui signum crucis suae propriis portando humeris (Joh. xix, 17) imaginem Passionis, quam sub umbra Legis in sancto Isaac praemonstraverat (Gen. ii, 6), in veritate hominis suscepti complevit, pretioso sanguine suo vitam nostram redimens ab aeternae mortis exitio. Ipse est enim nostra redemptio, cui omnis honor, virtus, et gloria, cum Patre, et cum Spiritu sancto, per omnia saecula. Amen.

¶ SERMO XVI.

DE DIVERSIS CAPITULIS SEXTUS.

^a In eo quod S. Episcopum prima die ordinationis ipsius quorundam civium ^c notarii exceperunt.

Imperitia mea conscius, et ^d aetatis ipsius immatura ad sacerdotii dignitatem pudore deterritus, merito silendi licentiam a ^e summis sacerdotibus postulabam. Metuo enim primum, ^f ne virtus verborum celestium exiguitatis meae sermone tenuetur: deinde erubescio, quod tantae expectationi optatam doctrinae fructum praestare non valeo. Unde imparem me vestro desiderio per omnia sen-

stentis, omnes totosque vestris viribus conatus sum declinare. Sed beatus Pater Ambrosius, ceterique venerandi antistites, sacramento, quo temere vos ipsos obligastis, astricti, tales ad me epistolas cum vestra legatione miserunt, ut sine damno animae meae ultra iam resistere non valerem, cui ab Orientalibus quoque episcopis, nisi meum ad vos reditum pollicerer, salutaris communio negaretur. Tali igitur conclusus articulo, et auctoritate Sanctorum praesentium subjugatus, suscepti hinc summi sacerdotii munus, nec merito dignus, nec aetate aptabilis, nec doctrina maturus. Intuemini ergo, quid patiar, qui cum loqui nesciam, tacere non possum. Cogor enim seniorum praeepto obsequi ultra vires meas, nec potestatem silendi habens, ^h nec facundiam proloquendi. Sed spiritualium Patrum salutaria esse praeepta, divinae Legis auctoritate perspicimus, audeo in verba prorumpere, ac tenem vestris auribus inferre sermonem; quem idcirco forsitan patienter accipitis, quoniam populo Christi utile videntur, obedientiam, quae et sacrificio divino praeponeitur, et mandatis Dei omnibus antefertur, exemplo discere praedicantis (I Reg. xv). Nam cum populus Hebraeorum post Aegyptia filia portenta, ad antus Dei notitiam vocaretur, primam didicit obe-

^a Sermo iste a Gaudentio coram Ambrosio Mediolanensi antistite habitus est, ut infra patet.

^b Recte observavit Ferrar., lib. iii de Rit. sacr. Eccl. Conc. cap. 42, non solum in ipso primo episcopatus natali die, verum etiam recentente anniversario, habitas interdum fuisse a praecis Patribus conciones, quod exemplis petitis ex Augustino, et Leone Magno, luculenter probat.

^c De Exceptoriis vide qua tradidimus supra, in Praefat. ad ea verba: *Notariis latenter appositis*, pag. 320.

^d Disciplina eorum temporum ferebat ut episcopi non nisi matura et prorecta iam aetate fierent; quam annorum quinque et quadraginta esse voluit Sirichius in epistola Decretali ad Ilmerium episcopum Tarraconensem c. 9. Plura nihilominus sunt exempla summorum virorum, qui venia annorum accepta, immatura aetate ad episcopatum prorecti sunt; idque eorum virum datum est, ut legibus solverentur. Euseb., lib. vi Hist. Eccl. c. 50, de Gregorio Thaumaturgo, et Athenodoro, H. Valesio interprete: *Igitur tantopere in divinis eloquiis profecerunt, ut ambo adhuc admodum juvenes, Ecclesiarum in Ponto episcopi fuerint constituti*. Mitti Joannem Chrysostomum, Epiphanium Ticinensem, Remigium. Praesens tractatus insigne nobis exhibet Gaudentianae modestiae specimen.

^e Episcopos olim nonnumquam vocatos fuisse patres patrum, summos sacerdotes, et episcopos Episcoporum, pluribus docet; Fer. rar. lib. iii de antiquo Eccl. epist. genere cap. 1, quo in loco a Baronio dissentit, qui ad A. C. 216, ex Tertulliano affirmavit, ultimum hunc titulum, nempe *Episcopum Episcoporum*, unius Romani pontificis peculiarem fuisse. Quod ad summi sacerdotis, vel etiam summi pontificis appellationem episcopis olim attributam spectat, confer Bar. ad A. C. 597, num. 61, et in not. ad Mart., 9 Aprilis, quo utroque in loco Gaudentium laudat. Idem Gaudentius episcopos summorum sacerdotum vocat tract. seq.: *Hodie adepti summorum sacerdotum praesentiam*. Utrumque hunc Gaudentii locum profert Joannes Savaro, not. ad Concionem Sidonii Apollinaris lib. vii, ep. 9, sed pro

summorum sacerdotum praesentiam male reponit summorum sacerdotum sententiam. Ille autem obiter monitum lectorem velim, si quid forte hujusmodi in isto sermone occurrat, quo Gaudentius videatur magnifice nimis, ac praefate de Ambrosio loqui; habendam esse rationem eorum temporum, quibus eo Mediolani episcopo constituto, atque Italia, ut ait Hieronymus, ad rectam fidem conversa, egregius Ambrosii erga Ecclesiam meritis totum id tribuebatur; ut docto notavit cl. vir abbas Benedictus Bachinius, dissert. de Eccles. Hier. originibus, par. ii, pag. 347.

^f Male editi legebant, *ne via verborum celestium*; sed miss. quatuor codd., *ne virtus verborum celestium*, quae lectio apparet etiam in eod. Octavii Pantagathi.

^g Pari modo Remigius ad Remensem Ecclesiam electus annos natus non amplius quam viginti duos, aetatem opponerebat, ut tradit Flodoard. lib. i Hist. Rem. c. 11: *Sanctissimus igitur adolescens his depressus angustiis, quoniam nec fugae locus ei respiciam patebat, nec populo ut ab intentione cepta desisteret, ullo modo satisfacere poterat; super etatis infirmo cepit conqueri tempore, et quod Ecclesiastica regula hanc aetatem ad tantam non admitteret dignitatem, voce publica praedicare*. Et Ennodius in vita Epiphanii, eum anno aetatis octavo et vigesimo episcopum ordinatum, presbyteros ab ministris sic alloquentem inducit: *Quamvis me, fratres charissimi, inter primordia immatura stabantem, iudicii vestri et suscepta dignitatis pondus oppresserit. Verum surda aure hujusmodi querimoniae populi praeteribant; unde idem Ennodius paulo supra Rustici praeclearissimi viri cecentiam de Epiphanii aetate refert in hunc modum: Scimus, et profunda consideratione perspeximus, juvenem istum non oportere pro aetatis immaturitate censeri; nec debere gravis constitui hominibus tenero pro quodam obice annos afferri*. In miss. quatuor codd. legitur *ne aetate aptas*; ut et in libro Pantagathi.

^h Ita reponendum censuimus ex quatuor miss. codd., ut magis conveniat illud cum loqui verbum. Editi habebant, *nec facundiam proloquendi*; at cod. Pantagathi, *nec facundiam proloquendi*.

scelere jam damnato Juda, omnes Apostoli^a Christo surgente, in Petro claves accipiunt; quinimmo cum Petro cœlestis regni claves ab ipso Domino accipiunt, quando ait illis: *Accipite Spiritum sanctum: quorum peccata dimiseritis, dimissa erunt* (Joan. xx, 22). Et iterum: *Euntes, inquit, docete omnes gentes, et baptizate eas in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* (Matth. xxviii). Janua quippe regni cœlorum non nisi hac Sacramentorum spiritualium clave reseratur. Precentur modo hi omnes apostolici sacerdotes misericordiam Dei Patris, *qui suscitavit de terra inopem, et de stercore erexit pauperem, ut faceret eum sedere^b cum principibus populi sui* (Ps. cxii); ut etiam sancii Spiritus virtutem ad Ecclesiæ suæ gubernaculum tenendum mihi minimo omnium largiri dignetur, per unigenitum Filium suum Redemptorem nostrum, cum quo vivit et regnat semper Deus, in unitate Spiritus sancti, ante omnia, et nunc, et semper, et in cuncta sæcula sæculorum. Amen.

SERMO XVII.

DE DIVERSIS CAPITULIS SEPTIMUS.

^d Die dedicationis basilicæ^e Concilii Sanctorum.

336 Divinis muneribus, et cœlestibus beneficiis

^a Ita in editis habetur; sed mss. quatuor, scilicet Flor., Urb. et Vatt. duo, nullo discrimine legunt *Christo resurgente, Petri claves accipiunt*. quod plane non recte dictum; non enim loquitur Gaudentius de primatu Petri, sed de sacerdotali potestate omnibus Apostolus tradita, ut ex consequentibus liquet. At cum porro statim quod dixerat, hoc modo veluti corrigat, *quinimmo cum Petro cœlestis regni claves ab ipso Domino accipiunt*, potest et lectio mss. non improbari, quibus accedit etiam cod. Pantagathi.

^b Mss. quatuor codd., *cum principibus, cum his utique principibus populi sui*; quod fortasse a Gaudentio dictum est, ut circumstantes episcopos denotaret.

^c Vatt. duo et Urbin., *gubernaculum continendum. Flor., tenendum*, uti etiam tres editiones.

^d (Non sic, ut in cæteris titulis, inscribitur in codice Galeardi: hic enim habet *Tractatus ejusdem exceptus die dedicationis basilicæ concilii sanctorum incipit*, subditque notam sequentem). Præclarissimus vir Carolus Majellus, Bibliothecæ Vaticanæ præfectus, cui editio hæc nostra plurimum debet; amice monuit, hanc esse genuinam tituli hujus lectionem, quæ in Vaticanis codd. et Urb. habetur; ideoque editæ præferendam, quæ habet *Die dedicationis basilicæ Sanctorum quadraginta martyrum*. Parvi lubens ac volens placito eruditissimi viri; eoque lubentius, quod hanc eandem lectionem *basilicæ concilii Sanctorum* confirmatam inveni a Flor. cod., eamque omnino esse veram ac legitimam sermonibus hujus inscriptionem, docet idemmet Gaudentius hoc tractatu, ad fin.: *Hanc ipsam basilicam eorum meritis dedicatam, concilium Sanctorum nuncupari oportere decernimus*.

^e *Concilia Sanctorum, seu Concilia Martyrum*, dicta fuere loca illa in quibus multorum martyrum corpora requiescebant; uti ex Molano tradit Baron., in not. ad Martyr., 23 Junii, quo in loco hunc Gaudentii tractatum laudat. Turpiter autem se dedit Octavius Rubeus popularis noster, qui in vita SS. Faustini et Jovite, pag. 65, Ecclesiam *Concilii Sanctorum*, hoc nomine appellatam fuisse existimavit, quia in ea fidelium conventus agerentur; cujus profecto appellationis originem, si hunc Gaudentii tractatum legisset, ignorare neutiquam potuisset.

condignas referre gratias pusillitas nostra non prævalet, fratres charissimi. Nam ut venerandas Sanctorum reliquias haberemus, Deus noster tribuit: deinde ut hanc honori eorum fundare basilicam valeremus, ipse largitus est: et hodie ut adepti summorum sacerdotum præsentiam, dedicationem celebrare mereamur, ipse concessit. Convenerunt enim sancti antistites, et apostolici viri, ad persolvendum beatissimis patribus, et præceptoribus suis debitæ devotionis obsequium, ut ubertate plenissima benedictionum spiritualium ditaremur; licet importunitas barbarorum maximam partem celebritatis diei hodierno subtraxerit, ne cæteri sancti antistites, quos interfuturos credidimus, advenirent. Jam qui sunt isti quorum beatis reliquiis illustramur, hinc incipiam numerare. Primo in loco Joannes Baptista est, ultimus quidem, sed maximus Prophetarum: novissimus **337** tempore, quia omnis *Lex, et Propheta usque ad Joannem* (Matth. xi, 13);^b sed merito prior, et dignitate præstantior, quia ita de illo Christus loquitur ad Judæos: *Quid existis in deserto videre? Prophetam? dico vobis et plusquam prophetam. Hic est enim de quo scriptum est: Ecce mitto Angelum meumⁱ ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam*

Basilica hæc *Concilii Sanctorum*, de qua Gaudentius in præsentis tractatu, Brixie amplius non existit; aut si aliqua alia Ecclesia ejus loco successit, nomen non retinet. In catalogo ms. episcoporum Brixie, non tamen admodum antiquo, hæc legi: *Gaudentius, qui jacet in ecclesia S. Joannis deforis Brixiam. Hæc Ecclesia videtur eadem esse, quæ dicta est etiam basilica, vel ecclesia Concilii Sanctorum, fundata et ædificata a Gaudentio, quemadmodum testatur tractatus habitus ab eo in die dedicationis ejus*. Deinde paulo post in *Theophilo* sic habetur: *Theophilus, qui jacet ad Concilia Sanctorum, id est in ecclesia S. Joannis deforis Brixiam, in capella Capreolorum*. At Florentinius in indice chronologico antistitum Brixianorum, Brixie impresso anno 1614, in *Theophilo*, ait: *Meminerunt antiquissimi SS. pontificum facti, ejus ossa quæ nunc in S. Joannis evangelistæ servantur, jacuisse in ecclesia, quæ Concilia Sanctorum dicebatur, cujus memoriam extinctam dolemus*. Hæc autem latius a me deducuntur in annotationibus ad Martyrologium Brixianum, quæ aliquando Deo dante in lucem prodibunt.

^f Eam fortasse barbarorum irruptionem vel adhuc impendentem, vel jam factam, designat Gaudentius, de qua supra tract. 13, p. 317: *Ita nos Deus exaudiet obsecrantes; ita inter pericula imminentium barbarorum, auxilio protegi divino merebimur*. Vide quæ ibi annotavimus.

^g Antiqui moris fuisse tum in Oriente, tum in Occidente, jam pridem ætate Constantini Magni, ut dedicationes ecclesiarum et altarium plerumque fierent in conventu episcoporum, qui ea de causa invitari consueverant, observavit Edmundus Martene T. III de antiquis Ecclesiæ Ritibus, lib. II, c. 12, laudatus a cl. v. Francisco Blanchino, qui etiam ad illustrandum hunc morem non pauca de suo præclare addidit Pref. ad Anastasium n. 35.

^h Mss. tres legunt *sed merito prior, sed dignitate*; et paulo post *existis in desertum*; namque porro hanc lectionem commendat etiam cod. Octavii Pantagathi.

ⁱ Verba hæc, *ante faciem tuam*, supplevimus ex mss. cum deessent in editis; eademque habentur in libro quoque Pantagathi.

(*Ibid.*, 8). Uno testimonio Salvatoris beatissimus A nus aliquid habet, quia posterior Christum videt. Joannes Baptista et angelus, et apostolus, et propheta præcipuus declaratur. Vere enim Dei est angelus, qui præcursor, et nuntius Christi est: vere apostolus est, qui missus a Deo est, destinatus enim nuncupatur apostolus. *Fuit, inquit, homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes (Joan. 1, 6)*. Idcirco autem sanctus ipse propheta dicitur, et plusquam propheta, quia Christum et sua, et omnium prophetarum voce prædictum, digito meruit demonstrare; dicens: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi (Ibid., 29)*. Post hunc habemus Andream beatissimum, primum Joannis ipsius discipulum, deinde Salvatoris; quem priorem Christum apostolum scribitur elegisse. *Erat, inquit, Andreas frater Simonis Petri unus ex duobus qui audierant ab Joanne, Ecce Agnus Dei, et secuti erant eum. Invenit hic primum fratrem suum Simonem, et dixit ei: Invenimus Messiam (quod est interpretatum Christus). Et adduxit eum ad Jesum (Ibid., 40)*. Tertius beatus Thomas, qui post resurrectionem Christi solus desideravit, solusque obtinuit, ut membra Christi curiosus quidem, sed utique dignis manibus contrectaret. Ardentis siquidem desiderii fuit illud, non incredulitatis, quod condiscipulis suis, qui ipso absente Dominum viderant, ait: *Nisi videro, et contrectavero, non credam (Joan. xx, 25)*. Erat enim valde anxius, ne non et oculis frueretur eo quod corde credebat; ne privaretur aspectu illius lucis qua se ceteri apostoli illuminatos gloriabantur. Satiavit esurientem Dominus, cujus manet illa promissio: *Beati qui esuriunt, et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur (Matth. v, 6)*. Apparuit secundo Apostolis (*Joan. xx, 26*), ut Thomæ desiderium adimpleret: profuit cupiditas ejus et cæteris; nec ipse mi-

Nam detrimenta prioris aspectus visu pariter, et tactu compensat; qui utique, si juxta opinionem quorundam infidelis fuisset, Christus illi post resurrectionem suam apparere non fuerat dignatus. Scriptum est enim: *Quoniam invenitur ab his qui non tentant eum: apparet vero his qui fidem habent in ipsum (Sap. 1, 2)*. Quod autem dixit illi Salvator: *Noli esse incredulus, sed credens (Joan. xx, 27)*; et: *quia vidisti, credidisti: beati qui non viderunt, et crediderunt (Ibid., 29)*; informare in eo voluit omnes postea credituros, ut populus noster, similis Thomæ qui absens erat quando apparuit Christus apostolis, relationi eorum indubitam fidem commodet; nec exigit in carne conspicerem quem testimonio apostolorum, post passionem crucis surrexisset, et visum fuisse didicerit. Neque enim postquam regressus est ad cælos, solis in hoc mundo virtutibus præsens, debet quotidie pro cujuscumque voluntate, singulis, universisque credentibus, in corpore apparere. Sufficiat nobis, quoniam sancti Thomæ curiositas, ambiguitatis futuræ scrupulo satisfecit. Quod enim absens fuit, quod avidus et videre, et attrahere Dominum perquisivit, totum nostræ procurabatur salutem; ut evidentius nosceremus resurrectionis Dominicæ veritatem, quam beatus Thomas ob necessariam curiositatem providenter reprehensus affirmat, dicens ei: *Dominus meus, et Deus meus (Joan. xx, 28)*. Quartus Lucas est evangelista, qui beatos Apostolos pari merito subsequutus, et Evangelii librum, et Actus Apostolorum, miranda examinatione conscripsit. Horum quatuor beatas habemus in præsentem reliquias, qui regnum Dei, et justitiam prædicantes, ab incredulis, et iniquis occisi, Deo semper vivere operationum suarum vir-

* Lectio Flor. cod. et Vat. utriusque, quam meliorem, et aptiorem ostendunt ea quæ mox sequuntur: *Beati qui esuriunt*. Tres editiones habent *satiavit ergo eum Dominus*. Cod. Pantagathi, *satiavit esurientem Dominus*.

^b In ms. Pantagathi ad marginem, ejus manu additum est aliis; itaque legit: *nec ipse minus aliis aliquid habet, quia posterior Christum vidit*.

^c Barthius l. xxii Advers. c. 6, hunc Gaudentii locum recenset inter necgrammaticæ, nec Latine dicta, subdens: *Dicendum erat*, non fuisset. Deinde profert similem Eginharti locum in Vita Caroli M.: *Poterat citius finire, si Saxonum perfidia pateretur, pro passa fuisset*; et Fulgentii ep. 1, c. 1: *Febrium violenta nimietas comæatum mihi vitæ auferret, nisi verus animarum et corporis medicus dignaretur largiri remedium, pro dignatus fuisset*. Hæc Barthius. Laudo profecto summi Viri eruditionem, sed cum tres editiones quæ mihi ad manum sunt, diserte legant non fuisset, oportet Barthium aliqua alia vetustiori editione esse usum. In mss. quidem legitur non fuisset, sic enim habet ex Vatt. unus, alter vero non fuisset; at Flor. et Urb. eodem modo non fuerat, quibus consentit liber Octavii Pantagathi; quare maluimus genuinam mss. simplicitatem, quam ineptas typographorum emendationes retinere, præsertim cum præter loca a Barthio prolata, apud ecclesiasticos scriptores sit hujusmodi locutio non infrequens; ut apud Augustinum x Conf. 10, extremo: *nisi admonente aliquo crucerentur, ea cogitare non pos-*

sem; pro eruta fuissent, et non potuissem; dixerat enim supra didicissem, agnovi, dixi, ut textum legentilique. Similiter x Conf. xviii: cujus nisi memor essem, non invenirem, quia non agnoscerem; pro non invenissem, et non agnovissem; dixerat enim antea meminim me quæsisse, atque invenisse. Item ii Conf. ii, aut certe sonitum nubium tuarum vigilantius adverterem, pro advertissem; et paulo inferius: has ergo voces exaudirem vigilantius, pro exaudissem; subdit enim mox: sed efferbui miser, et excessi. Contra Fulgentius meruisset pro mereretur Serm. de S. Stephano: Stephanus sævitiam Judæorum potuit superare, ut ita meruisset feliciter triumphare; et mox: ut coronam meruisset accipere, charitatem pro armis habebat.

^d Mss. quatuor, *noli esse incredulus, sed fidelis*.

^e Flor. et Vatt. duo, *indubitantem fidem*.

^f Sic legitur in quatuor mss.; editi vero, *sancti Thomæ curiositas, et ambiguitas, futuræ scrupulositatis finem fecit*. Male; nam Gaudentius supra nullam agnoscit in Thoma ambiguitatem, aut incredulitatem; itaque ineptum foret hoc loco admittere quod antea rejecit.

^g Et hunc quoque locum in editis depravatum restituumus subsidio quatuor mss. quibus tam hic, quam in superiori etiam lectione consentit cod. Pantagathi. Tres editiones habent *imitanda examinatione*; at Lucam Apostolicas ut puto, et Evangelii librum conscribentem, nemo, *παράττις*, sanæ mentis imitari præsumperit.

tribus 336 demonstrantur. a Joannes in Sebastena urbe provinciae Palaestinae, Thomas apud Indos, b Andreas et Lucas apud Patras Achaiae civitatem, corymbum referuntur. Post istos habemus Gervasium, Protasium, atque Nazarium, beatissimos martyres, qui saepe ante paucos annos apud urbem Mediolanensem sancto sacerdoti Ambrosio revelare dignati sunt, e quorum sanguinem tenemus gypso collectum, nihil amplius requirentes; tenemus enim sanguinem, qui testis est passionis. Recipimus etiam

a Quod hic ait, Joannem in urbe Sebastena occisum, non satis convenit cum Josepho qui lib. xviii, c. 7, cum Machorvate in carcerem actum, ac necatum fuisse tradit; quam Josephi sententiam tuetur Cellarius dissertatione de Joanne Baptista, et disert. de Joannis Baptistae carcere, et supplicio, contra et Lightfootem in Matth. xiv, 10. Sopaktus quidem fuit Sebaste, vel Samaria, urbe Judaeae, ut hujus Hieron. in epist. ad Marcell., quae civitas, et provincia minime Herodii obediabat, sed Archelao. Vid. Bar. ad A. C. 33, n. 4 et 5, Cod. Urb. legit in Sebastena urbe. Porro de loco sepulturae Joannis videndum idem Cellarius disert. de Joannis Baptistae carcere, et supplicio, n. 15.

b Quae ad illustrandum hunc Gaudentii locum faciunt, haec habes ex Mabillonio in Notis ad Kalendarium Ecclesiae Carthagenensis tom. iii, Analect. p. 415, cum enim in eo Kalendario haec occurrant: In Id. Oct. Sancti Lucae Evangelistae, et martyris; hanc Mabillonius observationem subdit: Duo hic cum ceteris non conveniunt, nempe dies, et martyris nomen: cum Lucas xv kal. Nov. notari solitus sit, nec martyris nomen passim obtineat. Quamquam id inveniat Gregorii Nazanzeni Oratio 1 in Julianum, et aperte dicunt Paulinus, et Gaudentius. Martyrii modum describit Nicephorus in lib. ii, cap. 43, ubi habet. Lucam ex olea arbore fuisse suspensum, quod arboris ligni, ex quo crux fieret, copia non adesset. Locum apud Patras Achaiae civitatem designat Gaudentius in Serm. 17, seu Tractatu de Dedicationse Basilicae sanctorum xl Martyrum. Haec Mabillonius.

c Atquando mecum ipse reputavi, num ex hoc Gaudentii loco, quo tam praeclearam sanguinis Martyrum Gervasio, et Protasio mentionem injicit, aliquid momenti accedere posset narrationi miraculi illius quo Gregorius Turon. de gloria Mart. l. i, c. 47, refert, ut corpus translatione, cum sorte tabula ex Ecclesiae camera decidisset, ac in eorum capita fidelium venerationi exposita impigisset, copiosum inde sanguinem profusus. De quo, ad Turonensis, infecta lintamenta, vel pallula, sive vela ecclesiastica, beatus cruor collectus est: qui usque adeo confusione fertur, quoadunque lintamenta quae susceperant, sunt reposita. Ex hoc enim eorum reliquiae affinis collectae, per universam Italiam, vel Gallias, sunt delatae. Videbatur locus Gaudentii intelligi posse de hoc sanguine, a sanctorum capitibus recenter effuso; cum enim eorum translatio, Ambrosio curante, interdidit in annum 386, Sermo autem iste Gaudentii de dedicatione basilicae habitus fuerit paulo post annum 387, ut infra dicimus, poterat unquam hujus sanguinis pars ad Gaudentium esse delata, qui tam insigni miraculo de Sanctorum capitibus manaverat. Accedebat hinc conjectura, quod in editis legeretur: quoniam sanguinem tenemus gypso collectum; deinde paulo post: tenemus etiam sanguinem, qui testis est passionis; idcirco appareret, de duplici quodammodo sanguine Gaudentium loqui, nempe de sanguine gypso collecto, tempore martyrii: maxime iterum de sanguine in translatione sanctorum, lintaminibus, et pallulis mirabiliter insepersa. Sed facta collectio non invenimus pro tenemus etiam sanguinem, legendum esse omnino tenemus enim sanguinem; ita

sanctos cives d Sisinnii, Martyrii, et Alexandri, e quos nuper in Anania venerandae religionis cultui attentius inherentes gens 340 interfecit sacrilega, flammisque adhibitis concremavit, ut holocaustum Deo ipsi ferent, qui Christianos suos victimas daemonis ministrare, inreparatione justissima voluisse. Jam quid post istos decem, de Quadraginta Martyribus dignum loquar, qui se itineri suo, f eam per urbes Cappadociae Jerusalem pergere, fideles comites praebere dignati sunt? la ipsa enim

enim habetur nullo discrimine in tribus mss., nempe Flor. et Vat. duobus, quibus consona etiam liber Pantagathi; quare patet, Gaudentium loqui de unica tantum sanguine, effuso tempore passionis sanctorum, ac gypso a fidelibus, juxta priscum morem, collecto. Nihil igitur ponderis ex auctoritate Gaudentii, narrationi Turonensis accedit. De vitreis, et lignis vasculis, quibus martyrum sanguinem colligere fideles solebant, praecclare Aringhii l. iii Romae subterr. c. 22.

d Sic Vat. duo; tres vero editiones corrupte Sisinnii Martyris, et Alexandri; sed vitium hujusmodi etiam absque op. mss. erat per se manifestum. Vid. quae de his Martyribus diximus in Annotationibus ad Ughellum tom. iv, col. 525, Venetae edit. Eorum meminit Martyrologium Romanum, nempe Usuardi 29 Maii.

e In editis legatur quos nuper in ara Agatini; quae sane verbo imperiti librarii Gaudentii locutionem crucem fixerant; nam quis unquam diximet, quoniam sit, sicut ubi terrarum exstet ara illa Agatini? Itaque reposuimus in Anania; cum enim Flor., Urb. et Vat. duo, summo consensu legant in Anania venerandae, laelis ara comandata; passim quippe sunt hi martyres in valle Anania, vulgo Val d'Anagna, o di Nonn, Tridentinae dioecesis; unde Anagnenses martyres a nonnullis appellantur, eosque sic vocat Augustinus ep. 458, ad Marcellinum Comitem. Lectionem aliorum una. tuetur etiam cod. Pantagathi legens in Anania, quinta vocali omnia, quae facili supplebat conjectura; constat autem ex hoc loco, Tractatum hunc a Gaudentio conscriptum fuisse paulo post annum 397, qui fuit annus passionis horum martyrum, ut ex eruditiorum calculis firmat Ruinartus in Actis Mart. p. 633 edit. Paris: ait namque Gaudentius, quos nuper in Anania; idem facile est ex his verbis temporis notam colligere.

f De Orientali peregrinatione, quae maxima omnia pietatis, ac religionis pars fuit, habes insignem Hieronymi locum in epistola ad Marcellam, Paula et Eustochii nomine data; ex qua constigimus in Hieronymus, ubi in Notis ad Sulp. Sever. pag. 371 edit. Amstel. 1685, ait, ante Constantinum, tanquam rarum de Alexandro notari (apud Euseb. l. vi Hist. Eccl. c. 11, edit. Valer.) quod Hierosolymanam, adorandi, et loca sancta videndi causa, iteris Hieronymus nonnunc contra aperte sic loquitur: Longum est nunc ad ascensus Domini usque ad praesentem diem, per singulas aetates currere, qui episcoporum, qui martyrum, qui clephantium in doctrina Ecclesiae virorum, venerunt Hierosolyman. Origenes quoque, qui integro tertio saeculo floruit ante Constantinum, h. i contra Celsum testatur. Basilichem speluncam adhuc suo tempore apud infideles ecclesiam fuisse, quod ibi natus esset Jesus, qui a Christianis adoratur. Maxime autem aevo Gaudentii, ac Hieronymi, venerat Hierosolymitana peregrinatio; unde idem Hieronymus in ep. ad Desiderium inquit: Pars fidei est adorare ubi steterunt pedes Domini. Adhuc Hieronymus not. ad Martyr. 4 Maii lit. c, quo magis conspicias Hieronymi in meridie exortus; verum plura Hieroni erunt in observationibus ad Sulpicium Severum recenset Bochartus diacet. ad Massam

maxima Cappadoeciæ civitate, quæ appellatur Cæsarea, ubi habent iidem beatissimi insignes Martyrium, reperimus quasdam Dei famulas, monasterii sanctarum virginum dignissimæ matres, prorsus Mariæ, et Marthæ consimiles, quas merito diligit Jesus; natura, fide, et studio, et castitatis integritate germanas. Quibus^b ab avunculo suo summo sacerdote, ac beato confessore Basilio, olim traditæ fuerant horum martyrum veneranda reliquia, quas desiderio nostro incunctanter, ac fideliter tribuerunt; idoneos veneratores tanti nos esse munera approbantes, simulque sub testificatione Domini confidentes, se semper grassæ Deum nostrum, ut hæc tam pretiosa possessio in tales transfunderetur heredes^c qui eam consimili fide, diligentiaque percolerent; qui studii, ac venerationis ipsarum et successorum, et augmentatores existerent;^d quoniam essent ipsæ in annis senilibus constitutæ, et transmigrationem 341 de hoc mundo suam quotidie expectarent. Exaudita est ecco fidelis oratio. Venerabiles ipsas Martyrum quadraginta reliquias populis credentibus hodie proponimus^e percolendas, licet eis ex illo jam tempore celebritas debita nunquam defuisse nostri cognoscatur officii, præclara eorum beneficiis salutariter mancipata. Sed jam qua ordine ad martyrii gloriam perveneriat ipsi beatissimi, breviter enarraho; quamvis ad prosequendas eorum laudes imparem me esse confitear. Plano^f habent idoneum suis meritis, dignissimumque præ-

conem, beatæ recordationis virum, confesorem Basilium, Ecclesiæ Cæsariensis antistitem, ejus eloquentia singularis, et sermo Apostolico sale conditus, paupertatem meam retundit ingenii. Quid enim a me inferri novum potest quod iam ille ipse eorum laudibus ubertate eloquii sui opulenter effuderit, copiose ornavit, signanter expresserit? Ingentis quippe difficultatis est, eisdem virtutes diversis sermonibus prædicare. Aggredior tamen instituendæ dilectionis vestræ causa, vel historiam replicare gestorum. Milites erant isti in partibus minoris Armeniæ constituti, florentes militibus, corporum preteritæ sublimis, experientia belligerandi laudabilis, stipendiis militaribus virtutum suarum merito honorati, et, quod hæc omnia supergreditur, Christiani; atque ad omnem probitatem morum, hæc venerandæ religionis ornatu, et spiritualibus armis doctrinæ celestis instructi. Statim denique ubi tuba persecutionis inccepit, fortissimos Christi milites amor fidei præcipit ad bellum. Nam^h cum feralia edicta sacriligi regis proponi a judicante cepissent, quibus præcipiebatur ne quisquam vel privatus, vel miles, Christianum proferre nomen audeat, sed et omnis populus sacrificare dæmonis cogatur; sponte præempti in medium, Christianes ad hæc clarissima voce testantur, sequo ad hæc saluari culta nullis terroribus divelli posse pronuntiant. Intuitus constantiam juvenam terribilis persecutor, reposita auctoritate, blandis eoshorta-

Vossium quæ habetur t. I Opp. pag. 1058.

^a Id est Ecclesiam, quæ Græco more *Martyrion* appellabatur. Consultæ Baron. in Not. ad Martyr. 6 Julii. Concilium Chalcedonense c. 8: Clerici in parochiis, et in monasteriis, aut martyriis constituti, sub potestate sint ejus qui in ea est civitate episcopus. Cyrillus item Catech. 14, ecclesiam Hierosolymis Resurrectionis appellatam, *μαρτύριον* vocat. Confer Euseb. in Vita Constantini lib. iv, cap. 46, 47, ibique Henricum Valesium in Notis, et in epistola de Anastasi, et Martyrio Hierosolymitano.

^b Flor. et Vall. duo suppleverunt locum hunc, qui in editis sic legit: *ab avunculo suo sacerdote, ac Confessore Basilio*; at Gaudentius etiam supra Episcopos summos sacerdotes vocat. In ms. Pantagathi eadem lectio occurrit, quæ in aliis quoque: *ab avunculo suo summo sacerdote, ac beato Confessore Basilio*. De his Basilii neptibus et Muratorius in Anecdotis Græcis ad cœm 150 Gregorii Nazianzeni, ubi hæc Gaudentii locum prestat.

^c Sic ms. quatuor nullo discrimine, quibus consentit liber Pantagathi; tres vero editiones male quæ eas consimili fide, diligentiaque imitarentur; ut etiam paulo infra proponimus percolendas pro eo quod in ms. legitur *percolendas*; quare utroque locum emendavimus.

^d Deerat hoc totum summo loci hujus detrimento, quem male a librariis mutatum sanavimus ex Flor., Urb. et Vall. duobus. Cui sic legunt: *et successorum, et augmentatores existerent, et transmigrationem de hoc Mundo suam quotidie expectarent*. Male; et vulgata lectionis defectum supplet etiam cum Pantagathi. Hic autem librariarum error transversum egit solertissimum Tillemontium, qui loci hujus Gaudentiani consuetum cum minimo assequeretur, sic interpretatus est, quasi hæc Basilii neptes talis harum reliquiarum heredes expectarent, qui studii, ac venerationis ipsarum, et successorum, et augmentatores

^e existerent, et inde addiscerent (nempe ab his mortuis martyrum cineribus) transmigrationem de hoc Mundo suam quotidie expectare. Sic tom. X, pag. 581, edit. Paris.: *Qui imitassent, et même qui dénégassent le respect et la vénération qu'on a eue pour ces martyrs*, ET QUI APPRENNENT DE CES CENDRES MORTES ET VIVANTES, à vivre tous les jours dans l'attente de la mort. Prorsus male; sed librariarum incuria doctissimo Viro minime est imputanda.

^e Male editi perpendendas, ut supra innuimus; quin etiam paulo inferius ubi in editis legitur *instituendæ dilectionis vestræ causa*, eod. Pantagathi, et Vall. duo reponunt *instruendæ*.

^f Præclara est Basidii Magni homilia, de SS. XL Martyribus, ejus auctoritate Patres septimæ synodi generalis sæpius usi sunt ad refutandos hæreticos sanctarum imaginum oppugnatores. Ex ea SS. Patres Gregorium Nyssenam, Ephrem Syrum, et Gaudentium nostrum, quamplura mutuasse, recte notavit Reinartus in Actis Martyr. pag. 581.

^g Sic etiam Gregorius Turon. lib. II Hist. Franc. c. 2: *Puella quedam prædives opibus, ac secundum sæculi dignitatem nobilitate senatoria florens; et quod his omnibus nobilissimum est, fide catholica pollens*. Silvianus quoque ep. 1: *Inter cæteras castimoniarum sapientiarumque virtutes, est etiam Fide nobilitas, quæ omnibus semper ornatibus ornamento est*. Videndus Joannes Savaro in Not. ad Sidon. Apollin. l. III, ep. 12, ubi hæc Gaudentii nostri locum laudat.

^h Ineptè omnino tres editiones cum per alta edicta; eod. Vall. duo cum *feralia edicta*; nec statim ex iis unis corrupte proponi adjudicare cepissent; at eod. Pantagathi, cum *feralia edicta sacriligi regis proponi a judicante cepissent*; et etiam in sequenti recte: *im Van., sine respectu altius rationis*. Habet etiam idem eod. ubi editi legunt non satis bene *Christianum proferre nomen*, aliquanto melius *præferre*; sive ut in margine apponitur *præ se ferre*.

tur alloquiis, ne vellet hac pertinacia uti, ne erga A imperatorem suum contumeliosi 342 existerent, ne ejus præcepta contemnerent, ne alias devotissimi, in hoc facto offensam regis maximam provocarent, a quo magis beneficia, et honores pro hac specialiter obedientia sperare deberent. Indecorum certe bellatoribus viris esse, ut inter ignavos, et noxios, morte turpissima deperirent. Cogitandum illis esse juventutis suæ florem, et jucunditatem lucis hujus ac vitæ, quam a sine respectu ullius rationis imprudentes amittere suaderentur. Talibus auditis Christiani viri, meritoque mirabiles, venenatas perniciosi hortatoris blanditias non solum constantibus animis respuerunt, verum etiam responsione acerrima refutarunt. Quid tu, aiunt, omnium nequissime, contra Deum rebellare ausus, famulos ejus verbis fallacibus supplantare conaris? B Quid nos a cultu Dei veri, et vivi, ad mortua dæmonum simulacra inclinare contendis? Quid honorum terrestrium caducis promissionibus, et inanum rerum præstigiis, animos nostros e vigore fidei cœlestis depravare pertentas? Exsecramur munera, quæ detrimentum salutis important; repudiamus honores, qui auferunt illam gloriam sempiternam; reprobumus amicitias regis, quæ nos a charitate Dei separare desiderant; respicimus et hanc temporalem nostri corporis vitam, quæ cum periculo fidei servata animæ acquirit interitum; postremo nec supplicii præsentibus deterremur. Tradimus carnem pœnis, quascumque irrogare volueris, ne abnegantes Christum Deum, ad tormenta perpetua demergamur, quæ diabolo, et vobis ministris ejus sunt ab initio præparata. Tunc ille iudex iniquitatis, hujusmodi dictis accensus, furorem suum, quem paulo ante subtilius explere voluerat, excogitata supplicii novitate b geminavit. Perspicuus enim regionis natu-

a Et hic quoque opem tulerunt Vatt. duo, cum male editi legerent *sine respectu illius rationis*.

b Sic mss. quatuor; in editis *geminabat*; at *geminavit* præfert etiam cod. Pantagathi. Quæ sequuntur ex Basilio desumpta, manifeste ostendunt, hos sanctos martyres non in aquam mersos fuisse, ut plerique putarunt, sed supra stagnum ipsum gelu rigens, brumali aeri fuisse expositos, ut frigore necarentur. Vid. Bar. Not. ad Martyr. 9 Martii, et Ruinart. in Act. Mart. pag. 586. Quanta autem fuerit immanitas frigoris, quantusque algor regionum illarum, satis colligitur ex iis quæ passi sunt Romani milites in Armenia agentes sub Corbulone; nam ut refert Tacitus lib. xiii, cap. 35: *Ambusti multorum artus vi frigoris, et quidam inter excubias exanimati sunt*: annotatusque miles qui fascem lignorum gestabat, ita præriguisse manus, ut oneri adherentes truncis brachiis deciderent. De acerbissimis Armeniæ frigoribus conqueritur etiam Joan. Chrys. ep. 4 et 6, ad Olympiadem.

c Hoc Gaudentii loco usus est Fronto Ducæus ad asserendam veram lectionem Basilii Serm. de XL Martyribus, ubi pro τὴν φύσιν τῆς χώρας ὅτι κρυμώδης, regionis naturam quod frigida esset; Volaterranus verterat regionis naturam salebrosam, et collibus præruptam, quod fortasse in aliquo cod. pro κρυμώδης legisset κρημώδης.

d Interpres Sermonum Basilii Raphael Volaterra-

ram nimis rigentem frigoribus, tempus etiam, quo maxima hiemis asperitas Aquilone flante violentius incumbat; e montes nivibus, pruina arva tegebantur; liquores agnoscere suam naturam solis ignibus cogebantur; stupebant ingenti glacie torrentium fluminum cursus; d stagnum quoque urbi in qua ista gerebantur, subjacens, 343 longe lateque diffusum, validissimo gelu durante, iter solidum plaustris gementibus commodabat. e Hac ergo vi loci, vel temporis immanitate perspecta, sacrilegii Gentilis exactor, istud supplicii genus sanctis adhiberi imperat, ut nudatis corporibus religati in aperti aeris pruinoso duritie pernoctarent, balneis longe sub conspectu eorum fumantibus; ubi velox remedium victis callidus persecutor, animas eorum magis interficere gestiens, promittebat. Sed beatissimi martyres, Spiritu sancto ferventes, vestibis suis procul abjectis, festini ad stadium properant, coronam tanto certamini propositam cœlitus intuentes. Deinde hortatibus mutuis patientiæ, vires accendunt, gloriam regni cœlestis pœnis præsentibus præferunt, et hoc inter cætera replicantes: quod qui pro salute regis terreni hostiles gladios formidare contempsimus, cur non pro fide Dei, ac Domini nostri Jesu Christi regis æterni, omnes irrogatos nostro corpori cruciatus, æquo animo patiamur, ocius ad æternæ lucis beatitudinem, vitamque perpetuam, gloriosæ moris compendio transiri? f Inter pruinas ardebat Fides, et cœlestes animi desiderio Christi servebant. Ur- C bat acritudo nimii frigoris lucentes rigentium corporum cutes: at occupatæ erga Dei amorem religiosæ mentes amœnitatem paradisi cogitabant. Te- rebrabantur penetralia viscerum gelu, ita ut medullas ossium gravissimis cruciatibus internus quidam s glacialis tortor urgeret: et animorum virtus im-

nus, stagnum istud extra urbem collocavit, sic illius locum in serm. de XL Martyribus vertens: *Igitur sancti Dei sub dio pernoctare in quodam stagno jussi sunt, quod pro mœnibus civitatis erat*; in quo quidem non leviter lapsus est, dum pro περι ἢ ἡ πόλις κατέκειται, nempe circum quod civitas adjacet, repositi quod pro mœnibus civitatis erat; uti pridem notavit Baronius ad Martyrol. die 9 Martii. Rectius porro Gaudentius *stagnum urbi subjacens* dixit; quamvis nec ipse apte satis ad mentem Basilii, qui diserte scribit media in urbe, atque in stagno circum quod urbs habitabatur, Martyres fuisse cruciatus, ἐν μέσῳ τῆ πόλις, in media civitate; quin etiam locus a Baronio allatus in melioribus Basilii editionibus pro κατέκειται legit κατέκεισται, hoc modo: *λίμνη μὲν περι ἢ ἡ πόλις κατέκεισται, stagnum circum quod condita erat civitas*.

e Melius omnino liber Pantagathi: *Hac ergo rei loci, vel temporis*; qui etiam paulo post sub conspectum eorum, ubi in editis sub conspectu eorum.

f Hieronymus ad Lætam: *Scythiæ frigora ferent calore fidei*. Et Ambrosius in epistola ad Ecclesiam Vercellensem: *Non frangebatur glacialis plagæ frigiditas, quibus ferventi spiritu vernabat devotio*. Locum hunc Gaudentii profert Savaro in Notis ad carmen 16 Sidonii Apollinaris.

g Ita est Vat. unus; alter *glacialis terror*, cui lectioni favet cod. Pantagathi.

mobilis, cursus sui metas aspiciens, de proxima consummatione gaudebat, fidei tolerantia promissum Dei munus exspectans. Sed unus ex eorum numero, brevissimi adhuc, et jam supremi doloris impatiens, rogare miser cœpit ut ad balneas duceretur. Miles interea, cui sollicitudo inuncta fuerat ut illud mortis lavacrum victis quibusque reseraret, dum curiosis oculis de loco sublimi agonem virorum spectat insignium, rei exitum captans, videt ducem cœlestis militiæ descendentem cum multitudine angelorum, et fortissimis bellatoribus claras vestes, atque opima singillatim **344** præmia erogantem, quæ solus ille miserabilis cuius fidem diabolus fregerat, non accepit. Ducitur infelix ad balneas; ibique confestim caloris afflatu, quo se animandum crediderat, exanimatus, et vitam perdidit, et coronam. Luctuosum facinus gratulatio inopinata subsequitur. Repente ejus locum supradictæ visionis admirator invadit; nudat membra optato supplicio; se esse Christianum clamore ingenti congeninat, quem spectaculi illius admirabilis virtus, subito ex Gentili verum fecerat Christianum. Tenetur continuo professionis suæ reus; ligatur volens, et secantibus vinculis crudeliter innodatur; perseverat adstrictus, gloriatur in pœna, spe divinæ remunerationis effertur. Crescit inter supplicia fides Christi: augetur inter tormenta dilectio. Nam sensu apostolico testabatur: Me nulla suppliciorum vis, nulla immanitas tormentorum poterit separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro (Rom. viii, 9). In mediis cruciatibus novus martyr, instruite Spiritu sancto, eruditur et proficit; moritur et triumphat. Trinitas adoranda testem suum inter pœnas fideliter permanentem, martyrio ipso ad vicem baptismi, gloriosius ^b et abluit, et emundat, et ad cœlorum

regna perducit. Commoritur denique ^o quadragesimus iste sanctus cum sanctis, ut sacer numerus, quem Salvator jejuniis honoraverat, compleretur; sicut ipsi beati martyres orasse memorantur. Post hæc ^d jussit carnifices, defunctorum corpora longius transportata ignibus concremare. Relinquebant unum, qui adhuc vivere putabatur, si forte mutaret in pejus ipsa solitudine voluntatem. Ibi ejus venerabilis mater, quæ talem filium bono sapientiæ cœlestis lacte nutriverat, cucurrit ad cadaver spirantis filii, et propriis cum manibus vehiculo quo corpora aliorum congesta ad pyram trahebantur, imposuit. Vade, inquit, nate, istam bonam viam, salvus cum cœtaneis tuis, et gloriosus ad Dominum. O admirabilis, et vere digna mater martyris! quinimo et ipsa jam martyr; ^o quæ propriis visceribus non pepercit, dum sua membra pro Christi nomine puniri lætatur in filio. Jam vero nec illud in postrema parte reticemus, quod cum cineres exustorum corporum, mandato persecutoris, in fluvium jacerentur, ^f non defuerunt religiosæ manus, quæ ^g partem cineris **345** vel furto eriperent, vel pretio compararent. Hinc et Ecclesia Cæsariensis exultat, et nostra fraternitas non immerito gloriatur, reservatum sibi providentia Dei salutare munus intelligens. ^h Portionem reliquiarum sumpsimus, et nihil nos minus possidere confidimus, dum totos quadraginta ⁱ in suis favillis honorantes amplectimur: sicut illa in Evangelio (Matth. ix, Luc. viii) fidelis mulier quæ per simbriam Christi salvata est, oram tenuit vestimenti, et virtutem divinitatis exegit: tactu simbriæ medelam credenti fides traxit, et salutem quam præsumperat, acquisivit. Itaque pars ipsa quam meruimus, plenitudo est; dividi enim quadraginta isti martyres ab invicem nullo modo pos-

^a Tres editiones, ad balnea, quod verbum male acceptum emendavimus auctoritate Vat. utriusque et Flor. cod., in quibus legitur, ad balneas; eandemque lectionem habet etiam liber Pantagathi. Balnea multitudinis numero dici negabat Varro, cujus verba lib. vii de L. L. hæc sunt: Neque ab eo quod dicunt balneum, habet multitudinem consuetudo. Sic etiam infra ubi editi legunt ducitur infelix ad balneum, iisdem mss. præsentibus, reposuimus ad balneas; balneum enim privatum erat, balneæ publicæ, eodem Varrone teste lib. viii de L. L.: dicuntur multitudinis nomine PUBLICÆ BALINEÆ, non BALINEA, contra quod privati dicunt unum BALINEUM, quod plura BALINEAS dicant.

^b Sic Vat. duo et cod. Pantagathi, qui etiam in sequenti habet quadragesimus iste sanctus; editi vero corrupte, et abluit, et emendat.

^c Flor. et Vat. duo addiderunt vocem iste, quæ in editis abest; legunt quippe commoritur denique quadragesimus sanctus cum sanctis.

^d Quis jussit? Nempe iudex iniquitatis, cujus imperio Gaudentius etiam cætera quæ supra retulit, facta fuisse commemorat. Fortasse scriptum fuerat jussi carnifices, sed librarium oscitantia immutavit; idque in cod. Pantagathi apparet, ubi ad oram paginæ legitur eadem manu jussi, pro eo quod in textu habetur nisi.

^e Editi non habent ^o quæ; sed exstat in tribus mss. et in libro Octavii Pantagathi.

^f Hoc ait Gaudentius, occurrens tacitæ, quæ fieri poterat de sanctis reliquiis objectioni, ut recte notavit Baron. ad Martyr. 9 Martii. Sed labitur idem Baronius subdens, Gaudentium affirmare, hoc martyres passos esse Sebaste, civitate metropoli minoris Armeniæ; nam quamvis de loco martyrii omnes consentiant in eam urbem, hoc tamen Gaudentius non dicit.

^g Flor., Urb. et Vat. duo, partem reliquiarum, ut etiam infra portionem reliquiarum, quam lectionem tuetur etiam liber Pantagathi. Locus iste Gaudentii valde illustrat antiquum morem Christianorum redimendi pretio sanctorum martyrum corpora, de quo sæpius in Actis Martyrum.

^h Præclarum hunc Gaudentii locum laudat Joannes Ferrandus disquisit. reliquiar. lib. i, cap. 4, art. 2, ex quo, aliisque tum ipsius Gaudentii, tum aliorum Patrum testimoniis, factum esse contendit, ut hoc pacto Ecclesiæ nonnullæ totum alicujus martyris corpus possidere se asserant, cujus exiguam forte portionem dumtaxat, altaribus, memoriis, aut loculis conditam habeant.

ⁱ Hier. epist. ad Marcell.: Martyrum ubique sepulcra veneramus, et sanctam favillam oculis apponentes, si liceat, etiam ore contingimus. Plin. lib. xix, c. 1, ubi de lino asbestino: Regum inde funebres tunicæ corporis favillam ab reliquo separant cinere. Flor. et Vat. duo legunt in sanctis favillis venerantes. Cod. Pantagathi, in suis favillis venerantes.

sunt, quorum sunt inseparabiles et indiscretæ reliquæ. Nam sicut animas eorum igneus ille Spiritus Dei, salutaris fidei unitate conjunxit (Erat enim (Act. iv, 32) omnium *credentium cor unum, et anima una*), ita etiam membra eorum concremans ignis in unum favillæ corpus redegit. Habemus ergo et hos quadraginta, et prædictos decem sanctos, ex diversis terrarum partibus congregatos; unde hanc ipsam basilicam eorum meritis dedicatam, concilium sanctorum nuncupari oportere decernimus. Dignum est enim, ut ad tantorum Martyrum venerandas reliquias processuri, ad concilium sanctorum nos procedere fateamur. Tot igitur justorum patrocinio adjuvandi, tota fide, omnique desiderio, supplices a secundum eorum vestigia curramus; ut ipsis intercedentibus, universa quæ poscimus, adipisci mereamur, magnificantes Christum Dominum tanti muneris largitorem; cui omnis honor, virtus, et gloria, cum Patre, et cum Spiritu sancto, ante omnia, et nunc, et semper, et in cuncta sæcula sæculorum. Amen.

SERMO XVIII.

DE DIVERSIS CAPITULIS OCTAVUS.

Seruo responsio S. Episcopi ad b Serminium c de villico iniquitatis.

Servo Christi SERMINIO GAUDENTIUS episcopus.

346 Sapientem virum semper convenit dicta sapientiæ cogitare, hisque intelligendis omne acumen ingenii, omnem vigorem mentis intendere. Et idcirco tu, qui et mundanæ sapientiæ litteris eruditus es, et veram Dei sapientiam per sacras litteras didi-

^a Recte quidem editi, licet mss. quatuor habeant ad eorum vestigia *concurramus*; quod vallo modo adoptandum censuimus, tametsi eadem lectio appareat in cod. Octavii Pantagathi.

^b Cum tituli *sero omnes* horum tractatum in editis depravati sint, propterea etiam in hoc exprimendo sequi malimus consensum mss. in quibus habetur ad *Serminium*, quam vulgatam lectionem retinere ad *Herminium*. Cod. Pantagathi legit ad *Herminium*, quod quidem non displicet; ac fortasse vera lectio est, quamvis aliorum mss. consensum prætulerim. Editi o Lugd. cæteris deterior, perurbato ordine sic habet: *De Villico iniquitatis. Tractatus XVIII. Responsio ad Germinium*. Quis fuerit iste Serminius, sive Herminius, quem Gaudentius sacris et profanis litteris instructum vocat, omnino me latet.

^c De hac Villici parabola videndus Hieronymus in epist. ad Algiam quæst. 6, itemque ex Hieronymo Zacharias Chrysopolitanus lib. III de Concord. Evang. c. 108. Notat autem Valla in hunc locum Luc. xvi commodius vocabulum esse *dispensator* quam *villicus*. *Villicus* enim ex Varone agri colendi causa constitutus, atque a villa appellatus est; ex quo idem Valla inferi, non utique fuisse Hieronymum Vulgate versionis N. T. auctorem, quia in epist. ad Algiam aliter hunc locum transfert, inquiens: *Redde rationem dispensationis tuæ, neque enim vilva mea poteris dispensare*. Vulgata vero: *Redde rationem villicationis tuæ: iam enim non poteris villicare*. Videndus hæc de re Martianus in suis ad Hieronymi librum Quæst. Hebræe. in Genes. annotationibus tom. II, edit. Bened. p. 329, uti et in Notis prolixioribus ad eundem librum p. 319.

A cisti, operam navare non desinis ad perquirendas interiores sensus verborum Christi, quem Dei esse virtutem, Dei que sapientiam, docente Apostolo (I Cor. i, 24), non ignoras. Nam inter cætera divina Legis eloquia, ^d quorum dissertationem frequenter exigis, hoc etiam specialiter postulasti; ut parabolam de Villico iniquitatis valde difficilem, ^e cuius nemo nostrum tibi idoneus videretur interpres, ^f ego scriptis propriis explanarem. Explanationem vero ipsam litteris tradi ideo forsitan vis, ut chirographum tenas responsionis meæ de capitulo, ut ipse lateria, obacurissimo. Sed non formidabo vel eloqui interrogatus, vel etiam scribere pro puillitate sensus mei, ^g salva fidei ratione, quid sentiam. Ac primum, charissime, ipsius lectionis verba ponenda sunt, et ita demum ratio est aperienda dictorum. Refert in Evangelii sui libro beatus Lucas: *Dicebat, inquit Dominus Jesus ad 347 discipulos suos parabolam: Homo quidam erat dives, qui habebat villicum: h et hic delatus est quasi dissiparet facultates ejus. Et vocato eo ait illi: Quid hoc audio de te? Redde rationem villicationis tuæ: jam enim non poteris villicare. Ait autem villicus intra se; Quid faciam, quia Dominus meus auferit a me villicationem? fodera non habeo, manducare erubescio. Scio quid faciam, ut, cum amotus fuero de villicatione, recipiant me in domos suas. Et convocans unumquemque debitorem Domini sui, dicebat primo: Quantum debes Domino meo? At ille dixit: i Centum batos olei. Et ait illi: Accipe litteras tuas: et sedens cito scribe quinquaginta. Deinde alii dixit: Tu vero quantum debes? At ille ait: Centum cores tritici. Et ait illi: Accipe litteras tuas, et scribe octoginta. Et laudavit Dominus villicum iniquitatis, quia prudenter*

^d Sic mss. editi corrupte, quorum dispersionem.

^e Sic Vat. duo, et Urb. Editi vero, cuius nemo nostrum tibi idoneus videtur. Flor. etiam cuius nemo nostrum, Ecclesiasticorum scilicet tractatorum. Tillemontius ex lectione vulgata, *enjus nemo restum*, conjectit, Serminium hunc minime fuisse Brixianæ ditionis, nullumque eo in loco ubi degit invenisse satis idoneam propositæ quæstionis explanationem, quod fortasse probatim etiam Pantagathi, qui in margine libri sui reposuit *vestrum*, cum in textu occurreret nostrum.

^f In ms. Pantagathi, ejus manu ad eam præfixa adscriptum est: *ego verbis propriis explanarem; explanationem vero ipsam litteris traderem: id eo; quod fortasse omnino magis congruit, si pro id eo legas idque, aut etiam idque idæo; respondet enim apprime quod sequitur non formidabo vel eloqui interrogatus, vel etiam scribere.*

^g Ms. pariter, et ed.; sed Lugd. male, *salva fidei ratione*.

^h Flor. Cod. legit, *et hic diffamatus est ei*; Vat. autem duo, et Urb., *et hic diffamatus est quasi dissipans facultates ejus*. Cod. Pantagathi, *et hic diffamatus est ei quasi dissipans facultates ejus*.

ⁱ Sic Paris. et Col. editio; at Lugd. et mss. quatuor *centum batos*, quibus consonat liber Pantagathi. *Batus*, βᾶτος, genus mensuræ liquidorum apud Hebræos, continens decimam partem cori. Ezech. XLV: *Batus olei decima pars cori est, decem batos corum faciunt*. Latini interpretes plerumque vertunt *batos*; ideoque primum fuit librariis pro remotiore et eruditore vocabulo, usitatum substituere. Fortasse glossema erat margini appositum, quod postea in textum irrepsit.

fecit : quoniam filii hujus sæculi prudentiores quam filii lucis in generatione sua sunt. Et ego vobis dico : facite vobis amicos de mammona iniquitatis : ut, cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Qui fidelis est in minimo, et in multo fidelis est : et qui in minimo iniquus est, et in multo iniquus est. Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis, quod verum est quis credet vobis? Et si in aliena fideles non fuistis, quod vestrum est quis dabit vobis? Nemo potest servus duobus dominis servire : aut enim unum odiet, et alterum diligit; aut unum patietur, et alterum contemnat. Non potestis Deo servire, et mammonæ (Luc. xvi).

Profecto doctoris est, ad erudiendos discipulos, similitudines earum rerum proponere quæ in conversatione humani generis frequentantur, ut auditor idoneus, ad operandi studium comparationis magisterio informetur; nec dubitet hoc opus aggredi quod possibile ac necessarium esse, parabolæ imago monstraverit. Et idcirco Dominus Jesus, salutarium mandatorum verus magister, discipulos suos, vel tunc apostolos, vel **348** nunc universos credentes, incitare volens ad eleemosynas fideliter exercendas, similitudinem proposuit Villicij, ut exemplo hujus personæ nihil esse nostrum in sæculo isto signaret, sed nobis creditam esse dispensationem facultatum Domini nostri, vel ad utendum ex eis sufficienter cum gratiarum actione, vel ad distribuendum conservis, prout cuique opus est; nec licere nobis passim facultatibus abuti committis, aut in expensas uarpere superfluas, cum sit erogationis ratio Domino venienti reddenda. Denique post finem parabolæ sic adjecit : Et ego dico vobis : facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut, cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula (Luc. xvi, 9); id est unicos vobis pauperes facite de terrenis facultatibus quas iniquitas humanæ avaritiæ sibi vindicat, ne hominibus Dei ex ejus rebus quidquam impertiat. Mammona enim sermo

^a Male tres editiones quod vestrum est; at Vat. uterque, quod verum est : eodemque modo habet etiam cod. Pantagathi; nec aliter omnino legi debet ut sententia constet, quamvis Flor. et Urb. cum editis consentiant. Isidorus Clarius Brixianus, episcopus Fulginas, in Scholiis ad hunc locum : *Et minoribus factis majorum conjectura fit. Si ergo in administrandis divitiis, quæ res quedam falsa est, fideles non fueritis, quis credet vobis ea quæ vera sunt, administrationem scilicet donorum spiritus? et si in his divitis, quæ res aliena quedam est, reperti fueritis infideles, quomodo apti eritis quibus credantur ea quæ vestra proprie sunt, dona spiritus administranda?*

^b Sic Vat. duo, Flor. et Urb.; sed pro odiet legunt odiet, quemadmodum etiam liber Pantagathi. Ludg. editio, aut enim unum odiet, et alterum diligit; aut uni adharebit; et hoc modo habet etiam Vulgata. In editione Paris. et Col., aut enim unum odiet et alterum patietur, aut alterum contemnet. Excludunt tres voces diligit, aut unum.

^c Editi, incitare; sed melius tres mss., incitare, quod habetur etiam in cod. Pantagathi.

^d Mss. quatuor summam consensu, ut cum defecerit eadem quippe substantia; sic etiam supra, ut cum

A Syro pecuniæ, sive divitiæ, nuncupantur. Facite ergo vobis, inquit, amicos pauperes de mammona iniquitatis, ^a ut, cum defeceritis, eadem substantia in pauperum necessitates erogata, atque consumpta, recipiant vos in æterna tabernacula; iidem videlicet pauperes amici conciliandæ salutis, in quibus Christus remunerator æternus se hujus humanitatis fatibitur officia percipissa. Recipient ergo vos non ipsi omnino pauperes per semetipsos, sed per eum qui in illis obedientiæ, ac fidei nostræ fructu reficitur, susceptorum ministros pietatis hujus in æterna tabernacula regni cælestis. Dicit enim : Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum quod vobis paratum est ab origine mundi : esurivi enim, et dedistis mihi manducare : sitivi, et dedistis mihi bibere : **B** peregrinus eram, et collegistis me : nudus, et cooperuistis me : infirmus, et visitastis me : in carcere eram, et venistis ad me (Matth. xxv, 34). Quibus verecunde, ac reverenter excusantibus : Domine, quando te vidimus in his necessitatibus, et ministravimus tibi (Ibid., 37)? respondebit dicens : Amen dico vobis, cum fecistis uni ex minimis istis, mihi fecistis (Ibid., 40). Nulli itaque absurdum videatur quod illi nos dicantur auscipere quorum causa suscipimur; cum et ipse susceptor noster Dominus Jesus, qui necessitatibus humanis non subjacet, se in illis esurisse, et sitisse, et peregrinum, et nudum, et infirmum, ^e et carceratum fuisse, perhibeat. Facite ergo vobis, ait, amicos de mammona iniquitatis, ^f ut, cum defeceritis, **349** recipiant vos in æterna tabernacula. Et post pauca : Si in iniquo mammona fideles non fuistis, ^g quod verum est, quis credet vobis? Enimvero, dilectissime, quis ei qui terrenas facultates, ^h iniquitatis plerumque materiam suggerentes, dispensare fideliter nesciat, committendas putet esse veras cælestium rerum divitias, quibus fidelis distributor, ac justus, rite, meritoque perfruitur? Nam gloria et divitiæ in domo ejus, et justitia ejus manet in sæculum sæculi (Psal. cxi, 3). Statim denique sermo

defecerit, recipiant, quod quidem satis recte dictum videtur, et consentit etiam cod. Pantagathi; tamen receptam lectionem mutare nolui, cui Vulgata suffragatur.

^e Editiones legunt incarceratedum; sed quatuor mss. melius carceratum, idque habet etiam liber Pantagathi. Salvianns lib. ii de Gubern. Dei, loquens de Davide penitente : Cultu et corde mutatur, totum regem cum ornatus suis abjicit, jejuniis excigitur, ariditate siccat, fletu effunditur, solitudine carceratur.

^f Et hic quoque tres mss., nempe Vat. duo et Urb., ut cum defecerit.

^g Iterum in editis mendose quod vestrum est, at mss. quatuor, et liber Pantagathi, quod verum est; quamvis iidem codd. paulo inferius non satis recte si in alieno fideles non fuistis, quod verum est : ubi editio nostra quod vestrum est; Et ita hoc loco legendum esse ostendit quod statim sequitur : Profecto quidquid in hoc sæculo est, alienum nobis est. Vide que notavimus supra p. 347.

^h Tres mss., iniquitati plerumque materiam; et iniquitati tertio casu, non iniquitatis præfert etiam cod. Pantagathi.

Ille Dominicus ita conjungitur : *Et si in alieno fides non fuistis, quod vestrum est quis dabit vobis* (Luc. xvi, 11)? Profecto enim quidquid in hoc sæculo est, alienum nobis est; qui retributionem futuram sperantes, velut hospites et peregrini in hoc mundo conversari jubemur, ut unusquisque nostrum securus Domino audeat confiteri : *Advena ego sum, et peregrinus, sicut omnes patres mei* (Psal. xxxviii, 13). Propria vero credentibus, et æterna possessio est illa cœlestis, ubi esse cor, et thesaurum nostrum novimus (Matth. vi) : ubi jam toto affectu mentis, per fidem nos habitare præsumimus; quoniam juxta beati Pauli doctrinam, *conversatio nostra in cœlis est* (Philip. iii, 20). Nostrum est igitur cœlorum regnum, si pollicenti Domino, in humilitate cordis, et spiritus mansuetudine serviamus. Beati enim *pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum* (Matth. v, 3). Quod utique regnum non potest adipisci omnis qui in alieno hujus sæculi patrimonio temporarie sibi credito, idoneus, ac fidelis dispensator non fuerit; unde alio in loco dicebat Dominus : *Quam difficile qui pecunias habent, intrant in regnum Dei* (Matth. xix, 23)! Et in fine lectionis hujus ait : *Non potestis Deo, et mammonæ servire* (Luc. xvi, 13). Dei enim Christi servos, atque discipulos, imperare oportet pecuniæ, non servire; ne, dum cupiditati ejus obedimus, a charitate servitutis ejus, ^b dominante pecunia, separemur. Dispergendæ sunt ergo pecuniæ indigentibus, secundum præceptum Creatoris omnium Dei; quoniam neque nostræ sunt, neque illas sine **350** iniquitate, ac sui pernicie, avarus quisquam delinet. Nam juxta sententiam Salvatoris aditum regni cœlorum suis retentioribus intercludunt, *et facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum Dei* (Matth. xix, 24) : illum nempe divitem, qui sit oh horrorem turpis avaritiæ ^c camelo infirmior. Gravis pecuniarum sarcina est, quæ tenacium sui mentes avaritiæ pondere ad terram deprimit, nec emergere ad superna, cœlunisque suspicere, ubi vita nostra est, omnino permittit; cum doceat beatus Apostolus : *Si consurrexistis cum*

^a Isidorus Clarius ad hunc Mathæi locum : *Videntur mihi omnes qui peccant, naufragium facere : at in naufragio alii adherent alicui rei, cui innixi non omnino sine spe sunt : alii sine spe relictis undis feruntur, qui si servantur, solius Dei beneficio acceptam referunt salutem ; quamvis etiam alii qui tabula aliqua ferebantur, gratias agunt servatori Deo. Divites ergo itis similes sunt qui amissa alioqui omni spe, solius Dei quodam miraculo servantur. Et cum tam periculosa res sint divitiæ, is tamen felicitior a stulto hominum errore creditur qui ditior est ; hoc est qui sævioribus circumvolvitur fluctibus.*

^b Ineptissime Lugd. editio donante. Videtur autem Gaudentius respexisse illud Horatii 1, ep. 10 :

Imperat, aut servit collecta pecunia cuique;

dum ait, *Christi servos, atque discipulos, imperare oportet pecuniæ, non servire*. Sic etiam Seneca lib. de Vita beata : *Divitiæ apud sapientem virum, in servitio sunt ; apud stultum, in imperio.*

Christo, quæ sursum sunt querite, ubi Christus est in dextera Dei sedens : quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram. Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria (Coloss. iii, 1 seqq.). Quoniam vero *arcta et angusta via est quæ ducit ad vitam* (Matth. vii, 14), oneratos divitiarum terrestrium fascibus ingredi per illam non capit. Expeditos quærit ac tenues, omnique continentia castigatos; et (ut ita dixerim) filo gracili similes, qui etiam per foramen illius mysticæ acus facile transeant, spirituales effecti. Hæc est ratio, et utilitas parabolæ hujus, cui primum, juxta quod jubetur, parendum est : et ita intellectus secretior, si reperiri valeat, inquirendus est; quia non ^B *in sermone est regnum Dei, sed in virtute* (I Cor. iv, 20). Et non *auditores tantum, sed factores Legis justificabuntur apud Deum* (Rom. ii, 13); nec potest aliquis liquido comprehendere interiorem scientiam divini eloquii, Apostolo protestante : *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! quam imperscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus! Quis enim cognovit sensum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit* (Rom. xi, 33, 34)? Et alio in loco, cum de Adam et Eva, sacramentum divini sermonis nimium grande sentiret, et loqui illud digne non posset, ait : *Mysterium hoc grande est : ego autem dico in Christo et in Ecclesia* (Ephes. v, 32). Vis autem nosse, quod ad æternam vitam non per notitiam secretorum, sed per operum bonorum efficientiam, pervenitur? Dominus in Evangelio interroganti cuidam divitiis sic respondit : *Si vis ad vitam venire, serva mandata* (Matth. xix, 17). Quæ cum ille se omnia custodisse **351** jactaret, extorqueri tamen ^d ab eo ad præsens unum mandatum non potuit, ut misericors esset in pauperes, et thesaurum suum transferret ad cœlum; nam statim audito hoc sermone abscessit tristis. Nec immerito tristis; quia gaudium cœlestis thesauri, malo avaritiæ possessus possidere non poterat. Profecto *radix omnium malorum est amor pecuniæ*, ut ingemiscit Apostolus : *quam quidam appetentes erraverunt a fide, et inseruerunt se doloribus*

^c Ex consequentibus verbis *gravis pecuniarum sarcina est*, videtur Gaudentius, Evangelicum istud *facilius est camelum per foramen acus transire*, intellexisse de camelo animante; cui sententiæ favet etiam Hieronymus in Matth. xix. Cod. Pantagathi pro *camelo infirmior* habet *camelo infirmior*; et consentiunt Vatt duo, ut respondeat quod præcedit *oh horrorem turpis avaritiæ*, quæ non nisi de camelo animante dici apte queunt. Alii vero accipiunt pro fune nautico, cui anchoram alligabant, quo sensu reperitur apud Suidam. Et ideo forsitan Gaudentius huic etiam intelligentiæ se accommodare volens, paulo post dicit quod *via quæ ad vitam ducit, expeditos quærit, ac tenues, et filo gracili similes*. Fuit autem hoc Hebræorum adagium, de quo luculenter Samuel Bochartus Hieroz. part. 1, lib. ii, cap. 5, ubi plura ex Hebræis profert, quæ adagio huic illustrando apprimè faciunt.

^d Sic editi; at Flor. et Vatt. duo, *ab eo præsens et unum*, eodemque modo legit etiam cod. Pantagathi.

multis (I Tim. vi, 10). Nam ^a perniciosum fidei errorem patitur, et inserit se doloribus multis, qui amore terrestrium, sicut adolescens iste, discedit a Christo; dum mandatum ejus subterfugit; dum a conspectu Domini, tristis, ac lugens, ad pœnas avaris et contemptoribus præparatas, spontanea cæcitate deducitur. In sinistra enim parte, infructuositatis merito constitutus dicitur: *Discedite a me in ignem æternum, quem paravi Pater meus diabolo et angelis ejus: quia cum non fecistis misericordiam indigentibus, nec mihi fecistis (Matth. xxv, 41)*. Venio nunc ad illud quod tantopere a me exegisti, et quid super eo sentiam, qua potero brevitate narrabo; nulli præjudicaturus, qualiter interpretari voluerit, modo ut explanatio ejus traditionem fidei apostolicæ non infringat. Iniquitatis villicum diabolum puto esse, qui idcirco ^b ob correptionem generis humani sæculo isto dimissus est, ut immanitatem crudelissimi hujus villici fugientem, ad pietatem Dei suppliciter concurramus, cujus misericordia atque virtute contra omnes infestationes ejus defensi esse possumus: quandoquidem et ipse villicus sub potestate constitutus est Domini Dei; illius vere divitis qui, sicut docet Apostolus, dives est in omnes, et super omnes qui invocant eum. *Omnis enim qui invocaverit nomen Domini, salvus erit (Rom. x, 12, 13)*. Dissipat autem diabolus facultatem Domini sui, quando in perniciem generis humani grassatur; id est in nostram necem, qui possessio Dei sumus, sicut ipse Dei Filius, Patris sui dicta per Prophetam referendo, testatur: *Postula a me, et dabo tibi ceteras hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ (Ps. 11, 8)*. Et iterum: *Quoniam elegit sibi Dominus Jacob, et Israel in possessionem sibi (Ps. cxxxiv, 4)*. Videns ergo Deus in tantum dæmonis audaciam prorupisse, ut quos correctionis causa tentare solum permissus fuerat, usurpaverit, et necaverit, ^c comminatur illi expulsionem, **352** ut immanitas ejus, metu ultionis interminatæ frangatur. At ille nequissimus, hominum mortem quæstum suum computans, æstuat anxius, ^d quod Dominus ei potestatem dominandi ablaturus esset; et quoniam nec operari bonum vult, et petere misericordiam pœnitens erubescit, argumentatur, quomodo prævaleat debitores Domini sui (id est peccatorum debitis involutos) non tantum aperto prælio **D**

A domos suas falsa benignitate seducti recipiant, cum ipso in perpetuum judicandi. Magnum siquidem supplicii suis diabolus putat hoc esse remedium, si pœnarum socios multos acquirat. Nam callidus hostis, adveniente et comminante Christo turbatus, excogitavit venenato consilio, qualiter hi etiam qui illum persequentem fugiebant, credentem sequantur. Festinat enim novis artibus, variisque tentationum generibus supplantare homines, a quorum dominatu in fine sæculi submovendum se penitus esse cognoscit. Nam post adventum Christi, duplicato contra hominum genus furore succenditur, *sciens quia modicum tempus habet*, sicut scriptum de illo est (*Apoc. xii*). Debita conservorum suorum, quæ in potestate Domini sunt, relaxare se falso promittit, dum vanam, vel in fide, vel in opere peccantibus, indulgentiam pollicetur; dum persuadet non imputari ad peccatum ea scelera quæ ipsi etiam qui committunt, gravia esse crimina non ignorant. Nam confitentur sui debiti quantitatem, cum ex integro obnoxios se esse Deo, et pro fide contempta, et pro opere neglecto, negare non possunt. Qui autem reddunt quæ Dei sunt, Deo jam debitores non sunt. Nec mireris, si debitorum remissionem taliter mentiatur hominibus ^e quos hac arte subtilius conatur occidere, qui Christo rerum omnium conditori ausus est regna mundi promittere, sua illa esse impudenter asserendo. *Hæc omnia mea sunt, inquit, et cui volo, do illa. Tu itaque si procidens adoraveris me, erunt tua omnia (Matth. iv)*. O inenarrabilis Christi patientia, quæ idcirco tentatorem loqui permittit, ut suscepto homini artem præliandi, atque vincendi, in semetipso demonstraret! O effrenis diaboli mendacis audacia! Deum sentit, et tentat: Dominum novit universæ creaturæ, cui sua esse mundi regna mentitur; et ei se largiturum possessionem ^f creabilium pollicetur per quem creata esse omnia non ignorat. *Ab initio enim, 353* sicut scriptum est, *homicida fuit diabolus, et in veritate non stetit, quia veritas non est in eo (Joan. viii, 44)*. Sed jam ad ipsas de quibus queritur, species veniamus, Triticum, sicut supra tetigimus, fides Christi est, vitæ humanæ principium. *Hic enim est panis vivus, qui de caelo descendit, et vitam dat huic mundo (Joan. vi, 33)*. Et iterum dicit ipse: *Qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet (Joan. xi, 25)*. Oleum vero bona sunt opera, quæ non habentes illæ virgines fatuæ (*Matth. xxv*), extinctis animarum suarum lampadibus, in tenebris

^a Vatt. duo et Urb. Editi, *pretiosæ fidei errorem*; sed *perniciosum fidei errorem* habet etiam liber Pantagathi.

^b Vatt. duo, *ad correptionem*. Suspicio scriptum fuisse *ad correptionem generis humani sæculo isto dimissus est*; at meliorem cæteris lectionem exhibet cod. Pantagathi: *ad correptionem generis humani in sæculo isto dimissus est*.

^c Sic Vatt. duo, et Urb. Editi *comminatus*, et paulo post *interminata*, pro quo ex Vatt. reposuimus *interminata*; utramque porro emendationem fulcit etiam cod. Pantagathi.

^d In editis additur particula conjunctionis, sed vi-

debat ut otiosa; legunt enim *quod Dominus ei et potestatem*. Vatt. duo, *quod Deus ei potestatem*. Liber Pantagathi, *quod Dominus ei potestatem*.

^e Mss. sic; editi vero *mendasse quos hac parte*. Liber Pantagathi, *quos hac arte subtilius fallere conatur*.

^f In libro Pantagathi, *crealium*, quod editorum lectioni accedit, idemque exhibent etiam Vatt. duo; sed in ms. Pantagathi ad oram paginæ repositum est *creaturarum*, quod minus displicet, nam quæ diabolus Christo promittebat, non profecto *creabilia* erant, sed jamdiu creata.

remanserunt, a thalamo regni cœlestis exclusæ. **A** ut iustitiam, et eleemosynas, et jejunia, et preces suas non staderent coram hominibus celebrare, ne per vitium jactantiæ, quod sinistrae parti deputatur, mercedem dexteræ partis amitterent; ait: *Nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua* (Math. vi). Clare patet ergo, quam venenata prudentia ille iniquitatis villicus, debita religionis officia de dextera parte in sinistram commutet. Nec illud otiosum est quod major numerus deperit Domino, etiam debitores sumus, ex operibus oleo figuratis, quam ex tritico ad vitalis fidei specimen comparato. **B** Minor enim turba est quæ a fide recta, quam quæ ab operibus congruis, diaboli fraude subtrahitur, Salvatore testante: *Quid mihi dicitis, Domine, Domine, et non facitis quæ dico vobis* (Luc. vi, 46)? Laudat verò Dominus non bonitatem, non pietatem, non æquitatem, sed astutiam, et callidam prudentiam villicus iniquitatis, quod dolum suum subtili nequitia concinnasset. Laudat autem minaciter simul, et prudenter. **C** Minaciter quidem, dum ipso iniquitatis vocabulo pessimam diaboli prudentiam damnat: prudenter autem, dum contra argumentorum ejus consilia discipulos audientes informat, ut omni cautela, atque prudentia, tam callido, tam nequiter prudenti inimico repugnent. Ipse enim serpens erat in paradiso prudentior omnibus bestiis (Gen. iii), qui protoplastos homines venenato morsu seductionis occidit. Cujus serpentis tortuosa ingenia beatus Apostolus deprehendens, ait: *Non enim astutias ejus ignoramus* (II Cor. ii, 11). Unde et Salvator: *Estote, inquit, prudentes sicut serpentes, et simplices ut columbæ* (Math. x): quod aliis verbis apostolus Paulus edisserit, cum dicit: *Multitia parvuli estote, ut sensibus perfecti stitis* (I Cor. xiv, 20). Prudentes nos esse Christus præcepit, non venenatos: sapientes, non noxios: sed qui veterem peccati tunicam, ut coluber, deponentes, in novum hominem reformemur; **C** caput nostrum quod est Christus, omni diligentia

^a Editti legebant, *pinguedine illuminetur*; apud autem visa est lectio trium mss., nempe utriusque Vat. et Florent., quæ habet *pinguedine animetur*, et ita occurrit etiam in libro Pantagathi. Prudentius, 2, contra Symmachum, vers. 405:

Hæserit, et calidis animetur tota medullis.

Hinc animator apud eundem, hymno de Romano Martyre, vers. 788:

Novit animator solus, et factor tui;

ψυχόδοτος nempe, qui dat animam, spiritumque vitalem; notante Georgio Fabricio ad Prudentium, Weitzii pag. 401.

^b Totum hoc dæest in Lugd. editione, ubi sic: *Quod autem centum coros tritici.*

^c Male editi, *a mercede cœlesti illectos, gloria humanæ cupiditatis privavit*, quam lectionem manifeste corruptam expunximus. Irrepsit perperam vix illectos pro injecta, permutatione facili oscitantis librariorum, nam in quatuor mss. et in libro Pantagathi pari consensu habetur: *a mercede cœlesti, injecta gloriae humanæ cupiditate*; quamvis et in his codicibus modicum insit vitium; præpositio scilicet illa perperam injecta, qua deleta locum integritati suæ restituvimus.

^d Turpissime in editis, *minus enim turpis est qui a*

fide recta, quam qui ab operibus; quasi infidelitas minor esset aliis delictis; sed mss. quatuor, quorum lectionem expressimus, loco huic pessime affecto opem tulerunt reponentes *minor enim turba est quæ a fide*; et ita habet etiam cod. Pantagathi.

^e Providenter et hic, et paulo post, legitur in libro Pantagathi; ita ut providentiam magistro, prudentiam discipulis tribuat.

^f Physiologus, qui sub nomine Epiphani episcopi primum prodit Antuerpiæ; ex officina Plantiniana anno 1588, editore atque interprete Consalo Ponceleonio, cap. 15, hæc habet: *Debeus igitur et nos in tempore periculi totum corpus morti concedere, solum caput custodire: hoc est, Christum non deserere, quemadmodum sancti martyres fecerunt. Eadem omnino sunt apud Epiphanium, lib. 1, tom. III, contra Ophilas. Isidorus autem Pelusiotes, ep. 126, ad Herminum Comitem, J. Billio interprete: Dominus, inquit, nos prudentes ut serpentes esse jubet, vir Ingressiosissime: sic nempe ut caput nostrum, hoc est fidem in Christum, in omni tentatione conservemus. Etenim quibuscumque adversis casibus ac plagis serpens prematur, incolumis atque illæsum caput servat. Hæc et similia affert prædictus Ponceleonius, in notis ad Physiologum, ubi etiam hunc Gaudentii huius locum laudat.*

conservantes, et pro eo membra omnia persecutoribus **355** laceranda tradentes, ut filius Dei, quæ caput salutis ac vitæ nostræ est, sana et invulnerata permaneat. ^a Quapropter, dilectissime, imitemur prudentiam villici hujus, non perfidiam: æmulemur astutiam ejus, non sectemur nequitiam. Quantum ille in opere iniquitatis suæ nocendi peritus est, tantum nos studiis salutaribus eruditus, et omni prudentia instructus, atque armatus esse debemus: *Induentes nos ipsos loriceam fidei, et galeam salutis* (I Thess. v), *et gladium spiritus* (Sap. v), *et scutum inexpugnabile æquitatis, in quo possumus*, ut hortatur Apostolus, *omnia jacula nequissimi ardentia extinguere* (Ephes. vi); ne nos incautos suggestionum suarum spiculis ubicumque conflgat, ne inermes opprimat, ne interficiat dormientes; ne et vigilantes, et armatos, si usum belligerandi nesciamus, interimat. ^b Prudentiores enim reperiuntur interdum spiritus immundi, quos filios sæculi, id est tenebrarum filios, Dominus nuncupat, quam filii lucis, quos Deus, qui lux est, in adoptionem filiorum vocare dignatur ^c per lavacri cælestis sacramenta renatos. ^d Vale, in Christo charissime fili.

SERMO XIX.

DE DIVERSIS CAPITULIS NONUS.

Seu responsio ejusdem S. Episcopi ad Paulum diaconum,

De eo quod Dominus Jesus Apostolis: Quia Pater major me est.

356 Ante istum sacri Evangelii locum, cujus ^a C me intelligentiam fidei studio per litteras exigit, ^b Paule frater, carnis ac spiritus germinantate charissime, plurima Christus Filius Dei vivi de divinitatis suæ una et perfecta cum Patre substantia locutus esse cognoscitur, cum diceret Judæis: *Ego et Pater unum sumus* (Joan. x, 50); cum sancto Philippo

^a Sic Flor. et Urb., quibus adjungitur cod. Pantagathi. Cusi: *Quapropter, dilectissimi*; at Gaudentius alloquitur Serminium, aut Herminium, ad quem tractatus iste, seu epistola conscripta est; unde etiam paulo post concludit: *Vale, in Christo charissime fili.*

^b Editio Paris. et Col. habet *prudentes enim*; Lugd. quoque, *prudentes enim*; sed paulo post *quas magis filios sæculi*. Fortasse scriptum erat, *prudentes enim magis*; nos vero prætulimus lectionem Flor. cod. et duorum Vatt., quam deinde invenimus etiam in libro Pantagathi.

^c Versus est hexameter, sicuti etiam ille tr. 1:

Non potuit celebrare, secundo mense celebrat.

Ita apud Eucherium in Parænetico ad Valerianum: *Et cum prospera sint, te non meruisse fateris.*

Hæc memorat Barthius inter versiculos qui nolentibus exciderunt, l. iv Advers. c. 15.

^d Hæc conclusio deest in ms. Florentino, desideraturque etiam in cod. Octavii Pantagathi.

^e Discimus ex hoc loco fuisse Gaudentio fratrem, nomine Paulum, cujus in scriptis suis nomen exstare voluit; quemadmodum exstare voluit Gregorius Cæsarii fratris sui, Hieronymus Pauliniani, Ambrosius Saryri. Non desunt inter sæculares Scriptores quibus fratribus suis idem amoris officium præstitit.

A responderet: *Qui me videt, videt et Patrem* (Joan. xiv, 9); cum beatis Apostolis communiter loqueretur: *Crédite mihi, quia ego in Patre, et Pater in me est* (Joan. xiv, 11). Post hæc ergo, et istiusmodi multa, quibus *ὁμοσίον* se esse cum Patre probavit, et ejusdem essentiae, nunc aliquid illaturus quod robustis in fide mentibus plenitudinem scientiæ cumularet, scrupulum dubiis, perfidis fomentum blasphemiae ministraret (quoniam sermo Dei (Luc. xi, 34) *positus est in ruinam, et resurrectionem multorum*), præmonuit undecim beatos Apostolos, simulque fidei eorum vestigia secururos, ne ad auditionem proferendi sermonis turbellam mens alicujus pateretur. *Ne turbetur*, inquit, *cor vestrum, neque formidet. Audistis quia ego dixi vobis: vado, et venio ad vos. Si diligeretis me, gauderetis utique, quia vado ad Patrem: quia Pater major me est* (Joan. xiv, 27, 28).

Hanc habent hæretici Ariani & famosissimam questionem, qua Filium Dei ore sacrilego, minorem Patre suo esse contendant, ipsius testimonium **357** profrentes, quoniam ait: *Quia Pater major me est. Excæcavit eos nequitia cordis eorum* (Sap. ii, 21), ne ex antelatis sermonibus rationem dicti hujus agnoscerent; vel potius ne veritatem cognitionem sequerentur. Duplex est in Christo substantia; ^a una propria, alia nostra jam sua: id est una Dei, alia hominis. Filius enim Dei, ex quo eum illibata Virgo peperit, de Spiritu sancto conceptum, atque hoc genere nascendi *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* (Joan. i); idem cœpit esse etiam Filius hominis qui in principio erat apud Patrem Filius Dei, utique Deus Verbum. Exinde per incrementa ætatis, Creator temporum proficit in virum perfectum, testante evangelista: *Puer autem crescebat, et confortabatur, et implebatur sapientia; et gratia Dei erat in illo* (Luc. iv, 40). Quem profe-

^f Flor., Urb. et Vatt. duo monuerunt, hoc loco reponendum esse *turbellam*, quod omnino magis convenit iis quæ mox subsequuntur, *ne turbetur cor vestrum. Turbella enim parva turba est, parva commotio, ut apud Plaut. Pseud. act. I, sc. 1:*

Scis tu quidam hercle...

Quo pacto et quantas soleam turbellas dare.]

et Bacchid. act. IV, sc. ix: *Tantas turbellas facio*. Ad quem locum Meursius scribendum putavit *turbellas*, ut *sunda, suadela; fuga, fugela*; et profecto hoc Gaudentii loco *turbellam*, non *turbellam* legit cod.

^d Octavii Pantagathi, quod maxime Meursii conjecturam confirmat. Librarii insolens verbum conspicati, inepte deleverant, substituentes *scandalum*; quare in editis legitur *scandalum mens alicujus pateretur. Turbulentare dixit Zeno Veronensis in serm. de Patientia.*

^e Quia tunc maxime agitabatur. Editi vitiose legunt, *formosissimam*; at Flor. et unus ex Vatt., itemq. cod. Pantagathi, *famosissimam*.

^f In mss. Pantagathi cum legeretur *alia nostra jam sua*, ita ab ipso Pantagatho locus hic reformatus est: *una propria, alia nostra. Una sua, id est una Dei, quod omnino rectius habere nemo dubitabit. Fortasse potius delenda est additio illa jam sua, quæ otiose ingeritur, legendumque una propria, alia nostra; id est una Dei.*

cum nostro profectui profecisse, intelligens apostolus Paulus aiebat : *Donec perveniamus*, inquit, *omnes in virum perfectum in mensuram ætatis plenitudinis Christi* (Ephes. iv, 13) : quamquam perfecta divinitas, quæ quod erat semper erit : et sine fine, nullo eguerit incremento. Omnia ergo quæcumque in hac duplici substantia constitutus, vel locutus est, vel fecit, vel pertulit Christus ; nunc omnipotentem Dei naturam, nunc infirmam suscepti hominis demonstrabant. Nativitas carnis hominem monstrat ; Deum probat inusitatus Virginis partus. Angustum præsepis cunabulum, et obvolutio consueta pannorum, humanam signat infantiam : sed Angelorum voces Deum pastoribus annuntiant esse qui natus est. Nam cum diceret Angelus : *Nolite timere : ecce enim evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni plebi ; quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus, in civitate David. Et hoc vobis signum : invenietis infantem pannis obvolutum et positum in præsepi. Subito facta est cum Angelo multitudo exercitus cælestis laudantium Deum et dicentium : Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis* (Luc. ii, 10 seq.). Deinde Herodes persequitur parvulum : sed stellæ obsequentis fulgor magnum declarat Deum ; ^a quem legati universarum Gentium magi suppliciter adorantes (Matth. ii), cælesti Regi **358** honorificentiam debitam, oblatione mysticorum munerum, deferebant. Annorum duodecim puer Jesus in templo a parentibus anxius reperitur (Luc. ii) ; sed in verbis eum Sapientiam Dei, doctorum circumsequentium turbæ mirantur. *Et qui peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus* (Is. lxi), ad Baptismum Joannis quasi homo peccator accedit, nostra in suo corpore crimina abluturus ; sed et ibi statim naturæ divinæ proprietatem vox Patris ejus e cælo intonat dicens : *Hic est Filius meus dilectus, in quo bene complacui. Hunc audite* (Matth. iii, 17). ^b Ut ad hominem diabolus tentator accedit (Matth. iv) : sed triumphato diabolo statim succedunt Christo tamquam Deo servientium ministeria angelorum. Seditiones furentium Judæorum declinat frequenter ut homo (Joan. viii) : sed legiones dæmonum quasi servorum, Deus verbi sui fugat imperio (Luc. viii). Supra puteum sedet fatigatus ex itinere quasi homo (Joan. iv) ; sed Samaritanæ mulieris occulta reserat quasi Deus, humanarum mentium perscrutator ; et non solum reserat, sed etiam lavacro aquæ

A in æternam vitam salientis emundat. Emundat autem fideliter supplicentem : *Ab occultis meis munda me* (Ps. xviii) : nam dicit ad eum mulier : *Domine, da mihi hanc aquam, ut non sitiam amplius* (Joan. iv) ; ardore videlicet extincto peccaminum. Esurire, sitire, fatigari, dormire, hominis est : sed quinque panibus quinque millia hominum satiare, Dei est (Joan. vi). Et largiri aquam vivam (Joan. iv), cujus unus haustus bibenti præstet ne ultra jam sitiat, sed sit in eo fons aquæ salientis in vitam æternam, non nisi Dei est. Et qui labore terreni itineris conficitur velut homo, rursus idem super aquas ambulat quasi Deus. Nam cum Dominus (Matth. xiv) discipulos suos jussisset navigare trans fretum, donec ipse dimitteret turbas ; abscedentibus turbis, ascendit et oravit in monte. Vespere autem cum jam navicula in medio mari fluctibus jactaretur contrario vento commotis (Marc. vi ; Joan. vi), ipse majestatis suæ virtutesubvectus, ambulabat super terga æquoris, nec plantas gradientis tumens unda tangebatur. Periclitantes Apostoli quarta vigilia noctis venientem Christum procul aspiciunt. Petrus rogat : *Domine, si tu es, jube me venire ad te super aquas* (Matth. xiv, 28). At ipse, ne quid fideli negaret desiderio, ait : *Veni. Et descendens*, inquit, *Petrus de navicula, ambulabat super aquas ut perveniret ad Jesum. Videns vero ventum validum, timuit : 359 et cum cæpisset mergi, clamavit dicens : Domine, salvum me fac. Et continuo Jesus extendit manum, et apprehendit eum, dicens illi : Modicæ fidei, quare dubitasti* (Matth. xiv, 29, 30) ? Dum per terram gradiens fatigationem sentit, homo est : sed idem dum secunda potestate per fluctus ambulans, Petrum mergentem sublevat, Deus est. Simulque hoc in loco et illud Ariani considerent, quod dubiis in fide Christi, exitialis quædam sit parata submersio, nisi per confessionem veram supplices ad ejus omnipotentiam convertantur. Alibi quoque dormisse navigans Christus Dominus, a sancto evangelista describitur (Matth. viii, 24), cum discipuli in extremo tempestatis discrimine constituti suscitaverunt eum, dicentes : *Domine, libera nos, perimus* (Ibid. 25) ; quando surgens imperavit vento, et mari, et facta est tranquillitas magna. Dormit ut homo, et exurgens elementis imperat quasi Deus. Nam tumentes fluctus verbo compescuit, statimque siluit increpata tempestas, et ad Creatoris sui vocem, ^c plana confestim jacuit inflati gurgitis moles. Sed ne hu-

^a Barthius, l. xii Advers. c. 20 : *Nota res de magis, qui adoraturi Christum ab ultimis, ut scribit Prudentius, Bactris venerunt Hierosolymas. At illud non vulgatum, veteres censuisse, non suo illos nomine, sed tamquam legatos lectos a toto Sapientum Orientium choro, illud iter, confecisse. Unde scribit Juvenius, l. 1 :*

[Nomen tenueremagorum.]
Hinc læti proceres Solymas per longa viarum
Deveniunt, regemque adeunt...

Gaudentius episcopus Brixianus ad Paulum fratrem : Deinde Herodes persequitur parvulum ; sed stellæ obsequentis fulgor magnum declarat Deum, quem legati

universarum Gentium magi suppliciter adorantes, cælesti Regi debitam honorificentiam, oblatione mysticorum munerum, deferebant. Quamquam mystice etiam loquatur Gaudentius. Hæc Barthius.

^b Elegantissima Evangelicæ historiæ synopsis, cui similem contextit, supra, tr. 8, et tr. 11. Quam fuerit Gaudentius ingenii felix, ac dicendi ubertate præstans, frequentia hæc specimina ostendunt.

^c Obvia erat emendatio, quæ tamen ex tribus mss. Flor. et Vatt. duobus desumpta est. Male editi, plena confestim ; at in cod. Pantagathi, plana confestim jacuit infinita gurgitis moles, ubi pro inflati habetur infinita.

jusmodi singula recensendo longius a proposito sermone videar evagari, pauca adhuc ex verbis Domini nostri Jesu Christi adjiciam, ex quibus in ipso et humanæ naturæ conditionem, et divinam perspicias potestatem.^a Judæis dicit : *Quid me vultis occidere? hominem*, etc. (Joan. viii, 40). Et alibi confitentem Petrum, *Tu es Christus Filius Dei vivi* (Matth. xvi, 16), beatum pronuntiat, quod dignus fuerit cui hanc fidem Deus Pater infunderet; verum quippe Filium Dei se esse hac elocutione confirmans. Et qui dixerat : *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam* (Joan. x, 18), rursus ait : *Tristitia est anima mea usque ad mortem* (Matth. xxvi). Et idem qui ait : *Solvite hoc templum, et ego in triduum suscitabo illud* (Joan. ii, 19), iterum dicit : *Pater, si possibile est, transfer calicem hunc a me* (Luc. xlii). Ea igitur ratione ipse qui ex persona Dei dixerat : *Ego et Pater unum sumus* (Joan. x); ex persona suscepti hominis dicit : *Quia Pater major me est* (Joan. xiv). Jam vero intelligenti quæ dicta sunt, sequens explanatio apertius declarabit, quæ ex causa dicatur istud quod scribitur, et quidnam sit quod ait : *Quia Pater major me est*; quamvis evidenter liqueat testimoniis 360 supra dictis, Filium Dei sine ullo initio a Patre genitum, postquam nasci ex Maria beata dignatus est, et Deum esse et hominem; et nunc humilia quæque secundum carnem^b vel egisse, vel locutum fuisse, vel passum: nunc immensam sublimitatem naturæ Dei tam verbis docuisse, quam factis mirabilibus approbasse. Tamen distinctio hujus regulam non sequantur nequissimi Ariani, sed cauponum dolo Judaicorum^c miscent aquam vino, id est humana divinis; et ita illam meram atque apostolicam fidem adultera permixtione confundunt, Deo ascribentes ignorantiam, infirmitatem, metum, impossibilitatem,

A dubitationem, dolorem, esuriam, sitim, lassitudinem, cæterasque hominis passiones; quas Filius Dei absque detrimento divinitatis suæ ita cum homine suscepit, atque portavit, ut proprias quidem^d computaret contumelias quas patiebatur in carne, sed tamen divinitas ejus, vim naturæ suæ retinens, impassibilis permaneret. Unde sanctus Apostolus (II Cor. xiii), salvo statu incorruptibilitatis divinæ, Dominum majestatis memorat crucifixum. Enimvero ipsius Passio non in divinitatem, quæ est impassibilis, sed in ejus hominem celebrata, pereunti mundo subvenit; hujus namque vulnere nos salvi facti sumus. Non quod divinitas ejus vulnerari potuerit, sed quia ipse infirmitates nostras susceperit, et peccata nostra portaverit, ac pro nobis doluerit, secundum Prophetæ doctrinam (Is. lxi): neque enim ipse infirmatus est, e vel peccavit, vel ipse dolores crudelium vulnere sensit. Nam quomodo fieri poterat, ut qui multiplices ægitudinum morbos præcepti sui potestate curaverat, et mortuis iteratam vitam imperio suo tribuerat; ipse^f secundum naturam divinam fuerit Passioni subjectus? Sustinebat ergo ut homo contumelias Passionis in carne, et operabatur ut Deus propria auctoritate virtutes. Unde Apostolus ait : *Crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei* (II Cor. xiii). Et hinc est illud 361 quod cum ad Passionem deducitur, tactu dexteræ suæ novam format aurem Malcho (Luc. xxii, 51), contra patientiæ suæ propositum, Petri ulciscens gladio amputatam: et quod pendens in cruce latroni confitenti paradikum donat (Luc. xxiii): et quod^g in sepulcro positus corpora sanctorum resuscitat (Matth. xxvii): et quod resurgens in ea videtur qua passus fuerat compositione membrorum (Luc. xxiv), et ad Apostolos intra unum domicilium congregatos, januis clausis ingreditur (Joan. xx):

^a Immane quam ab hoc versu usque ad finem hujus tractatus in quatuor mss. turbata et confusa sint omnia; desunt enim hic illic lineæ fere centum; reliqua vero quæ supersunt, perpetuo luxata, vix Ariadnæo filo, recto ordine deduci et componi possunt; eodemque omnino vitio laborat etiam cod. Pantagathi. Merito monuit vir doctus, in not. ad Longinum, edit. Salmurii pag. 385, fieri solere in fine omnium pene mss. codd. ut pluribus mendis scateant, cum tridium, aut negligentia, aut nimium festinandi studium reliqua corrumpit.

^b Sic mss. quatuor; tres vero editiones, inepte, delegisse. Cod. Pantagathi, vel egisse.

^c Ita legendum esse persuadet consensus mss. Congruit etiam quod sequitur, *id est humana divinis*. At minus recte editi, *miscent aquæ vinum*. Infra etiam hoc eodem tract. humanitatem aquæ, Deitatem vino comparat : *Ut sane Incarnationis aqua vinum fieret Deitatis, quod hæretici adulterantes verbum Dei, adhuc velut aquam vino permiscunt*.

^d Verbum hoc deest in editis, sed habetur in mss. quatuor, et in cod. Pantagathi; qui deinde mox vocem sed expungit, legens *divinitas tamen ejus*.

^e M-s. quatuor legunt *vel ipse portavit, vel ipse dolores crucialium vulnere*, id est eorum quæ Christus pertulit in cruce positus; et eandem lectionem habet etiam cod. Pantagathi. Fortasse scripserat Gau-

dentius *crucialium*, corruptæ latinitatis vocem, quomodo *cruciarium* Domini dixit Commodianus instructione 32 :

Cruciarium Domini si non adorasti, peristi;

quo in loco crucem, vel cruciatum Christi, interpretatur Rigaltius.

^f Restituimus locum hunc ad normam mss., qui in editis aliquo laborabat vitio; sic enim habent : *secundum naturam divinam fuerit passionibus in carne subjectus?* Atqui Gaudentius hoc pacto non suæ, sed Arianorum causæ patrocinari videretur, Christum secundum naturam divinam, Passioni in carne subjectum fuisse, quodammodo pronuntians. Error inde ortus, quod verba illa *in carne*, quæ mox suo loco reposuimus, *sustinebat ergo ut homo contumelias Passionis in carne*, in hunc locum incuria librario-rum traducta fuerant.

^g Ἀντίρροπος; non enim statim post mortem Christi, sed post ejus resurrectionem, surrexerunt sanctorum corpora, tamquam *appendices Dominicæ resurrectionis*, ut loquitur Tertull. in lib. de Anima c. 33. Sane Hieronymus, Epitaph. Nepotiani hæc habet : *In resurrectione ejus, multa dormientium corpora surrexerunt, et visa sunt in cælesti Jerusalem, ad quem locum videtur annotata a Martianæo, t. 4, edit. Bened., pag. 267.*

et quod cœlos ascendens, discipulos fideles non deserit, cum ipsis se permansurum usque ad consummationem sæculi pollicendo (*Matth. xviii*).

Hanc distinctionem si sequeretur hæretici Ariani, numquam mysterium vitæ nostræ in contumeliam Filii Dei converterent, minorem illum Deo Patre blasphemis vocibus asserentes, quem vas electionis æqualem Patri esse testatur; aperiens omnem illam rationem, pro qua Dei Filius qui et homo, dixerit: *quia Pater major me est. Hoc, inquit, sentite in vobis quod in Christo Jesu: qui in forma Dei constitutus, rapinam non arbitratus est quod esset æqualis Deo (Philipp. ii)*. Æqualem testatur Apostolus: minorem conatur asserere Arius. Arbitrio committitur audientium, cuiusnam credendum censeant: utrum Paulo apostolo, qui electus a Christo magister Gentium, velut sapiens architectus fundamentum Fidei posuit (*I Cor. iii*); qui quæ usque ad tertium cœlum raptus audit arcana cœlestia (*II Cor. xii*): an execrabilis Ario, ^a qui principis Constantini temporibus, cum venenato corde confessionem catholicæ fidei simularet; amens in amicitiam regis, et in gradum presbyterii, unde merito pulsus fuerat revocari; ad similitudinem Judæ traditoris, crepuit medius, et effusa sunt omnia viscera ejus (*Act. i*), ne sub indumento ovis, lupus ad devorandum gregem Domini introiret. Hujus improbi assertionem sequentes Ariani, exemplum pariter sequentur et mortis. Nos autem ^b qui apostolicam fidem, et doctrinam sequimur, ad explanationem supradictam **362** beatissimi Pauli, aures nostrarum mentium fidei commodemus affectu. Sequitur enim: *sed sese exinanivit* (voluntaria scilicet bonitate) humiliando *semetipsum*. Et adjicitur: *formam servi suscipiens*, non utique servus effectus: *in similitudine, inquit, hominis factus (Philipp. ii)*. Quod enim factum est, in illo vita est (*Joan. i*): nempe illud quod in eo secundum carnem factum est, vita nostra est, ipso testante: *Ego veni ut vitam habeant, et abundantius habeant (Joan. x)*. Deinde adjecit: *et specie inventus ut homo (Philipp. ii)*; nam Dei speciem, quanta sit, id est ipsum proprie Deum, nemo vidit umquam (*I Joan. iv*). Deinde humiliavit seipsum, factus, inquit, obediens usque ad mortem, mortem

^a Acta sunt hæc post concilium Nicænum, cum nempe Arius a synodo Hierosolymitana receptus, apud Constantinum pœnitentiam simularet. Confer Socrat. l. i, c. 26, edit. Vales.; Sozom. l. ii, c. 27; Athanas. in Apolog. ii; Epiph. hæ. 69. Illustrat non parum locus iste Gaudentianus Ariane hæreseos historiam; ideoque etiam a Baronio profertur ad A. C. 336, n. 56, inter elogium Patrum, quibus thronus Arii obitum suggillat. Videtur autem Gaudentius Ambrosium imitatus, qui lib. i de Fide ad Gratianum, c. 9, sic ait: *Cui ergo credimus? Joanni in Christi pectore recumbenti, an Ario inter effusæ se sua viscera volutanti? ut agnosceremus similem Judæ proditoris Arii quoque fuisse perfidiam, quem similis pœna damnavit, effusa sunt enim et Arii viscera, pudet dicere ubi, atque ita crepuit medius.*

^b Lectio Urbinatis, quæ cæteris melior visa est. Flor., qui Apostolicam doctrinam sequimur: at Vat. duo, qui Apostolicam fidem. Utraque hæc lectio Urbina consentit; aliter vero editi, qui apostolicam

A autem crucis (*Philipp. ii*); spontanea quippe humilitate cum patris voluntate, volens crucem pertulit, ut mors ejus fieret vita credentium. Propter quod, inquit, *exaltavit illum Deus*. Quem illum? eum scilicet qui supplicium crucis ac mortis excepit; non singulariter Deum, qui semper excelsus est per naturam. Et donavit illi nomen quod est super omne nomen (*Ibid.*). Nomen super omne nomen Deus est; et ^c non utique Deo donatur, ut Deus sit. Nam in principio apud Patrem Filius Deus erat Verbum: sed homo a Filio assumptus promovetur in Deum, ^d ut Filius Dei qui semper fuerat, Deus esset pariter et cum ea substantia quam sumpsit ex Virgine, totus iterum Deus. Ut in nomine Jesu, Dei quippe et hominis, omne genus spectatur cœlestium, terrestrium et infernorum; et omnis lingua confiteatur quoniam Dominus Jesus est in gloria Dei Patris (*Ibid.*). Id est, ut post Passionis mysterium, et Ascensionis triumphum, jam totus Dei Filius cum eo quod pro nobis dignatus est assumere, in gloria Dei Patris (in divinitate scilicet naturæ suæ manens) ab universis cœlestium, terrestrium, et infernorum virtutibus adoretur. Prius ergo quam pateretur; priusquam triumphata morte cœlos victor ascenderet, priusquam divinitatis paternæ in sinum cum tota, qua ex Virgine natus fuerat, substantia remearet; priusquam ab omni creatura rationabili cœlestium, terrestrium, et infernorum agnosceretur, atque adoraretur Dominus Jesus in gloria Dei Patris, merito discipulis dicebat: *Si diligetis me, gauderetis utique, quod red- do 363 ad Patrem: quia Pater major me est (Joan. xiv, 28)*. Erat enim minor adhuc in carne natus Filius Dei, donec in antiquam gloriam suam ^e suscepti hominis naturam collocaret. Et ideo alibi ex persona ejus dicit ad Patrem: *Pater, glorifice me ea gloria quam habui apud te priusquam hic mundus esset (Joan. xvii)*. Utique ut gloriam divinitatis, quam Deus apud Deum Patrem Filius ante mundi constitutionem semper habuerat, cum tota ^f nativitatis corporeæ substantia possideret. Propter hoc ita et post resurrectionem suam loquitur quibusdam de hac dispensatione hæsitantibus. *O insensati, inquit, et tardi corde ad credendum, in omnibus quæ lo-*

^d disciplinam consequimur. Cod. Pantagathi: *Nos autem qui Apostolicam sequentes doctrinam*. Fortasse ^g qui superfluit.

^e Sic Flor. et Urb. quibus consentit lib. Pantagathi. Vat. duo, minus recte, *non utique Deo donatur ut Dominus sit*. Editi, *non utique donatur ut Deus sit*.

^f Sic Paris. editio et mss. quatuor, una cum libro Pantagathi. Dne editiones, et *Filius Dei qui semper fuerat: ut etiam supra, Filius Dei erat Verbum; at nos, Filius Deus erat Verbum*, ex Paris. et quatuor mss. ac cod. Pantagathi.

^g Editiones legebant donec in antiquam gloriam suam suscepit hominis naturam; quare hic quoque reddidimus lectionem mss. sibi invicem consentientium, nisi quod Urb. habet *suscepti hominis materiam; prout etiam cod. Pantagathi*.

^h In libro Pantagathi legitur alligato mellis, *nativitatis corporeæ substantia*.

enti sunt Prophetæ! Nonne hæc oportuit Christum pati, et ita introire in gloriam suam (Luc. xxiv)? Non immerito minorem se esse testatus est, sed in eo loco ubi rationem Passionis, et resurrectionis, et ascensionis suæ propriis insinuat Apostolis. ^a Ne tu, Ariane, sententias ejus quas de perfecta divinitatis substantia ante Passionem locutus est, evacuari posse existimes incredulitatis vernaculæ argumento, quo animæ tuæ salutem perniciose calliditate interimis. Sermo Christi vel cum de divinitate sua docet, vel cum de incarnatione loquitur, tota claritate distinctus est. Nam et per Prophetas aliter sublimitatem Deitatis suæ annuntiat, cum dicit: *Audi, popule meus, et loquar: Israel, et testificabor tibi, quod Dominus Deus tuus ego sum* (Ps. xliv): aliter futuræ Incorporationis suæ humilitatem designat, cum dicit: *Ego autem sum vermis, et non homo: opprobrium hominum, et abjectio plebis* (Ps. cxi). Et post multa, ut ipsius esse omnem textum prophetiæ non dubites: *Diviserunt, inquit, sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem* (Ibid.); quod a crucifigentibus factum de vestimentis Christi evangelistæ testantur (Math. xxvii; Joan. xix). Nemo itaque fidelium conturbetur, quod minorem, se in hoc mundo secundum carnem positus, Patre suo dixerit Filius, qui etiam vermi seipsum jam tum per Prophetam comparare dignatus est: et hoc quidem non sine ingentis ratione mysterii. Constat enim, ^b sine coitu generantis, futuræ apes vermem nasci, *cujus labores reges* **364** *et mediocres* ^c *ad sanitatem afferunt*; sicut scriptum est. Labores enim Passionis Christi, quem velut apem virginem permansurum ^d Virgo edidit mater, tam reges a regendo (summi videlicet sacerdotes) quam mediocres quique sequentium, vel ordinis Levitici, vel fidelium plebis, in figura corporis

A ejus, ac sanguinis, pro salubritate vitæ communis afferimus, et agnitam dulcedinem mysteriorum ^e conscio ore testamur: *Gustate, et videte, quoniam suavis est Dominus* (Ps. xxxiii). Sed væ hæreticis, qui id quod dulce est, amarum conantur asserere, ibi æqualitatem subtrahere de Filio gestientes, ubi totus in gloria Dei Patris manere cognoscitur, consummato mysterio Passionis. Nam sic ait ad beatos Apostolos, Ascensionis ejus majestatis gloriam desiderio mentis audientes: *Si diligeretis me, gauderetis utique, quia vado ad Patrem: quia Pater major me est* (Joan. xiv). Declarans quippe, ideo se in utraque substantia, Dei et hominis, post Passionem, resurrectionemque suam, cœlos ascensurum, ut is qui ob incarnationis humilitatem, minor se ipso, et idcirco Patre suo minor videretur in terra, calcato mortis aculeo cœlos victor ascendens, æqualis Patri, sicut semper fuerat, permaneret; et idem qui semper Deus, nunc et homo, jam Deus in æterna Patris gloria constitutus sine fine regnaret. Nam qui prius in imagine, de aqua vinum fecit, cum diceret beatissimæ Mariæ: *Quid mihi et tibi est, mulier? nondum venit hora mea* (Joan. ii); ipsa post horam Passionis suæ, veritatem præmissi ænigmatis eatenus consummavit, ut sane incarnationis aqua vinum fieret Deitatis; quod hæretici adulterantes verbum, Dei, adhuc velut aquam vino permiscent, cum totus Dominus Jesus, et quod ex Deo Patre est, et quod ex Virgine matre est, Deus sit unigenitus **365** in gloria Dei Patris: quoniam quidem Deus diminutus non est in homine, sed homo proficit in Deum; ut sicut *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* (Joan. i), ita caro Deus fieret, et habitaret in cœlis. Unde consequenter addidit: *Et nunc, inquit, dixi vobis antequam fiat, ut cum factum*

^a Sic mss. quatuor; editi vero, *ne tu, Ariane*. Cod. Pantagathi: *Ne tu, Ariane*. Videtur autem scribendum *Apostolis; ne tu Ariane*, ideoque delenda nota finiti sensus, *αριανη*, ut *ne tu Ariane* referatur ad illud quod dixerat *sed eo in loco*.

^b Loquitur Gaudentius ex Plinii sententia, *cujus verba*, lib. xi, c. 16, hæc sunt: *Apum coitus vias est nunquam. Plures existimare oportere confici floribus compositis apte, atque utiliter. Aliqui coitu unius, qui res in quoque appellatur examine. Deinde hæc sententia rejecta subdit: Quod certum est, gallinarum modo incubant. Id quod exclusum est, primum vermiculus videtur, candidus, jacens transversus, adhærensque ita ut pascore videatur. Aristoteles vero apibus coitum tribuit l. iii, de Gener. animal., c. 10, Theodoro Gaza interprete: Si sine regibus gigni factus apum videretur, apes etiam sine coitu ex se generari necesse esset: sed cum hoc negent qui in eorum animalium cura versantur, relinquuntur ut reges et se generent, et apes. Nota est Virgilio narratio de Aristæo pastore Georg. iv, in qua sane videtur poetico genio obsecutus; nam eadem ratione non solum ex bove, sed ex leone etiam apes oriri posse, ut traditur Jud. xiv, nullo negotio docuit Bochartus in Præfat. ad Hieroz. pag. 48, apes nempe ibi repertas fuisse, non natas. Consule Augustinum, xv de Civ. c. 27, ibique Ludovici Vives annot. ad verba: *Alia vero sunt in quibus nihil sit maris et feminæ, sicut apes*. Cardanus, lib. ix de Subtil., apes a melle gigni affirmat; at Cardanum irridet Scaliger Exerc. 191,*

quem adire omnino operæ pretium erit. De apum coitu hodie res adeo comperita est, ut nullo modo amplius in quæstionem revocetur.

^c Ubi scriptum est? Unus est ex iis Incls qui in Hebraico textu et Vulgata editione non exstant, cum tamen apud LXX et plures ex Patribus inveniantur. Nam, ut notavit Samuel Bochartus in Præfat. ad Hierozoicon, Prov. vi, 8, post locum de formica, apud Græcos de ape quædam adduntur, quæ citant multi Patres, transtulit Arabs, et Costalio quoque his verbis: *Aut apem adi, et discere, quam operosa sit, quamque angustum opus exerceat; cujus laboribus et reges, et privati vescuntur salubriter*. LXX autem: *Aut vade ad apem, et discere, quomodo operaria est: operationem quoque quam venerabilem fecit; cujus labores reges et idiotæ ad sanitatem afferunt*. In mss. quatuor, et in cod. Pantagathi, habetur *ad sanitatem offerunt*; et paulo infra *pro salubritate vitæ communis offerimus*: sed neutro in loco putavimus, vulgatam lectionem esse immutandam; Judæis enim meli offerre (qui apum labor est) lege interdictum erat. Lev. ii: *Omnis oblatio quæ offertur Domino, absque fermento fiet; nec quidquam fermentati ac mellis adolebitur in sacrificio Domino*. Vide Saubertum, de Sacrificiis Veter. cap. 25.

^d Sic mss. quatuor, et liber Pantagathi; in editis legitur *Virgo mater dedit*.

^e Grandis hic est in mss. lacuna; desunt enim integri versus quinque et sexaginta, ab his verbis usque ad illa: *Nam quem inclinatum*.

fuert, credatis (Joan. xiv, 29) : id est, ideo dixi, si diligeretis me, lætari vos oporteret quod ad Patrem pergerem, quia pater major me est, ^a ut cum factum fuerit, credatis æqualem. Cum factum fuerit : quid? illud utique; cum post passionem meam cælos ascendero, in illa gloria quam cum Patre, et apud Patrem semper habui permansurus. Ideo postquam resurrexit a mortuis, quidam dubitantes increpantur ab ipso; et audiunt, oportuisse hæc omnia pati Christum, et ita introire in gloriam suam, quam se ante constitutionem mundi semper possedisse testatus est. Quapropter Apostolus : *Etsi cognovimus*, inquit, *secundum carnem Christum : sed jam nunc non novimus* (II Cor. v, 16). Est enim Deus et homo, utrumque jam Deus in Dei Patris dextera constitutus, *quoniam calix in manu Domini vini meri plenus est mixti*. Et inclinavit ex hoc in illud : *verumtamen sæx ejus non est exinanita* (Ps. LXXIV). Et quamquam sciam, charissime, psalmi hujus textum alio sensu, et quidem rationabili, fuisse a prioribus explanatum; ^b ego tamen pro libertate fidei, opportunitatem dictionum secutus, traxi ad incarnationis Dominicæ sacramentum. Nam sic vel inclinatus, vel humiliatus est Deus in homine, ut permanens Deus esset quod fuerat, hominemque, propter quem se humiliaverat, exaltaret; quia ita *Verbum caro factum est*, ut habitaret in nobis (Joan. 1); et ita rursus homo in Deum conversus est, ut in Deum quidem promotam, naturæ tamen suæ substantiam retineret. Atque ideo Propheta ait : *Quoniam calix in manu Domini vini meri plenus est mixti : et inclinavit ex hoc in illud : verumtamen sæx ejus non est exinanita*. Vini, inquit, *meri plenus est mixti* (Ps. LXXIV). Et mixtum perhibet vinum, et illud ipsum merum testatur esse, ut eundem credamus Deum, quem pro nobis et hominem confitemur. Nam quem inclinatum nuntiat, pariter dicit et plenum; ut is qui sese exinanivit **366** formam servi accipiens, plenus Deus esse non desinat. *Habitavit enim in Christo omnis plenitudo divinitatis corporaliter* (Coloss. II), et *de plenitudine ejus nos omnes accepimus, gratiam pro gratia* (Joan. 1, 16). Hunc vero calicem bibent, in-

^a Isidorus Clarius in Scholiis ad hunc locum : *Quod ait debere eos gaudere, quod eat ad Patrem, videtur hoc dictum, quod proficiente in cælum Domino, intellecturi apertius essent mysteria illa divinitatis, et nativitatis Filii a Patre, et unitatem Filii cum Patre, et cætera hujus generis.*

^b Nota est regula quam pro exponendis Scripturis tradit Aug. l. 1 de Doctr. Christ. c. 36 : *Quisquis Scripturas divinas, vel quamlibet earum partem, intellexisse sibi videtur, ita ut eo intellectu non ædificet geminam charitatem, Dei, et proximi; nondum intellexit. Quisquis vero talem inde sententiam duxerit, ut huic ædificandæ charitati sit utilis, nec tamen hoc dixerit quod ille quem legit, eo loco sensisse probatur; non perniciose fallitur, nec omnino mentitur. Paulo aliter idem Gaudentius, supra in tr. de Villico p. 351 : *Venio nunc ad illud quod tantopere a me exegisti, et quid super eo sentiam, qua potero brevitate narrabo; nulli præjudicaturus, qualiter interpretari voluerit, modo ut explanatio ejus traditionem fidei apostolicæ non infringat.**

quit, et peccatores terræ (Ps. LXXIV). 'Recte juxta hunc intellectum ait : *bibent et peccatores terræ*; quia peccatores cæli ex Angelis dæmones facti, salutis poculum bibere non merentur : terræ autem peccatores contra venena dæmonum, morbosque vitiorum, calicem salutis accipient, et nomen Domini invocabunt (Ps. cxv). *Omnis enim quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit* (Rom. x). Ideo vero calix iste peccatoribus bibendus tribuitur, quia *non est opus sanis medico, sed male habentibus*. *Non veni, inquit, vocare justos, sed peccatores ad penitentiam* (Matth. ix) : tales enim sapientia Dei ad istum cratera salutaris mixtionis invitati, cum sublimi voce hortatur, ac dicit : *Quisquis est insipiens, divertat ad me. Et egentibus sensu ait : Venite, edite de meis panibus, et bibite vinum quod miscui vobis* (Prov. ix). Ob hoc autem invitatur insipiens a sapientia Dei, ut fiat sapiens; et peccator, ut convertatur ac vivat.

Ad istud poculum divinæ misericordiæ universi generaliter convocamur : *Omnes enim peccaverunt*, ut ait Apostolus, *et egent gloria Dei*. Quod si *omnes peccaverunt*, ^c *et egent gloria Dei* (Rom. iii, 23) (majestatis quippe ejus medela), quos tandem dicemus sanos, quibus medici officium necessarium non sit, nisi forte illos qui ab ipso jam curati, medicina ultra non indigent? Cæterum nemo sanctorum medicina Christi non indiguit, cum sanctos eos non nisi fides ejus effecerit, sicut scriptura testatur in epistola Pauli beatissimi ad Hebræos (Hebr. xi). Et idcirco gratias referens idem prædicabat Apostolus : *Fidelis, inquit, sermo, et omni acceptione dignus, quod Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere; quorum ego sum primus* (I Tim. i). Nec sibi aliquis de salute propria sine Dei Christi munere blandiatur, quando Vas electionis ^d priorem se fatetur esse omnium-peccatorum. Quotquot igitur ex peccatoribus **367** congregati, bibere fidem Christi meruimus, participes altaris effecti, et donum charismatis consecuti, cum voce exultationis et confessionis, Dei munera prædicemus dicentes : *Parasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me. Impinguasti in oleo caput meum : et pocu-*

^c A Lapide in hunc Apostoli locum recte observat, quod cum ait, *Omnes egent gloria Dei*, juxta Cyrilum in lib. de Recta Fide ad Reginas, per gloriam intelligit Christum, qui est gloria Patris, hoc ipso quo est Redemptor, et justificator noster; quasi dicat Paulus : *omnes egent Christo Redemptore*. Alii magis genuine ad mentem Apostoli, per gloriam hic accipiant gratiam, qua glorificatur Deus. Unde Hier. lib. vi in Isaiam c. xvi, et Aug. l. 1 de peccat. Merit. c. 27, citantes non tam verba, quam sensum Apostoli, legunt : *Omnes egent gratia Dei*. Quamquam omnes hi sensus eodem fere tendunt. Lugd. editio legit *et egent gratia Dei*, et paulo post denuo *et egent gratia Dei*; *majestatis quippe ejus medela*; at Flor. cod. et liber Pantagathi utrobique habent *gloria Dei*.

^d Hoc est deteriorum, pejorem, non digniorem, ut putavit Barthius in Animadvers. ad Paulini Petrorii lib. I de vita B. Martini; hoc loco Gaudentii usus ad illustrandum Paulini illud :

Ipsos subdiderat dilectio vera priorum.

lum tuum inebrians quam præclarum est (Ps. xxii)! A carnalis est omnium: dux spiritalis sunt pro merito fidei singulorum. Prima, qua creamur ex nihilo in substantiam vitæ mundanæ: secunda, qua regeremur in Baptismo ex iniquitate, et erroribus ad justitiæ veritatem: tertia, qua beatissimi martyres, ob confessionem nominis Christi, per tormenta nascuntur ad regnum. Talis forma præcessit in Christo, qui ^l ex Virgine natus, ^l in Jordane renascitur, in crucis patibulo pretiosi ^k cruoris sanguine baptizatur. Nam post illud baptisma quod pro nobis in Jordane susceperat, ^l de Passione sua dicit Apostolis: *Baptisma habeo baptizari* (Luc. xii, 50). Resurrexit enim ^m ex ipso baptismo Passionis ad vitam termino jam nullo claudendam: remeavit ad regnum, *cujus regni non erit finis* (Luc. i, 33). Per hujus magistri vestigia gradiuntur fideles discipuli

SERMO XX.

DE DIVERSIS CAPITULIS DECIMUS.

De Petro et Paulo. ^c

^d Venerabilis antistes Christi, communis autem pater, ^e affectu quo me proficiscentem detinuit, nunc etiam compulit excusantem, ut iterum dilectionem vestram tractatu ^f mei sermonis alloquerer. Et idcirco aliquid de laudibus beatissimorum Apostolorum, pro pusillitate sensus mei perstringam, ipsorum tamen quorum natalis est, præsidio ^g animatus. Tres intelligimus ^h natiuitates humano generi ab æterna **368** Trinitate concessas. Una

Ait quippe: *digniores, abusu ævi*. Deinde profert locum Alconi Aviti et Gaudentii. Poterat Barthius alio Gaudentii loco uti, ubi digniorem priorem vocat tr. 17. Sed merito prior, et dignitate præstantior.

^a Inepte omnino tres editiones, *materia Domini subsequente*; sed mss. quatuor, *misericordia Domini*; cod. vero Pantagathi pro *possimus, misericordia Domini subsequente, habitationem domus ejus*, habet *possideamus, misericordia Domini subsequente, habitationem domus ejus*; quod videtur sensui magis congruere, sed syntaxis sequentium verborum repugnat.

^b Reliqua desiderantur in mss. quatuor, et in cod. Pantagathi, qui mox verba hæc apponit: *Expliciant sermones D. Gaudentii ad Benivolam*; at clausula ista aptanda potius erat ad finem sermonis de Machabæis martyribus; ibi enim fluiunt sermones a Gaudentio ad Benivolam missi, juxta ea quæ Gaudentius ipse in Præf. scripserat ad eundem, p. 220.

^c (Habet Galeardus: *S. Gaudentii Brixiani de Petro et Paulo Sermo*, cum nota sequenti.) Hunc titulum præfert antiqua editio Veneta sermonum S. Zenonis Veronensis episcopi, in qua sermo hic primum prodit anno 1508, habeturque l. iii, serm. 48. Exstat etiam in cod. Urb. 150 et Vat. 1235, cum quibus collatus est, sicque inscribitur: *S. Gaudentii Brixiani de Petro et Paulo*. Nulla ergo dubitatio quin genuinum sit Gaudentii opus. De hoc eodem sermone testimonium profertur recognitores atque editores sermonum S. Zenonis episcopi Veronensis, qui recusati fuerunt Veronæ apud Hieronymum Discipulum 1586, jussu Augustini Valerii cardinalis, Veronæ episcopi. Eorum verba hæc sunt: *Monemus prætermisum esse S. Gaudentii episcopi Brixianensis sermonem, qui excusis sermonibus S. Zenonis fuerat additus, quod in vetusto ms. codice non reperitur*. Invenitur etiam inter schedas Octavii Pantagathi hoc titulo: *S. Gaudentii Brixiani de Petro et Paulo*.

^d Videtur Ambrosium designare; sic enim in serm. de Ordin. sui: *Beatus pater Ambrosius, cæterique venerandi antistites*. Et infra, eodem serm.: *Obsecro communem patrem Ambrosium*.

^e Habitum fuisse Mediolani sermonem hunc, verba ista satis indicant; qua in urbe non semel sermonatum Gaudentium ex sequentibus liquet. Porro peregrinos episcopos antiquitus ad concionandum invitari solitos fuisse ab ejus civitatis ad quam venissent episcopo, pluribus observavit Ferrar. l. ii, de Rit. sac. Eccl. Conc. cap. 5, quam laudabilem, ac piam præcæ religionis consuetudinem negligi,

atque intermisti cernens sanctus Cardinalis Carolus Borromæus, eam in Ecclesiam Mediolanensem et facto et decreto revocavit, ut in ejus actis legitur. ^f Ita cod. Urb. et Vat. In veteri editione deest vox *mei*, quæ desideratur etiam in ms. Pantagathi. ^g Consequuntur mss. codd. Urb. et Vat. Editi mendose legebant *precibus*. ^h Ita etiam Vat. cod., nam Urb. habet *humanitatis*; in quo manifestus est librarii lapsus. ⁱ Sic editi. Cod. Urb., *ex Virgine in homine natus*. Vat. quoque. ^j Emendavimus ex Urb. et Vat.; nam antea cusi sic: *in Jordane nascitur*. ^k Sumitur sanguis nonnumquam pro succo et liquore; unde illud Manilii l. v: *Et viridis nemori sanguis decedit, et herbis*. Similiter Gen. xlix, 11: *Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uræ pallium suum*. Et Deut. xxxii, 14: *Et sanguinem uræ biberet meracissimum*. Eodem modo quo Gaudentius, loquitur etiam Cyprianus ad Martyres et Confessores ep. 10, edit. Amstel. 1700: *Fluebat sanguis qui incendium persecutionis exstingueret, qui flammam et ignes gehennæ glorioso cruore sopiret*.

^l Ita cod. Urb. et Vat., nam antiqua editio habet *per Passionem suam*.

^m Ex isto legunt mss. codd. Urb. et Vat.

ⁿ Concinit uterque codex; et ita omnino legendum videtur, ut referatur ad illud *per universum mundum, et omnes Ecclesiæ*. Editi, *celebrant*.

^o Sic mss. Editio autem vetus non habet *die*, nec liber Pantagathi. Suppeditat hic Gaudentius quo sententiam eorum fulcias quiasserunt, una die, eodemque anno, Apostolos passus esse, de qua Bar. ad A. C. 69, n. 4. Aliter sensit Valesius in not. ad Euseb. l. ii, c. 25.

^p Nerone scilicet Romæ agente: ut an in Græciam profecto? Si hoc postremum; Gaudentii dictum, quod Apostolos *Neronis crudelitas interfecerit*, ita demum accipiendum erit, quia proposito capitali edicto, eos per satellites suos jusserit occidi. At prior opinio multo plures habet assertores. Baronius quidem Apostolos passos tradit L. Fonteio Capitone, et Caio Julio Rufo coss. A. C. 69 (at verius 67), cum jam Nero ex Achaia Romam rediisset; at Pagius, eo Romæ agente antequam in Græciam proficisceretur, occisos esse contendit, Nerva et Vestino Coss., nempe A. C. 65. Confer Tillemontium, in notis ad vitam S. Petri, not. 40.

delitas interfecit, Domini justitia coronavit. ^a Petrus crucifigitur verso ad terram capite, et in sublimis pedibus elevatis, asserens indignum se qui ita crucifigeretur ut Dominus suus. Paulus gladio capite truncatur. Ambo nobiles, ambo insignes: duo vero mundi lumina, columnæ fidei, Ecclesiæ fundatores, innocentiae magistri, totius sanctitatis et veritatis auctores. Quos tunc digne laudare possumus, si eos divinis testimoniis prædicemus, quibus eos **369** Veritas ipsa laudavit. Petro constanti Domini dicit: *Beatus es, Simon Bar-jona: quoniam caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus, qui in cælis est (Matth. xvi).* Et, *tibi dico, Petre, tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam. Et tibi dabo claves regni cælorum; et cætera.* De Paulo ^c quid dicam? *Quoniam Vas electionis est,* inquit, *hic mihi, ut portet nomen meum in universo mundo (Act. ix).* Super unum fundatur Ecclesia: alter ^d pretiosum fidei myrum doctrina sua portat in populo, ipse Vas electionis effectus. Petrus signa, et mirabilibus exultat: Paulus in doctrina, et persecutionibus gloriatur. Petrus ^e erat antea

A piscator: Paulus persecutor; sed ambo postea facti sunt hominum piscatores. Etenim per totum mare sæculi hujus ^f salutaris doctrinae retia tendebant. Petrus ambulare jubetur in fluctibus (*Matth. xiv, 29*): Paulus in nubibus, ^g dum usque ad tertium ducitur cælum: ambo in invii itineris gradiuntur elemento, fidei virtute sublimes. Quem cui præponere audeam, nescio; cum Dominus eos sub una confessione ^h æquales in passione monstraverit, in vera fraternitate conjunxerit, unanimittis vinculo copularit; ut etiam de ipsis rectissime præsumamus prophetico spiritu **370** prædicatum: *Ecce quam bonum, et quam jucundum, habitare fratres in unum (Pa. cxxxii).* Sunt quidem Moyses et Aaron, de quibus dicitur fratres. Sunt Prophetae et Apostoli una ⁱ doctrina, spiritu fratres. ^j Sunt in nobis interior et exterior homo, si unum sapiant, fratres. Sunt etiam Petrus et Paulus vere consanguinei fratres, quos una pariter fides proprii sanguinis fecit communione germanos. Ego eos et geminos dicere fratres audeo, quos mater una confessione, felici utero, simul fudit in regnum. *Beati enim qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipso-*

^a Putabat vir quidam doctus, desumptum hoc esse ex Actis apocryphis quæ sub Lini nomine circumferuntur; sed rem confirmant frequentia Patrum testimonia, Origenis, Augustini, Prudentii, Chrysostomi, et aliorum, quos recenset Bar. ad A. C. 69, n. 49. Ne quis insolentiam rei obtendat, conferendus Lipsius de cruce l. iii, c. 8, quo magis sit ut miror, hujusmodi sententiam eruditi hominis animo incedisse, cum præsertim Acta illa supposititia videantur ævo Gaudentii admodum recentiora. Vide Voss. de Hist. Græc. l. ii, c. 9. Cæterum Gaudentii verba eadem omnino sunt ac Hieronymi in libro de Script. Eccl., ubi de Petro hæc habet: *Affixus cruci martyrio coronatus est, capite ad terram verso, et in sublime pedibus elevatis, asserens se indignum qui sic crucifigeretur ut Dominus suus.*

^b Ita in editis et Vaticano; nam in cod. Urb., *deest tibi*; at priorum lectionem tuetur textus Evangelicus.

^c Mss. habent *quid dicit?* hoc autem magis convenire videtur, cum loquatur ex persona Christi.

^d Fugisset me profecto locus iste, nisi coniventi, transilientique uilii, vitium indicasset vir nobilitate juxta, ac rara litterarum laude præpollens, Scipio Maffei, minime mihi in transcurso dicendus, quem jure optimo Italiæ nostræ decus, ac bonarum artium columnæ appellare possum. Quamquam enim non plane assentiar iis quæ contra sententiam meam erudite admodum atque ingeniose conscripsit, in dissertatione Italica de Veronensium origine et finibus Cenomanorum; non ideo minus extimiam viri doctrinam, aut ingenii acumen suspicio: non minus ingenuos, ac suavissimos mores amo; cum, ut inquit Mantius noster, opinionum dissimilitudo tantum absit a similitate, ut æpissime qui sententia discrepant, in amore consentiant. Sed cæteris nihil, quod vult innoti agamus. Legebat vetus editio: *alter pretiosum fidei myrum doctrina sua portat in populo, ipse Vas electionis effectus; sed durior omnino hæc erat lectio et Gaudentiano genio indigna. Nam qui fieri potest ut eos portet myrum? deinde etiam illud non esset, quomodo oppositæ dicitur quæ ut quis myrum portet? Apud Hier. in epist. ad Heliodorum habetur: *Aries isle pretiosus, quo fides quatitur, Evangelii retundendus est muro; at nihil**

inde prorsus ad lectionem nostram; nam aries quidem muro retunditur; quod autem vas myrum portet, nemini unquam auditum. Hic nihil subsidii lucisve afferbant mss. eodd. cum vir doctissimus conspicatus est mendam subesse, ortum ex permutatione litterarum y scilicet in u; ac proinde pro *fletu myrum* legi debere *fidei myrum*; cujus rei frequentia apud veteres exempla occurrunt; scribebant enim *Ægyptum* pro *Ægyptum*, *Syriam* et *Syracusam*, pro *Syriam* et *Syracusam*, *Sullam* pro *Syllam*, ac similia, ut annotavimus etiam supra, ad tract. 2 ex Cassiodoro, in Orthogr. c. 4 et 4. Nihil hæc emendatione certius; eamque propterea avidius arripui, quod etiam alibi Gaudentius hæc voce *myrum* usus invenitur, de qua supra, tract. 15, p. 313, 315. Id autem pluribus hio testatim volui tum ut sciat lector, cui tam præclarum Gaudentianum hujus loci restitutionem acceptam ferre debeat, tum etiam ut sua eruditissimo viro integra laus maneat.

^e In utroque cod. Urb. et Vat., *erat ante.*

^f Sic habent mss.; antea vero in editis, *salvatoris doctrinae*; quod nullo modo videbatur retinendum.

^g Emendatum ex utroque cod. Urb. et Vat. Editi habent *diviniæ ad tertium*, Facit locus iste ad questionem satis celebrem utrum Paulus spirita tantum, an etiam corpore raptus fuerit ad tertium cælum, ut perhibet II Cor. xii; cum enim Gaudentius dicat quod Paulus jussus est *ambulare in nubibus*, videtur sensisse, eum vere et proprie una eum corpore ad cælum raptum fuisse; insinuat enim eodem modo Paulum ambulasse in nubibus, quo Petrus ambulaverat in fluctibus; deinde concludit: *ambo in invii itineris gradiuntur elemento, fidei virtute sublimes.* Consule, si lubet, Claudianum Mamertum, lib. ii de statu animæ cap. 13, 14.

^h Ita editi et Vat.; in Cod. Urb. verba hæc desunt.

ⁱ Sic etiam, supra, in tract. de Machabæis marty. : *Quis ille conjunctor frater, quam homo noster exterior? Joannes Cassianus, Coll. xii, c. 11: *Hoc autem fiet, quando jam desinens caro adversus spiritum concupiscere, desiderii (castitatis) virtutis consenserint; cæperintque sibi interem pace firmissima federari, et secundum psalmigraphi sententiam, habitant fratres in unum.**

rum est regnum caelorum (Matth. v). Communicemus igitur, fratres, sanctorum Apostolorum memoriis: communicemus^a sanctorum memoriis fide, opere, conversatione, sermone; ut mereamur eorum precibus ad omnia quaecumque poscimus, adjuvari, largiente gratia^b Domini Jesu Christi. Cui omnis honor in saecula saeculorum.^c

SERMO XXI.

DE DIVERSIS CAPITULIS UNDECIMUS.

Seu^d Oratio B. Gaudentii episcopi^e de vita et obitu B. Philastrii episcopi praedecessoris sui.

Charissimi, nos hodie memores promissionum Christi, honorem debitum beato patri nostro Philastrio, tamquam vere viventi, **371 B** delerimus. Est enim Patriarcharum filius, et socius in fide, et aemulator conversationis: quorum sinceritati simillimus^f, et qualem Christus vivere Deo pronuntiat, incredulitatem Sadduceorum valida praescriptione refellens, dum dicit, illum qui nun-

^a Retinimus lectionem quae est in editis, quamvis verba haec desint in mss. Fortasse, *sanctorum memoriis superfluit.*

^b Uterque Cod. Urb. et Vat., *Domini nostri Jesu Christi.*

^c In mss. additur *Amen*; quae vox desideratur in editis.

^d Vagabatur hic sermo extra ordinem, uti etiam in Praefatione nostra monuimus; ideoque hic jure suo locum obtinet, cum alias immerito a Bibliothecae PP. collectoribus fuerit praetermissus. Sumptum ex eo frequentia testimonia Baronius, Labbeus, Caveus, et alii; collatusque est a nobis cum duobus codd. mss. Archivi Brixianae Ecclesiae, quorum prior ac vetustior praefert notam saeculi xi, ac praeterea cum editione Veneta Lipomani 1554, et ColonienSI Surii 1579, qui eum vulgaverunt in Vitis SS. atque a vetusto libro Sacrarum Ecclesiae Brixianae se accepisse testantur. Descripsimus titulum ex utroque ms. Brix.; quia antiquae simplicitati magis consentaneus videtur, quam qui a Lipomano et Surio editus fuerat in hunc modum: *Vita beati Philastrii episcopi Brixianensis per diem Gaudentium ejus successorem descripta.* In libro Pantagathi apparet hic titulus: *Sermo beati Gaudentii Brixianensis episcopi de vita beati Philastrii praedecessoris sui.*

^e Philastrii elogium quod habetur in Appendice Adonis, majori ex parte ab isto Gaudentii sermone desumptum est, idemque omnino serio, prout eum exhibet editio Gaudentii Patavica, pag. 259, diligenter emendatus et illustratus, a v. cl. Guilielmo Cuperio denuo vulgatus est in Actis SS. Julii, t. iv, pag. 387, quem ad huc operae pretium erit.

^f In utroque Brix. cod. scribitur *Karissimi* prisco more, quo *k* pro *c* usurpari solebat. Rei notae non immerito, cujus frequentia suppetunt nummorum et lapidum exempla. Vetus inscriptio apud Rubenum, p. 268: *MONIMAE CRESCENTI KARISSIME M. AELIVS F.*; et pag. 252: *AVRELIO VIBIO QUI VIX. ANN. XLV. COLLEGIATI EIVS ANICO KARISSIMO.* Vid. Lips., de recta pron. Lat. Ling. cap. 43.

Supra etiam in serm. de Ordine sui, patrem eum appellat: *Post illam venerandae memoriae patris mei Philastrii eruditissimum vocem*; et in Praef. ad Benivolam: *Imbutum te admirabilibus doctrinis apostolici per omnia viri, patris nostri Philastrii.* In mss. beato patri nostro *Philastrio*, et sic ubique pro *Philastrio* legitur *Filastrius*.

cupatur Deus Abraham, et Isaac et Jacob, non esse Deum mortuorum, sed vivorum (Matth. xxii; Luc. xx). *Omnes enim*, inquit, *illi vivunt* (Luc. xx, 38). Et certe Scriptura divina^h mortuos eos fuisse juxta conditionem carnis, quamvis in senectia bona praedixerat, ac sepultos; ⁱ sicut exstantia demonstrant sepulchra. Quod igitur beato Petro licuit audenter dicere de patriarcha David (Act. ii, 39), quia mortuus fuerit, et sepultus, cum sciret eum prophetica fide vitam praesumpsisse post mortem, quippe dixerat: *Vivet anima mea, et laudabit te* (Ps. cxviii); et caetera hujusmodi: liceat et nobis audenter dicere ad vos de filio patriarchae legitimo, summoque sacerdote Philastrio, quoniam mortuus quidem est, et sepultus, et sepulchrum ejus est apud nos, sed vita ejus in Christo est apud Deum. Itaque cum Christus apparuerit vita nostra, tunc et iste cum ipso apparebit in gloria (Coloss. iii). Legitimum vero eum esse filium beatissimi Abraham, ⁱ fidei atque operum testantur exempla (Gen. xii). Credens enim Deo fide plenissima, exiit et ipse de^k terra sua,

^g *Supple fuit.* Reliqua quae sequuntur, mirum in modum depravata erant in exemplaribus editis, quae sic habent, *aequalem Christum vivere Deo pronuntiat*; at quorsum hoc loco aequalitas Christi ac Dei? Non enim de Arianorum, sed de Sadduceorum haeresi, qui resurrectionem negabant, sermo est. Praeterea videbatur Gaudentius totum locum Philastrio tribuere, quasi is esset qui Sadduceorum incredulitatem validis rationibus refelleret; cum haec tamen omnia a Christo dicta sint, ut patet ex Evangelico textu. Cuncta igitur hujus initio sermonis, ambiguitatis atque obscuritatis plena erant, nisi subsidiū attulisset prior ac vetustior Brix. cod., qui legit: *et qualem Christus vivere Deo pronuntiat*; qua lectione recepta genuinum sensum loco huic restituitur.

^h Denuo editiones vitio non levi laborabant, legentes: *mortuos asserit eos fuisse in Christo juxta conditionem carnis*; deinde: *quamvis in senectia bona praedixerat esse sepultos.* Absurde admodum additum erat illud in Christo; ac praeterea quoque verba asserit atque esse superfluebant. Uterque Brix. cod. exhibet lectionem nostram; liber vero Pantagathi habet hoc modo: *mortuos eos fuisse juxta conditionem carnis, quamvis in senectia bona, praedixerat, et esse sepultos.*

ⁱ De sepultura Patriarcharum Gen. xxv, ubi de Abraham; et xxxv, ubi de Isaac; et l, ubi de Jacob. Mausoleum in quo eorum reliquiae sepultae fuerant, exstabat adhuc temporibus Josephi et Hieronymi, in urbe Chebron, ex optimo marmore fabricatum. Vid. Jos. y Bell. Jud. 7; Hier. in loc. Hebr. ver. Arboc. Hic fortasse monumenta in Orientali peregrinatione Gaudentius suisvis oculis perlustraverat.

^j In ms. Pantagathi: *Fides, atque operum.*

^k Cujas esset Philastrius, omnino nobis ignotum. Hoc autem et veteres latuisse, prodit Rhythmus de Philastrio, quem nuper edidimus in additionibus ad Ughellum. In eo sic habes;

Turribus quorum genius hic fuit,
Nullus ex nobis meminit, sapit nec;
Scimus hoc sed nos, Abraham beatum
Esse secutum.

Porro quia Rhythmus iste de Philastrio multa et egregia continet, ac sub nomine Gaudentii aliquando circumlatus est, eum tanquam praeterea mantissam sermoni huic adiecimus. Philastrium Hispanum vocat Ughellus, gente forsitan Italum Co-

et de cognatione sua, et de domo patris sui; et sequebatur verbum Dei, ab **372** omnibus sæculi impedimentis exutus. Ac propterea cito assequi meruit quod sequi studuit expeditus. Exercens namque continentiam singularem, pervigil in Scripturis sanctis, Dei sapientiam concupivit, portionem suam Christum reputans Dominum : *in quo sunt omnes thesauri sapientiæ cœlestis absconditi* (Coloss. II). Quibus cum replevisset desiderium suum, desideriorum cœlestium vir, et ^a per impositionem manus presbyterii, dispensator fuisset divini sermonis electus, negligere gratiam Dei omnino passus non est. Sed circumiens universum pene ambitum Romani orbis, Dominicum prædicavit verbum, Pauli apostoli idoneus imitator existens. Sancto enim Spiritu plenus, non solum contra Gentiles atque Judæos, ^b verum etiam contra hæreses omnes, et maxime contra furentem eo tempore Arianam perfidiam ^c tanto fidei vigore pugnavit, ut etiam verbis subderetur, et in corpore suo stigmata Domini nostri Jesu Christi portaret. Nam et in mediolanensi urbe idoneus olim custos Domini gregis fuit; Ariano repugnans Auxentio, priusquam beatus eligeretur Ambrosius. Romæ etiam non exiguo tempore moratus, ^d multos et publica et privata dispu-

tatione lucratus in fide est. Sed neque per vicus et castella diversarum præteriens regionum, prædicare verbum Dei umquam destitit fidelis Christi discipulus. Post illos itaque circuitus animarum plurimum salutare, Brixia eum rudis quondam, sed cupida doctrinæ, promeruit : scientiæ quidem spiritalis ignara, **373** studio tamen discendi laudabilis. Excidit continuo imis ab stirpibus ^e horrentem silvam diversi erroris bonus agricola, et aratro doctrinæ pronus incumbens, invertit crudam totis viribus terram, squalentemque humum sulcis assiduis in novalia fecunda convertit, affatim semina vitalium mandatorum gremio ejus insinuans. Plantavit quoque vineam, cujus lætaretur ex fructu : quoniam *vinea lætificat cor hominis* (Ps. CMI). Oleas etiam pacis ^f agrestibus indidit oleastris, et asperitati pomorum silvestrium germina pinguedinis, ac suavitatis inseruit ; ut haberet ^g apostolicus vir aliquem et in vobis fructum, sicut et in cæteris gentibus. Et iste quidem consummati operis nunc apud Deum fructibus, gratulatur ; nam *dignus est operarius mercede sua* (Luc. X) : et *laborantem agricolam oportet primo de fructibus sumere* (II Tim. II). Ego autem minima ejus pars, omnibus votis exopto ut ^h agrum bene a patre consitum, et non satis idonea successione susceptum,

vens, sed nulla probabili conjectura freti. Vide quæ diximus in annotationibus ad Ughellum in episcopis Brixiansibus, tom. IV, col. 325, Venetæ editionis, itemque ea quæ apposuimus in Præfat. ad Philastrium editionis hujus num. 3.

^a Videtur Gaudentius respexisse ad illud I Tim. IV, 14 : *Noli negligere gratiam quæ in te est, quæ data est tibi per prophetiam, cum impositione manuum presbyterii* ; ut scilicet hæc loquendi formula designaret Philastrium tunc ordinatum fuisse episcopum *μετὰ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτέρου*, quemadmodum ordinatum fuisse Timotheum ibi indicat Apostolus. Mos enim erat ut qui adessent presbyteri una cum cœtus sui principe manus imponerent, notante Grotio ad hunc Pauli locum. Sed fortasse potius congruit significari a Gaudentio deputatum fuisse Philastrium ad munus prædicationis, juxta illud Act. XIII, 3 : *Jejunantes, et orantes, imponentesque eis manus dimiserunt illos* ; id nempe magis ferunt Gaudentii verba : *cum per impositionem manus presbyterii dispensator fuisset divini sermonis electus*.

^b Exstat liber Philastrii de hæresibus, cum studiose, tum pie conscriptus : huic tamen minus accurati judicii notam nonnulli inurunt, eo quod Philastrius in eo plura hæresum catalogo adscripserit quæ minime erant eo nomine censenda. Tres autem classes hæresum seu ordines constituit : primam earum quæ fuerunt ante adventum Christi : alteram earum quæ post Christi Passionem ; tertiam earum quæ sub Apostolis existiterunt. Hujus libelli novam editionem parabat Joan. Albert. Fabricius, ut ipsemet proficitur Bibl. Lat. pag. 752, sed fortasse huc usque manum abstinuit propter raritatem exemplarium mss. Hæc porro vulgata fuerant in editione Patavina anni 1720, cum emissio mox in publicum typis Hamburgensibus, anno 1721, Philastrii Fabricii, nobisque magis magisque aliquod Philastrii exemplar ms. nanciscendi desiderio incensis, eximio amplissimi cardinalis Quirini Brixiani episcopi beneficio, invenire contigit ms. Philastrii codicem monasterii corbeiensis de quo plura diximus in Præfatione ad Philastrium hujus Brixianæ editionis ; quique ad emendandum, et restituendum Philastrii librum,

insigni nobis subsidio fuit, quemadmodum unicusque Spicilegium nostrum legenti manifeste patebit.

^c Hunc Gaudentii locum de Philastrio recenset Baron. ad A. C. 369, n. 27, eoque usi sunt Rimpertus in serm. de Translatione Philastrii, et Ferrarius in Catal. SS. Ital., 18 Julii. Putat vero Baronius hoc loca a Gaudentio significari remansisse post discessionem Hilarii Philastrium Mediolani, ut quoquo modo posset, Catholicum populum in officio contineret ; quam ob causam verbera passus sit. Vide quæ diximus in Præf. ad Philastrium, n. 3.

^d Hic fortasse Gaudentii locus ansam præbuit aliquibus, inter eos quos Philastrius in fide lucratus est, Augustinum quoque liberaliter connumerandi. At hæc sunt otiosorum ingeniorum vaticinia magis quam conjecturæ ; quas profecto non tanti pendimus, ut iis refellendis multum curæ, aut temporis impendamus. Vide annotationes nostras ad Ughellum, et Præf. ad Philastrium n. 7.

^e Sic reposuimus ex priori et vetustiori Brix. cod. Alter porro codex, itemque editi, *horrentem silvis diversi erroris* ; quæ item lectio probari potest, habeturque etiam in libro Pantagathi.

^f Supra in præf. ad Benivolum : *Admirabilibus doctrinis apostolici per omnia viri, patris nostri Philastrii*. Communis hæc erat episcopis appellatio, ut notat Baluzius ad Salvian. pag. 322. Sic idem Gaudentius, tract. 5 : *Si quis vero est Apostolicus, et per Jesum prostrato Ægyptio magnus factus, ac potens* ; et in tract. de Ordin. sui : *Precentur modo hi omnes Apostolici sacerdotes*. Item tract. de Dedic. basil. : *Convenerunt sancti antistites, et apostolici viri*.

^g Ita Brix. cod. uterque, et quidem recte, cum in editis corrupte legeretur *agrum bene a patre consitum*, sed *consitum* retinet etiam liber Pantagathi. Quod subdit Gaudentius, *et non satis idonea successione susceptum*, eleganter exprimit, quam doleret etiam post exactos annos quatuordecim, quando nempe sermo iste a Gaudentio habitus est (ut ipsemet paulo inferius dicit), quod episcopatus sarcinam invitus ac reluctans subire coactus fuerit. Vide quæ annotavimus ad serm. 16, pag. 352, 355, et in Præf. ad Gaudentium, n. 1 et 2.

quoquo modo tueri praevaleram. Zelum fidei ejus, et magnitudinem laborum paulo ante perstrinximus. Jam reminiscamur, ^a charissimi, vehemens ille ardor animi quantam possederit in sanctis moribus lenitatem: illa celsitudo scientiae quanta fuerit humilitate sublimis: illa caelestium rerum peritia quam fuerit ignara terrestrium. Erat enim humanae gloriae nescius, et acer divini honoris exactor: non quaerens quae sua essent, sed quae Jesu Christi (*Philipp.* II). Amicitias saeculi, et officia mundana contemnens, ^b servitio Dei jugiter adhaerens, inter humana colloquia jugiter occupatus: nimirum ibi cor ejus erat, ubi thesaurus (*Math.* VI). Illud etiam quale est, quod cum operosa quaeque hujus saeculi, ac pretiosa despiceret, vilium rerum pauperissimos venditores, misericordiae ambitio ne profusus emptor augebat? parum scilicet computans ^c quod professis egentibus largiretur. Erat idem sanctus ira brevis, indulgentia **374** facilis, patientia superans ^d; humanitate devincens: in corripiendo districtus, in relaxando absolutus, liber in agendo: omni aetati, et conditioni, et sexui, stupenda benignitate communis, ac ^e tum

humilibus quibuscumque conjunctior. Ipse quoque in illo habitu vestium, tota erat vilitate mundissimus: gratus sine industria, ^f contemptibilis sine fuco; et plane qui, ipso nil curante, mentis ejus panderet puritatem.

Pauca haec de virtutibus ^g hominis Dei, brevissimo sermone memoravi; ^h ne dies iste quo ad superna migravit beatus Philastrius patronus noster, cujus hodie festa celebramus, tristi silentio inglorius praeteriret. Nam cum multa meritorum ejus praeconia, ⁱ quatuordecim jam per annos solemnitate hujus cultum renovans, auditui vestro intulerim, plura ^j quae praedicari adhuc possunt, intacta perspicio. ^k Quintodecimo autem Calendarum Augustarum exiit hominem, et migravit ad eum quem **B** dilexit. Tam digni igitur memoriam sacerdotis debito affectu veneremur, ut ipsius quoque suffragio bona quae poscimus, facilius impetremus; largiente Dei Filio sempiterno, cui est omnis honor, virtus, et gloria, cum Patre, et Spiritu sancto, in omnia saecula saeculorum. Amen.

^a Iterum Brix. uterque *Karissimi*. Ab hoc loco usque ad illa verba: *Pauca haec de virtutibus hominis Dei*, retulit ex Gaudentii ms. cod. satis accurate Capreolus, lib. III Hist. Brix., ubi de Philastrio verba facit, ideoque videtur primus fuisse qui specimen Gaudentianorum sermonum in lucem ediderit.

^b Prior ex Brixianis codd.: *servitio Dei sed jugiter adhaerens*: alter, *servitio Dei se jugiter adhaerens*. Capreolus legit: *servitio Dei jugiter adhaerebat*.

^c Sic legunt Brixiani duo, quibus consonat Capreolus. Editi vero, *quod professus*.

^d Brixiani duo et Capreolus. In editis, *patientia supremus*.

^e Uterque Brix. legit *tam humilibus quibusque*. Capreolus autem *pariterque humillimis quibuscumque conjunctus*; fortasse vera lectio est in mss. Pantagathi, ac *tamen humilibus quibusque conjunctior*.

^f Apud Capreolum sic: *contemptum sine fuco quaerens, ut mentis suae panderet puritatem*; quae quidem lectio melior et commodior videtur. Caetera apud Capreolum non exstant.

^g Prior et vetustior Brix. cod. sic habet: *hominis Dei, beatissimi videlicet Filastrii, egregii; patroni nostri, cujus hodie festa celebrantur, brevissimo sermone*.

^h Idem cod.: *Ne dies iste celebrabilis, quo ad superna migravit, tristi silentio*. Quamvis autem vulgata lectio habeatur in altero ex codd. Brixianis, quod monere praetermiseram in priori editione, tamen suspicione non vacat, appellationem *patroni*, quae

hic Philastrio tribuitur a recentiori codice, supra vero a priori et vetustiori, minime a Gaudentio manare; sed in utroque cod. opus esse posteriorum temporum, in quibus Apollonius et Philastrius Brixianae civitatis patroni fuerunt appellati; qui quidem honoris titulus jam pridem iisdem tribui desivit. De hoc autem, Deo dante, plura proferemus in annotationibus ad Martyrologium Brixianum.

ⁱ Hinc facile liquet sermonem hunc habitum fuisse a Gaudentio paulo post annum 400, cum episcopatum accepisse videatur circa annum 387, juxta ea quae diximus in Praefatione.

^j Prior et vetustior cod., *quae praedicari adhuc oporteat*.

^k Quo nempe die Philastrii memoriam recolunt Martyrologium Romanum, Maurolycus item, ac Galesinius, aliique recentiores Martyrologi, Gaudentii testimonio freti. In utroque ms. cod. Brixiano haec habentur de Philastrio ante sermonem Ramperti de Philastrii Translatione: *quae denuo proferimus, infra, in not. ad Rampertum: In Martyrologio nostrae Brixianae Ecclesiae ita scriptum invenimus: xv Kal. Aug. Brixiae assumptio beatissimi PP. Filastrii. Jacet ad sanctum Andream*; ubi titulus vetustae Cathedralis antiquis temporibus exsistebat. In Martyrologio ms. Bibliothecae Ssibantius Veronae, qui codex videtur esse XII saeculi, inscribiturque n. 244, sic legi: *xv Kal. Aug. In Brixia civitate depositio Filastrii ipsius civitatis episcopi*.

ADMONITIO IN SEQUEM RHYTHMUM.

Quoniam rhythmus iste fere eadem metro continet quae superiori sermone a Gaudentio in laudem Philastrii soluta oratione dicta sunt; ac praeterea aliquando Gaudentium auctorem praetulit, ideo ne Gaudentii studiosus lector aliquid a nobis desiderare possit, eum hoc loco subjecimus. Quis fuerit auctor, latet. Non dubium tamen quin sit nono saeculo antiquior; rhythmus enim hujus Rampertus meminit in sermone de Philastrio, quem habes infra; cujus Ramperti auctoritate eum Gaudentio libenter abjudicavimus. Certe neque stylus, neque saliva (ut Hieronymi verbis utar) Gaudentium auctorem sapiunt. De rhythmo hoc testimonium Ramperti est hujusmodi: Sed et rhythmicum hymnum, quem ergo auctoritatis Gaudentium episcopum fecisse ferunt, cantare de ipso sedule consueverat. Gaudentium autem ipsum composuisse nuto, cum longe, aliterque sensus primae

lineæ sit, et ipse rhythmus elementa nominis compositoris sui, per capita, ut ita dixerim, versuum, si quis intendat, habeat. Videbatur profecto ex hoc Ramperti testimonio aliqua affulgere conjectura de nomine auctoris, cum dicat: et ipse rhythmus elementa nominis compositoris sui PER CAPITA, ut ita dixerim, VERSUUM, si quis intendat, habeat; verum ex initialibus litteris cujuscumque quaternarii nihil aliud efficitur, nisi FILASTRIUS BRIXIENSIS PRAESUL. Proinde si quis hunc nodum solvat, erit mihi magnus Apollo. Non enim crediderim, Philastrium ipsum rhythmum hunc in suimet laudem condere potuisse. Fortasse Rampertus intellexit, auctoris nomen contineri alio carmine, quod ad calcem illius rhythmus ab ipso auctore adjectum est, habeturque in priori ac vetustiori ex duobus codd. mss. Brixianæ Ecclesiae, de quibus paulo supra, in notis, initio sermonis precedentis; hoc modo:

PERFECTUS quondam fueras, pater almae Filastri,
 Ingenio, vita, sensibus, atque fide.
 PERFECTI nervi studui tibi ponere carmen
 Devotus, humilis, servulus atque tuus.
 Intercede tuis meritis pro me rogando
 PERFECTE semper, per Dominamque Deum.

Si quis fortasse probare posset, rhythmus illius auctorem fuisse aliquam nomine, aut appellatione PERFECTUM, ideoque vocem illam alternis versuum capitibus hoc carmine repetitam, non valde repugnarem; verum aperte profiteor, omnia mihi hoc loci obscura, et incerta esse: nihilque aliud promptum videri, nisi pium aliquem virum Gaudentio juniorem, rhythmum hunc in laudem Philastrii, ex Gaudentiani sermonis sententiis consarcinasse. Qui primi Ramperti sermonem in lucem ediderunt, mala fide usi, Gaudentium rhythmus auctorem facere cupientes, verba illa, quibus id a Ramperto in dubium revocatur, tuti resecurunt: at nos integrum Ramperti testimonium reposuimus, uti fusius infra suo loco indicamus in notis ad Rampertum. Habetur autem rhythmus iste in iisdem duobus codd. mss. Brixianæ Ecclesiae in quibus exstat etiam præcedens sermo Gaudentii de Philastrio; atque ex iis, vel ex horum alterutro, tunc deprompsimus, cum eum edidimus in additionibus ad Ughellum (a). Quoniam vero in illa editione aliqua mutatio festinantibus obrepit, hic denovo cum exemplaribus mss. diligenter collatum et emendatum damus. Ne quid porro candidum lectorem et veritatis amantem lateat, monemus, alteri ex his Brixianis codicibus, posteriori scilicet ac recentiori, vitium esse illatum, ubi in hac rhythmus legitur SEPTIMUS fuisse Philastrius Brixiae episcopus; nam pro

SEPTIMUS sedis solio resedit,

suppositum fuit:

DECIMUS sedis solio resedit.

At nota hæc aperte falsitatem suam prodit; in priori etenim ac præstantiori Codice sincera legitur:

SEPTIMUS sedis solio resedit;

deinde lex carminis repugnat, et FILASTRII nomen, quod initialibus litteris cujuscumque quaternarii exprimitur (si tamen conjectura hæc nostra ullius est ponderis) amplius non haberetur: postremo in sermone Ramperti, qui in illo eodem posteriori codice cui vitium illatum est, rhythmus præponitur, diserte scribitur Philastrius septimus episcopus Brixianensis his verbis: Etenim hic SEPTIMUS EPISCOPUS Brixianensem Ecclesiam Christo tunc prædicando congregans, sanctum dogma custodivit. Quorsum autem fraus hæc, aut quo tenderet, brevibus dicam. Cæperat nempe jam tum apud nonnullos ex nostris male feriatos homines invalere recentior opinio, decimum fuisse Philastrium Brixianæ urbis episcopum, qui antea septimus habitus fuerat; cum sciolus fortasse aliquis conspicuus notam carminis hujus sententiæ suæ valde incommodam delevit, ac recentiori altamento minoque oblinivit, intactis relictis sermone Ramperti ac vetustiori codice, qui violatricem manum effugerunt. Sed jam ad rhythmum ipsum accedamus.

(a) Tom. iv, col. 526, edit. Venet.

AD LAUDEM

BEATI FILASTRII EPISCOPI CARMEN SAPHICUM PENTAMETRUM.

377 Fert leon cantum habitator omnis,
 Quo fluit ^a Cleosa, fluit atque Mella.
 Circum currens Ollium recurvum,
 Concina mecum.

^a Fortasse *Clysis*, aut *Cleis*, ut in mss.

5. Istius, cantus modulator adsit
^b Nostra Benaci habitans et ora:
 Liber, et servus; recinanteque cunctis
 Vocibus odas.

^b *Al. noxter.*

- Lacta plebs cuncta populi resultat;
 10. Brixiae quisquis genitus, et hospes,
 Clerus, et laici populi phalanges,
 Sexus, et ætas,
 Ad melos tanti patris excitamur,
 Ossibus cujus fruimur parente;
 15. Præsul et quisquis fuit in hac urbe
 Tempore prisco.
 SEPTIMUS sedis solio resedit
 Brixiensis hic bonus, et beatus,
 Nobilis, prudensque, FILASTRIUS qui
 20. Nomine dictus.
 Turribus quorum genitus hic fuit,
 Nullus ex nobis meminit, ^a sapit nec:
 Solmus hoc sed nos, Abraham beatum
 Esse secutum.
 25. Rebus, et notis patria relictis,
 Ac fide æse comitante semper,
 Dogma quæsit jugiter supernum
 Sensibus imis.
 Is vigil sacros relegendo libros,
 50. Continens, solus veluti fuisset,
 Instruit sese sapiens amore
 Valde superno.
 378 Vir bonus, simplex, bonitate fartus,
 Portionem qui propriam sumque
 35. Esse credebat Dominum Domique,
 Sorte perenni.
 Sorte divina sacer est sacerdos
 Consecratus; tum studuit deinceps
 Orbis ad metas populos docere
 40. Dogmate sancto.
 Barbaras gentes idolis recurvas,
 Atque Judæos homines iniquos,
 Perfidos contra monitis supernis
 Restitit ipse
 45. Regis æterni amabilis minister;
 Perfidæ sectæ monita ^b magis sed
 Arlanorum fore falsa dixit,
 Semper ubique
 Intimo sensu veluti repugnans.
 50. Sedulis flagris sua membra fundunt
 Casa currentem rosei coloris
 Sæpe cruorem.
 Curiosus dum jugiter moneret,
 Impiis tantum licuit in ipsum,
 55. Ut suis membris nimium referret
 Stigmata Christi.
 Sed tibi, Auxenti, miser, imperite,
 Restitit fortis fidei vigore,
 Morsibus vestris populum refellens
 60. Usque cruentis.

^a Al. sapitve.^b Al. magisque.

- A In fide multas populi cohortes
 Urbis orbem per stabilivit ipse;
 Brixiam donec adiit, volente
 Rege ^c polorum;
 65. Et rudem, sed tunc cupidam moneri,
 Insciam quamquam, tamen ad docendum
 Firmiter promptam, studio sagaci,
 Ingenioque.
 Nam rudem plebem, maculas habentem
 70. Exiit multas veteres, novisque
 Inducens, ipsam recreando Christo,
 Moribus almis.
 379 Sanctus hic vates fuit hujus ævi,
 Nescius pompæ, Domini honoris
 75. Ardens cultor, sua non requirens;
 Euge, fidelis!
 B Istius sæcli vacuos honores
 Credidit vilis pretii fuisse,
 Lege sub Christi meditatius est qui
 80. Nocte dieque.
 Sæculi magna et pretiosa quæque
 Sprevit et parvum, nihilumque duxit;
 Venditores sed pretii minoris
 Auxerat emptor.
 85. Patris affectu patiens, ad iram
 Et brevis, nec non facile remittens;
 Duleis, humanus, sobrius, benignus,
 Omnia cunctis.
 Rectus et iudex, medicusque prudens,
 90. Spiritalem qui sapuit medelam:
 C Miscuit Baceho latices olivi,
 Vulnera curans.
 Ac pater quamvis minimis fuisset
 Nexior semper, tamen ipse nexus
 95. Sexus, ætatis, famulatus, atque
 Nobilitatis.
 Euge mirandus, imitandus atque!
 Vilis, et grati habitus fuitque:
 Vilitas spurco caruitque gesto,
 100. Gratia fastu.
 Sexies terna rapuit dies quem
 Julii mensis, lacrymante clero;
 Flente sed multum populi caterva
 Vocibus altis.
 105. Unde nos semper meritis beatis,
 D Credimus nostri relevarietque
 Fasce peccati, veniæ locumque
 Posse tenere,
 Luminis Patris, Genitique si sit,
 110. Spiritus sancti, miserendo nostrum,
 Gratia perpes jugibus medellis
 Omnibus annis. Amen.

^c Al. populorum.